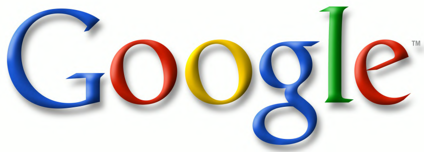
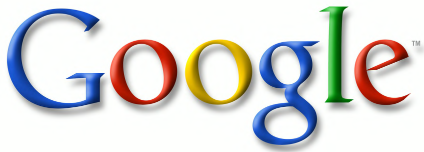

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
CIRCUMSPICE

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

NEDERLANDSCH ARCHIEVENBLAD.

ORGAAN

VAN DE

VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN

IN NEDERLAND.

1900—1901.

GRONINGEN. — ERVEN B. VAN DER KAMP.

1901.

Gedrukt bij Erven B. van der Kamp, Groningen.

INHOUD.

	Blz.
Ledenlijst van de Vereeniging van archivarissen in Nederland . .	1.
In Memoriam. Mr LOUIS VAN HASSELT, door Dr. J. DE HULLU	4.
— — — A. J. M. BROUWER ANCHER, door Mr. W. R. VEDER	113.
— — — Mr. C. M. DOZY, door Mr. S. GRATAMA. (Met portret)	171.
Jhr. Mr. VICTOR DE STUERS, Referendaris 1875—1900, door C. J. GONNET	5.
De negende jaarvergadering, gehouden te Rotterdam op 16 Juni 1900	18.
Toespraak van den Voorzitter, Mr. S. MULLER Fz..	22.
Gemeente-archivarissen, door A. DUPARC	67.
Aan den Edel Achtbaren Heer A. DUPARC, lid van den Gemeenteraad van Leeuwarden, door Mr. S. MULLER Fz.	76.
Aan den heer Mr. S. MULLER Fz., Voorzitter van de Vereeniging van Archivarissen in Nederland, door A. DUPARC	125.
Het archiefgebouw der gemeente Rotterdam, door J. H. W. UNGER. (Met afbeelding)	35.
De Thüringer Archivtag, door Mr. R. FRUIN	52.
Het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam, door J. H. W. UNGER. (Met plattegrond)	63.
Brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz. bij het Paleis van Justitie te Rotterdam, door W. C. METZELAAR	127.
Nog eens het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam, door J. H. W. UNGER	129.
De toegankelijkheid van het Zwolsche archief, door Mr. R. FRUIN	115.
Historisch-Statistische Schetskaarten, door Prof. Dr. F. J. L. KRÄMER	122.
Regels voor het maken van regesten van oorkonden, door Mr. R. FRUIN	132.
Over Zweedsche, Noorsche en Deensche archieven, door Dr. G. W. KERNKAMP	181.
De Sassenpoort te Zwolle, bewaarplaats van het Rijksarchief in Overijssel, door Mr. C. P. L. RUTGERS. (Met plattegrond) . . .	200.
Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponeerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën? door M. G. WILDEMAN	206.
Een protest, door Mr. R. FRUIN	207.
De Gemeente archieven in 1899, door Mr. J. G. Ch. JOOSTING .	83.
De archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1899 en 1900	135.
Vrijdom van briefport voor archivarissen	209.

Blz.

Boekbespreking. C. de Waard. De Nederlandsche vlag, door Dr. H. T. Colenbrander . . . . 96.

——— Mr. C. P. L. Rutgers. Inventaris van het familiearchief van het geslacht van Ewsum, door Mr. J. C. Overvoorde 144.

——— Josef Habets en A. J. Flament. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn, door Mr. R. Fruin . . . . 147.

——— A. J. Flament. Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonikessen der vorstelijke rijksabdij Thorn, door Mr. R. Fruin 147.

——— Antwoord van A. J. Flament . . . . 220.

——— Luigi Mulinaris. Dell' archivio nell' amministrazione comunale, door Dr. E. Wiersum . . . . 151.

——— Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Heft I. Dr. R Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen, door Mr. J. G. Ch. Joosting . . . . 213.

——— Wilhelm Wiegand. Bezirks und Gemeinde-Archive im Elsass, door Mr. R. Fruin . . . . 216.

——— G. Busken huet. Derde verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, door Mr. J. G. Ch. Joosting . . 219.

Literatuur-kroniek, door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans . . . . 44, 98, 155 en 222.

Berichten . . . . 53, 101, 163 en 236.

Correspondentie . . . . 170.

Advertentiën . . . . 170.

1900/1901. No. 1.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

LEDENLIJST
van de
Vereeniging van Archivarissen in Nederland. [1])

BESTUUR:

Mr. S. Muller Fz., *voorzitter.*
Mr. A. Telting, *secretaris.*
Mr. J. A. Feith, *penningmeester.*
Mr. R. Fruin, *redacteur van het tijdschrift der Vereeniging.*
Mr. Ch. M. Dozy.
Mr. A. C. Bondam.

EERELID:

Jhr. Mr. V. de Stuers, *Referendaris der Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken,* te 's-Gravenhage.

GEWONE LEDEN:

Algemeen Rijksarchief: Mr. A. Telting, *adjunct-archivaris,* te 's-Gravenhage,
Mr. P. A. N. S. van Meurs, *adjunct-archivaris,* te 's Gravenhage,
Dr. H. T. Colenbrander, *adjunct-archivaris,* te 's-Gravenhage,
Th. Morren, *commies,* te 's-Gravenhage.

[1]) Bijgewerkt tot 1 September 1900.

Rijksarchieven in de provinciën:

Noord-Brabant: Mr. A. C. Bondam, *archivaris*, te 's-Hertogenbosch;
Mr. C. C. D. Ebell, *adjunct-commies*, te 's-Hertogenbosch.

Gelderland: Mr. J. J. S. baron Sloet, *commies-chartermeester*, te Oosterbeek;
Dr. J. S. van Veen, *adjunct-commies*, te Arnhem.

Noord-Holland: C. J. Gonnet, *archivaris*, te Haarlem.

Zeeland: Mr. R. Fruin, *archivaris*, te Middelburg;
M. H. van Visvliet, *commies-chartermeester*, te Domburg;
Dr. E. Wiersum, *adjunct-commies*, te Middelburg.

Utrecht: Mr. S. Muller Fz., *archivaris*, te Utrecht.
Dr. J. de Hullu, *adjunct-commies*, te Utrecht.

Friesland: Mr. J. L. Berns, *archivaris*, te Leeuwarden.
Dr. M. Schoengen, *adjunct-commies*, te Leeuwarden.

Overijsel: Mr. C. P. L. Rutgers, *archivaris*, te Zwolle.

Groningen: Mr. J. A. Feith, *archivaris*, te Groningen.

Drente: Mr. J. G. C. Joosting, *archivaris*, te Assen.

Limburg: A. J. Flament, *archivaris*, te Maastricht;
Dr. P. Doppler, *commies-chartermeester*, te Maastricht.

Huisarchief van H. M. de Koningin: A. C. baron Snouckaert van Schauburg, *directeur*, te 's-Gravenhage.

Gemeentearchieven:

Alkmaar: C. W. Bruinvis, *archivaris;*
Jhr. Mr. C. H. C. Flügi van Aspermont, *adjunct-archivaris* (*afgetreden*).

Amsterdam: Mr. W. R. Veder, *archivaris;*
Dr. J. C. Breen, *adjunct-archivaris;*
Mr. J. J. Loeff, *commies;*
A. J. M. Brouwer Ancher, *commies.*

Bolsward: D. Bartstra, *archivaris.*

Brielle: H. Been, „

Deventer: Mr. J. Acquoy, „

Delft: Mr. H. S Veldman, „

Dordrecht:	Mr. J. C. Overvoorde, *archivaris.*
Edam:	W. J. Kernkamp, „
Goes:	L. van Bruggen, „
Gouda:	Dr. L. A. Kesper, „
Haarlem:	C. J. Gonnet, *archivaris*, tevens *rijksarchivaris in Noord-Holland;*
	H. J. Heshuysen, *adjunct-archivaris.*
Hattem:	F. A. Hoefer, *archivaris.*
's Hertogenbosch:	J. C. A. Hezenmans, *archivaris.*
Leiden:	Mr. Ch. M. Dozy, „
Middelburg:	M. H. van Visvliet, *archivaris*, te Domburg, tevens *commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Zeeland*;
	W. O. Swaving, *adjunct-archivaris.*
Naarden:	A. N. J. Fabius, *archivaris*, te Amsterdam.
Nijmegen:	H. D. J. van Schevichaven, *archivaris.*
Rotterdam:	J. H. W. Unger, „
	Mr. A. S. de Blécourt, *adjunct-archivaris.*
Utrecht:	Mr. S. Muller Fz., *archivaris*, tevens *rijksarchivaris in Utrecht.*
Vlissingen:	C. P. J. Dommisse, *archivaris.*
Zaandam:	G. Murray Bakker, *archivaris.*
Zutphen:	J. Gimberg, *ambtenaar aan het archief der gemeente.*

WATERSCHAPSARCHIEVEN:

Delfland:	M. G. Wildeman, *archivaris* te 's-Gravenhage.

CORRESPONDEERENDE LEDEN:

A. Goovaerts, *algemeen rijksarchivaris van België, te Brussel.*

Dr. H. Keussen, *adjunct-archivaris aan het stedelijk archief te Keulen.*

H. Stein, *„archiviste-paléographe" aan de „Archives Nationales" te Parijs.*

Baron A. de Gerlache, *ambtenaar aan het „Archivio di Stato" te Rome.*

Dr. Th. Westrin, *archivaris te Stokholm.*

BUITENGEWONE LEDEN:

Dr. I. J. Cosquino de Bussy, *hoogleeraar te Amsterdam, oud-archivaris der gemeente Deventer.*

Mr. J. W. Mulder, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-archivaris der gemeente Zwolle.*
A. Sassen, *notaris te Helmond, oud-archivaris dier gemeente.*
J. W. Enschedé, *bibliothecaris van de bibliotheek der gemeente Haarlem, oud-adjunct-archivaris dier gemeente.*
Mr. S. Gratama, *lid van de arrondissements-rechtbank te Rotterdam, oud-rijksarchivaris in Drente.*
Mr. J. E. Heeres, *hoogleeraar te Delft, oud-adjunct-archivaris bij het algemeen rijks-archief.*

IN MEMORIAM.

MR. LOUIS VAN HASSELT.

Ons afgestorven medelid VAN HASSELT trad in de Vereeniging zóó weinig op den voorgrond dat eigenlijk alleen diegenen onder de leden hem hebben gekend, die ook uit anderen hoofde met hem in aanraking kwamen. Ik acht mij gelukkig tot dezen te behooren en wensch daarom dit eenvoudig gedachteniswoord als een teeken van vriendschap en achting op het graf van den verscheidene neer te leggen.

Nadat hij zich door privaat-onderwijs voor de academische studiën had voorbereid, kwam van Hasselt in 1865 als student te Utrecht aan. Hij studeerde lang, maar dat hij zijn tijd goed gebruikt had bleek in 1882, toen hij te voorschijn kwam met een dissertatie over het zoogenaamde wederspraaksrecht (Beispruchsrecht) der erfgenamen in de periode der volksrechten, die door haar voortreffelijkheid de bewondering opwekte van alle deskundigen. De arbeid, door hem aan dit geschrift besteed, besliste over zijn toekomstige loopbaan. Hij had liefde opgevat voor archiefwerk en trad daarom bij het Utrechtsche Rijksarchief als volontair in dienst. Nog slechts kort was hij daar werkzaam, toen de Gedeputeerde Staten van Utrecht hem belastten met de regeling van de archieven der kleinere gemeenten en waterschappen in die provincie. Hij heeft zich tot op zijn benoeming tot commies-chartermeester bij het Rijksarchief in Noord-Brabant met dezen arbeid bezig gehouden en tal van waterschaps- benevens een paar gemeente-archieven met zorg geordend en geinventariseerd. Na gedurende korten tijd aan het Brabantsche Rijksarchief verbonden en vervolgens een tijdlang ambteloos te zijn geweest, werd hij met ingang van 1 Februari 1890 benoemd tot Rijksarchivaris in Overijsel ter vervanging van wijlen Mr. J. I. VAN DOORNINCK. In deze betrekking, later

met die van gemeente-archivaris van Zwolle gecombineerd, bleef hij werkzaam tot op zijn overlijden in de eerste weken van April van dit jaar.

Na zijn promotie heeft VAN HASSELT niet veel meer geschreven. In de werken van het Historisch Genootschap publiceerde hij het Necrologium van het Karthuizerklooster Nieuwlicht bij Utrecht, terwijl hij in de Overijsselsche Bijdragen, die hij samen met Mr. J. NANNINGA UITTERDIJK redigeerde, eenige stukken plaatste betreffende de geschiedenis van Overijsel. Het is jammer dat hij zoo weinig heeft gegeven. Aan ijver en bekwaamheid ontbrak het hem stellig niet — zijn dissertatie, die in waarde tegen vele boeken opweegt, kan het bewijzen — maar hij scheen er moeilijk toe te kunnen komen om iets, waaraan hij de hand had geslagen, ook te voltooien. Daarbij komt dat in de laatste jaren van zijn leven ziekelijkheid en droevige verliezen in zijn familiekring zijn werkkracht verlamden.

Over hetgeen hij in den omgang was loopen de gevoelens uiteen. Wat mij persoonlijk aangaat, ik heb mij steeds tot hem aangetrokken gevoeld door zijn uitgebreide kennis, zijn geestig, opgewekt gesprek en de welwillendheid, die hij mij den zooveel jongere van het oogenblik af dat ik hem leerde kennen heeft betoond. De vriendelijke herinnering, die voor mij aan zijn naam is verbonden, zal niet spoedig voorbijgaan.

J. DE HULLU.

Jhr. Mr. Victor de Stuers,
Referendaris 1875—1900.

Een (man) die om 't gemeen, veel is te dulden vaerdigh,
Bedient te recht sijn ampt, en is alleen staet waerdigh.

ANNA ROEMERS.

Men zou onbillijk oordeelen en schromelijk dwalen, indien men meende dat in vroeger tijden geene zorg voor lands- en stadsarchieven was gedragen, geen stelsel had gegolden, om orde brengen en te behouden in de stukken welke bij alle collegiën van bestuur werden ontvangen. Integendeel. Men had hart voor die belangrijke bouwstoffen der historie en bewaarde ze naar aangenomen regels, die nu nog zóó worden geëerbiedigd dat den archiefbeheerders met allen ernst wordt aanbevolen de oude orde niet te verstoren, en waar dit mocht zijn geschied, de uiterste zorg aan te wenden haar te herstellen. Ieder die zich met archieven bezig houdt, ontmoet nu en dan in alle eeuwen, bepalingen rakende de belangen van deze merkwaardige bescheiden en ook in het begin der 19e eeuw ontbrak het niet aan voorschriften, welke in dit opzicht heilzaam hadden kunnen werken. Het groote euvel is echter daarin gelegen geweest, dat zij niet of gebrekkig werden uitgevoerd en zoodoende meestal eene dislocatie en

demembratie hebben veroorzaakt of in de hand gewerkt, welke de gezaghebbers dier tijden juist hadden willen verhoeden. In bijzonderheden behoeft dit niet te worden uitgewerkt, maar men denke slechts aan de oude rechterlijke- en notarieele archieven, en ook aan de menigvuldige bestuursverwisselingen in land en stad sedert 1795, die ten slotte dikwerf archieven onder beheer brachten van collegiën, welke geheel vreemd waren aan de documenten, die zij na verloop van jaren bleken onder zich te hebben.

Na de omkeering van 1813 werd het er niet beter op. Bij de verwarring kwam de verwaarloozing. Het schijnt dat, toen men na het vertrek der overheerschers langzamerhand weer zoet insluimerde, veel wat niet rechtstreeks de materieele belangen raakte en dus ook de zorg voor archieven, vergeten werd in den behaaglijken droom over verlossing en vrijheid.

Verwarring en verwaarloozing. Zoo was de stand van zaken toen de Gemeentewet in 1851 ging spreken over de zorg voor het archief, hetgeen ten minste het heilzaam gevolg heeft gehad, dat men al spoedig in de tweede helft der 19e eeuw hier en daar de hand heeft geslagen aan de ordening van gemeente- en ook aan provinciale- en waterschapsarchieven. Het Algemeen Rijksarchief in 's Gravenhage maakte altijd eene gelukkige uitzondering, omdat het daar nooit aan een geregeld en welingericht beheer heeft ontbroken. Maar naast dit, waren er nog archieven van lands-, gewestelijke en plaatselijke regeeringscollegiën, wier lot zich niemand aantrok. Daar waren er van wie men niet wist, wien het opzicht er over toekwam. Archieven waren zoek geraakt, verdeeld, gescheiden, verspreid en het scheen, dat het booze noodlot dit alles zoo had beschikt, om den geduldigen onderzoeker hopeloos en radeloos te maken.

Degenen dus, die zich een vijfentwintig jaar geleden reeds met archiefarbeid bezig hielden, vermoedden of begrepen wel, dat er aan eene goede orde in de regeling van het archiefwezen veel haperde, maar zij zagen ook duidelijk in, dat de groote stoot om hierin verandering te brengen, van hooger hand moest komen en een krachtige wil noodig was om alles uit het oude spoor te lichten en op nieuwe banen te leiden.

Derhalve bestond er alle reden, de instelling eener afdeeling voor Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken (die zich ook de belangen der archieven zou aantrekken) met ingenomenheid te begroeten en het kwam er nu maar op aan, wie de Hercules zou wezen, die de reuzentaak van de nieuwe afdeeling ging aanvaarden en zou volbrengen.

Dat raadsel is thans reeds lang opgelost in verblijdenden zin. En het past dus hier een woord van hulde en erkentelijkheid te spreken, nu Jhr. Mr. Victor de Stuers, de gewichtige, eervolle, maar moeilijke betrekking van Referendaris der afdeeling, vijfentwintig jaren heeft bekleed.

Het veld zijner werkzaamheid is wijd uitgestrekt geweest en het oog van den oningewijde reikt niet ver genoeg om het te overzien. Maar op deze plaats is het voldoende te herdenken, wat door hem in dat tijdsverloop ten bate van het archiefwezen is verricht en gewis zal men dan met ontzag gadeslaan, hetgeen op zijn initiatief en onder zijne leiding is ten uitvoer gebracht.

De toestand in 1875 is ons niet onbekend gebleven. En thans? Er is orde gekomen in het beheer der archieven; wat verstrooid was is vergaderd; wat dreigde te vergaan is behouden; waar duisternis heerschte is licht ontstoken; waar onverschilligheid woonde is belangstelling ontwaakt. Een corps archivarissen beheert, onder voorgang van den algemeenen Rijks-archivaris te 's Gravenhage, de archieven van den Staat welke in alle hoofdplaatsen der provinciën in centrale depôts zijn bijeengebracht. Een vereischt aantal ambtenaren is overal werkzaam en eene gestadige zorg waakt er voor, dat geschikte krachten worden aangeworven en opgeleid. Milde bepalingen regelen het gebruik der archieven door het publiek en lokken tot studie uit. In ruimen zin worden de vruchten van den arbeid in jaarlijksche verslagen openbaar gemaakt, en brengen aan den dag de schatten welke voorheen onbekend bleven. Groote offers zijn besteed, om weggedwaalde archiefstukken terug te koopen. Alle archivarissen hebben hunne provinciën afgereisd om tot in de kleinste gemeenten de oude rechterlijke bescheiden bijeen te zoeken, en te vereenigen met hetgeen reeds bij het Rijk voorhanden was. Gemeente- en waterschapsarchieven worden, waar locale hulp er voor ontbreekt of te kort schiet, door of onder toezicht der Rijks-archivarissen geordend. Van de kerkelijke archieven tracht men een overzicht te bekomen. Maatregelen om de notariëele archieven meer onder het bereik te brengen van belanghebbenden, zijn in het vooruitzicht. De archivalia, op Nederland betrekking hebbende en in buitenlandsche depôts berustende, zijn opgespoord en beschreven. Naar het verafgelegen Suriname is een geleerde uitgezonden om het West Indisch archief te ordenen. Te 's Gravenhage raakt de nieuwe bewaarplaats voor het Algemeen Rijksarchief voltooid, in alle hoofdplaatsen der provinciën zijn voor de Rijksarchieven óf gebouwen gesticht óf oude monumenten voor dat doel ingericht. En zoo zijn tevens de Kanselarij te Leeuwarden, de Sassenpoort te Zwolle, de Vleeschhal te Haarlem, de Minderbroederkerk te Maastricht, wier lot in de toekomst onzeker was, behouden, gespaard en hersteld.

Dit overwegende, hadden de ambtenaren aan de Rijksarchieven alle reden het jubileum van Jhr. de Stuers met vreugde te begroeten en het meerendeel van hen meende, dat eene erkenning van hunnentwege van al het goede, door hemgedurende zijne ambtsbediening tot stand gebracht, passend was en niet mocht achterwege blijven.

Reeds tijdig was het plan gevormd en aangenomen, op den gedenkwaardigen dag den Referendaris eene huldebetuiging aan te bieden, met een album bevattende de afbeeldingen van alle Rijksarchiefgebouwen, toegelicht door eenigen tekst. De firma H. KLEINMANN & Co. te Haarlem belastte zich met de uitvoering en volbracht die tot volkomen genoegen der lastgevers. De band, naar den stijl en geest van het boek ontworpen, werd gemaakt door C. J. MENSING te Amsterdam. De Rijksarchivaris in Utrecht heeft den tekst geschreven van de opdracht, waaronder de namen van alle deelnemers vermeld worden.

Tegen den 1en Juli 1900 werd het album toegezonden aan Jhr. DE STUERS die toen nog buitenlands afwezig, maar den 15en van Hooimaand in 's Gravenhage teruggekeerd was en op dezen dag de deelnemers aan de algemeene huldebetooning in zijn huis aan de Parkstraat ontving. Daar zou het wel luide worden uitgesproken, maar ook reeds te voren had het aan woorden van hooge waardeering niet ontbroken. „Eigen Haard" gaf in no. 26 het portret van Jhr. DE STUERS met een pittig opstel van Mr. S. MULLER Fz. In de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 1 Juli 1900 bracht Dr. H. J. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ hem een hartelijken heilgroet, met een uitvoerig overzicht tevens van zijn vijf en twintigjarigen arbeid ten bate van kunst en wetenschap. Het nommer van De Maasgouw van 15 Juli 1900 was geheel aan den Referendaris gewijd en bevatte voornamelijk eene volledige lijst zijner geschriften, opgemaakt door den Heer A. J. FLAMENT, wiens nauwkeurigheid en stiptheid ook hierin duidelijk uitblonk. Dag- en weekbladen van allerlei richting herdachten den merkwaardigen man, prezen zijne groote verdiensten en deden uitkomen hoeveel goeds onder zijn invloed is gewerkt, hoeveel kwaads menigmaal verhinderd.

Op deze inleiding volgde den 15n Juli, gelijk gezegd is, de eigenlijke feestviering en het past wel bij het voorgaande, dat daarvan een trouw verslag worde gegeven, al komt dit niet uit mijne pen, maar uit de veder der wel onderrichte redacties van het Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage en van de Nieuwe Rotterdamsche Courant. Zie hier wat zij in hare nommers van 16 Juli 1900 schreven:

De receptie gisteren middag te drie uren door Jhr. DE STUERS gehouden in zijne woning in de Parkstraat was zeer druk bezocht. Niet alleen uit 's Gravenhage en Amsterdam, maar ook uit alle provinciën, van Groningen tot Maastricht en Middelburg, waren velen van de 856 vrienden en vereerders, die aan het huldeblijk hebben deelgenomen, aanwezig, om den Referendaris van kunsten en wetenschappen ter gelegenheid van zijn 25-jarig jubileum, hunne gelukwenschen aan te bieden. De kunstzalen waren daardoor overvol. In de fraaie hal zag men bijeen den Commissaris der Koningin in Limburg tevens Voorzitter der Commissie Jhr. RUYS DE

BEERENBROUCK, zijne ambtgenooten uit Overijssel en Friesland, verder de Oud-Ministers van Binnenlandsche Zaken, de heeren GEERTSEMA en VAN HOUTEN, hoogleeraren van universiteiten, directeuren van musea,. bibliotheken en kabinetten, archivarissen, besturen en leeraren van akademiën, ambachts- en teekenscholen, hoofdambtenaren van het Departement van Binnenlandsche Zaken, tal van kunstvrienden en vele deputatiën, welke met de Commissie, die deze huldebetooging leidde, den heer DE STUERS van hun aller belangstelling in zijn jubileum wilden doen blijken.

Het schoonste sieraad in deze sierlijke omgeving, te midden der dichte schare van gasten, was de groep van moeder en dochter, die aan de zijde van den jubilaris getuigen waren van de vereering hem toegebracht.

Mr. J. H. GEERTSEMA Cz. trad uit den breeden kring naar voren en sprak den heer DE STUERS ongeveer in deze bewoordingen toe:

Toen in 1875 door den Minister HEEMSKERK aan zijn Departement werd gesticht eene afzonderlijke afdeeling van kunsten en wetenschappen, deed hij dat, dewijl hij in den toenmaligen Secretaris der Commissie van adviseurs voor de instandhouding der monumenten van geschiedenis en kunst, iemand had gevonden, aan wien hij met volle zekerheid kon toevertrouwen dat deel van 's lands belang, welks behartiging naar zijne overtuiging op dat oogenblik op den voorgrond behoorde gebracht te worden. Dat die geleerde en scherpzinnige staatsman goed had gezien, heeft de uitkomst bewezen, want veel, zeer veel is in de laatste vijf en twintig jaren, naar Uwe adviezen en Uwe inzichten, geachte jubilaris, op het gebied van kunst en wetenschap tot stand gekomen, wat zonder U, heden nog tot de vrome wenschen zou behooren.

Hebt Gij U mogen verheugen in den steun en de medewerking, niet alleen van opvolgende Regeeringen maar ook van particulieren, toch zijn de teleurstellingen U niet gespaard geworden. Geen wonder dat, waar eene drijfkracht als de Uwe noodig was om op te treden op een geheel nieuw terrein, om een braak liggend veld te bearbeiden tot vruchtbare aarde, kritiek U zou treffen van hen, die niet in allen deele eenstemmig met U dachten. Doch tegenstand heeft U nooit ontmoedigd. Steeds hebt Gij met de meeste openhartigheid en onomwonden, Uwe adviezen gegeven, die neergelegd werden in de voorstellen der verantwoordelijke Ministers. Aan Uw karakter, Uw vasthouden aan eenmaal opgevatte overtuiging, Uwe veelzijdige kennis, Uwe trouwe en rustelooze toewijding aan Uwe levenstaak hebben wij het te danken dat op het gebied van kunst en wetenschap in ons vaderland toestanden zijn ingetreden, waarover wij ons nu mogen verheugen.

Uwe vele vereerders hebben gemeend U daarvoor hulde en dank te moeten toebrengen. Zij hebben gemeend dit te moeten doen op eene wijze, waardoor Uw naam tot het verre nageslacht in eere zal bewaard blijven. Zij

zijn te rade gegaan om U dezen gedenkpenning in goud, zilver en brons aan te bieden, waarop Uw borstbeeld is geslagen en dien wij ons veroorloven vergezeld te doen gaan van eene rijk versierde oorkonde, bevattende de naamlijst van hen, die tot dit huldeblijk hebben medegewerkt.

(De gedenkpenning vertoont aan de voorzijde het borstbeeld van den jubilaris, gemodelleerd door den beeldhouwer L. Jünger te Amsterdam, met het randschrift

VICTOR DE STUERS.

Aan de keerzijde het familiewapen met het randschrift

1875 — 1 Juli — 1900.

Referendaris voor Kunsten en Wetenschappen.

De stempels zijn gesneden en de gedenkpenningen geslagen in de Koninklijke Utrechtsche fabriek van goud- en zilverwerken van den Heer C. L. Begeer.)

De Heer Geertsema, zijne rede vervolgende, zeide verder:

Ik zal de vrijheid nemen U deze oorkonde voor te lezen, omdat daarin, beter dan ik het zou kunnen doen, de beweegredenen zijn uiteengezet, die ons er toe geleid hebben, in het besef van onzen plicht, U op dezen merkwaardigen dag een bewijs te geven van onze erkentelijkheid.

„Aan Jhr. Mr. Victor Eugène Louis de Stuers, den warmen minnaar en ridderlijken voorvechter onzer nationale kunst en geschiedenis, door wiens raad en beleid, voorlichting en initiatief Neerland's monumenten met schrandere onderscheiding en naijverige liefde werden bewaard en hersteld — onze geschiedkundige documenten, tolken van het streven der vaderen, onder veilige en kundige hoede ten spiegel voor het nageslacht werden gered — de schatten onzer openbare kunstverzamelingen door hem beschreven en vermeerderd, zijn geborgen in kunsttempels hunner waardig — scholen en academiën werden gesticht, waardoor de kunstnijverheid werd opgewekt en het ambacht straks weer tot kunst zou worden geadeld."

„Aan den ridder zonder blaam, die, het oog gevestigd op zijn ideaal, voor de schoone kunsten meer dan een kwart eeuw zonder wanken of wijken werkte en streed met fieren moed en stalen kracht, wordt door zijne vele vrienden en vereerders op den 25sten verjaardag der aanvaarding van zijn ambt van Referendaris chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen bij het Departement van Binnenlandsche Zaken, ten blijk van achting voor zijn karakter, van erkenning zijner verdiensten, van instemming met zijn streven, deze gedenkpenning aangeboden te 's Gravenhage den 1 Juli 1900."

De bladzijden van deze oorkonde, rijk versierd met kleurteekeningen, belangloos verstrekt door Dr. P. J. H. CUYPERS, architect der Rijks-Museum-gebouwen, geven eene afbeelding van tal van Rijksgebouwen, in die vijfentwintig jaren onder het kunstenaars-oog van Jhr. DE STUERS opgericht of verbouwd, te weten: het Rijks-Museum, de Bibliotheek van dit Museum, de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage, het Indisch huisje, het Laboratorium te Groningen, de kerken te Maastricht, het Laboratorium van de Rijks-Universiteit te Utrecht, de Faam op het Rijks-Museum te Amsterdam, het Universiteitsgebouw te Leiden, muurschilderingen in het Gouvernementsgebouw te Assen, schilden en wapens van een der oudste instellingen. De uitvoering der ontwerpen van den architect is verricht door den heer R. J. VAN DE PAVERT te Amsterdam, en het calligrafische werk is verricht door den heer VAN DER STOK, mede te Amsterdam. De oorkonde is vervat in versierd bindwerk en het geheele geschenk is in Nederland vervaardigd.

Als ik, hooggeachte, jubilaris, zoo ging de heer GEERTSEMA voort, overeenkomstig de mij verstrekte opdracht, dit huldeblijk in Uwe handen neerleg, dan heb ik daar alleen nog dezen wensch aan toe te voegen, dat Uwe gezondheid U moge veroorloven nog lang aan het hoofd der gewichtige afdeeling den weg te blijven bewandelen, dien Gij u-zelven vijf en twintig jaren geleden afgebakend hebt. En wanneer eenmaal de dag aanbreekt dat Gij Uw werk aan jongere krachten moet overdragen, moge dan het aanschouwen van dezen gedenkpenning en het nalezen van deze oorkonde voor U eene streelende, gelukkige herinnering zijn aan een rijk, werkzaam, vruchtbaar en welbesteed leven, en tevens aan de wijze waarop Uw heilzaam streven door Uwe landgenooten werd erkend en gewaardeerd.

Deze toespraak van den heer GEERTSEMA werd door alle aanwezigen luide toegejuicht.

De heer DE STUERS, aanvankelijk zeer bewogen, maar spoedig zijne kalmte terug krijgende, dankte in eene geestige redevoering voor de hem gebrachte ovatie.

Mijnheer GEERTSEMA en gij allen Mijne Heeren, ik gevoel mij diep gelukkig en oprecht dankbaar in dit oogenblik nu zoo vele mannen uit alle oorden van ons Vaderland, uit Noord en Zuid zijn saamgekomen om mij eene hulde te brengen, die wel zeldzaam en buitengewoon mag genoemd worden. Toen ik vernam wat de Heeren met mij voor hadden, heb ik mij gezet tot een examen de conscience, heb ik mij afgevraagd wat wel de reden kon zijn, dat er zooveel werk van mij werd gemaakt. En niettegenstaande dat examen en ondanks de loftuitingen in de pers, geloof ik, dat ik mijne kalmte heb mogen bewaren. Er zijn stoffen die

gevaarlijk zijn als men er kleine hoeveelheden van inneemt, maar die hun effect verliezen als ze in groote doses worden toegediend.

Ben ik het waard dat men mij vertelt, dat ik een groot kunstgeleerde ben? Vijfentwintig jaar geleden hield men mij daarvoor, maar tegenwoordig ben ik daarvan niet zoo overtuigd. Hoe verder men zijn gezichtseinder uitbreidt, hoe meer men het terrein van onderzoek verbreedt, des te meer komt men tot de slotsom, dat men heel weinig weet. Vroeger kende ik een 30tal schilders, maar tegenover een 3000tal moet ik mijne onmacht erkennen.

Er is nog in een ander opzicht met lof over mij gesproken: dat ik mijne taak met ijver en toewijding heb vervuld. Dat geef ik toe, maar vergun mij de opmerking, dat ik dit zulk eene groote verdienste niet vind.

Er is een derde punt, en nu ga ik een gek ding doen, namelijk mij zelf in de hoogte steken. Wanneer ik dat doe, volg ik het doorluchtig voorbeeld van den Apostel Paulus, die in een zijner brieven aan de Korinthiërs begint met zijn eigen lof te verkondigen. Het is wel niet dienstig, zegt hij, doch ik zal het toch maar doen.

En wat is nu mijn eigen lof? Dat ik in mij heb gevonden eene hooge kwaliteit, dat is mijn geduld, mijn engelachtig geduld. Die samenkoppeling van engelengeduld met iemand, die in de wandeling een lastige vent wordt genoemd, bevreemdt U misschien. Toch is dit mijn eenige groote verdienste geweest in al die vijf en twintig jaar. Een referendaris is nooit iets anders geweest dan een mijnheer, die rapporten en adviezen geeft, die persoonlijk geene macht of gezag heeft, hoegenaamd. Ik kan als referendaris niemand commandeeren dan alleen mijn bode. De macht zit alleen bij Z.Exc. den Minister. Een referendaris heeft geen macht hoegenaamd. Hij kan invloed uitoefenen, als hij het geluk heeft en het talent om zijne adviezen ingang te doen vinden, maar verder gaat het niet. Het gaat dus in het geheel niet aan om van den machtigen referendaris te spreken.

Nu is de positie deze: als de zaken goed marcheeren, wordt de eer gebracht aan den Minister en terecht, want deze beslist; maar in het tegenovergestelde geval, als de zaken verkeerd loopen, dan heeft niet de Minister, maar de referendaris de schuld en dat is niet eerlijk en niet billijk, want het publiek weet niet, welke adviezen aan de Regeering gegeven zijn.

Niet alleen in de pers maar ook in de Kamers is mij dikwijls de twijfelachtige eer aangedaan, mij achter den Minister te laten opkomen. Dat was wel een beetje laf en een deel van de pers is zoo vriendelijk geweest daaraan hard meê te werken. Dat maakt het soms moeilijk om referendaris te zijn. En dat ik niet reeds lang heb gezegd: ik geef

er de brui van en ga met vrouw en kind mijne rust nemen, dat is wel een bewijs van mijn geduld.

In mijne vijfentwintigjarige praktijk, heb ik de eer gehad onder tien Ministers te dienen.

Een Ministeriëel Departement is eigenlijk een groot kippenhok, de heeren Ministers zijn de hanen en de referendarissen de kippen. En nu is het voor de kippen een lastig geval, dat zij zoo dikwijls andere hanen in de ren zien komen. Zij moeten dan in korten tijd aan de eigenaardigheden van den nieuwen haan gewend raken. Ook gebeurt het wel dat een haan, reeds vóór hij haan werd, het land had aan zekere kip. Dan moet die kip vriendschap met den haan sluiten en vertrouwelijk met hem weten om te gaan. Maar mislukt die omgang, dan worden er slechts windeieren te voorschijn gebracht.

De Ministers zijn in den regel als zij aan het bewind komen goed geïntentioneerd en bereid om mee te werken met den referendaris, maar dan worden zij bewerkt in de Kamers, in de sectiën, in de pers, door particuliere vrienden, door achterklap in het torentje die op den eenen Minister meer, op den anderen minder vat heeft, en waarmede de referendaris te worstelen heeft. Dat heb ik in hooge mate ondervonden. Ik zal de Heeren niet vermoeien met hier op te sommen, welke laagheden en intriges men alzoo gebruikt heeft om het vertrouwen, dat een Minister meende in mij te moeten stellen, te vernietigen. Als wij hier niet bijeen waren op een feestdag, zou ik daarover uitpakken. Er heeft een paar dagen geleden in het *Dagblad* een bericht gestaan, dat het gerucht liep, dat men den referendaris DE STUERS de zorg voor het grootste deel der teekenscholen zou ontnemen. Die courant heeft de naïviteit gehad er bij te voegen, dat zij hoopte, op die ongeloofelijke mededeeling spoedig eene tegenspraak te mogen vernemen. Welnu Mijne Heeren, die tegenspraak zal niet worden gegeven, om de eenvoudige reden dat het gerucht waar is.

Men zegt, dat ik veel geschreven heb en vele aanvallen gericht heb op mijne vijanden. Maar als gij wist Mijne Heeren, welke aanvallen ik te verduren heb gehad en die vergeleek met de artikeltjes, die ik ter mijner verdediging heb moeten opstellen, dan zouden deze in de balans tegen de op mij gerichte, volstrekt niet opwegen.

Dit te verduren heeft mij geduld gekost. Van welken aard waren die aanvallen? Er zijn er bij, die mij koud hebben gelaten. Zoo heeft men mij verweten, dat ik niet geleerd, veeleer dom ben. Dat trek ik mij niet aan, want ik heb mijzelf niet gemaakt. Er is mij ook het verwijt gedaan, dat ik een peperdure referendaris zou zijn. Ook dat behoef ik mij niet aan te trekken. Er wordt nooit een krediet door de Kamer toegestaan, of de Minister vraagt het aan. Zegt men: Ge hebt

dan toch adviezen gegeven! Zeer zeker, en als de Minister daarop ingaat, doet mij dat genoegen, maar aan den Minister blijft de beslissing.

Een ander verwijt is, dat ik altijd werk in eene eenzijdige richting. Dat reken ik mij tot eene eer. Als man van overtuiging kan men slechts ééne richting kiezen. Eene veelzijdige richting slaan alleen zotten en dronkaards in.

Wat mij wel gegriefd heeft is, dat men mij mijn Katholicisme verweten heeft. Sinds vier-en-twintig jaar ben ik vervolgd geworden met argumenten, ontleend aan mijn godsdienst. Dit is mij eene bittere grief geweest, want dit tastte mij in mijne eer aan. Als ik wegens religieuse preoccupatien de Katholieken had voorgetrokken ten koste van mijne Protestansche medeburgers, indien ik in Protestantsche kerken de menschen verveeld had met beelden waaraan zij eene ergernis hebben, dan zou ik dom en oneerlijk hebben gehandeld, maar dat deed ik niet. Al moge ik over het philosophische stelsel denken zooals Katholieken moeten denken, ik vlei mij, zoowel in zaken als personen, altijd de meest absolute onzijdigheid te hebben betracht en nooit iemand bevoorrecht te hebben omdat hij Katholiek was. Integendeel, ik heb eens iemand bevoorrecht omdat hij Protestant was. Maar dat is mij slecht bekomen. Het is gebeurd, dat ik aan Dr. CUYPERS vroeg, of hij mij ook kon aanbevelen een Protestantsch architect, die goed in de leer was — dat wil zeggen in de leer van de architectuur. Ja wel, luidde het antwoord, ik weet er een. De man werd aangesteld, en eenige jaren later bleek mij toevallig dat hij niet Protestant, maar .... Katholiek was. Zij die mij wegens mijne religie verdacht maken, weten dat dit is felonie. Ze hebben een aardig argument. Men zegt: Hij is een trouwe zoon der Kerk en dan is het natuurlijk, dat hij zijne geloofsgenooten voortrekt. En daaraan schrijf ik het toe, dat ik dien naam kreeg.

Doch genoeg Mijne Heeren, van de moeilijkheden, van het wantrouwen en de verdachtmaking waaraan ik in mijne betrekking van referendaris was blootgesteld en die mij een gevoel geven van walging en misselijkheid. Ik haalde ze U alleen aan om U het bewijs te geven van die ééne hoedanigheid, van mijn engelengeduld.

Laat ik mij liever herinneren, dat het thans een feestdag is, dat Gij, Mijne Heeren, eene zonnestraal in mijn leven hebt geworpen. Waar men nog pas geleden zooveel leven maakte om dien ellendigen referendaris, is een comité opgestaan om mij op dezen dag geluk te komen wenschen, een comité, niet bestaande, zooals ik trouwens ook zeer gewaardeerd zou hebben, uit architecten en schilders met wie ik heb geleefd en gewerkt, maar samengesteld uit mannen van naam en aanzien in den lande, die de kunstbeweging in ons vaderland met belangstelling gadeslaan. Dat is voor mij eene zonnestraal die mij dankbaar stemt. Vraag ik mij echter

af: heb ik die hulde verdiend? dan zeg ik rondborstig: neen. Ik heb reden om te verklaren dat de Heeren in hunne betooging te ver zijn gegaan. Want ik vraag U af: wat is het dat wij van daag vieren? Is het mijn persoon, mijn werk? Neen, nogmaals neen. Ik neem Uwe hulde gemakkelijker aan, als ik daaraan eene hoogere beteekenis mag geven. Nu vijf-en-twintig jaren geleden is gebroken met het ongelukkige stelsel van het *laissez faire*, met de onverschilligheid in zake Kunst. Vóór vijf-en-twintig jaren heerschte nog het begrip: Kunst is geene Regeeringszaak, dat meer bij het volk zat dan bij THORBECKE, die de vader van dat gevleugelde woord genoemd wordt. Intusschen dat was volstrekt niet THORBECKE's idee. THORBECKE was een groot man, die veel meer voor de kunst heeft gedaan, dan die woorden gesproken. Diezelfde Staatsman heeft een programma ontwikkeld van hetgeen eene reorganisatie op kunstgebied behoorde te wezen. Dat was een zeer verstandig program en ik ben overtuigd, dat, was ik referendaris onder THORBECKE geweest, ik veel tot stand had gebracht. Maar het ongeluk wilde, dat er toen niemand was om dat program van THORBECKE uit te voeren.

Later heeft men aan mij die taak opgedragen, maar als ik er niet geweest was, had een ander het gedaan en het zou ook gebeurd zijn, misschien niet zoo goed — best mogelijk — maar het is evenmin te bewijzen dat een ander het niet even goed, misschien beter had gedaan. De hoofdzaak was dat er iemand geroepen werd om de deur van het kabinet van den Minister open te zetten en de ellende te laten zien, die daar buiten allerwege op kunstgebied heerschte. Wie die deurwachter was, doet er niet toe.

Het is dus heden een feestdag die deze beteekenis heeft, dat nu vijfentwintig jaren geleden een ander systeem is gevolgd; dat men van toen af de lang verwaarloosde belangen der kunst is gaan behartigen. De groote verdienste ligt bij de mannen, die den moed hebben gehad het ijs te breken.

En zich tot den heer GEERTSEMA wendende, vervolgde de spreker:

Een van die verdienstelijke mannen zijt Gij, dien ik niet noemen mag een veteraan omdat Gij nog niet afgeleefd zijt, maar wel een patriarch, die nog met jeugdige kracht is bezield. Als wij iemand hulde mogen brengen, die den door mij geschetsten toestand in het leven heeft geroepen, dan komt die hulde toe aan U, GEERTSEMA.

Onder daverende toejuichingen van de talrijke toehoorders had Jhr. DE STUERS zijne geestige rede geëindigd. Maar na dit hoofdmoment begonnen eigenlijk pas de ovatiën. Afgewisseld door de gelukwenschen van degenen die zich in de zaal verdrongen, werden hem huldeblijken aangeboden door tal van vereenigingen, scholen en akademiën. De Heer

MOLKENBOER trad naar voren om namens het personeel van leeraren aan de Rijksschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, den jubilaris te danken voor al wat hij voor het onderwijs en inzonderheid voor die school gedaan had. De heer J. W. L. BERDEN, directeur van de Rijksschool voor kunstnijverheid, deed dit insgelijks voor die school. Beide Heeren boden prachtig geteekende albums met opdrachten aan.

De Directeur van het Ethnografisch Museum te Leiden, Dr. SCHMELTZ, hield eene lange lofrede op den Heer DE STUERS in verband met de geschiedenis van den mensch, die in het Museum te Leiden belichaamd is. In het kort de geschiedenis schetsende van dat Museum, dat het oudste is in Europa, deed hij uitkomen dat het leven er eerst in kwam toen Jhr. DE STUERS de leiding kreeg van kunsten en wetenschappen. Het verleden en het heden van het Museum en de plannen voor de toekomst schetsende, gaf Dr. SCHMELTZ daarvan aan Jhr. DE STUERS de eer. Het deed hem een groot genoegen hier ook een blijk van waardeering te mogen aanbieden uit den vreemde. De „Genossenschaft für Ethnologie, Anthropologie und Urgeschichte" te Berlijn had Jhr. DE STUERS uit erkenning voor hetgeen door hem voor de land- en volkenkunde was gedaan, tot correspondeerend lid benoemd. Het diploma daarvan overhandigde hij den jubilaris, voegde er bij foto's van nieuw ingerichte museumzalen te Leiden, het eerste deel van een in bewerking zijnd Ethnografisch album en, namens zijne echtgenoote, een reusachtig bloemstuk.

Jhr. DE STUERS, dankende voor deze onderscheidingen, verklaarde van deze verdiensten voor de ethnographie, die zijne speciale studie niet was, minstens de helft te danken te hebben aan Dr. SCHMELTZ, die als directeur zijn weerga niet vond in ambitie en stalen ijver.

Er volgden nu vertegenwoordigers van de Koninklijke Bibliotheek en het Koninklijk Penningkabinet, Dr. BYVANCK en Dr. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, die Jhr. DE STUERS een kostbaar prachtwerk aanboden; eene deputatie uit Architectura et Amicitia te Amsterdam; eene Commissie uit de leeraren der Limburgsche teekenscholen, namens wie de kapelaan RUTTEN een album aanbood, waarin de bewijzen van hooge vereering en warme erkentelijkheid van dat personeel waren neergelegd. DE STUERS — dit erkent men in Limburg allerwege — heeft den stoot gegeven aan de ontwikkeling van die provincie op kunstgebied, hij heeft den voornaamsten steen gelegd van de voorraadschuur, waaruit thans, dank zij de beoefening der kunstambachten, welvaart over het vaderland uitgaat, geluk en zegen voor het volk, vooral voor het werkmansvolk. Kapelaan RUTTEN gaf de verzekering dat vele patroons en vaders Jhr. DE STUERS erkentelijk zijn voor hetgeen hij gedaan heeft ten bate der teekenscholen.

De heer DE STUERS antwoordde, dat zijne geboorteplaats Maastricht, die, wat men ook van Batenburg moge zeggen, de oudste stad van

Nederland is, in hem de kiem had gelegd van zijne genegenheid voor de kunst. Daar gebeurde het, dat hij derailleerde bij de balie en de advocaten-baret voor goed op zij schoof. Hij hoopte, dat Limburg de plaats zou behouden, die dit gewest reeds in de elfde eeuw innam, en vroeg tevens achting voor een man als kapelaan RUTTEN, die zijne vrije uren op Zondag, opoffert om de kinderen van de fabrieken op den hooizolder van eene afgedankte cavaleriekazerne, het teekenen te leeren.

Daarna kwamen afgevaardigden van de Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs eveneens hunne hulde bieden, en twee leerlingen van de School deden dat ook en schonken een album.

De heer DE STUERS nam dit met bijzonder welgevallen uit handen van de beide leerlingen aan en vond in het feit, dat een hunner als reservist in militaire kleeding zich voor hem bevond, aanleiding tot de opmerking dat Mars en Apollo hier eensgezind tot hem kwamen.

Eigenaardig was het militair saluut den jubilaris gebracht door den heer DIEVENBACH, opzichter aan het Rijksmuseum te Amsterdam, die hem namens het personeel als blijk van diep gevoelde erkentelijkheid, eene oorkonde aanbood.

Uit toespraak en antwoord van den heer DE STUERS bleek, dat de referendaris de positie van die mannen had verbeterd en het publiek daarbij tevens had gebaat, door ze niet meer te recruteeren uit de echtgenooten der keukenmeiden van voorname heeren, maar uit oudgedienden, die van discipline en orde besef hebben.

Een Haagsche deputatie, die van de Vereeniging *Arti et Industriae* bestaande uit de heeren JOH. MUTTERS JR. en F. J. BÉLINFANTE (Voorzitter en Secretaris) kwam haar Eere-Voorzitter geluk wenschen met al wat hij voor de kunstnijverheid heeft gedaan. Eene fraaie oorkonde in portefeuille, geteekend door den heer BACH, vergezelde deze felicitatie. De heer DE STUERS sprak over het verleden en het heden op het gebied der kunstindustrie, zoo hemelsbreed verschillende. Thans gloort gelukkig eene nieuwe toekomst, dat men van kunst sprekende ook aan nijverheid denkt, dat men zijne kamers niet slechts met schilderijen versiert — en — als 't lijden kan — met een enkel beeldhouwwerk dat de vloer niet kan dragen, maar alle dingen om zich heen mooi verlangt, waardoor de kunst een bezit wordt voor het geheele volk. *Arti et Industriae* doet een uitmuntend werk in ons land, door dit te bevorderen.

Er werden nog vele goede woorden gesproken en complimenten gewisseld, alles even hartelijk gemeend. Hierdoor werd de dag voor Jhr. DE STUERS onvergetelijk en heeft hij kunnen ervaren, hoezeer zijn arbeid door landgenooten van zeer uiteenloopende richting wordt gewaardeerd.

De archiefambtenaren stemmen, al waren zij niet bij de huldebetooging tegenwoordig, van harte in met de welsprekende waardeering en vriendelijke wenschen van den heer Geertsema, die zulk een ondubbelzinnigen weerklank vonden bij alle aan- en afwezigen.

En hoewel bij de beschouwing en oordeeling der publieke zaak, waartoe het ambtsjubileum van Jhr. de Stuers zeker mag gerekend worden, alle persoonlijke belangen naar den achtergrond wijken en niet besproken worden, houden de archiefambtenaren toch in dankbare herinnering wat de Referendaris hun ten bate met zooveel bereidvaardigheid en goed gevolg heeft verricht. Maar ver daarboven staat de hulde, die zij hem schuldig zijn en die hem rechtmatig toekomt, voor de moreele ondersteuning en bijstand die zij in hunne ambtsverrichtingen van hem ondervinden, waardoor hun arbeid licht wordt gemaakt, het pad geëffend, de weg getoond, het doel naderbij wordt gebracht.

Moge het geschieden dat de Referendaris van kunsten en wetenschappen ook in zake het archiefwezen, het door hem uitgestrooide zaad tot weligen wasdom zie komen en volle halmen gare van den akker, waarin hij den ploeg heeft gezet.

C. J. GONNET.

De negende jaarvergadering, gehouden te Rotterdam op 16 Juni 1900.

De vergadering was deze keer, bij vorige jaren vergeleken, nog al goed bezocht. Achttien leden, waaronder twee buitengewone, teekenden hun naam op de presentielijst. Als naar gewoonte hield de voorzitter eene met veel belangstelling gevolgde openingsrede, waarin hij het meest merkwaardige wat op het gebied van het archiefwezen in het laatste jaar was voorgevallen, vermeldde. Daarbij wees hij op de weinig bevredigende resultaten van het laatste K. B., blijkende uit verminderde lust om zich aan de archieven te wijden, wat voornamelijk scheen te wijten te zijn aan de slechte vooruitzichten in het vak, aan de onvoldoende opklimming in de tractementen en ook aan gemis aan waardeering bij autoriteiten, van wie redelijkerwijze iets anders te verwachten viel. Hij onderwierp eenige maatregelen door gemeentebesturen in zake archieven genomen aan eene welverdiende afkeurende kritiek. Overigens werd met lof melding gemaakt van de voortdurende verbetering van de bewaarplaatsen der archieven en van nieuwe plannen, om ook in onze koloniën doelmatige gebouwen daarvoor op te richten. Het verzoek der vergadering, dat deze rede evenals de vorige in het Archievenblad zou worden opgenomen, werd welwillend toegestaan en dientengevolge is zij hierachter afgedrukt, zoodat voor meer bijzonderheden daarnaar kan worden verwezen.

Door de commissie tot nazien van de jaarlijksche rekening, bestaande uit de heeren UNGER en MORREN, werd bij monde van eerstgenoemde een gunstig verslag uitgebracht, de kas bevond zich in nog beteren toestand dan het vorige jaar. Onder dankbetuiging voor het nauwlettend beheer werd daarop de penningmeester gedéchargeerd.

De voorzitter deelde mede, dat drie nieuwe leden tot de Vereeniging waren toegetreden en wel de heeren Dr. E. WIERSUM, adjunct-commies bij het Rijksarchief in Zeeland, C. W. BRUINVIS en Jhr. Mr. C. H. C. FLÜGI VAN ASPERMONT, resp. archivaris en adjunct-archivaris der gemeente Alkmaar; voorts dat het bestuur namens de Vereeniging had geteekend op de lijst van deelnemers aan het huldeblijk, den heer Jhr. Mr. DE STUERS aan te bieden bij gelegenheid van zijn 25-jarig ambtsjubileum, als referendaris der Afd. Kunsten en Wetenschappen. Verder stelde hij, mede namens het bestuur, voor om aan de correspondeerende leden der Vereeniging een exemplaar te doen toekomen van eene verzameling photographieën met beschrijvingen van de archiefgebouwen, tijdens het beheer van den jubilaris nieuw gebouwd of gerestaureerd, welke aan deze vanwege de rijksarchivarissen zou worden aangeboden. Aldus werd besloten.

Een vrij langdurige discussie ontspon zich over de vraag, of men den nieuwbenoemden archivaris, i. c. archivaresse, te Leeuwarden zou uitnoodigen lid van de Vereeniging te worden. Verschillende leden verklaarden zich daartegen, uitsluitend echter om zakelijke redenen, daar de Vereeniging volgens haar reglement alleen wetenschappelijke ambtenaren onder hare leden kon opnemen en genoemde titularis was aangesteld met de uitgedrukte bedoeling, dat men, de wetenschap op den achtergrond plaatsende, meer een persoon voor werkzaamheden van administratieven aard wenschte. De vergadering besloot dan ook met groote meerderheid van stemmen, tevens als protest tegen de handelwijze van den Leeuwarder gemeenteraad, aan de nieuw benoemde geene uitnoodiging te zenden.

Daarna kwam een voorstel in behandeling tot uitbreiding van het bestuur. Tot toelichting daarvan deelde de voorzitter mede, dat reeds het vorige jaar, toen de secretaris-redacteur voor eenigen tijd afwezig zou zijn, deze vraag ter sprake was gekomen, en dat bedoeld bestuurslid thans wegens vermeerdering zijner werkzaamheden den wensch had te kennen gegeven om van zijne bemoeiingen als redacteur te worden ontlast. Een zesde bestuurslid zou nu kunnen worden uitgenoodigd, deze functie op zich te nemen.

MR. VAN MEURS, de aandacht vestigende op het feit, dat het redigeeren van het tijdschrift veel tijd en zorg vereischt, meende het voorstel te moeten doen, om den redacteur eene vergoeding van bijv. *f* 50 toe te kennen, al moest hij daarbij tevens verklaren, dat het werk van dien titularis op deze wijze toch veel te gering zou worden beloond.

De penningmeester opperde tegen dit plan bezwaren met het oog op den toestand der kas in de toekomst, terwijl ook andere leden hun stem er tegen verhieven, òf omdat zij eene voldoende belooning van den redacteur niet in overeenstemming wisten te brengen met de finantiëele belangen der Vereeniging, òf omdat zij uit principe tegen eene bezoldiging van een bestuurslid waren.

Het voorstel van het bestuur, om in elk geval een zesde bestuurslid te verkiezen en het redacteurschap van het secretariaat te scheiden, werd daarop met algemeene stemmen aangenomen en de daarvoor noodige wetsveranderingen goedgekeurd.

Art 11 van het Reglement, luidende:

„Het bestuur bestaat uit vijf leden, door de vergadering te benoemen uit de gewone leden. Uit dat vijftal worden voorzitter, secretaris en penningmeester door de vergadering aangewezen."

zal dientengevolge gelezen worden als volgt:

„Het bestuur bestaat uit hoogstens zes leden, door de vergadering te benoemen uit de gewone leden. Uit het bestuur worden voorzitter, secretaris, penningmeester en redacteur van het tijdschrift der vereeniging door de vergadering aangewezen."

En art. 19, thans luidende:

„De gedrukte mededeelingen verschijnen op onbepaalde tijdstippen voor rekening der vereeniging. De secretaris bezorgt de uitgave en de verzending."

„Zij zijn tegen betaling ook voor niet-leden verkrijgbaar."

als volgt:

„Het tijdschrift verschijnt op onbepaalde tijdstippen voor rekening der vereeniging. De redacteur zorgt voor de uitgave."

„Het is tegen betaling ook voor niet-leden verkrijgbaar."

Het voorstel VAN MEURS betreffende de bezoldiging van den a.s. redacteur werd met bijna algemeene stemmen verworpen.

Als plaats, waar de volgende algemeene vergadering zal worden gehouden, werd Nijmegen aangewezen.

MR. GRATAMA vestigde er de aandacht op, dat een vroeger gedeeltelijk behandeld onderwerp, n.l. de eischen tot benoembaarheid van archivarissen, later was blijven liggen en achtte het van gewicht, daarop nog eens terug te komen, ook met het oog op de a.s. herziening van de wet op het Hooger Onderwijs, waarbij dan meer op de belangen der studie van het oud-vaderlandsch recht zou moeten worden gelet. Verder wees hij op het thans ingediende wetsvoorstel betreffende de vicariegoederen, volgens welk voorstel er vicarieraden zouden worden benoemd, waarin naar zijn oordeel den rijksarchivarissen van rechtswege eene plaats moest toekomen.

Daarna ging men over tot de benoeming van een nieuw bestuur, waarbij de vijf vroegere leden werden herkozen, terwijl als zesde bestuurslid de heer Mr. R. Fruin werd benoemd.

Nu kwam de beurt aan Mr. Joosting, die welwillend op zich had genomen op deze vergadering eene rede te houden en eenige mededeelingen zou doen over de kerkelijke rechtspraak vóór de Hervorming in het bisdom Utrecht.

De bisschop, wiens geestelijke heerschappij zich over bijna ons geheele land uitstrekte, werd in zijne vele werkzaamheden bijgestaan door verschillende hooge dignitarissen, waaronder op het gebied van de rechtspraak vooral de aartsdiakenen en meer speciaal de proosten der kapittelen van St. Jan en van den Dom langzamerhand groote macht verkregen, zoo zelfs dat zij des bisschops mededingers werden in de uitoefening zijner functiën.

Voor de rechtspraak was het bisdom verdeeld in 11 districten, elk onder een aartsdiaken staande, terwijl de onderdistricten (in later tijd nl.) een provisor of deken aan het hoofd hadden, beurtsgewijze aangesteld door den bisschop of door den aartsdiaken.

Waar de hooge geestelijke heeren het over sommige onderwerpen zelfs onderling niet altijd met elkander eens waren, was het zeker niet te verwonderen, dat men met de wereldlijke macht in het bisdom voortdurend wrijving had op het punt van jurisdictie. Van tijd tot tijd werd er een concordaat gesloten, doch nimmer had er eene definitieve oplossing van de kwestie plaats. Als beginsel was aangenomen, dat aan den geestelijken rechter zou zijn toevertrouwd alle rechtspraak, waarin kerkelijke beginselen of kerkelijke goederen en personen betrokken waren; maar vooral het eerste begrip was zeer rekbaar en gaf aanleiding tot veel twist. Voortdurend werd door de wereldlijke overheid protest aangeteekend tegen machtsoverschrijding aan de andere zijde en ten slotte werd dan ook de kerkelijke jurisdictie binnen haar eigenlijk gebied teruggedrongen, daar de belangen van de wereldlijke overheid en van het volk in dezen samen gingen. Reeds in 1297 waren er pogingen aangewend om het wederzijdsch rechtsgebied zuiverder te begrenzen, ongeveer een eeuw later kwam er een tweede meer uitgebreid concordaat tot stand en in 1434 werd de zaak nog eens weer op nieuw geregeld; toen werd er ook een scheidsgerecht ingesteld voor mogelijke latere geschillen. Dit concordaat was niet naar den zin der geestelijkheid. die dan ook pogingen aanwendde om het ongeldig te doen verklaren, pogingen welke echter niet gelukten, en in 1462 werd door Philip van Bourgondië, in 1525 door Karel V nog eens afzonderlijk bevel gegeven om zich aan 't eens vastgestelde te blijven houden. Bij de overdracht der temporaliteit plaatste de keizer zich steeds op het standpunt van het concordaat, al wenschte de bisschop ook een andere regeling.

Welke personen er bij de geestelijke rechtspraak betrokken waren, blijkt uit de aan 't eind der 15e eeuw vastgestelde, later omgewerkte en toen zeer verbeterde, „Statuta curie Trajectensis", waarnaast het „Liber de processu judicis" de regelen bevatte voor den loop der procedure.

Als rechter trad de officialis op, zoo noodig vervangen door zijn substituut, de griffie was toevertrouwd aan de „scribae causarum", het openbaar ministerie werd waargenomen door de „procuratores fiscales", de dagvaardingen en exploiten werden gedaan door „cursores". Verder werd een zeer belangrijke rol vervuld door den bewaarder van het „sigillum curiae", de „sigillifer", die alle uitgaande acten moest zegelen; de „audienciarius" zorgde voor den geregelden gang van zaken ter terechtzitting. Eindelijk behooren nog te worden genoemd de „procuratores literarum" (onze procureurs) en de „advocati". Drie dagen in de week hadden er zittingen plaats en dan tweemaal per dag.

Ziehier met een enkel woord de inhoud van des spr.'s belangrijke rede geschetst. Een paar der leden vroegen en verkregen nog eenige inlichtingen.

Nadat eindelijk de voorzitter nog eene commissie had benoemd voor het nazien der rekening voor het volgende jaar en daarvoor de heeren VAN SCHEVICHAVEN en VAN VEEN had uitgekozen, werd de officieele vergadering gesloten.

De leden bleven echter nog eenigen tijd in het gebouw bijeen en maakten, rondgeleid door den heer UNGER, met groote belangstelling kennis met het geheel naar de laatste eischen op zeer practische wijze ingerichte nieuwe gemeente-archief.

Daarna had als naar gewoonte een gezellige maaltijd plaats, waaraan de meeste vergaderden deelnamen. Den volgenden dag vereenigden eenige leden zich nog voor een aangenamen en interessanten boottocht op de rivier, waarbij men o. a. de nieuwe havens der stad in oogenschouw nam. Jammer, dat de meeste deelnemers aan de vergadering den vorigen avond reeds weer waren vertrokken.

Toespraak van den Voorzitter.

Lief en leed wisselen elkander af ook in de geschiedenis van het archiefwezen. Had ik ten vorigen jare u slechts blijde gebeurtenissen mede te deelen, thans ga ik u verslag geven van een jaar, dat bijna uitsluitend onbevredigende feiten leverde.

Eerst drie jaren is het geleden, dat ik mijne groote dankbaarheid uitsprak over de verbetering der financiëele positie van de ambtenaren der Nederlandsche rijks-archieven door het Koninklijk Besluit van 30 December 1896. Dankbaar was ik, niet het minst omdat ik hoopte, dat het aanbod van

uitnemende werkkrachten door het Koninklijk Besluit op den duur afdoende verzekerd zou zijn en omdat alleen van de toestrooming van goedgeschoolde werkkrachten duurzame verbetering is te verwachten. Alleen zoodoende toch kan aan onverschilligen bewezen worden, dat er in ons ambt iets meer en iets beters steekt dan buitenstaanden zich voorstellen.

Maar ziet! reeds heden moet ik erkennen, dat ik mij bedrogen heb. Tweemalen in het afgeloopene jaar werden sollicitanten opgeroepen voor eene vaceerende archiefbetrekking. Als gewoonlijk bestond de groote meerderheid uit personen, die geene kans zagen elders te slagen, — jonge mannen, die in den zondvloed van sollicitanten naar elke denkbare betrekking het archiefwezen aangrepen als eene reddingsplank, die hen, naar zij hoopten, wel brengen zou naar de eene of andere maatschappelijke positie, niet al te onpassend voor een jong gepromoveerd meester in de rechten. Maar voor het eerst vond men naast deze schipbreukelingen ook niet één enkelen candidaat, die zich eenigszins voor de betrekking had voorbereid. Wel zijn beide malen jonge lieden benoemd, die, al hadden zij geene bepaalde vocatie, toch genoeg wezenlijke belangstelling in het vak koesterden, om ons recht te geven tot goede verwachtingen; maar het feit op zich zelf blijft toch droevig, als een bewijs dat men het archiefwezen niet langer beschouwt als eene carrière, die serieuse vooruitzichten biedt en dus ook serieuse voorbereiding rechtvaardigt. Is er dan reden, aan onze jong gepromoveerden te verwijten, dat zij te veeleischend zijn? Mag het ergerlijk heeten, dat juist thans, nu de financiëele positie verbeterd is, de belangstelling in het archiefwezen ingesluimerd schijnt? Ik voor mij zou het niet durven verzekeren. Er is in de laatste 25 jaren ongetwijfeld een groot revirement gekomen in ons vak. Men gevoelde, dat de algemeene verbetering in den toestand ook financiëele verbetering in de toekomst waarborgde. Zij is gekomen inderdaad, en men is ontgoocheld, onbevredigd. Ten onrechte? Ik weet het niet. De tractementen zijn redelijk, over het algemeen iets lager dan die van soortgelijke betrekkingen. Maar er bestaat een groot, niet weg te nemen verschil: er is *uiterst weinig* gelegenheid tot bevordering en daardoor groote kans, dat men jaren lang zal blijven staan op een tractement, dat absoluut onvoldoende moet heeten. En het schijnt de groote fout der nieuwe regeling, dat deze niet weg te nemen misstand niet alleen niet vergoed wordt door hoogere tractementen, maar integendeel verergerd door zeer langzame stijging naar het maximum.

Men kan over dergelijke kritiek denken zooals men wil; men is vrij, hare juistheid te ontkennen. Maar te loochenen is het toch niet, dat onze jonge juristen nu eenmaal niet bereid blijken zich voor dien prijs de noodige moeite te geven. En al pruttelt men daarover zooveel men wil, zulke recriminatiën zullen de rijen der sollicitanten niet vullen,

zullen geene goed toegeruste ambtenaren aan onze archieven leveren. Er is erger: reeds hoort men weder mompelen van deserties, en al is gelukkig de reputatie van onbruikbaarheid voor de praktijk een afdoend beletsel voor vele archivarissen om hunne plannen uit te voeren, geen twijfel, of de bekwaamsten zullen met een behendigen sprong dezen Chineeschen muur weten te overschrijden. Waar is de navolger van onzen ex-ambtgenoot Mr. GRATAMA, die als een andere Curtius moedig in den afgrond springt en ons redt uit onze benarde positie, door aan ons een nieuw Koninklijk Besluit te bezorgen en — aan zich zelven eene schitterende carrière als loon voor zijn stout bestaan?

Er is eene andere reden, waarom het mij niet verbaast, dat zeer weinigen buiten noodzaak ons ambt verkiezen, — waarom ik zelfs gewoon ben eventueele gegadigden ernstig te waarschuwen, wèl te overwegen wat zij doen. Zeker, eenige geestdrift voor het zelfgekozen vak kan eene schrale bezoldiging aannemelijk maken. Maar is het even zeker, dat de magen zelfs van deze enthousiasten op den duur bestand zullen blijven tegen de verrassingen, die als piquante saus het wat magere menu plegen te kruiden? Dit jaar leverde er weder eene, méer dan eene. Ik bedoel *niet* het voorgevallene in den gemeenteraad van Dordrecht, waar een lid zich veroorloofde onzen ijverigen ambtgenoot, die zooveel gedaan heeft om den toestand van het Dortsche archief in alle opzichten te verbeteren, onder alle waardeering zijner aan de gemeente bewezene diensten, eenvoudig naar huis te zenden in de verwachting, dat zulk een bekwaam man stellig wel iets anders, iets beters zou vinden! Ik bedoel dit *niet*, want 's mans uitval bleek eene onvoorzichtigheid, die, verre van weerklank te vinden, integendeel aanstonds met warmte weersproken werd.

Neen, ik bedoel iets anders, iets veel ergers: het is de Leeuwardsche gemeenteraad, die ons daarop onthaalde. In de vergadering van den raad van 13 Maart l.l. was de vervanging van den gemeente-archivaris aan de orde en werd de zaak uitvoerig besproken. Het Dagelijksch Bestuur had vooraf zijne meening gezegd; hoort! „Tot nog toe was de meer op zich zelf staande positie van de archivarissen oorzaak, dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de wetenschappelijke zijde van hun werkkring en daardoor aan het administratief gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren. Dit moet veranderen; en daarom bestaat op dit oogenblik dringende behoefte aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoeg vakman is, om onder den secretaris zelfstandig al den administratieven arbeid — het maken van registers, indices, klappers enz. — te verrichten."

Deze uitspraak bepaalde den toon van het debat; maar naar aanleiding van de dringende vragen van een raadslid kwam toch nog een en ander te berde, dat niet zonder belang was. Het bleek, dat nog niet

alle stukken van het archief van indices voorzien waren, en dat de indices, die gereed waren, niet gemakkelijk te raadplegen waren, omdat er „*een algemeene index* ontbrak." Maar er was nog een ander bezwaar: men had, naar het schijnt, chronologische tafels of naamregisters vervaardigd, terwijl zaakregisters gewenscht werden en wel niet meer of minder dan één algemeen zaakregister *op het geheele archief*. Het Dagelijksch Bestuur achtte zulk een algemeenen index zelfs bepaald noodig, om het archief eenigszins aan zijn doel te doen beantwoorden De thans afgetreden archivaris had (begrijpelijker wijze!) verklaard, dat voor zoo iets een menschenleeftijd noodig was. Maar de Burgemeester achtte het waarschijnlijker, dat de oorzaak van den min bevredigenden toestand elders moest gezocht worden, — in het feit, dat, waar „een administratief man" werd noodig geacht, „een wetenschappelijk man" was gekozen, — „geen commies-archivaris, maar een archivaris." Daarom wenschte men nu „een ambtenaar, wiens arbeid in de eerste plaats aan de belangen der administratie, in de tweede aan de eischen der wetenschap zou ten goede komen", — een commies, doch (N.B.) met het tractement van een adjunct-commies! En het advies van het Dagelijksch Bestuur werd zonder stemming aangenomen.

Daar staan wij derhalve voor het verpletterende feit. De gemeenteraad van Leeuwarden heeft het uitgemaakt: het hoofd van een archief behoort geen wetenschappelijk man (vooral geen gepromoveerde!) te zijn; veel beter is men gediend van een eenigszins ervaren administrateur, die werkt volgens de instructiën van den gemeente-secretaris. Men is wel zoo goed er bij te voegen, dat ook iemand, niet onbekend met archieven, ja zelfs een beambte bij de rijksarchieven voor eene benoeming in aanmerking mogen komen; en waarlijk, er bestaat geen bezwaar, dat de archivaris zich incidenteel, als het dagwerk is afgeloopen, wijde aan de wetenschap!

Nu ga ik het gemeentebestuur van Leeuwarden eens recht verbazen. Ik ben meester in de rechten en archivaris, ja ik heb zelfs de eer aan het hoofd te staan van de Vereeniging van archivarissen. Welnu, *ik ben het volkomen eens met de kern van het betoog van den Burgemeester*. Ik begrijp niet juist, waarom het werk, dat in den gemeenteraad van Leeuwarden (eenigszins vaag, maar populair uitgedrukt) wordt aangeduid als „het aanleggen van registers op het archief" identiek schijnt geacht te worden met het „voldoen aan de dagelijks terugkeerende behoeften der gemeente-administratie"; ik ben van meening, dat dit werk — al is het als voorbereiding onmisbaar — niet dat is, waardoor de gemeentebelangen het allermeest gediend worden. Maar met dat al vind ik ook, evenals de Burgemeester, dat de archivaris zich in de eerste plaats daarmede moet bezighouden. De Burgemeester ziet mij ongeloovig aan: „Dus is mijnheer geen wetenschappelijk man?" vraagt hij twijfelend. Het kan

wel zijn; maar zeker is het, dat ik in liefde voor de wetenschap voor niemand wensch onder te doen. De opgetogen burgervader is gereed mij te omarmen: *mij* had hij vroeger moeten kennen! Want dat iemand, die zoo onpraktisch is om de wetenschap lief te hebben, op den inval zou kunnen komen, die achter te stellen bij zijne ambtsplichten, is hem zeker nooit ingevallen! Toch meen ik deze onderstelde bijzondere ingenomenheid met mijn persoon beleefdelijk te moeten afwijzen. Want ik ben overtuigd, dat ik geheel niet exceptioneel ben; integendeel, ik vertrouw, dat geen uwer, die met hart en ziel archivarissen zijt en nog wetenschappelijk op den koop toe, er één oogenblik aan denken zal, zich te verbazen over mijne opmerking, die den Burgemeester van Leeuwarden toch als iets bijzonders getroffen heeft. Het was dus niet noodig, dat de stad Leeuwarden de archivarissen en de meesters in de rechten, de wetenschappelijke mannen, uitsloot van eene sollicitatie.

Maar de Leeuwardsche heeren begrepen het anders. Bepaald noodig achten zij het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zal zijn onwetenschappelijk en onzelfstandig, dat hij zal werken onder den gemeente-secretaris, volgens diens wenken. Ik stel mij den gedroomden titularis reeds voor, den dag na zijne aanstelling zich aanmeldende bij den gemeente-secretaris om zijne instructiën te ontvangen. Het recept is eenvoudig: er moet zijn een algemeene index op het archief. Dit vereenvoudigt de zaak zéér; want het komt er dus niet op aan, met welk stuk hij begint. Laat ons hopen, dat de Heer de greep zegenen zal! De nieuweling zet zich, en tijgt aan het werk. Het eerste stuk (en ook het tweede, derde en vierde) zal voorloopig terzijde gelegd moeten worden; want de arme kan het niet lezen, en als hij zich tot den gemeente-secretaris om hulp wendt, zal deze hem waarschijnlijk doen opmerken, dat dergelijke vragen eene onbetamelijke weetgierigheid aan den dag leggen, die naar wetenschap riekt. Doch ten slotte wordt een stuk gevonden, dat voldoet. Hoe moet nu de index aangelegd worden? Chronologisch? of alphabetisch volgens de namen? Wel neen, want de Burgemeester heeft openlijk verklaard, dat dit de moeielijkheid slechts verplaatst: om zulke indices te gebruiken, moet men de namen en de jaartallen kennen. En dit is wetenschap, waarmede „een administratief man" zich niet ophoudt! Een zaakregister dus. Alphabetisch of systematisch? Geen antwoord. Dus een zaakregister zal het zijn, en de klerk, wat uit het veld geslagen, zet zich zuchtend aan den arbeid. Maar nog is hij geen uur aan het werk, of hij stuit op een oud woord, dat hij niet verstaat. En nu hij het woord niet verstaat, is de zin hem ook niet geheel duidelijk; ja als hij eindelijk met veel moeite het gezochte woord in een lexicon heeft ontdekt, dan plaagt die drommelsche zin hem nog, want hij kan er zich geen denkbeeld van maken, dat er ooit in

zijne goede stad Leeuwarden zulke onbegrijpelijke zaken zijn voorgevallen, als hier verhaald worden. Het duizelt hem en op goed geluk af kiest hij maar het een of ander woord, om in het zaakregister neer te plakken. Zoo gaat het voort, alle dagen zes uren lang (zoo is in den gemeenteraad verklaard). En na een paar jaar zullen de gemeenteraadsleden zich verbazen, dat het algemeene register op het archief nog altijd niet af is. Want „wat kan een mensch, die slechts eenige werkkracht en werklust bezigt, niet in zes uren daags werken en afdoen"! Men zal zich verbazen, ergeren en den aangevangen index op het archief eens ter hand nemen. Gelukkig mag men zich achten, als men daar niet vindt, wat ik onlangs las in den index op een deel met 16e eeuwsche raadsnotulen: *Burgerlijke stand* (*Aanstelling van ambtenaren van den*)! En als de nood aan den man komt, als een proces over oude rechten der stad de gemeente bedreigt, zullen de gemeente-secretaris en zijn ijverige ondergeschikte staan met de handen in het haar, en zij zullen, als dan het eigenlijke werk van den archivaris aan de orde komt, zich radeloos wenden tot een deskundige, en met stomme verbazing vernemen, dat zelfs deskundigen geene adviezen kunnen geven uit een archief, waarin zij niet thuis zijn. En de Leeuwardsche heeren zullen zich ten derden male ergeren aan de onpraktischheid der archivarissen.

Doch badinage à part! de zaak is te treurig. Of is het niet treurig, ernstige mannen met de meeste deftigheid over ernstige zaken te hooren redeneeren, onbekommerd om het feit, dat zij al dadelijk van hunne onbevoegdheid de meest doorslaande bewijzen geven? Redeneeren over een algemeenen index op het archief, zonder eenig vermoeden dat zoo iets in de verste verte niet uitvoerbaar is, niet in één, maar in tien menschenlevens! Beschouwingen leveren over de inrichting van indices, alsof het maken van goede zaakregisters iets was, dat de heeren natuurlijk uitnemend zouden kunnen doen, maar dat zij (daartoe veel te voornaam!) gemakshalve kunnen overlaten aan den gemeente-secretaris, die op zijne beurt een klerk aan het werk zal zetten! En ten slotte na al deze wijsheid zich zelf toch onbevoegd hooren verklaren om over de hoofdvraag, of men een archivaris missen en het archief naar het rijksarchief overbrengen kan, te oordeelen zonder het advies van den archivaris, die (naar wij weten) niet mag werken zonder instructie van den gemeentesecretaris. Blinde leidslieden van blinden!

Treurig, ik herhaal het met nadruk. Maar nog heb ik niet alles vermeld. Er haperde iets aan het betoog van den Burgemeester. Het was de dorst naar wetenschap, niet waar? die de laatste archivarissen had verhinderd het maken van de registers, die men verlangde, ter hand te nemen? Maar is het dan bekend, dat de laatste archivarissen ooit eenig wetenschappelijk werk in het licht hebben gezonden? Staat het

niet vast, dat de voorlaatste titularis een inventaris van het archief heeft doen drukken, terwijl de laatste zich volgens den Burgemeester zelven gewijd heeft aan het maken van indices? Het is waar, de inventaris is in ons blad niet gunstig ontvangen, en de indices zijn aan het gemeentebestuur weinig bruikbaar gebleken. Maar mag het dan zonder eenig bewijs reeds zeker heeten, dat een ongeschikte archiefinventaris en een onbruikbare index juist door deze min aanbevelenswaardige qualiteiten als wetenschappelijk gestempeld worden? Ik kan het niet gelooven. Zou niet de oorzaak van het euvel elders gelegen zijn? Zou niet de omstandigheid, dat de aangestelde personen wel is waar versierd waren met wetenschappelijke titels, maar zich met de wetenschap, die zij zonder eenige deskundige leiding in praktijk gingen brengen, vóor hunne benoeming zelfs niet elementair bekend hadden gemaakt, eenigen invloed hebben geoefend op het feit, dat hun werk min gelukkig geslaagd is? Zou er niet eenige kans bestaan hebben, dat de Leeuwarder gemeenteraad iets meer tevreden ware geweest over de resultaten zijner keus, als hij zich niet uitsluitend beperkt had tot eigen kring, — als hij niet deskundigen, van wie men verwachten mocht dat zij (wetenschappelijk of niet) goed werk zouden leveren, zorgvuldig geweerd had van het archief? Naar mijne overtuiging vergiste de Burgemeester zich een weinig. Het was geen dorst naar wetenschap, die den Leeuwardschen archivarissen in den weg zat. Integendeel, ijverig en trouw hebben zij zich toegelegd op het praktische werk, dat van hen verlangd werd. Dat het nog niet gereed is, zal geen deskundige hun willen verwijten. Dat het niet aan hooge eischen voldoet, mag nog minder verwonderen. Althans de leden van den gemeenteraad zijn de laatsten, die hun dit mogen euvelduiden. Pour savoir une chose il faut l'avoir appris! En wanneer men na rijp beraad een bedaagd predikant en een jong advocaat, die men persoonlijk kent, voor eene betrekking benoemt waarvan men den omvang behoort te kennen, en dus den eerste den beste uitdrukkelijk goed genoeg acht voor het baantje, — dan heeft men het recht verloren zich ontevreden te toonen, als de benoemden niet slagen.

Hetgeen ons te Leeuwarden overkomt, is hard om te verdragen. Ben ik wel ingelicht, dan hebben bij de laatste vacatures telkens mannen gesolliciteerd, die hart voor het vak hadden en er zich ook eenigszins voor hadden voorbereid. Maar zij zijn voorbijgegaan voor personen, in onzen kring geheel onbekend, maar des te bekender in dien van den Leeuwardschen gemeenteraad. *Niet wij dus zijn het, die de verantwoordelijkheid der keuze behooren te dragen, maar de leden van den raad, die, aan de benoemden verwant, hen persoonlijk kenden en voor hen instonden.* Welnu, het werk, dat zij geleverd hebben, bevalt den Leeuwardschen heeren niet. Hoe luidt nu hun oordeel? Ver-

klaren zij, erkennende dat zij zich vergist hebben (en het waren toch uwe eigene familieleden, niet waar, mijne heeren?) zich onbevoegd, om voortaan de belangen van hun archief te behartigen zonder deskundige voorlichting? Integendeel! „De ondervinding leert", dus klinkt het wijze advies, „dat archivarissen onpraktische menschen zijn! Laat ons dus geene personen aanstellen, die dit vak verstaan. Wij weten het beter: iemand, dien wij geheel naar onze hand kunnen zetten, zij onze man. Dan zal alles goed gaan!"

Ik wil niet geacht worden, met het bovenstaande iets onvriendelijks te zeggen aan het adres van de titularis, die ten slotte benoemd is. Veeleer past het mij, niettegenstaande hetgeen aan die benoeming is voorafgegaan, een woord van welkom te spreken. Want de benoeming is voor ons een évènement in meer dan een opzicht: de benoemde is eene dame, de eerste in onzen kring. Terecht zou het dus onhoffelijk geacht worden, indien ik haar persoonlijk niet verzekerde van onze ingenomenheid met dit feit. Al mag ik, oordeelende naar de geuite denkbeelden der raadsleden, niet aannemen, dat eenige wetenschappelijke voorbereiding voor het vak harer keuze aanleiding heeft gegeven, dat zij is verkozen boven de archiefambtenaren, die ook nu weer volgens de dagbladen hebben medegedongen, — toch mag ik hopen, dat haar in de praktijk van het vak de noodzakelijkheid van die wetenschappelijke voorbereiding meer en meer blijken zal en dat zij, die nog jong is, er allengs in slagen zal zich voldoende te bekwamen. De omstandigheid, dat zij eene vrouw is, zou vroeger wellicht eenigen twijfel gerechtvaardigd hebben. Maar thans, nu reeds zoovele dames zich met succes op de wetenschap hebben toegelegd, kan daaraan geen oogenblik meer gedacht worden. Dus kunnen wij in de benoeming van dames bij de archieven niet anders zien dan een onbetwistbaar voordeel. Want wat ons nu eenmaal in den weg zit en altijd in den weg zitten zal, is de reputatie van droogheid en stoffigheid, die ons werk omgeeft. Slechts op ééne wijze kan die verdwijnen: wanneer dames, aartsvijandinnen van stof, met ons komen samenwerken en door hare lieftalligheid het bezoek aan een archief maken tot eene uitspanning en een genot.

Nu ik dit schoone vooruitzicht voor u geopend heb, mag ik wellicht hopen u wat op te vroolijken door u te spreken van de beruchte Roermondsche zaak. Immers het gehaspel, dat vroeger ergerlijk was, wordt allengs bijna vermakelijk. Ik zie er van af u al de beslissingen van den gemeenteraad mede te deelen, die in het afgeloopene jaar de zaak voor oningewijden steeds meer verward hebben. Alleen wil ik u melden, dat volgens de allerlaatste voordracht van Burgemeester en Wethouders aan het rijk gegund zouden worden de archieven, die op wetenschappelijke gronden aan het rijk behooren, *maar alleen voorzoover die in de eerste zaal ge-*

borgen waren; terwijl dezelfde archieven, wanneer ze in de vier andere vertrekken geborgen waren, eerst aan het rijk zouden komen, als dit het bewijs van den eigendom in rechte geleverd had. Inderdaad, een even consequent als verlicht en vrijzinnig verdeelingsplan! Jammer dat het ten slotte door het Dagelijksch Bestuur zelf is ingetrokken, omdat de heeren het onderling niet eens konden worden! Welke fraaie regeling zal thans eindelijk uit het gemeenschappelijk overleg te voorschijn komen?

Beter verwachting heb ik van de oplossing eener questie, die hier vermelding verdient omdat een beginsel van archiefbeheer daarbij betrokken is. Beter verwachting, want hoewel ik het besluit zelf ernstig betreur en de redenen daarvan ga in het licht stellen, wil ik gaarne verklaren, dat ik de motieven, die daartoe geleid hebben, ten volle waardeer. Ik bedoel dit. Het gemeentebestuur van Zwolle heeft onlangs bepaald, dat bij het uitleenen van elk archiefstuk door den leener zal gedeponeerd moeten worden eene waarborgsom van *f* 100.

Ongetwijfeld is het besluit een stap in de goede richting. Was reeds de openstelling der archieven voor het onderzoek een liberale maatregel, het toelaten van verzending van archieven aan belangstellenden is zeker nog liberaler. Een vooruitgang dus, en wel in dubbelen zin! Want terwijl het uitleenen van archiefstukken vroeger wel eens aanleiding heeft gegeven tot het ontstaan van betreurenswaardige lacunes in de depots, kan daarvoor natuurlijk weinig vrees meer bestaan, zoodra zelfs tegen de te late terugzending van een stuk eene zoo kolossale boete wordt bedreigd.

Met dat al veroorloof ik mij eenige bedenkingen tegen den maatregel te uiten. Zeker, verzending van archieven behoort geen regel te worden, moet uitzondering blijven; de unieke stukken mogen niet zonder noodzaak blootgesteld worden aan het gevaar van beschadiging en verlies op reis. Maar wordt thans het doel, dat men nastreeft, toch niet voorbijgestreefd? Men behoeft zeker niet te wedijveren met koning Croesus, als men zich het gemakkelijk gebruik van een lang gewenscht archiefstuk in zijne woning verschaft door een tijdelijk depot van *f* 100. Maar de historicus, die een tiental kloostercharters ter kopieering ontvangt en zich daarvoor de luxe veroorlooft van een depot van *f* 1000, zal toch in onzen antikapitalistischen tijd reeds gevaar loopen met zekeren argwaan gadegeslagen te worden. In vele, in de meeste gevallen maakt dus de bepaling de verzending van archieven eenvoudig onmogelijk. En toch is zij nog niet eens voldoende: immers tal van archiefstukken vertegenwoordigen eene veel grootere waarde dan *f* 100, en een oneerlijke gebruiker zou dezen dus thans met voordeel kunnen behouden.

Derhalve, het Zwolsche gemeentebestuur bereikt zijn doel niet, terwijl het daarentegen iets bewerkt, dat niet gewenscht wordt. Hier moet misverstand zijn, goede bedoelingen komen niet tot haar recht: men is

dezen omweg gewis ingeslagen, omdat men den gewonen, rechten weg niet kende. Want die weg bestaat. Wanneer men archieven verzendt naar een openbaar depot (naar een rijksarchief of eene universiteitsbibliotheek, naar het archief of de bibliotheek eener gemeente, die door het aanstellen van speciale ambtenaren waarborgen biedt voor eene zorgvuldige bewaring), dan loopt het uitgeleende archiefstuk inderdaad *hoegenaamd geen gevaar*. En het doel, dat men zich voorstelde toen men de waarborgsom eischte, wordt even goed, beter zelfs bereikt, want het gevaar van ontvreemding is dan absoluut uitgesloten.

Zoodoende zal men dus allen tevreden stellen. Wil men *naast deze gelegenheid* de oude bepaling nog laten bestaan voor verzending naar plaatsen, waar geene openbare depots bestaan, of aan personen, die alleen den avond beschikbaar hebben voor het bestudeeren van archiefstukken, dan zal men wellicht nòg beter handelen. Zoodoende zou op ingenieuse wijze ook voor sommige door het lot weinig bevoorrechte personen de gelegenheid geopend worden, om althans één der nadeelen van hunne positie te verminderen. Maar toch ware het ook dan wellicht niet ongewenscht, om den duur van het uitleenen vooraf te bepalen en de beslissing over het al of niet verzenden van een stuk op deze wijze aan Burgemeester en Wethouders over te laten.

Laat mij na al deze niet zeer bevredigende geschiedenissen toch ook een paar kleine lichtpunten vermelden. In scherpe tegenstelling met het gemeentebestuur van Leeuwarden is het optreden van het bestuur van het waterschap Delfland, dat, eenig in zijne soort, gemeend heeft er toe te moeten overgaan, om een eigen archivaris te benoemen, en dat in den benoemden iemand gevonden heeft, die door zijn verblijf aan het Haarlemsche archief reeds in de gelegenheid is geweest, om zich voor deze betrekking eenigszins voor te bereiden.

Meer reden nog tot vreugde geeft ons, wat mede te deelen valt omtrent de archiefgebouwen. Evenals vroeger in Noord Brabant, zijn thans ook in Groningen de archiefschatten, die zich allengs in het rijksdepot hebben opgehoopt, zóózeer in omvang toegenomen, dat reeds een aanbouw noodig is geworden. En wij vergaderen thans in het paleis, dat de gemeente Rotterdam voor zijn oud-archief gesticht heeft, nadat de gemeenten Amsterdam en Leiden in dit opzicht reeds een uitnemend voorbeeld gegeven hadden. Ook te Paramaribo zijn, naar wij met blijdschap vernemen, plannen in overweging tot stichting van een centraal archiefgebouw, waartoe de reis van onzen ambtgenoot Telting ten vorigen jare den stoot gegeven heeft.

Het volle licht komt ditmaal uit den vreemde. Belangrijke berichten heb ik u te brengen uit Duitschland, — belangrijk voor ons in dubbelen zin. Want niet alleen getuigen ze van het opgewekte leven,

dat daar onder onze ambtgenooten heerscht; maar wij mogen ons met zelfvoldoening zeggen, dat het kleine Nederland in dit opzicht aan het groote Duitschland een voorbeeld gegeven heeft en dat ons initiatief door de broeders in het groote land ook wordt erkend. Allereerst bleek deze vriendelijke stemming uit de uitvoerige bespreking, die de *Archivalische Zeitschrift* aan onze *Handleiding* wijdde. Eene bespreking, zeer waardeerend, al acht ook de schrijver de toepassing der verkondigde beginselen voor Duitschland niet mogelijk. En zelfs dit ongunstige voorbehoud behoeven wij ons niet al te zeer aan te trekken: immers terwijl de bekende Keulsche archivaris onze denkbeelden in hoofdzaak deelt en toepast, mag het waarschijnlijk heeten, dat de exceptioneele toestand der Beijersche archieven aan het stellen van dit voorbehoud niet vreemd is geweest.

Met meer nadruk nog werd onze vereeniging geprezen bij eene andere gelegenheid. Evenals de Nederlandsche rijksarchivarissen onder het presidium van den Algemeenen rijksarchivaris sedert eenige jaren geregeld conferentiën houden over onderwerpen, die verband houden met de belangen der archieven, heeft ten vorigen jare te Dresden onder de leiding van den bekenden Ober-Regierungsrath Dr. Otto Posse eene conferentie plaats gehad ter bespreking van een nieuw middel voor het conserveeren van handschriften, dat den eigenaardigen naam van *Zapon* draagt. En evenals bij ons naast deze conferentiën algemeene vergaderingen van archivarissen bestaan, heeft Straatsburg ten vorigen jare binnen zijne muren den eersten Duitschen Archivtag vereenigd gezien, in aansluiting bij de vergadering van het Gesammtverein der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine, dat eenige overeenkomst schijnt te hebben met onzen pas gestichten Oudheidkundigen bond. Het is hier niet de plaats, om verslag te geven van de acht voordrachten, die deze vergadering opluisterden. Maar met ingenomenheid vermeld ik, dat de voorzitter prof. Wiegand op onze vereeniging de bijzondere aandacht vestigde. „Es ist eine Freude zu sehen", liet hij zich vernemen, „welches Leben dort auf den jährlichen Versammlungen herrscht, wie dort und im *Nederlandsch Archievenblad*, dem Organ dieser Vereinigung, die schwebenden archivalischen Fragen geprüft und erörtert werden! Gerade in den Niederländen, in Frankreich und in Italien werden die archivalische Fragen auch litterarisch eingehend diskutirt und behandelt. Wo finden Sie etwas ähnliches bei uns?"

Naast deze algemeene vergadering van archivarissen zijn juist thans ook twee kleinere lokale vereenigingen van Duitsche archivarissen aan ons bekend geworden. De archivarissen van Zuid-West-Duitschland en van Thüringen blijken zich in twee bonden vereenigd te hebben, met wie uw Bestuur zich reeds in betrekking gesteld heeft en over wier bijeenkomsten het U later iets naders hoopt te kunnen mededeelen.

En alsof dit alles nog niet genoeg was, om getuigenis te geven van de opgewekte stemming onder de Duitsche archivarissen, heeft thans ook het Pruissische Staatsarchiv, onder de impulsie van den nieuwen directeur REINHOLD KOSER, teekenen gegeven van nieuw leven. Eene serie van kleine publicaties is geopend, die, evenals de (te spoedig gestaakte) uitgave van *Het Nederlandsche Rijksarchief*, opstellen zal bevatten over onderwerpen, die in onmiddellijk verband staan met het archiefwezen. Twee daarvan, die een overzicht over het archiefonderzoek in Pruissen en eene geschiedenis van het Hannoversche staatsarchief geven, hebben reeds het licht gezien.

Ook hier betreedt dus het Duitsche archiefwezen banen, waarop het Nederlandsche is voorgegaan. Maar in één opzicht (een gewichtig opzicht, helaas!) blijven de Duitschers ons vooruit. De bekende serie *Publicationen aus den Staatsarchiven*, die in Duitschland van regeeringswege geregeld wordt uitgegeven en aan menig jong geleerde een nuttigen en aangenamen werkkring verschaft, laat zich hier te lande nog wachten.

Nog blijven mij ter bespreking over de personalia van het Nederlandsche archiefwezen. Ook ditmaal heb ik dooden te vermelden: VAN ROOTSELAAR en VAN HASSELT zijn ons ontvallen.

Geene figuur van den eersten rang was ROOTSELAAR: meer dilletant dan wetenschappelijk man, ook eigenlijk meer antiquaar dan archivaris, en snuffelaar nog meer dan historicus. Maar toch eene figuur, die pakte door zijn ongekunsteld enthousiasme. Hij leefde geheel voor en in het oude Amersfoort. Een klein veld van onderzoek; maar niet te klein, wanneer men daarop, zooals hij, te huis was op alle punten. Stellig had hij verdiensten. En wie gevoelt niet deernis met den man, die, nadat hij het initiatief genomen en belangstelling gewekt had voor zijn streven, ten slotte moest ervaren, dat zijn eigenaardig temperament en zijne eigenaardige inzichten de samenwerking, die hij zelf gezocht had, onmogelijk maakten? die, terwijl zijne vereeniging en zijn museum steeds toenamen in bloei, daarvan uitgesloten, alleen en verlaten gestorven is?

Dieperen indruk maakt op ons het overlijden van VAN HASSELT, met wien wij allen verkeerd hebben. Gaarne zou ik u ook van hem een persoonlijk beeld geven. Maar ik kan niet. Meer dan een jaar heeft hij op mijn bureau gearbeid, steeds in de beste verstandhouding. Samen hebben wij gereisd naar Cheltenham, samen daar verblijf gehouden Maar toch, ik kende hem niet. Een karakter vol tegenstrijdigheden! Opbruischend soms in heftigen toorn over eene kleinigheid, kon hij tot tranen geroerd zijn door het lijden van een kind. Aan de hoogeschool een der rumoerigsten, heeft hij zich plotseling teruggetrokken op het platteland en daar jaren alleen gewoond, zich wijdend aan de bijencultuur,

om ten slotte plotseling voor den dag te komen met eene geheel afgewerkte dissertatie over een Germaansch-rechtelijk onderwerp, die zijne oude leermeesters verbaasde. Neen, ik heb hem niet gekend, hem niet begrepen! Maar dit ééne kan ik u zeggen, dat hij begaafd was met ongemeene kundigheden en met eene zeldzame werkkracht. Dagen aan dagen, nachten zelfs kon hij werken om een onderwerp te doorgronden, dat hem gepakt had; hij rustte niet, voordat hij het kende van alle zijden, door en door. Maar dan was ook zijne spankracht verbruikt: hij kon zich niet dwingen om dat, wat hij met noeste vlijt had verzameld in zijn hoofd, nog eens rustig uit te werken op het papier. Zoo heeft zijne ijverige werkzaamheid niet zooveel vrucht gedragen, als wij allen gewenscht zouden hebben. En het is ons eene reden te meer om het heengaan van den lijder te beklagen, die, geplaagd door zijne zenuwen, zijn lichaam zag sloopen vóór den tijd en ten slotte den dood plotseling heeft zien komen nog te midden van zijn werk.

Ditmaal bij uitzondering zal de droeve noot niet de laatste zijn van mijn verslag. Ik heb u ten slotte nog te herinneren aan een gedenkdag, die over enkele dagen staat gevierd te worden en waarover de Nederlandsche archivarissen minder dan andere Nederlanders mogen zwijgen. Den 22sten Juni zal het 25 jaren geleden zijn, dat de afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken is opgericht; reeds 25 jaren troont VICTOR DE STUERS in de hoekkamer van het Departement, die aan weinige archivarissen onbekend is. De jubileerende afdeeling behoort niet onder de stillen in den lande, en ik kan mij dan ook ontslagen rekenen van de taak, om u rekenschap te geven van hare faits et gestes. De faam verkondigt ze luide, en de stemmen harer bedillers trachten nòg meer gerucht te maken. Maar mij past het, ons allen past het bij deze gelegenheid met dankbaren nadruk eene waarheid te verkondigen, die in Nederland te veel vergeten wordt. Deze, dat het Nederlandsche archiefwezen aan de oprichting dezer afdeeling zijne herleving dankt, en dat het ziekelijke wicht van voor 25 jaren thans ontwikkeld is tot een gezonden man, die gerust in het krijt kan treden met elk zijner broeders in den vreemde.

S. MULLER Fz.

Archiefgebouw der gemeente Rotterdam aan de Mathenesserlaan.

Het Archiefgebouw der gemeente Rotterdam.

De goede zorg der gemeente Rotterdam voor hare archieven, voor zoover betreft behoorlijke plaatsing, dagteekent eerst uit het midden dezer eeuw.

De gemeentewet gaf in dezen den stoot; bij de begrooting voor 1857 werd eene som van 1000 gld. toegestaan voor het aanschaffen van een ijzeren brandkast tot het bergen der belangrijkste documenten. Eenigen tijd later werden nog een drietal dergelijke brandkasten aangekocht.

Daarna stelde de Raad den 22 October 1857 eene verordening vast op het bewaren en in orde houden van het archief, als uitvloeisel waarvan 19 November daaraanvolgende eene commissie om Burgemeester en Wethouders bij te staan in het toezicht op het archief werd benoemd. Deze nam 1 Februari 1858 zitting.

Een der klerken van de secretarie (J. H. SCHEFFER) werd 6 Maart 1858 ter beschikking dezer commissie gesteld.

Spoedig daarna werd nu aan Burgemeester en Wethouders het voorstel gedaan een paar kamers op de bovenverdieping van het Raadhuis te bestemmen tot berging van de overal verspreide archiefstukken. Voortdurend moest deze ruimte worden uitgebreid.

Toenemend plaatsgebrek deed het Dagelijksch bestuur besluiten, na den rampspoedigen brand van het Museum Boymans in den nacht van 15 op 16 Februari 1864, de onderverdieping van het herbouwd Museum te bestemmen voor archieflokalen. Daardoor kwamen voor het archief beschikbaar een zestal ruime vertrekken, bevattende ruim 100 kasten, met glazen deuren afgesloten, terwijl op de daarboven gelegen verdieping een drietal zalen de gemeente-bibliotheek herbergen zouden en één zaal bestemd werd voor de verzameling oudheden.

Deze toestand bleef bestendigd tot in onze dagen. Hoe fraai toenmaals de inrichting der lokalen met al die gesloten kasten gevonden moge zijn, te ontkennen viel het niet dat juist die afsluiting der lucht zeer nadeelig was voor hetgeen in de kasten geborgen werd. Ook de aanwezigheid der schoorsteenen midden tusschen de kasten leverde gevaar op.

Naar hedendaagsche begrippen liet deze wijze van bewaring dus veel te wenschen over; toch mogen wij de mannen van 1864 daarvan geen verwijt maken. De inzichten omtrent archiefberging, die ons thans tot leiddraad strekken, hadden zich toen nog niet baan gebroken.

In de hier besproken archieflokalen werd aanvankelijk geborgen het archief der gemeente tot 1824, later aangevuld tot 1851, benevens talrijke archieven van commissies en bestuurslichamen. Gaandeweg groeide evenwel de massa zoodanig aan, dat de commissie voor het archief zich

6 Februari 1896 tot Burgemeester en Wethouders wendde met een dringend vertoog, waarin zij aantoonde dat de tegenwoordig in gebruik zijnde lokalen te bekrompen werden, niet voldoende brandvrij en ook hier en daar vochtig waren. Zij verzocht opdracht te willen geven aan de commissie voor de plaatselijke werken tot het doen opmaken eener raming van kosten voor het stichten van een nieuw Archiefgebouw. Aan dit verzoek werd gevolg gegeven en reeds spoedig daarna brachten de Directeur der gemeentewerken, de heer G. J. DE JONGH, met den Archivaris en den heer D. B. LOGEMANN, bouwkundige der gemeente, bezoeken aan verschillende archiefgebouwen hier te lande. Achtereenvolgens werden bezocht Arnhem, den Bosch en Leiden; tevens werd hun door den heer VAN LOKHORST, rijksbouwkundige, welwillend inzage verstrekt van de ontwerpen voor het nieuwe Rijksarchiefgebouw te 's-Gravenhage. Daarna werd nog een bezoek gebracht aan Münster in Westfalen en aan verschillende archieven en bibliotheken te Parijs.

Als resultaat van deze dienstreis kon de commissie voor de plaatselijke werken in November 1896 aan Burgemeester en Wethouders een gedetailleerd plan overleggen, waarvan de onkosten zouden bedragen *f* 125000. De commissie voor het Archief en die voor de Financiën vereenigden zich hiermede, zoo ook Burgemeester en Wethouders. Den 1 Juni 1897 werd door laatstgenoemden daarop aan den Raad het voorstel aangeboden. Na korte discussie, voornamelijk over de vraag of het wenschelijk zou zijn het nieuwe Archiefgebouw te doen verrijzen bij of in de onmiddellijke nabijheid van het toekomstige nieuwe Raadhuis, werd den 24 Juni met 27 tegen 5 stemmen het gevraagde crediet verleend.

Den 5 April 1898 is het gebouw in zijn geheel aanbesteed en 31 Augustus 1899, op enkele kleinigheden na, gereed afgeleverd.

Den 18 April 1900 werd een aanvang gemaakt met het overbrengen der archiefbescheiden uit het Museum Boymans en uit het Raadhuis naar de nieuwe bewaarplaats. In de eerste dagen van Juni kwam men daarmede gereed. In het nieuwe gebouw werd al het overgebrachte geplaatst in de volgorde der bestaande inventarissen, nadat het eerst een flinke reiniging had ondergaan.

Burgemeester en Wethouders stelden er prijs op de ingebruikneming van het gebouw eenigszins plechtig te doen plaats hebben en noodigden daarbij de leden van den Raad, benevens de oud-leden van de commissie van bijstand met de heeren DE JONGH en LOGEMANN. Den 5 Juni 1900 had deze plechtige inwijding met de gebruikelijke toespraken plaats.

Voor de plaats, waar het nieuwe gebouw zou verrijzen, had men oorspronkelijk de keus tusschen twee terreinen; het een vrij wel in het centrum der stad gelegen, het andere in de zich ontwikkelende nieuwe

stad in den polder Cool tusschen Rotterdam en Delfshaven. Het eerste terrein moest evenwel spoedig ongeschikt worden verklaard, toen het bleek dat de Rotterdamsche Tramweg-maatschappij een belendend perceel open grond gekocht had om er een stal voor 182 paarden op te bouwen, met bergplaatsen voor hooi en stroo.

Er bleef dus slechts over het andere terrein aan de Mathenesserlaan, dat deel uitmaakte van een groote oppervlakte grond, die reeds lang in het bezit der gemeente was. Inderdaad bood dit vele voordeelen, want terwijl voor het nieuwe gebouw een diepte van 31 M. noodzakelijk was, konden hier nog ongeveer 44 M. beschikbaar blijven voor uitbreiding in de toekomst. Te ontkennen valt het niet, dat het gebouw een eind uit het midden der stad verwijderd is, doch daar staat tegenover dat bij toenemende bebouwing de communicatiemiddelen ook belangrijk zullen verbeteren.

Voor het Archiefgebouw werd gekozen het systeem, dat in Münster was gezien: twee afzonderlijke, vrijstaande gebouwen, verbonden door een gang [1]).

Het voorgebouw of Administratiegebouw is buitenwerks bijna 19 M. breed en 12.50 M. diep. De gevel is opgetrokken in met vrijheid behandelden Italiaanschen renaissancestijl en bestaat uit roode siersteen met Oberkirchner zandsteen, rustende op een hardsteenen borstwering. Een bevoegd beoordeelaar prijst er „een zeker cachet van voornaamheid" in. Hier en daar zijn enkele symbolische versieringen aangebracht; zoo o. a. stellen de gebeitelde sluitsteenen der groote boogramen van de begane grondverdieping de Maas en de Rotte voor; die der kleine aan weerszijden van den ingang herinneren aan Tijd en Eeuwigheid. In de vier pilasterkapiteelen prijken als zinneboeldige versieringen een uil (wijsheid), een ooievaar (vruchtbaarheid), een valk (scherpzinnigheid) en een haan (waakzaamheid).

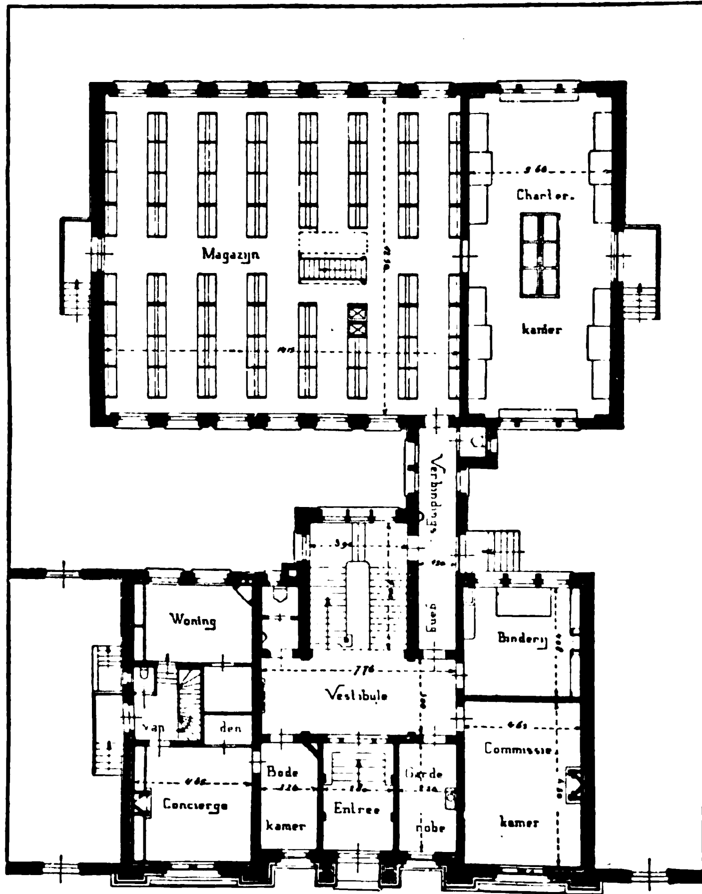
Het gebouw binnentredend komt men in de voorvestibule, door glazen deuren gescheiden van de, weinige trappen hooger liggende, groote vestibule. Reeds dadelijk treft de eenvoudige, doelmatige indeeling van het gebouw. Rechts van den ingang bevindt zich een ruime garderobe voor publiek en ambtenaren, voorzien van flinke waschgelegenheid, daarnaast een ruime vergaderkamer voor de commissie voor het Archief, die met haar hooge eikenhouten lambriseering en haar eenvoudige eikenhouten meubels er deftig uitziet. De fraaie gekleurde bovenlichten in het boograam met gestyliseerde irisbloemen geven een rustig licht. Naast deze kamer is een ruim vertrek tot binderij ingericht.

---

[1]) Tot toelichting van de doorsneden diene dat A B is genomen in de breedte over het administratiegebouw, C D in de lengte er van en E F in de breedte over het magazijn.

Links van den ingang vindt men een bode- of spreekkamer van dezelfde afmetingen als de garderobe. Een zware ijzeren branddeur geeft daar toegang tot de woning van den concierge, welke aldus geheel geisoleerd is van het overige gedeelte van het gebouw. Deze deur vormt den eenigen toegang tot deze woning en tot het geheele sousterrein.

In de vestibule is links nog aangebracht een marmeren gedenktafel,

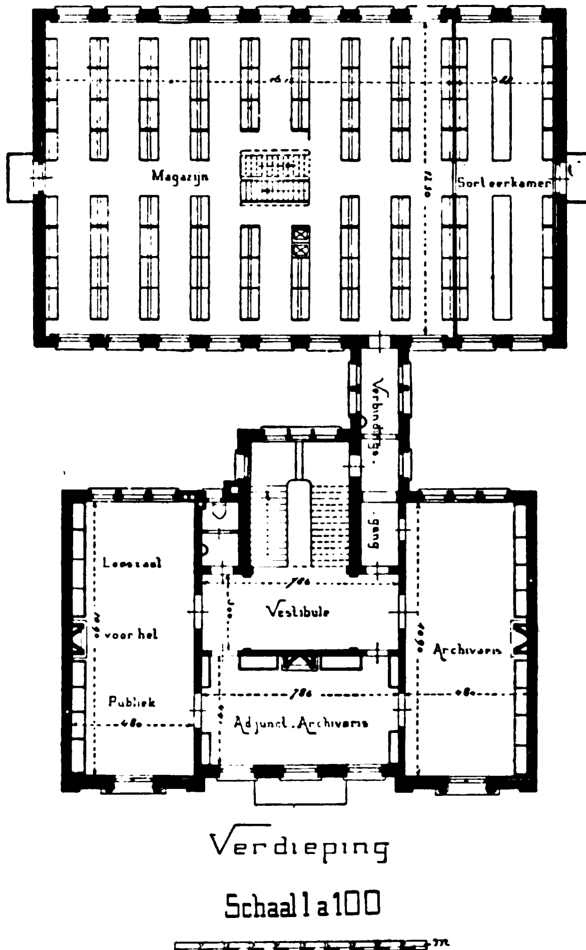
Begane grond

vermeldende eenige data van de stichting van het gebouw, benevens de namen der personen, die er toe medegewerkt hebben.

Stippen we nog aan dat de vloeren in entree, vestibule's en portalen van het voorgebouw gemaakt zijn van fraai Italiaansch marmermozaiek en dat de lambriseering bestaat uit wandplaten van Lunel uni (bruin

grijs) met randen en lijsten van Rouge belge (ook wel St. Remy genoemd) en met plinten van Bleu belge.

Een gemakkelijke, breede trap van Belvoye-marmer, voorzien van een fraaie gesmeed ijzeren leuning met koperen dekstukken voert naar de eerste en de tweede verdieping. In het trappenhuis geven vier glasramen met mooi uitgevoerde vrouwenfiguren, voorstellende in florale

omgeving: Rotterdam, Handel, Scheepvaart en Wetenschap en Kunst, ontworpen en uitgevoerd door L. DE CONTINI te Brussel, een zacht getemperd licht, een effect dat voor het hooger gelegen viertal ramen verkregen wordt door eenvoudiger irismotieven.

Op de bovenvestibule treft weer de zeer eenvoudige en gemakkelijke

symmetrische indeeling van den bouw. Aan weerszijden twee ruime vertrekken, het eene bestemd voor den archivaris, het andere voor leeszaal van het publiek, tevens werkkamer der klerken, en daartusschenin de kamer voor den (of de) adjunct-archivaris(sen). Alle drie vertrekken zijn betimmerd met blank eikenhouten lambriseering en voorzien van een groot aantal ruime kasten met schuifdeuren. Evenals in de Commissiekamer en in de garderobe zijn in elk dier kamers parketvloeren aangebracht, vastgelegd in asphalt op den cementvloer. De ramen zijn voorzien van gekleurde bovenlichten. Zelfs in de beide groote vertrekken, die ongeveer 11 M. lang zijn, is overvloed van licht. Ook hier bestaat het meubilair uit gerookt eikenhout met blank kalfsleeren bekleeding.

De bovenverdieping wordt ingenomen door een ruime werkkamer

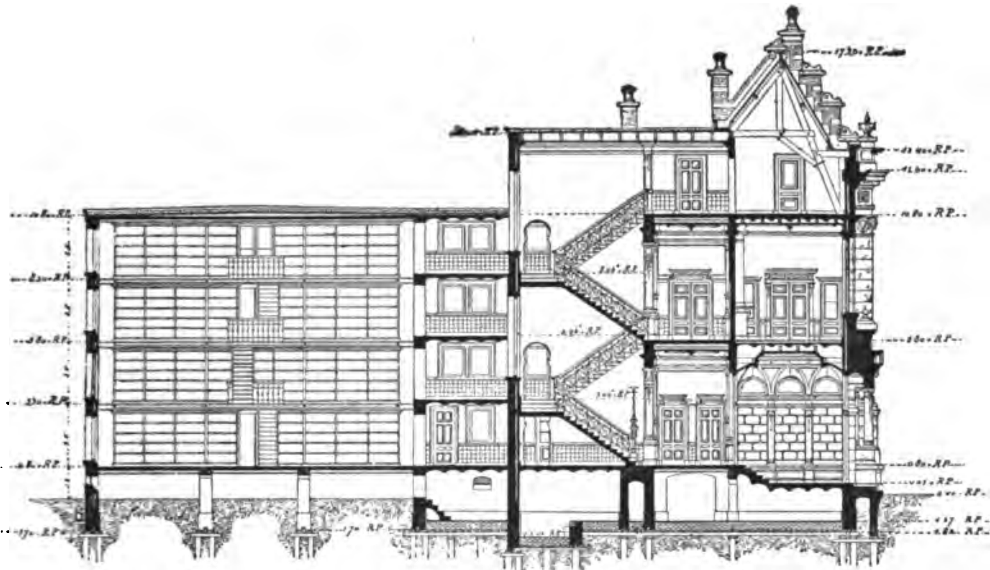
Doorsnede A.B.

voor den binder, geheel ingericht voor het wasschen, herstellen en opzetten van kaarten, gravures en teekeningen van den atlas, een berglokaal (voor doubletten van den atlas, materiaal, enz.), een zolderruimte, een ruim photografisch atelier, waar de vloer, evenals in de binderij beneden, van houtgraniet vervaardigd is en een donkere kamer. Alle andere vloeren op deze verdieping bestaan uit tegels. Het voorste gedeelte van het gebouw wordt gedekt door een schuine, houten kap, het overige door houtcement, aangebracht op gewelfjes van stampbeton.

Het administratiegebouw bestaat aldus uit twee verdiepingen, elk 5 M. hoog en een zolderverdieping; het achtergebouw of magazijn daarentegen uit 4 verdiepingen van 2.50 M. Elk dezer verdiepingen is in het

trappenhuis, hetzij op een vestibule, hetzij op een der beide bordessen in de trap, in verbinding met het voorgebouw door een gang van 1.50 M. breedte; er zijn dus vier gangen boven elkaar, die elk weer afgesloten zijn met een zware ijzeren branddeur, voorzien van zelfwerkende zephyrsluiting.

Het magazijn vertoont in hoofdzaak hetzelfde type als in den laatsten tijd overal toegepast is. Daar het mogelijk was over een ruim terrein te beschikken, zijn er eenige afwijkingen van de bestaande inrichtingen uitgevoerd: zoo b.v. loopt midden door het gebouw, loodrecht op den as, een gang 1.50 M. breed, terwijl ook aan weerszijden bij de ramen gangen elk van 0.75 M. zijn aangebracht. Hierdoor zijn de kasten heel wat gemakkelijker bereikbaar.

Doorsnede C.D.

De breede ijzeren trap in het midden van het gebouw is ontegenzeggelijk een verbetering voor de smalle wenteltrappen die meestal in een hoek van het gebouw in een toren worden aangetroffen. In de onmiddellijke nabijheid daarvan is een stel lifts, voor handkracht.

De vloeren bestaan uit gesmeed ijzeren tralieroosters en loopen tot onder de kasten door. De kasten, geplaatst op afstanden van 1.25 M., zijn van hout met houten planken, een en ander geverfd in lichte tint. Zware ijzeren verticalen op zeer zware fundeeringen dragen den geheelen last der kasten, meer nog dan de muren, die evenals die van het voorgebouw 50 cM. dik zijn, voorzien van een spouw om vocht te keeren.

In de kasten is overal ijzergaas gespannen om het doorvallen van boeken te voorkomen; achter de planken is een flinke ruimte voor ventilatie opengelaten. De planken liggen op 4 koperen stiften, die door een excentrische constructie geschikt zijn om in een oogenblik de hoogte van een plank te wijzigen. Deze koperen stiften worden gestoken in gaatjes, die op afstanden van 3 cM. zijn aangebracht in een strook bandijzer, die in de zijwanden der kasten is ingelaten. Niet alle gaten zijn in het hout doorgeboord, doch zoo noodig is dat gemakkelijk te bewerkstelligen. Deze inrichting heeft nog het voordeel, dat zij toelaat de volle ruimte tusschen de zijwanden van elke kast te gebruiken.

Vóór de kasten is onderaan een ijzeren stang bevestigd om gemakkelijk met behulp der aan elke zijwand bevestigde handgreep gelegenheid te geven boeken van de hoogste plank te nemen.

Aan een der planken van elke kast kan een los tafeltje worden be-

Doorsnede E.F

vestigd, bestaande uit lichte, gesmeed ijzeren consoles die een plankje dragen. Deze tafeltjes, die de gewoonlijk toegepaste opkleptafeltjes en de uitschuifplanken vervangen, blijken zeer practisch te zijn bij het tijdelijk naslaan van een of ander register. In elk gangetje is zulk een tafeltje aanwezig. Voor grootere folianten is op elke verdieping een grootere tafel geplaatst op een toeklepbare schraag. Krukjes, hier en daar geplaatst, voorzien in de behoeften tot rusten bij langer onderzoek.

Op elke verdieping bevinden zich aan weerszijden ruime balcons, die dienen moeten voor eventueel schoonmaken van de registers, en die met elkander verbonden zijn door ijzeren ladders om bij mogelijken brand het gebouw ook van buiten af te kunnen binnendringen.

De derde verdieping van het magazijn, van onderen af gerekend, correspondeert met de eerste verdieping van het voorgebouw, waar zich

de werkkamers der ambtenaren bevinden. Op deze verdieping is uitgespaard een ruime sorteerkamer, waar gemakkelijk 2 of 3 ambtenaren sorteer- en inventarisatiewerkzaamheden kunnen verrichten.

De vloer der gelijkvloersche verdieping bestaat uit tegels, de ramen dezer verdieping zijn alle voorzien van ijzeren tralies.

Op deze verdieping vindt men verder de charterkamer, een ruim vertrek, 12.50 M. lang, 5.60 M. breed en 5 M hoog, dat gebruikt wordt om de charters en de atlassen te bergen. Ook hier is de betimmering geheel van eikenhout; langs de wanden kasten voor 160 portefeuilledoozen van gewoon en 40 van buitengewoon formaat. In het midden een ruime vitrinekast, waarin eenige merkwaardige charters en eene verzameling zegels zijn tentoongesteld; en daaronder kasten met ondiepe laden voor het bergen der charters, die vlakuit op dun bordpapier zijn vastgehecht. In de bovenlichten der ramen zijn aangebracht de wapens van Rotterdam en der geannexeerde gemeenten Delfshaven, Kralingen, Charlois en Katendrecht. IJzeren schuifblinden met fraai beslag moeten dienst doen voor de veiligheid des nachts.

Onder het magazijn en gedeeltelijk ook onder het voorgebouw zijn luchtkelders aangebracht, die voor voldoende ventilatie zorgen.

Het administratiegebouw wordt overal door gaskachels, systeem Carl Houben Sohne, doeltreffend verwarmd; het magazijn daarentegen heeft centrale (stoom-)verwarming. De daarvoor noodige machine is in het sousterrein van het voorgebouw onder de trap geplaatst.

In beide gebouwen is overvloedig gezorgd voor brandleidingen, terwijl bovendien op een der verbindingsgangen draagbare handspuitjes zijn geplaatst. Verder is aanwezig een linnen reddingskoker en zullen nog op verschillende plaatsen rookmaskers geplaatst worden.

Om het brandgevaar van buiten te beperken is aan weerszijden van het gebouw een gang van ongeveer 4.65 M. opengelaten, terwijl in de zijgevels opzettelijk zoo weinig mogelijk openingen zijn gemaakt en bovendien de daklijst van het magazijn geheel uit hardsteen bestaat.

Ten slotte nog de mededeeling dat het perceel grond achter het magazijn, dat uitsluitend bestemd blijft voor uitbreiding in de toekomst, thans ingericht is tot gemeentelijke boomkweekerij. Het tegenwoordige magazijn biedt gelegenheid tot berging van 3000 strekkende M., waarvan thans ongeveer 2000 M. in gebruik zijn. Op dit achterterrein kunnen nog twee gebouwen verrijzen, die, als zij ook uit 4 verdiepingen bestaan, elk gelegenheid zullen geven tot berging van 4000 strekkende M. Daarachter is in aanleg de 30 M. breede Robert-Fruinstraat.

De geheele inrichting heeft gekost zonder den grond *f* 125000, benevens *f* 7500 voor meubilair.

J. H. W. UNGER.

Literatuur-kroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans

Nasporingen en studiën op het gebied der Nederlandsche krijgsgeschiedenis. 5de jaarverslag (1 Oct. 1898/9), 's Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1900.

I. *Voortzetting der nasporingen*, *enz.* Betrekkingen zijn aangeknoopt met verschillende buitenlandsche archieven. De politie-archieven der gemeenten en archivalia van Binnenlandsche Zaken werden toegankelijk gesteld; te Amsterdam is reeds een onderzoek ingesteld (vooral voor 1830—1839 van belang). „Voortdurend komen nog „bescheiden in voor den onderhanden arbeid van den majoor Kooleмans Beynen" (over 1799); vooral Londen leverde hiervoor veel; daarbij bleek opnieuw, „hoe nauw de staatkunde en de krijgskunde „in den oorlog verwant zijn". Zoo „is thans een bijna volledig „licht geworpen op de krijgsgebeurtenissen van 1799". — Mededeelingen omtrent de gedane nasporingen (het archief der gemeente Zutphen bevat volgens opgave van den ambtenaar aan 't archief veel belangrijks; ook die van Montfoort, Sittard, Venlo, Weert, Wijk bij Duurstede en IJsselstein). Overal werd medewerking ondervonden en met ijver gewerkt. — II. *Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundig archief* (het belangrijkst zijn de bewerkte bundels): 33 boekdeelen, 195 registers, bundels met excerpten, afschriften en gedrukte, en 22 kaarten, plans en teekeningen. — III. *Gebruik der krijgsgeschiedkundige bescheiden* (o. a. ook door buitenlanders). — IV. *In bewerking zijnde bescheiden*: Het werk van den kolonel Wüppermann (de vorming van het Nederlandsche leger na de omwenteling van 1813 en het aandeel van dat leger aan den veldtocht van 1815) is ter perse; dat van den majoor Koolemans Beynen (over den veldtocht van 1799) zal 't volgend jaar ter perse gaan; de verdere arbeid wordt voortgezet. -- Bijlagen: I. Stand der krijgsgeschiedkundige nasporingen in de rijks-, gemeente- en bijzondere archieven en ter griffie der verschillende provinciën, op 1 Oct. 1899, — II. Aanwinsten van het krijgsgeschiedkundige archief sedert 1 Oct. 1898.

Jhr. Mr. A. F. O. van Sasse van IJsselt. Nieuwe catalogus der oorkonden en handschriften, berustende in de boekerij van het Provinciaal Genootschap van Kunsten en Wetenschappen in Noord-Brabant. 's Hertogenbosch. P. Stokvis en Zoon, 1900.

Van den catalogus, in 1875 opgemaakt door Jhr. Mr. P. J. ridder van der Does de Bije, zijn bijna geen exemplaren meer

voorhanden; de collectie is sedert aanmerkelijk vermeerderd; een nieuwe catalogus wordt dus gegeven, waarin gevolgd is de indeeling in oorkonden en handschriften overeenkomstig den in den eersten catalogus gestelden regel. De handschriften zijn nu uitvoeriger beschreven, in rubrieken verdeeld en zooveel mogelijk alphabetisch gerangschikt. Alphabetische registers bevorderen het gebruik.

Gelre. Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht. Bijdragen en mededeelingen. Deel III. Arnhem, P. Gouda Quint.

J. Gimberg, Eene Geldersche stad in de middeleeuwen, (Zutphen), met eene kaart, bladz. 1—32; — Dr. J. S. van Veen, Hengelo en Zelhem op het Gooi, bladz. 33—37; — H. D. J. van Schevichaven. Het Rijk van Nijmegen, zijn dorpen en heerlijkheden (1. Onder het Roomsche rijk, 2. De verpanding, 3. Na de verpanding, 4. Het rijk met de dorpen en heerlijkheden daarin, *Bijl.* de artikelen der verpanding), bladz. 39—80; — J. H. Hofman, Het geslachtboek der heeren van Dorth, bladz. 81—116; — Dezelfde, De landdrosten van den Bergh, bladz. 117—121; — J. A. Heuff Az., Het ambtmanschap in Neder-Betuwe, (I. De betrekking, II. De belooning), bladz. 123—154; — J. H. Hofman, Winterswijk, een stukje dorpsgeschiedenis, bladz. 155—158; — Dezelfde, Dr. Arend van den Slichtenhorst, bladz. 159—164; — G. J. Brenkman, Het gieten der torenklokken te IJzendoorn en te Echteld, bladz. 165—171; — H. J. Schouten, Aanvulling en verbetering op de verhandeling van den heer H. Portheine Jr. over de O. L. V. kerk te Harderwijk, bladz. 173—175; — J. H. Hofman, Duistervoorde in het ambt van Voorst, bladz. 177—186; — V. G. A. Bosch, De Arnhemsche plateelbakkerij van Johan van Kerckhoff, met figuren, bladz. 189—213; — . . . , Overzicht van de verschillende besturen in Gelderland tusschen 1795 en 1813, bladz. 215—236; — J. A. Heuff Az., Overblijfselen van het kasteel Buren, met afbeelding, bladz. 237—241; — G. Busken Huet, Klachten over graaf Reinald I van Gelre bij koning Philips van Frankrijk over handelingen van graaf Guy van Vlaanderen, bladz. 243—264; — P. N. van Doorninck, Leenacten betreffende Geldersche goederen, 1313—1334, uit het grafelijkheidsregister van Holland, genaamd Ghelre E L 30, berustende in het rijksarchief te 's Gravenhage, bladz. 265—270; — B. H. Klönne, Brief van den schout van Amersfoort aan Willem den Zwijger, bladz. 271—274; — Dr. J. S. van Veen, Aanvulling der correspondentie van

Andries van Anderlecht als gouverneur van Tiel (1573—1575), bladz. 275—292; — F. A. HOEFER, Uit het archief der classis van Harderwijk, bladz. 293—299; — JAC. ANSPACH, Nog iets over papiermolens op de Veluwe, bladz. 301—309; — en bovendien verschillende kleine mededeelingen.

Dr. B. VAN RIJSWIJK, Geschiedenis van het Dordtsche stapelrecht. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1900 (Diss. Leiden).

Stapelrecht is een bekende term, maar niet bekend is, wat ouder is de gedwongen stapel (gevestigd door den vorst) of de vrije stapel (gevestigd door de gewoonte voor eene invloedrijke stad). Eerst in de tweede helft der 13de eeuw blijkt Dordt te zijn eene handelsstad van eenige beteekenis, vooral de lakenhandel was in bloei; terwijl wel in 1200 al gesproken wordt van „oppidum", maar omtrent den handel niet veel blijkt. Sedert 1249 dagteekenen de privilegiën van tolvrijheid voor de Dordtenaren op IJssel, Lek, Oude Maas en Merwede; in 1284 werden deze uitgebreid voor het geheele land met dezelfde beperking als in 1249 (behalve laken, wijn, staal en ijzer, zout en mondkost). Om Dordt verder te steunen en met Brugge te doen concurreeren: verkeersprivilegiën voor vreemdelingen.

In 1299 verkreeg Dordt voor het eerst het stapelrecht: alle koopwaren, die Merwe of Lek op- of afkwamen, moesten te Dordt ter markt worden gebracht; het niet verkochte mocht worden verbodemd op een Dordtsch schip en elders verkocht. Een groot voordeel aan de eene zijde, bleven de nadeelen ook niet uit: de energie verslapte onder de kooplieden, omdat zij geene moeite behoefden te doen, goederen naar Dordt te krijgen. Wel bloeide in den beginne de handel op, doch later veranderde dit, toen Dordt tyrannie ging oefenen en de tijdsomstandigheden anders werden. In 1326 verloor de stad haar privilege wegens geschil met de Noord-Hollandsche steden, die zich beriepen op hare (hierbuiten staande) privilegiën van tolvrijheid; tien jaar later is het stapelrecht hersteld. Daarbij werd in 1338 aan Dordt het Maasrecht geschonken: „alle coggen ende „scepen, die in die Mase comen van Oestlant of comen sullen", moeten met hunne volle lading „zonder ontladen" opvaren naar Dordrecht „ter hoechster maerct'" om hun goed aldaar te verkoopen. Groot nadeel bracht dit anderen steden als den Briel, Schiedam. Schepen gecharterd naar Vlaanderen en de kooplieden van Pruisen en Westphalen waren vrij. Ten slotte ontving Dordt in 1342 twee vrije jaarmarkten (Mei- en Bamismarkten).

Ook voor den graaf was dit stapelrecht van belang, immers door

het opslaan en verbodemen te Dordrecht konden voorbij de grafelijke tollen elders geene goederen worden gesmokkeld, zooals vroeger dikwijls schijnt te zijn geschied.

In 1355 gaf Willem V aan het Dordtsche stapelrecht zijne grootste uitbreiding, door daaraan ook te onderwerpen de goederen vervoerd op Rijn, Maas, Waal en IJssel; slechts de inwoners van Zieriksee, Middelburg en Dordt ontvingen vrijstelling voor zout, dat zij naar Keulen of Venlo mogen brengen zonder verstapelen te Dordt, mits zij onderweg niet verkoopen; terugkeerende mogen zij ook Dordt voorbij varen. Het privilege verklaart ook „stapel houden": „vercopen ende vermeten op eenen anderen bodem". In de 17de en 18de eeuwen werd onder „stapel houden" en „verstapelen" verstaan: het verbodemen der goederen en het betalen van zekere rechten. Verschillende privilegiën werden nog verleend, ten einde Dordt's stelling als handelsstad te versterken. Bovendien ontving Dordt van 1358—1360 de Duitsche Hanse-kooplieden, die geschil hadden met Brugge; doch hun handel werd niet blijvend verlegd, ook latere pogingen van dien aard gelukten niet. En evenmin kon Dordt den voornaamsten handel verkrijgen met de Noord-Duitsche steden.

De Hoeksche en Kabeljauwsche twisten oefenden invloed op het stapelrecht. Gorinchem verkreeg stapelvrijheid, trok daardoor veel handel. In 1391 sluiten zich bijna alle Hollandsche steden aaneen met den heer van Arkel tegen Dordt (Hoeksch); in 1393 verwierven zij van hertog Albrecht vrijdom van den stapel. In 1404 — de Hoekschen verkregen meer invloed — werd Dordt's recht hersteld.

Ook later zien wij steeds tegenkanting tegen het gehate stapelrecht, dat anderen steden groote schade deed; terwijl daarentegen Dordt zoo gestreng mogelijk optrad, wanneer het invloed had. Dit was b.v. het geval in de tweede helft der 15de eeuw, toen wij Dordt zich zien stellen naast, ja soms tegenover, den landsheer. Eene merkwaardige deductie werd naar aanleiding van nieuwe twisten door Dordt in 1505 opgesteld. In 1537 ontstaat tusschen Rotterdam en Dordrecht een geschil over de al of niet stapelvrijheid van den IJssel, waarin Karel V 18 Oct. 1540 uitspraak deed, beslissende dat Dordt wel haar stapelrecht zou behouden, doch „mit zulcke limitacie, ordonnancien, restrinctien „ende modificatien", als hij later zou bevelen. In het volgend jaar volgde eene nieuwe ordonnantie op het stapelrecht, die dit geducht besnoeide. Na 1541 verwordt het: de macht van den landsheer gaat over op de Staten (voor een groot deel vertegenwoordigende de met Dordt concurreerende steden), de groothandel is veranderd

van karakter. Gewoonte wordt het zich onttrekken aan het vermeten en verbodemen; het betalen der stapelrechten werd ontdoken. In 1795 werd het stapelrecht afgeschaft, daar het een privilege was.

Het Maasrecht was reeds te niet gegaan, waarschijnlijk in de 17de eeuw; in 1750 was het reeds lang vergeten. J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 8^{0}. afl. 7—10.

Bevat: De Nederlandsche beroerten in de XVIe eeuw, uit een Katholiek oogpunt beschouwd. (Gids, 1867, III, 283 vlg.) — Een proeve van historische kritiek. (Gids, 1869, I, 193 vlg.) — De overwinning bij Heiligerlee. (Kleine stukjes uitgegeven door de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, no. 46.) — Prins Willem I in het jaar 1570. (Gids, 1897, I, blz. 1 vlg.) — Nederland in 1571 betrokken in de politiek der groote mogendheden (onuitgegeven.) — Alva's plan van veldtocht voor 1572. I. (onuitgegeven.) II. (Verslag van de algemeene vergadering der leden van het Historisch Genootschap, 1895, blz. 20 vlg.) — De voorbereiding in de ballingschap van de Gereformeerde Kerk van Holland. (Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis V, 1 vlg., VI, 391 vlg.) — De Gorcumsche martelaren (Gids, 1865, II, 293 vlg.; met aanhangsel: Hand. en Med. Maatsch. Ned. Lett. 1886/7, 83 vlg.).

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. XXI. Amsterdam, Joh. Müller, 1900. 8^{0}. LIII, 362 blz.

Koopmansadviezen aangaande het plan tot oprichting eener Compagnie van Assurantie (1629—1635), medegedeeld door P. J. BLOK. (Het onderwerp is, mede naar deze stukken, vroeger behandeld door prof. Blok in Fruins Bijdragen. Maar de publicatie ervan wordt gemotiveerd door de vele details over onzen handel in zijn bloeitijd, die in deze adviezen voorkomen.) — Opgaven omtrent inkomsten, goederen, hoorigen, dienstmannen en rechten der abdij Egmond uit den tijd van abt Walter (7 Sept. 1130—28 Nov. 1161), medegedeeld door C. PIJNACKER HORDIJK. (Het vervolg en slot van het bekende Egmondsche cartularium uit de 15^{e} eeuw, waarvan het eerste gedeelte is uitgegeven door Bakhuizen van den Brink in Het Nederlandsche Rijksarchief I.) — Historische bijdrage betreffende de verponding te Gouda, medegedeeld door L. M. ROLLIN COUQUERQUE. (Protest tegen de verponding van 1514, maar uit lateren tijd.) —

Reisverhaal van Jacob van Neck (1598—1599), medegedeeld door H. T. COLENBRANDER. (De tweede reis naar Indië, uitgerust door de Oude Compagnie te Amsterdam. Het reisverhaal bleef aan de Jonge en Tiele onbek nd.) — Brieven van Joost van Cranevelt uit Groningen (Juni—Juli 1568), medegedeeld door J. S. VAN VEEN. (Over Alva's tocht naar het Noorden.) — Een memorie over den toestand der West-Indische Compagnie in 1633, medegedeeld door M. G. DE BOER. (Ingediend bij gelegenheid van de vredesonderhandelingen met de Zuidelijke Nederlanden en begrijpelijkerwijze tegen den vrede gericht.)

Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde. Vierde Reeks, I, 3 en 4. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°.

H. S. M. VAN WICKEVOORT CROMMELIN. Abraham de Wicquefort (20 November 1607—23 Februari 1682). Met portret. (Bijdragen tot zijn levensgeschiedenis, vooral betreffende zijn jeugd, zijn langdurig verblijf te Parijs in Franschen dienst en zijn verhouding tot de Witt, geput uit familiepapieren, stukken van het Huisarchief en van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken te Parijs.) — TH. BUSSEMAKER. De Republiek der Vereenigde Nederlanden en de Keurvorst-Koning George I. (De Republiek stond na den vrede van Utrecht geheel berooid en geïsoleerd. De troonsbeklimming van George I in Engeland en het optreden van het Whig-ministerie scheen voor haar een uitkomst. Maar de hooge verwachtingen der Staten-Generaal werden volledig teleurgesteld. Engeland stuurde aan op een verbond met den Keizer en om dat mogelijk te maken, liet het de Republiek in den steek, toen deze een sterke barrière in de aan den Keizer toegevallen Zuidelijke Nederlanden eischte. Zij moest veel toegeven, maar nog niet genoeg naar den zin van Karel VI; daardoor verwijderde zij zich van Engeland en den Keizer beiden. Een ander punt van geschil was de Noordsche oorlog, waarin George, om voor Hannover Bremen en Verden te verwerven, Engeland met kracht wilde doen optreden, terwijl de Republiek slechts haar handel in de Oostzee wilde beschermen. Zoo werd de verwijdering tusschen de beide Zeemogendheden steeds grooter, waarvan Frankrijk profiteerde. — W. P. C. KNUTTEL. Ericus Walten. (Pamfletschrijver, die van 1688 tot 1692 een aantal blauwboekjes in het licht heeft gezonden over de politiek van Engelands koning, Jacobus II en den tocht van Willem III naar Groot-Brittannië, den strijd te Rotterdam gevoerd over het recht der overheid in kerkelijke zaken, het geschil tusschen den stadhouder en de Amsterdamsche regenten over de schepenenverkiezing, het

oproer te Rotterdam in 1690 en het kerkelijk rumoer door Balthasar Bekker's Betooverde Wereld verwekt. Ook was hij ontwerper van medailles voor den Leidschen graveur Smeltzing. Hij vormde een driemanschap met Govert Bidloo en Romeyn de Hooghe in dienst van Willem III. In 1694 werd hij van vrijdenkerij aangeklaagd en bleef, niettegenstaande de stadhouder herhaaldelijk zijn proces wilde stuiten, tot zijn dood in 1697 op de Voorpoort).

Catalogus van de Geschiedkundige Tentoonstelling van het Nederlandsche zeewezen. 's Gravenhage, 1900. 8°. XVI, 235 blz.

Inhoud. I. Gebeurtenissen. II. Personen. III. Visscherij. IV. Scheepsbouw. V. Stuurmanskunst. VI. Instrumenten. VII. Kaarten en globes. VIII. Varia.

Onder alle rubrieken zijn archivalia te vinden. Ingezonden hebben het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, het Rijksarchief in Groningen en verder verschillende stedelijke archieven, vooral dat van Amsterdam.

Letters and Papers relating to the First Dutch War, 1652—1654, edited bij S. R. Gardiner. II. (Publications of the Navy Records Society XVII.) Printed for the Navy Records Society. 1900. 8°. XVI. 388 blz.

Inhoud: V. Ayscue and Ruyter in the Channel. *a.* Ruyters voyage. *b.* Ayscue's voyage. *c.* The battle near the mouth of the Channel. *d.* Ruyters return. VI. Blake and de With in the North Sea. *a.* Movements of Blake and de With. *b.* The battle of Kentish Knock. De stukken zijn in hoofdzaak ontleend aan het Public Record Office te Londen, het Algemeen Rijksarchief in den Haag en Brandts Leven van de Ruyter, beide laatste rubrieken in Engelsche vertaling. Zij loopen van 11/21 Juli tot 22 Oct./1 Nov. 1652.

Corpus documentorum Inquisitionis haereticae pravitatis Neerlandicae. Verzameling van stukken betreffende de Pauselijke en Bisschoppelijke Inquisitie in de Nederlanden, uitgegeven door Paul Fredericq en zijne leerlingen. IV. Tijdvak der Hervorming in de zestiende eeuw (1514—23 September 1525). Gent, J. Vuylsteke. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff. 1900. 8°. XXXIX, 553 blz.

Met de thans gepubliceerde stukken is het onderzoek van prof. Fredericq aangaande de kettervervolging begonnen: eerst later besloot hij aan de uitgave daarvan die der middeleeuwsche stukken te doen voorafgaan (dl. I—III). De kern der verzameling is het Registre

sur le faict des hérésies et inquisition, waarschijnlijk door Viglius opgesteld en thans in het Rijksarchief te Brussel. Daaromheen groepeeren zich stukken uit tal van archieven uit Noord- en Zuid-Nederland. Belangrijke documenten zijn hier samengebracht, o a. over het proces van de eerste Nederlandsche martelaren Hendrik Voes en Johannes van Esch (1523) en over dat van Jan de Backer (1525). Het overzicht wordt gemakkelijk gemaakt door 1°. een chronologische lijst van ketters en ketterinnen in Nederland na 1514 (tot 1525). 2°. een chronologische lijst van pauselijke en bisschoppelijke inquisiteurs na 1514 (tot 1525). 3°. een chronologische lijst van bullen, plakkaten en andere verordeningen der geestelijke en wereldlijke machten na 1514 (tot 1525). 4°. een lijst der gebruikte handschriften en drukken. 5°. een chronologische lijst der stukken.

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon. 1900. F°. afl. 10 en 11.

Inhoud: G. W. Kernkamp. Regeering en Historie. II. Historie. 3. De tijd van Jan de Witt. 4. Amsterdam en Willem III.

G. Kalff. Huiselijk en maatschappelijk leven. I. Huiselijk leven en onderling verkeer. II. Kleeding en voorkomen. III. Geboorte, opvoeding, kinderleven. IV. Vrijen en trouwen.

G. A. Wumkes. Tusschen Flie en Borne. Schetsen uit de geschiedenis van Schellingerland. Wester-Schelling, J. Oepkes, 1900. 8°. X, 156 blz.

Inhoud: I. Skiilge (Oude naam voor Terschelling). II. Een schiereiland (van oudsher). III. Flevum (Het Romeinsche kasteel). IV. Uit duisteren tijd (De Frankische tijd). V. Grijn (eilandje tusschen Terschelling en Friesland). VI. Friesland of Holland (Door den strijd der Beiersche hertogen met Friesland is Terschelling bij Holland gevoegd). VII. De heeren van Schellingerland (De Popma's, vervolgens allerlei Hollandsche heeren, de Arembergs, sedert 1615 de Staten van Holland). VIII. Onze Lieve Vrouwe ten Dale (Kerkelijke toestanden in de Middeleeuwen). IX. De wijkplaats der Geuzen. X. Uit het Kerkelijk leven na de Reformatie. *a*. De Doopsgezinden. *b*. De Gereformeerden. XI. Ter walvischvangst. XII. De brand van West-End (In 1666 door de Engelschen). XIII. Verdwenen buurtschappen en bedreigd land. XIV. Op de rechtkamer. XV. Den coman tot oech ende merck (De St. Brandaens of Brandaristoren, die tevens als baak dienst deed). XVI. Wat aan het strand voorviel (Strandrecht. De Lutine). Bijlagen. *a*. Lijst van Drossaards en Burgemeesters. *b*. van Gereformeerde. *c*. van Doopsgezinde Predikanten. B.

De Thüringer Archivtag.

De Vereeniging van Archivarissen is sinds November van het vorige jaar in officieele betrekking getreden tot den Thüringer Archivtag, eene vereeniging van archiefambtenaren in Thüringen, die een soortgelijk doel nastreeft als onze vereeniging beoogt. De Thuringer Archivtag is in 1896 tot stand gekomen, en heeft sedert regelmatig eens in het jaar in eene der Thüringer steden vergaderd. Op de laatste vergadering te Rudolstadt werd o.a. gehandeld over de behandeling van verwaarloosde oorkonden met zapon en over tentoonstelling van archivalia. Het doel van den Thüringer Archivtag wordt het best uit onderstaande Satzungen of statuten gekend.

§ 1. Name. Zweck. Der „Thüringer Archivtag", gestiftet am 14. Juni 1896, ist eine Vereinigung von Vorstehern und wissenschaftlichen Beamten der historischen Archive Thüringens. Er bezweckt, die persönliche Bekanntschaft und Aussprache der Kollegen anzuregen, wechselseitigen Rat und Beistand in Fachangelegenheiten zu vermitteln und die gemeinsamen Interessen zu wahren und zu fördern.

§ 2. Versammlungen. Alljährlich an einem Sonntag in der schönen Jahreszeit wird eine Versammlung des Archivtages abgehalten.

§ 3. Geschäftsführung. Die Versammlung beauftragt jedesmal einen der Kollegen als Obmann mit der Führung der Geschäfte bis zur nächsten Versammlung.

§ 4. Verwaltungskosten. Zur Deckung der Verwaltungskosten werden je nach Bedarf Beiträge eingesammelt.

De zustervereeniging heeft zich al dadelijk verdienstelijk gemaakt door de uitgave van een „Wegweiser durch die historischen Archive Thüringens". Het doel dezer uitgave is den geschiedvorscher in de gelegenheid te stellen na te zien, in welke archieven van Thüringen hij c. q. een onderzoek met hoop op goeden uitslag heeft in te stellen. Daarom zonder twijfel zijn dan ook niet slechts landsheerlijke en stedelijke archieven opgenomen, maar ook b v. de handschriftenverzameling der bibliotheek te Pforta, het archief van het „Vogtländische Altertumsforschende Verein" te Reichenfels (waarvan de wegwijzer zegt: „Das Archiv ist entstanden und wächst durch Schenkung von Archivalien an den Verein") en het familie-archief von Tümpling („seit 1877 angelegt"). Uitgesloten zijn alleen archieven van litterarischen aard, zooals het Goethe- en Schillerarchief. Het opnemen van die verschillende handschriftenverzamelingen onder de archieven lijkt ons vreemd, maar is toch, met het oog op het praktische doel van het werk, zeer goed te rechtvaardigen. Na eene korte inleiding, die voornamelijk over de toegankelijkheid der archieven handelt, bespreekt het boekje achtereenvolgens 67 archieven, volgens de alphabetische orde der plaatsen, waar zij bewaard worden, gerangschikt.

Van elk archief wordt vermeld: *a* aan welk college het ondergeschikt is, *b* onder welke voorwaarden het toegankelijk, *c* hoe het ontstaan en *d* hoe het ingericht is. Ten slotte wordt een overzicht van den inhoud van het archief en van de litteratuur er over gegeven. Te betreuren is het, dat niet alle archiefbeheerders tot dit nuttige werk hebben medegewerkt, en dat dus de gegevens lang niet volledig zijn. In twee aanhangsels wordt dan eene lijst gegeven van de beheerders der archieven en eene beschrijving der archiefzegels.

De Thüringer Archivtag heeft door de uitgave van dit nuttige handboekje een uitnemend begin met zijne werkzaamheden gemaakt. Moge zijn optreden zóo „anregend" op de Thüringsche archivarissen en autoriteiten werken, dat eene volgende editie van den Wegweiser niet slechts nauwkeurige inlichtingen omtrent alle archieven geven kan, maar ook van alle naar waarheid zal kunnen getuigen, wat nu slechts van enkelen schijnt gezegd te kunnen worden, dat zij „wohlgeordnet" zijn.

F.

Berichten.

Bij Kon. besluit is met 1 Juli benoemd bij 's Rijks archief in Limburg tot adjunct-commies J. M. H. Eversen, thans amanuensis bij 's Rijks archief aldaar.

Aan jhr. mr. C. H. C. Flugi van Aspermont is om gezondheidsredenen op zijn verzoek eervol ontslag verleend als adjunct-gemeente-archivaris van Alkmaar.

In zijne plaats is met ingang van 1 Augustus benoemd dr. H. E. van Gelder te Amsterdam.

Tot archivaris der gemeente Vlaardingen is benoemd J. C. van den Berg, commies ter secretarie aldaar.

Bij Kon. besluit is, met ingang van 1 September 1900, bij 's Rijks archief in Overijsel benoemd tot Rijksarchivaris mr. C. P. L. Rutgers, commies-chartermeester bij 's Rijks archief in Groningen.

Als gemeente-archivaris van Zevenbergen is afgetreden de heer C. P. Barel. In zijne plaats is benoemd de heer P. P. A. van de Wiel.

De gemeente-archivaris van Baarn, J. C. F. baron d'Aulnis de Bourouill, heeft wegens vertrek naar elders ontslag aangevraagd. Het ontslag is hem op de meest eervolle wijze verleend.

Tot archivaris der gemeente Schiedam is benoemd dr. K. Heeringa, leeraar aan het gymnasium aldaar.

Bij Kon. besluit zijn benoemd bij het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage tot adjunct-commies J. Bruggeman, te 's-Gravenhage, en tot klerk J. K. Bondam, te Hilversum.

Bij Kon. besluit is bij 's Rijks archief in Groningen benoemd tot adjunct-commies P. G. Bos, jur. doct. te Groningen.

In het voorloopig verslag omtrent het wetsontwerp tot wijziging der wet op het notarisambt lezen wij het volgende:

„§ § 24 en 25 (Artt. 69*a* en 71). Met de voorgestelde regeling betreffende het notariëel archief werd door vele leden instemming betuigd. Sommigen hadden echter bedenking. De Regeering, zoo betoogden zij, denkt alleen aan oude akten, waarin men uit een historisch oogpunt onderzoekingen wenscht te doen. Met het oog daarop wil men de overbrenging der akten naar archiefgebouwen regelen. Maar ook voor latere akten en voor akten, die uit het oogpunt van het belang van partijen geraadpleegd worden, levert de bewaring in de gewone algemeene bewaarplaats der minuten bezwaren op. Die bewaarplaatsen zijn zonder dagelijksch toezicht. De notaris-bewaarder moet, indien iemand er onderzoekingen wil instellen, zich daarheen begeven en daar blijven zoolang de onderzoekingen duren. Hij wordt daardoor van zijn kantoor gehaald en aan zijn arbeid onttrokken en het onderzoek wordt daardoor bemoeilijkt. Hoe eerder minuten, die niet meer tot het archief van een bepaald notaris behooren, naar een openbaar archiefgebouw en onder het dagelijksch toezicht van den archivaris worden overgebracht, des te beter, mits laatstgenoemde voor dit deel zijner taak aan dezelfde verplichtingen, als op een notarisminuutbewaarder rusten, onderworpen wordt."

De heer mr. W. H. J. Roijaards te De Bilt, heeft, namens de naaste betrekkingen van wijlen den heer mr. H. Roijaards van Scherpenzeel, aan het Algemeen Rijksarchief aangeboden: missiven van den raadpensionaris Johan de Witt aan Pieter Burgersdijk en Jacob van den Tocht, extraordinaris gedeputeerden van de Staten-Generaal bij het Hof van Spanje te Brussel, met bijlagen, 2 Februari—3 Mei 1668. 25 stukken; ordonnantie en instructie van Keizer Karel V voor den Raad van Financiën, gegeven te Maastricht 27 Februari 1545 (1546). Copie. 1 stuk.

Jhr. mr. H. A. C. de la Bassecour Caan te 's-Gravenhage heeft aan het Algemeen Rijksarchief aldaar ten geschenke aangeboden eene missive van koning Lodewijk Napoleon aan den graaf van Bylandt-Halt, d.d. 27 November 1813.

Het gemeentearchief te Middelburg is thans opengesteld: Dinsdag

van 1 tot 4, Woensdag van 2 tot 5, Donderdag van 2½ tot 5½, en Vrijdag van 9 tot 12 uren.

In de 20e zitting van de Algemeene synode der Nederlandsch Hervormde Kerk, gehouden 9 Augustus 1900, is over het bewaren der kerkelijke archieven rapport uitgebracht. Omtrent de bespreking, waartoe dat rapport aanleiding gaf, deelt de *N. R. Ct.* het volgende mede:

„De rapporteurs oordeelen, dat het noodig is de circulaire van 15 Augustus 1899 weer te zenden aan de provinciale en classicale besturen, die in gebreke bleven die te beantwoorden, en aan de kerkeraden, met weglating van de zinsnede waarin ontraden wordt oud-archieven in de rijksbewaarplaatsen in bruikleen te geven, en met toevoeging van een aansporing tot het nemen van maatregelen, strekkende om het vergaan van archieven te voorkomen. Dit zeer belangrijk onderwerp geeft aanleiding tot eene levendige bespreking, want ieder beseft dat veel archieven, tot groot verlies voor de wetenschap, gevaar loopen te vergaan. De secretaris meent, dat de kerkelijke wetgeving in de wijze van bewaring der archieven verbetering kan aanbrengen, en dat het wenschelijk is den minister van binnenlandsche zaken te verzoeken de medewerking der rijksarchivarissen te verleenen. De heer Bronsveld stelt voor een commissie van vijf leden te benoemen, belast de volgende synode te dezer zake van advies te dienen. De president stelt voor, als amendement op het voorstel der rapporteerende commissie, den raad te behouden tegen het afstaan van archieven in bruikleen aan rijksbewaarplaatsen. Dit wordt aangenomen, en hierop ook het geheele voorstel. Verder wordt besloten aan het classicaal bestuur van Amsterdam de ingenomenheid der synode met zijn denkbeeld, dat het wenschelijk zou zijn dat zich een vereeniging in het belang der kerkelijke archieven vorme, kenbaar te maken, met het uitzicht op den steun der synode, indien zulk een vereeniging tot stand kwam. Eindelijk wordt ook aangenomen het nu gewijzigd voorstel van den heer Bronsveld, om een commissie van advies (niet van vijf, maar van drie leden) te benoemen."

Tot leden dezer commissie zijn sedert benoemd ds. Moquette te Rotterdam, dr. Van Slee te Deventer en de heer De Kruyter, conservator van het Zuid-Bevelandsch kerkarchief, te Goes.

Het voorstel van burgemeester en wethouders van Roermond, dat de voorzitter onzer Vereeniging in het laatste jaarverslag ter sprake heeft gebracht, is door den raad niet aangenomen. Het is in de vergadering van 7 Juli aan burgemeester en wethouders gerenvoyeerd met verzoek een nieuw voorstel te doen.

Het renvoyeeren geschiedde op voorstel van den voorzitter, die toe-

gaf, dat de met betrekking tot het „Oud-Roermondsch archief" gemaakte restrictie in strijd was met het raadsbesluit van 29 December, waarbij werd besloten tot schifting van alles, niets uitgezonderd. De inconsequentie, die in het voorstel lag, werd onvermoeid betoogd door den heer dr. Cuypers, die zich tegen het renvoyeeren niet verzette, maar bleef volhouden, dat de loyauteit vorderde 's ministers voorstel aan te nemen. Hiertoe had hij in den loop der discussie reeds het volgende voorstel gedaan:

„De Raad, bezield met den wensch om aan de archievenzaak door minnelijke schikking een einde te maken en erkennende dat het laatste voorstel der Regeering billijk is, machtigt B. en W. de voorgestelde overeenkomst met den minister van binnenlandsche zaken aan te gaan."

Dit voorstel was door geen der leden gesteund en had dus geen punt van beraadslaging kunnen uitmaken.

In de vergadering van den gemeenteraad van 7 Augustus 1900 werd voorlezing gedaan van een schrijven van den commissaris der Koningin in Limburg, waarin deze mededeeling doet van een door hem ontvangen brief van den minister van binnenlandsche zaken, waarin laatstgenoemde er op wijst, dat reeds meer dan een jaar onderhandelingen worden gevoerd om te komen tot een minnelijke schikking en dat door hem, minister, daarbij de grootste inschikkelijkheid is betoond. Volledige overeenstemming werd verkregen door het raadsbesluit van 27 Januari j.l. en naar 's ministers oordeel was de vaststelling der overeenkomst slechts een bloote formaliteit. Tot zijn bevreemding zag de minister echter uit de verslagen van raadsvergaderingen, gehouden na zijn bij schrijven van 27 Maart gedaan voorstel, dat getracht wordt door allerlei redactiewijzigingen in het overeengekomene in te grijpen met de openlijk erkende bedoeling het afgesprokene gedeeltelijk ongedaan te maken.

Het slot van 's ministers schrijven luidt aldus:

„Het gaat niet aan, thans op het bona-fide afgesprokene terug te komen, en ik wensch duidelijk te zeggen, dat ik niet bereid ben in nieuwe debatten te treden, nieuwe onderhandelingen te voeren en alles op losse schroeven te zetten. De gemeenteraad van Roermond heeft derhalve thans alleen te beslissen, of hij al dan niet het na lange onderhandelingen overeengekomene wil gestand doen.

„Mocht het antwoord ontkennend luiden, dan weet de Regeering wat haar te doen staat en zal er van verdere onderhandelingen geen sprake kunnen zijn."

Daarna kwam het gewijzigd voorstel van B. en W. ter sprake.

Naar aanleiding van de opmerkingen, in de vergadering van 7 Juli door den heer dr. Cuypers gemaakt:

1°. dat de Raad reeds 29 December 1899 goedvond, dat alle archie-

ven, zich bevindende in het raadhuis buiten het eigenlijke archieflokaal, zullen worden onderzocht;

2°. dat hem bekend is, dat in het als „Oud-Roermondsch archief", door wijlen den rijks- en gemeente-archivaris Sivré geïnventariseerd, zich ook stukken bevinden, welke aan het rijk toebehooren;

waren burgemeester en wethouders van oordeel, dat de raad moest toestaan dat ook het „Oud-Roermondsch archief" door de deskundigen zal worden onderzocht, en dat de stukken hierin aangetroffen, welke aan het rijk toebehooren, ook aan het rijk worden afgestaan.

B. en W. stellen daarom den raad voor hen te machtigen de door den minister van binnenlandsche zaken voorgestelde overeenkomst aan te gaan, onder beding, dat aan punt II der overeenkomst achter de woorden „worden aan den staat toegewezen" worde toegevoegd: „met uitzondering van de stukken door wijlen den rijks- en gemeentearchivaris Sivré geïnventariseerd onder de rubriek „Oud-Roermondsch Archief", uit welke stukken alleen die aan het rijk worden afgestaan, waarop het rijk zijn rechten kan aantoonen."

Artikel II der overeenkomst zal dan luiden: „Van de archieven, antérieur aan de inlijving van Limburg bij het Koninkrijk in 1815, verder nog ten raadhuize van Roermond aanwezig, worden aan de gemeente toegewezen al de stukken, afkomstig van- of gericht aan gemeentelijke ambtenaren of het gemeentebestuur van Roermond, en voorts de stukken afkomstig van de Munsterabdij aldaar; de overige archiefstukken, onverschillig uit welke gemeente zij afkomstig zijn, die wetenschappelijk aan 's rijks archieven behooren, waaronder zijn begrepen de rechterlijke, en die, welke behoord hebben aan de door het souverein gezag (Jozef II en de Fransche regeering) opgeheven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuïeten, bisdom, kapittel, officialaat, geestelijke gestichten en kloosters, broederschappen, gilden enz.) worden aan den staat toegewezen met uitzondering van de stukken door wijlen den rijks- en gemeente-archivaris Sivré geïnventariseerd onder de rubriek „Oud-Roermondsch archief", uit welke stukken alleen die aan het rijk worden afgestaan, waarop het rijk zijn rechten kan aantoonen."

Na verwerping van een amendement van den heer Van Afferden, waarbij de gemeente voor zich niet slechts het door den heer Sivré geinventariseerde „Oud-Roermondsche archief", maar ook de papieren van kerken, kloosters, gestichten en gilden van Roermond behield, werd het voorstel van B. en W. met 8 tegen 4 stemmen aangenomen.

De Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen heeft in hare algemeene vergadering, gehouden Zaterdag 25 Augustus j.l., een voorstel

aangenomen, dat het best gekend wordt uit den beschrijvingsbrief, die, wat dit punt betreft, aldus luidt:

„Voorstel van het bestuur, betreffende het uitgeven van eene Handleiding voor de kennis van het oude letterschrift in oude Nederlandsche oorkonden.

Dit voorstel is het resultaat van de overwegingen van het schrijven van den heer U. J. Mijs, Burgemeester van Middelharnis d.d. 4 Augustus 1899, opgenomen in de *Mededeelingen* 1899, 2e stuk, bladz. 8 tot 10. ([1])

Gelijk reeds in de vergadering van 31 Maart j.l. is medegedeeld, kan het Bestuur het voorshands nog niet geraden achten uitbreiding van het examenprogramma in den door den heer Mijs bedoelden zin in overweging te nemen.

Niettemin acht het Bestuur het met den heer Mijs in het belang der Gemeenten hoogst gewenscht, dat vooral de gemeente-secretaris, die den bijstand van een archivaris mist, in staat worde gesteld kennis van het oude schrift deelachtig te worden. De eigenlijke verwaarloozing der oude archieven hier te lande behoort weliswaar in een groot opzicht tot het verledene. Immers de Regeering heeft het toezicht op de Rijksverzamelingen gereorganiseerd en de gemeentebesturen worden meer en meer doordrongen van het belang, dat een goedgeordend gemeente-archief ook uit een pecuniair opzicht kan hebben, afgezien van de historische waarde en van overwegingen als die, waarom zij prijs stellen op het behoud van gebouwen uit vroeger eeuwen, mooi van vormen en lijnen of dierbaar om plaatselijke historische herinneringen. Verscheidene grootere gemeenten hebben dan ook deskundige archivarissen aangesteld, en den secretaris ontlast van de directe zorg van het oude archief. In kleinere gemeenten evenwel blijft die zorg om geldelijke redenen aan den secretaris opgedragen. Wenschelijk is het natuurlijk, dat deze genoeg kennis van vroeger schrift bezit om de onder hem berustende oude stukken te kunnen lezen, zoowel om ze bij navraag te kunnen raadplegen als om er hart voor te hebben en hunne waarde te kunnen onderscheiden.

Om den secretaris in de gelegenheid te stellen zich de voor hem te dien aanzien noodige kennis eigen te maken, schijnt eene handleiding, gericht op de gemeenten met een archief, dat niet hooger opklimt dan omstreeks de 15e eeuw en waarin Latijnsche charters niet voorkomen, in eene bepaalde behoefte te voorzien. De studie van Latijnsche charters kan gevoegelijk worden overgelaten aan hen, die zich meer speciaal aan de archiefstudiën hebben te wijden. Vooral behoort de Handleiding zich in te laten met het cursief schrift van het practische leven.

([1]) In dit schrijven gaf de heer Mijs in overweging om onder de vereischten voor het examen voor aspirant-gemeentesecretaris, dat de Vereeniging afneemt, ook op te nemen eenige kennis van het oude schrift.

Indertijd heeft de Maatschappij tot Nut van 't algemeen eene Handleiding ter beoefening van oud schrift uitgegeven, maar dat werkje is reeds lang niet meer in den handel; daarbij is de wijze van reproductie sedert veel verbeterd. In ieder geval beoogde die Handleiding niet het doel, dat het Bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen meer in het bijzonder beoogt.

Het Middeleeuwsch schrift is eene voortzetting van 't Romeinsche, met verschillende wijzigingen in verschillende landen. Karel den Grooten gelukte het een loopend schrift van duidelijken en mooien vorm, naar hem de Carolingische minuscula genoemd, ingang te doen vinden. Dit kwam in de meeste landen en ook hier in gebruik en leeft tot nu toe voort; alleen niet in onveranderlijken vorm, integendeel, elke periode heeft haar eigen type en gewoonlijk kan met tamelijke zekerheid uit 't cursief schrift worden opgemaakt, wanneer 't werd geschreven. De sterkste wijziging vertoont de Gotische vorm in de 13e eeuw, waarbij de ronding der letters hoekig wordt. In volgende eeuwen wordt 't schrift voortdurend ongelijker; soms is 't fraai en regelmatig als vroeger, dikwijls uiterst slordig, zoodat 't moeilijk is 't te ontcijferen. In de 17e eeuw wordt 't weer beter om in den loop der 18e zeer fraai te worden, met de tegenwoordige vormen.

Bij de bedoelde eventueel uit te geven Handleiding zouden tot studie dienen te worden gevoegd facsimile's uit verschillende perioden, met mooi en slordig schrift, gemakkelijk en moeilijk te lezen; in de Handleiding zelve zouden dan voorkomen de transscriptie en de noodige opmerkingen over den vorm der letters, als deze daartoe aanleiding geeft, en een opgaaf van de meest voorkomende verkortingen, welke overigens in stukken met Nederlandschen tekst slechts in betrekkelijk gering aantal voorkomen. De te kiezen documenten zouden zijn een of ander goed model van 't oudere lettertype, schepenbrieven en andere charters uit de 14e, 15e en 16e eeuw, extracten uit stedelijke rekeningen, notulen, vonnissen enz., brieven van colleges en personen, bewerkt geheel in den trant van het bekende fraaie Recueil, behoorende bij de Manuel de Paléographie de Maurice Prou, A. Picard Paris éditeur.

Neemt men in aanmerking dat het werk van Maurice Prou ongeveer *f* 11 kost, dan mag worden verwacht dat een prijs van *f* 2,50 à *f* 3 voor de Handleiding geen bezwaar zou behoeven te zijn tot aanschaffing.

Om haar echter voor dien prijs te kunnen leveren dient het debiet aanstonds van niet geringen omvang te zijn.

Ten einde dienaangaande vooraf de noodige zekerheid te hebben, zou het Bestuur dan ook eerst een prospectus met een facsimile als proef wenschen uit te geven en de gelegenheid tot inteekening willen openstellen. Het vraagt, zoo het denkbeeld bij de vergadering instemming

mocht vinden, daartoe een bij de begrooting voor 1901 toe te staan credit van *f* 100.

Onnoodig is het zeker hierbij nog aan te teekenen, dat de bewerking van de Handleiding aan bekwame handen zou worden toevertrouwd."

De huisjes tegen de Vleeschhal te Haarlem zijn verbouwd tot eene woning voor den concierge van het archief.

Van het nieuwste geschrift van den heer Van Schevichaven, archivaris van Nijmegen, de St-Stephenskerk te Nijmegen, heeft het gemeentebestuur 50 exemplaren aangekocht. Reeds meermalen gaf dit college blijk van zijne waardeering voor den arbeid van ons medelid.

Ons medelid, de heer A. C. baron Snouckaert van Schauburg, directeur van H. M.'s Huisarchief, is benoemd tot officier in de orde van Oranje-Nassau.

Eene circulaire van gelijke strekking als die van Burgemeester en Wethouders van Delft, vermeld Archievenblad 1899/1900, blz. 32, is thans ook door den bibliothecaris der gemeente Haarlem aan de verschillende autoriteiten in die gemeente gezonden.

Den 1en September j.l. is ingewijd een archiefgebouw naast het paleis van justitie aan den Noordsingel te Rotterdam. Het gebouw is verticaal in twee gedeelten gesplitst. In de eene helft bevinden zich de rechterlijke archieven sinds 1811, die onder den griffier der Rotterdamsche rechtbank berusten, de andere dient tot algemeene bewaarplaats der notarieele archieven in het arrondissement. Het gebouw heeft eenige overeenkomst met dat, wat indertijd voor hetzelfde doel te Amsterdam is gesticht. (Zie Archievenblad 1892/3, blz. 54). De bouw is geschied van wege het departement van justitie.

Naar aanleiding van het overlijden van mr. L. van Hasselt, rijksarchivaris in de provincie Overijsel, heeft het Dagelijksch Bestuur der gemeente Zwolle onlangs een correspondentie gevoerd met den minister van binnenlandsche zaken nopens het beheer van het oud-archief der gemeente. In 1898 namelijk is met goedvinden der regeering het oudarchief der gemeente overgebracht naar het rijksarchiefgebouw, de Sassenpoort, waar de rijksarchivaris bovengenoemd geheel belangeloos de taak op zich nam ook voor de bewerking van het gemeente-archief zorg te dragen.

Deze regeling nu wenschten B. en W. bestendigd te zien, weshalve zij den minister verzochten om te bevorderen dat de nieuw te benoemen rijksarchivaris voor Overijsel tevens op den voet, als dit door den heer

Van Hasselt is ingesteld, belast wordt met de verdere bewerking en het beheer van het oude archief der gemeente, onder bijstand van een toe te voegen klerk, door de gemeente bezoldigd.

B. en W. meenden namelijk dat het tot eigenaardige moeilijkheden aanleiding zou kunnen geven, wanneer twee archivarissen tegelijk in één localiteit werkzaam waren.

De minister antwoordde daarop dat hij, alvorens een beslissing te nemen, meende te moeten opmerken, dat in het te dezer zake in 1898 door den raad genomen besluit een bepaling voorkwam, die z. i. belemmerend werkte voor het gebruik der archieven, te weten de voorwaarde dat stukken uit het oude archief niet ter leen gegeven mogen worden, dan nadat vooraf door den aanvrager eene waarborgsom van *f* 100 gestort was. Terwijl van regeeringswege steeds te dien aanzien de grootste faciliteiten worden verleend, gaat het niet wel aan, meent de minister, een hinderlijke bepaling als deze te doen handhaven door een rijksarchiefambtenaar.

B. en W. deelden daarop mede, dat gezegde bepaling indertijd gemaakt was op sterken aandrang van den rijksarchivaris, wien het herhaaldelijk was gebleken, hoeveel moeite het kostte, ter leen gegeven belangrijke stukken terug te bekomen. Evenwel waren zij wel geneigd eventueel de bepaling in te trekken of te verzachten, maar gaven des ondanks den minister toch in overweging allereerst goed te vinden, dat afgewacht werd wat de ondervinding van den nieuw te benoemen archivaris te dezen opzichte mocht leeren. De minister zag de noodzakelijkheid daarvan echter niet in en drong nogmaals op verzachting of schrapping van genoemd artikel aan. De minister zou gaarne zien, dat de archivaris gemachtigd werd archiefstukken op verzoek aan belangstellenden voor een bepaalden tijd en tegen ontvangbewijs te deponeeren in de verschillende rijksarchiefgebouwen en bibliotheken; voorts in de gemeentelijke archiefgebouwen te Amsterdam, Leiden, Gouda, Dordrecht, Rotterdam, Nijmegen, Kampen en Deventer, zijnde deze gebouwen voldoende tegen brandgevaar beveiligd.

Aan dit verlangen willen B. en W. thans gaarne tegemoetkomen en zij stellen mitsdien enkele wijzigingen voor in de met het rijk gesloten overeenkomst van 1898. Een ontwerp-overeenkomst is opgemaakt, die reeds de goedkeuring van den minister heeft weggedragen.

N i e u w a r c h i e f. De heer N. Wagtendonk, commies bij het bevolkingsregister, levert heden te 's-Gravenhage de bescheiden der volkstelling te Amsterdam in. De vruchten van dezen administratieven arbeid zijn gisterenavond vooruitgezonden in een pakschuit. De bezending woog niet minder dan 15,000 kg., en is verzekerd voor een bedrag van *f* 50,000.

(*N. R. C.*)

Door Professor Brignitti te Chicago zijn verschillende inktsoorten, waarmede oude manuscripten geschreven zijn, geanalyseerd.

De oude schrijvers hadden bij den hoogen prijs van het perkament veelal de gewoonte om beschreven documenten te radeeren, om ze voor gebruik geschikt te maken.

Van de oude letters is meestal genoeg overgebleven en de oude inkt zoo diep in het perkament gedrongen, dat het oorspronkelijk schrift met behulp van bepaalde zuren kan worden gereconstrueerd; maar bij dit proces gaat door de werking der zuren het manuscript geheel verloren, en dat is een groot nadeel.

Prof. Brignitti is op het denkbeeld gekomen om de manuscripten met Röntgenstralen te belichten, om op die wijze het oude schrift zichtbaar te maken. Het manuscript blijft behouden. De resultaten, met deze methode verkregen, moeten uitstekend zijn. (*N. v. d. D.*)

Hier te lande bevindt zich thans de heer De Murakami, door de Japansche regeering belast met het doen van geschiedkundige onderzoekingen.

Te Deventer is een nieuwe vereeniging gevormd, zich ten doel stellend het opwekken tot onderzoek naar en verzamelen van al wat betrekking heeft op volkstaal, zeden, gewoonten, bijgeloof enz. in Overijsel, Drente en dat gedeelte van Gelderland, wat ten oosten van den IJsel ligt. De oprichters zijn de h.h. prof. dr. J. H. Gallée te Utrecht, G. J. Klokman J.Az. te Voorschoten, dr. M. E. Houck te Deventer, mr. R. E. Hattink te Almeloo, C. Misset te Doetichem, H. B. Blijdenstein te Enschedé, J. G. ten Houten te Winterswijk, B. J. Manschot te Aalten, W. L. Bouwmeester te Voorschoten, die ter vergadering aanwezig waren, en verder de heeren dr. A. J. Kronenberg te Deventer, dr. E. D. Cartier van Dissel te Lochem, W. Paschen en A. Willink, beiden te Winterswijk, A. P. Slicher van Bath te Aalten en J. K. Oosterwijk te Ootmarsum. Tot bestuursleden werden verkozen de h.h. Gallée, voorzitter; Klokman, secretaris; Blijdenstein, penningmeester; Kronenberg, Hattink en Ten Houten. De naam dezer vereeniging is: „Vereeniging tot onderzoek van Taal en Volksleven in het Oosten van Nederland". De plaats van vestiging is Deventer.

(*Zw. C.*)

Huis van Bewaring.
rechterlijke
archieven
Verbindingsgang
tusschen archiefge..

1900/1901. No. 2.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

Het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam.

Den 1 September 1900 werd in tegenwoordigheid van den Minister van Justitie en den Secretaris-generaal aan zijn departement het nieuwe Paleis van Justitie aan den Noordsingel te Rotterdam plechtig in gebruik gesteld. Bij dit gebouw behoort ook een afzonderlijk brandvrij archiefgebouw tot berging van het archief van de Rechtbank en van het notarieel archief. Beide gebouwen zijn ontworpen door den heer W. C. METZELAAR, ingenieur-architect van de gevangenissen en rechtsgebouwen bij het Departement van Justitie, den bouwmeester van het depôt voor de notarieele archieven te Amsterdam, waarvan Mr. DE ROEVER een beschrijving gaf in den eersten jaargang van ons blad.

Het archiefgebouw te Rotterdam, dat zeer eenvoudig van roode baksteen is opgetrokken, heeft den vorm van een langwerpig vierkant, aan de zijde van den Noordsingel, waar de ingang van het notarieel archief is, buitenwerks 11.70 M. breed, en aan de zijde van de Bergstraat 23.88 M. De tegenovergestelde langste zijde wordt begrensd door open terrein, afgesloten door een hek, en heeft een toegang tot het Paleis van Justitie, waarmede het door een verbindingsgang van ruim 21 M. lengte en 2.36 M. breedte verbonden is. De vierde zijmuur steunt tegen het nieuwe Huis van bewaring.

De bovenkant van den vloer op den beganen grond ligt gelijk met Rottepeil, de bovenkant van den zoldervloer 10.20 M. daarboven, terwijl de zolder ongeveer 3.50 M. hoog is.

Een plaatijzeren tusschenschot verdeelt het gebouw overdwars in twee gedeelten, die ongeveer tot elkander staan als 1 : 2. Het voorste, het kleinste, is voor de notarieele archieven bestemd, het achterste voor de

rechterlijke archieven en de duplicaatregisters van den burgerlijken stand. Beide afdeelingen zijn geheel gelijk van inrichting.

Evenwijdig aan den voorgevel (Noordsingelzijde) zijn de kasten in 15 rijen geplaatst. Deze kasten, of nog beter is hier van boekenstellingen te spreken, bestaan elk uit 10 jukken, die verticaal geplaatst zijn op afstanden van 1 M. en tot aan den zolder reiken. Op afstanden van 3.25 M. zijn daartusschen bevestigd vloerplaten van getrokken ijzer, die het gebouw aldus in drie verdiepingen verdeelen met kasten ter hoogte van 3.25 M.

In elke boekenstelling zijn op afstanden van 0 40 M. twee verbindingsijzers aangebracht, breed 6.5 cM.; deze doen dezelfde dienst als planken in gewone boekenkasten. Daar zij vastgeklonken zijn, kunnen zij niet versteld worden. In elk der beide afdeelingen is in een der hoeken een ijzeren wenteltrap geplaatst.

De ramen bestaan uit ijzeren kozijnen, waarin 9 ruiten van dof geribd glas (zoogenaamd Hartley-glas). In de middelste ruiten zijn over de geheele opening aangebracht glasjalousiën in geheel koperen montuur. Aan de buitenzijde zijn de ramen voorzien van ijzeren vlechtwerk. Hierbij dient nog aangeteekend te worden dat in deze ramen aan de onderkant een opening is vrij gelaten voor afvoer van condensatiewater en luchttoevoer ter voorkoming er van. Tusschen de plaatsing van de ramen en de opstelling der kasten of de verdiepinghoogte is geen verband gezocht. De kasten zijn integendeel juist telkens voor een raam geplaatst.

Het gebouw is overdekt met gegalvaniseerd gegolfd plaatijzer, aangebracht op ijzeren kapspanten.

Voor den hoofdingang aan de zijde van den Noordsingel is een dubbele ijzeren deur; ook tusschen den verbindingsgang en het rechterlijk archief vindt men een ijzeren deur, beide alleen bestaande uit zware platen.

Tot afleiding van de electriciteit bij onweder zijn de op den zolder liggende horizontale trekijzers van de kapspanten op twee plaatsen elk met een dikke roodkoperen draad verbonden aan een der stijlen van de boekenstellingen en is de onderzijde van deze 14 stijlen wederom door een dergelijken draad met den ondergrond in verbinding gesteld.

Ten slotte zij nog vermeld dat de begane grondvloer bedekt is met een cementlaag en dat het geheele gebouw op 336 palen rust.

Het gedeelte, voor het notarieel archief bestemd, geeft gelegenheid tot berging van 2025 strekkende M. bescheiden, het andere kan ongeveer 4675 M. stukken bevatten.

Ik heb getracht in bovenstaande regelen zoo beknopt mogelijk een duidelijk overzicht te geven van de constructie van dit gebouw; gemakkelijk is die taak niet, want dit archiefgebouw vertoont een type geheel afwijkend van het bekende, dat voor de rijksarchieven in de provinciën

overal is toegepast. Dit zeer groote verschil doet reeds dadelijk de vraag rijzen, hoe het toch komt dat twee departementen van bestuur voor eene zelfde zaak tot twee zoo geheel verschillende oplossingen komen, te meer daar het systeem, dat door Binnenlandsche Zaken wordt gevolgd, in alle opzichten voortreffelijk is en de proef glansrijk doorstaan heeft. We zullen liever maar niet trachten een antwoord op die vraag te vinden, doch ons bepalen tot het aanwijzen van eenige grove fouten, die in het hier besproken archiefgebouw opvallen.

In de eerste plaats verdient het besliste afkeuring, dat hier weer boekenstellingen gemaakt zijn, zóó hoog (3 25 M.) dat ze zonder ladder onbruikbaar zijn [1]). Wij meenden dat met dit systeem voor goed gebroken was. In plaats van 3 verdiepingen van 3.25 M., zouden 4 verdiepingen van 2.50 M. veel beter voldáan hebben.

Die boekenstellingen zijn ook niet bijzonder practisch; zij zijn zoo weinig diep, dat de registers, aan elke zijde geplaatst, elkaar bijna raken. Van ventilatie achter die registers is geen sprake. De liggers, waarop de registers staan, zijn niet verstelbaar; het gevolg hiervan is dat grootfolio pakken of banden in de lengte moeten neergelegd worden. Het trof mij dat vele rijen registers voorover helden; dit scheen een gevolg van de constructie der dwarsliggers te zijn. De verticalen veroorzaken door haar T-vorm aan de uiteinden van elke plank (duidelijkheidshalve gebruik ik hier dit woord) een donker hoekje, waarin een niet te dik register gemakkelijk verstopt kan worden. Dit repeteert zich op elke plank tweemalen.

Reeds boven wees ik er op dat, zooals uit den plattegrond kan blijken, de kasten zoodanig geplaatst zijn dat ze vóór de ramen staan, in tegenstelling met het andere systeem dat het licht juist laat invallen tusschen de kasten.

De constructie van de ramen lijkt mij eveneens bedenkelijk. De gleuf, er onder aangebracht, geeft gelegenheid in overvloed tot het indringen van stof en vochtige lucht; de bewaarders der archieven zouden daarvan nu reeds kunnen medespreken. In een stad als de onze, bekend om haar druk verkeer, ook in sommige buitenwijken, is stof altijd overvloedig aanwezig. De vernuftig uitgedachte jalousie-blindjes hebben hetzelfde gebrek, doch deze zijn desnoods af te sluiten, hetgeen niet het geval is met de gleuven onder de ramen, die bovendien in de minder gunstige maanden een tocht en een temperatuur zullen veroorzaken, die een verblijf in deze bewaarplaatsen niet benijdenswaard maken.

Bij mij is ook de vraag gerezen, hoe in de toekomst als de boekenstellingen geheel gevuld zijn, behoorlijk voor ventilatie gezorgd kan worden;

[1]) Men kan zich voorstellen hoeveel ruimte er overblijft als in die gangetjes van 1 M. breed een tamelijk hooge trap geplaatst moet worden!

de plaatijzeren vloeren sluiten elke verdieping geheel af en de registers zijn zoo dicht tegen elkaar geplaatst dat ze bijna geen lucht kunnen doorlaten.

Een merkwaardigheid van het gebouw lijkt mij de entrée voor het notarieel archief. In fraaie, vergulde letters leest ge boven de deur het opschrift, dat de bestemming van het gebouw aanwijst, en als het geheimzinnig werkend slot voor u in werking wordt gebracht, verwacht ge te komen in een portaal, zij het ook van bescheiden afmetingen. Niets van dit alles. Ge valt, zooals het spraakgebruik zegt, in eens met de deur in huis. Op één M. afstand vlak voor u stuit ge op een boekenstelling, gevuld met belangrijke oude notarieele archieven, die door den binnentredenden notaris of diens candidaat met groote zorg moeten beschermd worden tegen stof en indringende regenvlagen!

Ten slotte moet ik nog wijzen op één bijzondere groote fout in de constructie. *Nergens* is er in beide archiefbewaarplaatsen gelegenheid om *behoorlijk* te kunnen werken; wel is op herhaald aandringen der bewaarders daarin voorzien door het verstrekken van een paar tafeltjes van ± 1 M^2. met een paar stoelen, doch deze moeten een plaats vinden bezijden de ramen. Dit is geheel onvoldoende; als door of vanwege den bewaarder onderzoekingen naar vroegere akten moeten worden gedaan, dan is een dergelijk tafeltje vlak vóór de tochtige ramen vrij wel onbruikbaar en hetzelfde geldt van de rechterlijke archieven, waarin ook nu en dan gedurende eenigen tijd gewerkt moet worden (b.v. tot het bijwerken van de registers van den burgerlijken stand, enz.).

De griffier van de rechtbank heeft getracht hierin eenigszins te voorzien door in de verbindingsgang een paar flinke tafels te plaatsen, waaraan ruimer gelegenheid tot werken geschonken wordt, doch de ramen in de gang zijn van dezelfde tochtgleuven voorzien als die van het depôt. Zelfs bij niet te lage temperatuur buiten is een eenigszins langdurig verblijf op die plaats niet bijzonder aangenaam.

Van centrale verwarming is geen sprake; wel zijn in het archief enkele buizen bestemd voor warm-waterverwarming, maar als ik goed ingelicht ben, ligt het voorloopig niet in de bedoeling die in gebruik te stellen.

Resumeerende is de slotsom dus, dat dit archiefgebouw in vele opzichten niet voldoet aan de eischen, die aan een dergelijke inrichting gesteld moeten worden.

Merkwaardig is het na het bovenstaande de beschouwingen van de Roever in 1892 te herlezen over het gebouw van het notarieel archief te Amsterdam. *Alle* bezwaren, door mij hier opgesomd, werden door hem eveneens neergeschreven, zij het ook soms in wat zachteren vorm. De toen gemaakte opmerkingen schijnen den bouwmeester dus geen aanleiding te hebben gegeven de inrichting van archiefbewaarplaatsen op nieuw te bestudeeren en zijn systeem ook eens te toetsen aan de ervaring elders, ook door het Rijk, opgedaan. J. H. W. UNGER.

Gemeente-archivarissen.

In het laatst is over deze ambtenaren weder veel geschreven en ook gesproken.

Allereerst heb ik hierbij op het oog Mr. M. F. ONNEN, naar aanleiding van zijn, in het *Nederlandsch Archievenblad* 1899/1900, vierde aflevering, opgenomen opstel over de vraag: „Door wie moet een gemeente-archivaris benoemd worden?" Volgens Mr. ONNEN kan een gemeente-archivaris, *die afzonderlijk in zijn archief werkzaam is* (ik cursiveer), geen ambtenaar bij de secretarie worden genoemd. Is hij dat niet, dan behoort zijne benoeming, naar de meening van Mr. ONNEN, ook aan den raad, want de *niet* door den raad te benoemen ambtenaren (de burgemeester, de commissaris van politie en de ambtenaren, belast met de beteekening van stukken betreffende vervolging ter invordering van plaatselijke belastingen) worden uitdrukkelijk in de gemeentewet opgenoemd, en daaronder komt de archivaris niet voor.

Ik ben zoo vrij, van Mr. ONNEN in meening te verschillen.

Daargelaten de vraag, of het criterium van wat een secretarie-ambtenaar is, moet worden geacht te zijn gelegen in het lokaal, waar hij werkzaam is, moet ik Mr. ONNEN er op wijzen, dat *al* de door hem genoemde ambtenaren bij name in de gemeentewet worden genoemd. Van een archivaris wordt echter nergens in de wet gesproken. Zij kent zoodanigen ambtenaar niet. Verkiest een gemeentebestuur geen archivaris aan te stellen, geen enkele macht in den Staat kan het er toe dwingen. Het tweede lid van art. 103 der gemeentewet belast uitdrukkelijk den Secretaris met de zorg voor het gemeente-archief, onder het toezicht van Burgemeester en Wethouders. *Implicite* wordt dit alles ook door Mr. ONNEN erkend. Maar, vraagt hij, sluit art. 103 uit, dat er hoogere en lagere ambtenaren ter archieve, zoo goed als ambtenaren ter secretarie, zijn? Geenszins, antwoord ik. Dit blijkt trouwens uit de in tal van gemeenten, kleine, zoowel als groote, in dit opzicht bestaande verordeningen. Met het oog op het stellige voorschrift van art. 103, tweede lid, kan echter de archivaris, evenmin als eenig secretarie-ambtenaar, ooit als een *zelfstandig* ambtenaar optreden. Hierarchisch staat hij, al draagt hij een anderen titel, geheel met de secretarie-ambtenaren gelijk. Hieruit volgt, dat hij, evenals deze ambtenaren, door Burgemeester en Wethouders en niet door den Raad moet worden benoemd. Zij het ten overvloede, wijs ik op art. 145 der gemeentewet, dat als regel stelt, dat de raad alle gemeente-ambtenaren en bedienden, wier benoeming niet bij de gemeentewet of plaatselijke verordeningen aan anderen is opgedragen, benoemt en ontslaat. Volgens art. 179*p* nu benoemen Burgemeester en Wethouders de ambtenaren en bedienden bij de plaatselijke secretarie. De raad heeft zich met hunne

benoeming niet in te laten, dus ook niet met de benoeming van een archivaris, die, gelijk ik heb aangetoond, volgens de wet, slechts als secretarie-ambtenaar is te beschouwen. De raad regelt slechts hun bezoldiging en brengt deze, ter voldoening aan art. 205*a*, op de gemeentebegrooting.

Laat ik ook nog wijzen op onze twee aan het administratief recht gewijde, met gezag bekleede, weekbladen, De *Gemeentestem* en het *Weekblad voor de burgerlijke administratie*, die, in latere jaren, beiden herhaaldelijk dezelfde leer over art. 103, tweede lid, hebben verkondigd ([1]).

Evenzoo denkt de hoogleeraar Mr. J. OPPENHEIM er over. „Nu deze zorg (voor het archief)", schrijft hij, „door de wet aan den Secretaris is opgedragen, kan zij op geen zelfstandigen ambtenaar naast of boven hem worden afgewenteld en zal een gemeente-archivaris geen andere stelling kunnen hebben dan die van ambtenaar bij de plaatselijke secretarie, op wien de bepaling van art. 179*p* toepasselijk is *en die onder den Secretaris is geplaatst* (ik cursiveer)" ([2]).

Eindelijk beroep ik mij nog op den heer J. N. ELENBAAS, burgemeester en secretaris van Krabbendijke, die in een, op het advies van MRS. J. OPPENHEIM, J. DE LOUTER en H. KRABBE, hoogleeraren in het staats- en administratief recht, onderscheidenlijk aan de universiteiten te Leiden, Utrecht en Groningen, door het bestuur der Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen bekroonde prijsverhandeling, schrijft: „Acht men het noodig, ook nog een archivaris aan te stellen, dan kan deze niet anders zijn dan een ambtenaar, *aan den Secretaris ondergeschikt* (ik cursiveer) en, overeenkomstig art. 179, letter *p*, der gemeentewet, door Burgemeester en Wethouders te benoemen" ([3]).

Nu zou de raad wel een verordening kunnen vaststellen, waarbij wordt bepaald, dat de archivaris door hèm wordt benoemd. Doch ging de raad dan tot de benoeming over, dan zou hij ongetwijfeld zich er aan bloot stellen, dat zijn besluit, als in strijd met art. 103, tweede lid, der gemeentewet, door de Koningin werd vernietigd, zoo dit niet reeds, wegens denzelfden strijd, met de verordening zelve ware geschied.

Er is in dit opzicht een antecedent.

De raad mijner gemeente had, evenals de raden van andere gemeenten, in vroegere jaren steeds den archivaris benoemd, zonder dat er door hooger gezag ooit aanmerking op was gemaakt.

Toen echter in 1886 weder een archivaris door den raad was benoemd, kwamen Gedeputeerde Staten van Friesland er tegen op. Zij

---

([1]) *Gemeentestem*, nos. 1830, 2051 en 2100. *Weekblad voor de B. A.*, nos. 1651, 1760 en 2171.

([2]) Het Nederlandsch gemeenterecht, bl. 703.

([3]) Handboek voor de beoefening van het Nederlandsch administratief recht, eerste deel, bl. 200 en 201.

waren thans overtuigd geworden, dat de benoeming, ingevolge art. 179, letter *p*, der gemeentewet, niet door den raad, maar door Burgemeester en Wethouders had moeten geschieden, en droegen daarom het benoemingsbesluit aan den Koning ter vernietiging voor. De Minister van Binnenlandsche Zaken vereenigde zich met hun gevoelen en noodigde den raad uit, zijn besluit, ter voorkoming van vernietiging, in te trekken. En zóó geschiedde het. Voor den benoemde had het geen ongunstige gevolgen. Hij werd nu door Burgemeester en Wethouders met de genoemde functie bekleed.

Uit het door mij geschrevene leide men intusschen niet af, dat ik den archivaris *niet* zou wenschen te zien optreden als een *zelfstandig* ambtenaar, zij het onder toezicht van Burgemeester en Wethouders, evenals de rijksarchivarissen zelfstandig werkzaam zijn, onder toezicht van den Minister van Binnenlandsche Zaken. De fout ligt echter aan de gemeentewet, en het is een groote fout. In een blad als het *Nederlandsch Archievenblad* zal het wel onnoodig zijn, uiteen te zetten, dat voor het vervullen der betrekking van archivaris wordt gevorderd iemand van speciale studie en van wetenschappelijke vorming, die tevens roeping voor de betrekking gevoelt en er zich geheel aan kan en aan wil wijden. En al bestaat er nu aan onze universiteiten geen leerstoel voor archivarissen, de personen, die ik bedoel, zullen, dank zij hun wetenschappelijke vorming, langzamerhand, onder deskundige leiding, goede archivarissen kunnen worden. Zij zouden kunnen beginnen als volontair, hetzij bij het rijksarchief te 's Gravenhage of bij een der rijksarchieven in de provinciën, hetzij bij een der gemeentelijke archieven, om dan, na eenigen tijd, als adjunct-archivaris bij een rijksarchief of bij een gemeentearchief te worden aangesteld en zóó langzamerhand geschikt en bekwaam voor de betrekking van gemeente-archivaris te worden.

De fout nu van de gemeentewet is, dat zij den gemeente-secretaris tot controleur van den archivaris maakt. Want van een gemeente-secretaris, al is hij nog zoo kundig, zal het, vooral in een groote gemeente, nòch te vorderen, nòch te verwachten zijn, dat hij genoegzaam op de hoogte van het archiefwezen zij, om te kunnen nagaan, of de onder hem gestelde archivaris zich naar behooren van zijn taak kwijt. Vooral ook in groote gemeenten met dikwijls zeer belangrijke archieven eischt de zorg voor het archief voortdurend zóóveel studie en werkzaamheid, dat deze van den gewoonlijk met veel ambtsbezigheden belasten secretaris inderdaad niet zijn te eischen.

Gelijk men zal weten, maakte de zaak onlangs, in de op 25 Augs. j.l. te Rotterdam gehouden vergadering van de Nederlandsche Vereeniging voor gemeentebelangen, een punt van behandeling uit. Het geschiedde naar aanleiding van een vroeger door den heer W. J. Mijs, burgemeester

van Middelharnis, geleverd betoog, dat, vermits de gemeente-secretaris, krachtens art. 103 der gemeentewet, ambtshalve archivaris is (Mr. ONNEN gelieve van deze stelling nota te nemen), het te betreuren is, dat den examinandus voor adspirant-gemeente-secretaris geen eischen worden gesteld ten opzichte van het archiefwezen. De heer MIJS zag, terecht, in, dat er geen sprake van kon zijn, den adspirant-secretaris op te leiden tot archivaris in *optima forma*, maar vroeg, of, door het stellen van eenige eenvoudige examen-eischen, niet kon worden getracht, een weinig belangstelling voor het archief op te wekken? Al werd voorloopig niets anders gevraagd dan het kunnen lezen van oud schrift, dan zou, volgens den heer MIJS, dit reeds een belangrijke schrede voorwaarts zijn.

Het bestuur der genoemde Vereeniging was het in beginsel met den heer MIJS eens, doch achtte het voorshands nog niet geraden, de uitbreiding van het examen-programma op de door hem verlangde wijze in overweging te nemen. Niettemin was het, met hem, overtuigd van de wenschelijkheid, dat vooral de secretaris, die den bijstand van een archivaris mist, in staat worde gesteld, kennis van het oude schrift te verkrijgen. Daartoe zou kunnen dienen een Handleiding, gericht op de gemeenten met een archief, dat niet hooger opklimt, dan omstreeks de vijftiende eeuw, en waarin Latijnsche charters niet voorkomen. De studie van zoodanige charters zou, naar de meening van het bestuur, gevoegelijk kunnen worden overgelaten aan hen, die zich meer speciaal aan de archiefstudie hebben te wijden. Wat die Handleiding zou moeten bevatten, werd door het bestuur in bijzonderheden omschreven.

Op voorstel van het bestuur werd toen door de vergadering, met medewerking van den heer MIJS, besloten, een crediet van *f* 100 toe te staan voor het opmaken en uitgeven van een prospectus van zoodanige Handleiding met *facsimile's* uit onderscheidene perioden, met mooi en slordig schrift, gemakkelijk en moeilijk te lezen. In de Handleiding zelve zouden dan voorkomen de transscriptie en de noodige opmerkingen over den vorm der letters, als deze er aanleiding toe geeft, en een opgaaf van de meest voorkomende verkortingen, die voor het overige in stukken met Nederlandschen tekst slechts in betrekkelijk gering getal worden gevonden. De te kiezen documenten zouden zijn een of ander model van het oudere lettertype, schepenbrieven en andere charters uit de veertiende, vijftiende en zestiende eeuw, extracten uit stedelijke rekeningen, notulen, vonnissen en brieven van colleges en personen, bewerkt geheel in den trant van het bekende fraaie *Recueil*, behoorende bij de *Manuel de paléographie*, van MAURICE PROU, uitgever A. PICARD, te Parijs.

Reeds vroeger had de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen een Handleiding ter beoefening van oud schrift uitgegeven, maar, zooals het bestuur der genoemde Vereeniging in de toelichting van zijn voorstel deed

opmerken, is dit werkje reeds lang niet meer in den handel, en daarbij is de wijze van reproductie sedert veel verbeterd. Deze Handleiding had in ieder geval niet tot doel, wat het bestuur der genoemde Vereeniging meer in het bijzonder beoogt.

Het is te hopen, dat het plan tot het uitgeven der nieuwe Handleiding tot uitvoering zal worden gebracht. Het zou, overeenkomstig het doel, in elk geval ten goede komen aan den gemeente-secretaris in kleine gemeenten, die zelf, zonder bijstand van een archivaris, voor het gemeente-archief heeft te zorgen. [1])

Ik kom tot Mr. S. MULLER Fz., rijksarchivaris te Utrecht, die de vriendelijkheid had, mij, evenals aan den burgemeester, de overige raadsleden en den gemeente-secretaris van Leeuwarden, een exemplaar te zenden van de in de op den 16 Juni j.l. te Rotterdam gehouden jaarlijksche vergadering van de Vereeniging van archivarissen door hem uitgesproken rede. Een derde gedeelte dezer rede is gewijd aan het in de bovengenoemde aflevering van het *Nederlandsch Archievenblad* uit de *Leeuwarder Courant* overgenomen verkort verslag van de in den Leeuwarder gemeenteraad op 13 Maart gevoerde beraadslagingen over een voorstel van Burgemeester en Wethouders tot intrekking der instructie voor den archivaris en wijziging der verordening, regelende het getal en de bezoldiging der ambtenaren ter secretarie, in welke verordening bijna onveranderd werden overgenomen de artikelen der vroegere instructie.

Mr. MULLER „kapittelt" den gemeenteraad, maar vooral Burgemeester en Wethouders, op vrij onzachte wijze.

Burgemeester en Wethouders hadden in de toelichting tot hun voorstel verklaard, dat tot nog toe de meer op zich zelve staande positie van de archivarissen (van 1880 af waren het bijna allen gegradueerden: drie meesters in de rechten en een gewezen predikant, voorts nog een candidaat in de Nederlandsche letteren) oorzaak was, dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de *wetenschappelijke* zijde van hun werkkring en daardoor aan het *administratief* gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren, dat dit moest veranderen en daarom dringende behoefte bestond aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoeg vakman was, om, onder den secretaris, zelfstandig al den administratieven arbeid, — het maken van registers, indices, klappers enz, — te verrichten.

Mr. MULLER nu heeft er zich aan geërgerd, dat Burgemeester en Wethouders den administratieven arbeid boven den wetenschappelijken stellen. Van zijn standpunt alleszins vergeeflijk. Hij blijkt het wapen der spotternij handig te kunnen hanteeren en heeft daardoor misschien de

[1]) Men zie voor den huidigen stand dezer zaak hierachter onder: Berichten. [RED.]

lachers op zijn zijde gekregen. Ter helft van zijn betoog schijnt hij echter te hebben ingezien, dat het bezigen van zóodanig wapen toch niet afdoende is, om een zaak te winnen. „Badinage à part" zegt hij dan, en nu komen de argumenten. Mag ik Mr. MULLER echter doen opmerken, dat het genoemde verslag van de *Leeuwarder Ct.*, waarop hij zijn betoog grondt, èn den inhoud der toelichting èn de beraadslagingen slechts verkort terug gaf, zooals ik hiervoor reeds aanstipte? Blijkens het *officieel* verslag zei de burgemeester woordelijk: „De toen (in 1880, bij de behandeling van een nieuwe instructie voor den archivaris) gevoerde strijd over de vraag, of een wetenschappelijk, dan wel een administratief man zou worden benoemd, is in het voordeel van eerstgenoemde beslist. Geen *commies*-archivaris, zooals Burgemeester en Wethouders wilden, maar een *archivaris* werd aangesteld, en sedert twintig jaren is hierin geen wijziging aangebracht. Geen wonder, dat Burgemeester en Wethouders thans weder op de zaak terugkomen en verwachten, dat nu eindelijk het administratief gedeelte van den werkkring op den voorgrond trede en het wetenschappelijk gedeelte *althans voorloopig* (ik cursiveer) weer op den achtergrond worde gesteld." Zal Mr. MULLER, na het bovenstaande te hebben gelezen, niet moeten erkennen, te ver te zijn gegaan met te schrijven: „Bepaald noodig achten zij (de „Leeuwarder heeren") het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij *on*wetenschappelijk en *on*zelfstandig?" Dat deze ambtenaar, wat, in het oog van Mr. MULLER, ook al een grief is, zal werken *onder* den gemeente-secretaris (zijn toevoeging „volgens diens wenken" is bepaald overdreven), ligt geheel aan de bepaling van art. 103, tweede lid, der gemeentewet. Dat men echter te Leeuwarden alles behalve een *on*wetenschappelijken archivaris verlangt, kan genoegzaam blijken uit de onveranderd door den gemeenteraad vastgestelde, door Burgemeester en Wethouders voorgedragen nieuwe instructie voor de ambtenaren der secretarie, waarin een afzonderlijke paragraaf voor den archivaris is opgenomen. Ik haal daartoe aan de volgende twee artikelen:

„Art. 14. Hij (de archivaris) tracht, zooveel mogelijk, op te sporen alle stukken, die voor de beoordeeling van de rechten der gemeente en ter bevordering van hare belangen uit een wetenschappelijk, geschiedkundig of administratief oogpunt eenige waarde hebben.

Hij doet, in verband daarmede, zoodanige mededeelingen of voorstellen aan Burgemeester en Wethouders, als hij noodig en nuttig zal oordeelen.

Art. 15. Aan hem is opgedragen, de gemeentelijke archieven, handschriften, boeken, platen en verdere stukken en voorwerpen, die reeds zijn of verder worden bijeengebracht, tot wetenschappelijk en administratief gebruik te rangschikken".

En dan volgen de noodige voorschriften voor het opmaken van alpha-

betische registers op de charters, resolutie- en placaatboeken, op de stukken betreffende rechten en verplichtingen der gemeente, op die van door haar verleende vergunningen, gesloten overeenkomsten en alle verdere in het archief aanwezige bescheiden, benevens een bepaling, waarbij de archivaris wordt verplicht, een algemeenen index op de alphabetische registers te maken. Nu wil ik zonder eenig voorbehoud, óók op het gezag van een zoo zaakkundig archivaris als MR. MULLER, aannemen, dat het maken van een algemeenen index op het archief in de verste verte niet uitvoerbaar is, „niet in één, maar niet in tien menschenlevens". Evenzeer meen ik echter te mogen stellen, dat, indien dit inderdaad ook door Burgemeester en Wethouders wordt ingezien, zij op het maken van zoodanigen index wel niet zullen aandringen, gedachtig aan het „A l'impossible nul n' est tenu", en dan zal uit den aard der zaak de wetenschappelijke arbeid weldra op den voorgrond treden, zij het dan met behulp alléén van goede alphabetische registers. Dat door de vorige Leeuwarder archivarissen veel is gearbeid, mocht, gelijk de burgemeester zei, niet worden ontkend. Niet weinige van de in instructie genoemde registers zijn in dit tijdvak in gereedheid gebracht.

Ik vlei mij, MR. MULLER thans tot de overtuiging te hebben gebracht, dat hij niet billijk over de „Leeuwarder heeren" heeft geoordeeld.

Met het bovenstaande heb ik tevens beantwoord een ongenoemde, die, alléén afgaande op de rede van Mr. MULLER, en zonder het *officieele* raadsverslag te raadplegen, in een in het *Handelsblad* van 20 October j.l., tweede blad, opgenomen stuk op zijn beurt het Leeuwarder gemeentebestuur tot de risée van het publiek heeft getracht te maken ([1]).

([1]) Nadat het bovenstaande was geschreven, kreeg ik onder de oogen de eerste aflevering van het *Nederlandsch Archievenblad*, 1900—1901, waarin is opgenomen het verslag van de reeds genoemde negende jaar-vergadering der Vereeniging van archivarissen.

Ik mag het niet verhelen, daarin met leedwezen te hebben gelezen, dat in die vergadering, met groote meerderheid van stemmen, werd besloten, den nieuw benoemden Leeuwarder archivaris (i. c. archivaresse) *niet* uit te noodigen, lid van de Vereeniging te worden, „daar", zooals het luidt, „de Vereeniging, volgens haar reglement, alleen wetenschappelijke ambtenaren onder haar leden kan opnemen en genoemde titularis was aangesteld met de uitgedrukte bedoeling, dat men, de wetenschap op den achtergrond plaatsende, meer een persoon voor werkzaamheden van administratieven aard wenschte", en tevens „als protest tegen de handelingen van den gemeenteraad".

Indien de leden, die tegenwoordig waren, niet evenals Mr. MULLER, waren afgegaan op het *onvolledig* verslag van het verhandelde in de vergadering van den Leeuwarder gemeenteraad en nu misschien ook onder den indruk van diens woorden verkeerden, maar vooraf kennis hadden genomen van het *officieel* verslag van het verhandelde, zooals ik dit, wat des burgemeesters geïncrimineerde woorden betreft, heb wedergegeven, waarschijnlijk zouden zij dan tot een ander besluit zijn gekomen.

Hoe is dit besluit voorts te rijmen met wat Mr. MULLER in zijn rede zei? Ik haal hier zijn eigen woorden aan: „Ik wil niet geacht worden, met het bovenstaande iets onvriendelijks te zeggen aan het adres van de titularis, die ten slotte

Ik sprak hiervóór van een fout in de gemeentewet (art. 103). Er is echter nog een andere fout, ik zou het willen noemen een kwaad, waarop door MR. MULLER terecht met een enkel woord is gewezen. Het is gelegen in de schrale bezoldiging van de gemeente-archivarissen bijna in het geheele land, en daaraan is zeker te wijten de groote afwisseling in het personeel dezer ambtenaren. Voor jonge rechtsgeleerden, die pas de universiteit hebben verlaten, moge het uitlokkend zijn, indien zij spoedig een met *f* 1000—*f* 1200 per jaar bezoldigde betrekking kunnen bekomen, zooals gemiddeld voor de archivarissen is vastgesteld, maar met MR. MULLER vraag ik: is het even zeker, dat de magen zelfs van deze enthousiasten op den duur bestand zullen blijven tegen de verrassingen, die als pikante saus het wat magere menu plegen te kruiden? Het antwoord op deze vraag is herhaaldelijk reeds in ontkennenden zin gegeven (te Leeuwarden is men thans sedert 1880 aan den zesden archivaris, één vertrok om een bijzondere reden). Zoodra deze jonge advocaten wat voordeeligers kunnen krijgen, gaan zij heen. Het ligt voor de hand, dat deze aanhoudende wisseling in het personeel hoogst nadeelig op de regeling van het archief en op alles wat daarmede in verband staat, moet terugwerken. Iedere nieuwe archivaris heeft uit den aard der zaak eenigen tijd noodig, om zich op de hoogte van den inhoud van het archief te stellen, alvorens met zijn eigenlijken arbeid te kunnen beginnen. Bovendien zal bij onvoor-

---

benoemd is. Veeleer past het mij, niettegenstaande hetgeen aan die benoeming is vooráfgegaan, een woord van welkom te spreken. Want de benoeming is voor ons een évènement in meer dan één opzicht: de benoemde is een dame, de eerste in onzen kring. Terecht zou het onhoffelijk geacht worden, indien ik haar persoonlijk niet verzekerde van onze ingenomenheid met dit feit."

„Niet onvriendelijk", „een woord van welkom", „niet onhoffelijk", „ingenomenheid", het werd alles *gezegd*, maar het gevallen *besluit* is er in lijnrechten strijd mede. En, waar de nieuw benoemde, als ware het, geëxcommuniceerd is geworden, hoe kan daar nog worden gesproken van „de eerste in *onzen kring?*"

Er is echter meer.

Laat ik allereerst Mr. MULLER doen opmerken, dat hij voortdurend ten onrechte spreekt van benoeming door *den Raad*. Na het voorgevallene in 1886 geschiedde de benoeming van de elkander opgevolgd hebbende drie archivarissen telkens door *Burgemeester* en *Wethouders*.

Intusschen is ook bij Burgemeester en Wethouders ten slotte „de natuur boven de leer" gegaan. De door hen onlangs benoemde archivaresse moge niet het praedicaat van „Mr." of „Dr." voeren, zij is daarom toch nog geenszins zonder wetenschappelijke vorming; zij bezit die misschien méér dan menigeen, die met „Mr." of „Dr." vóór zijn naam de universiteit heeft verlaten. De nieuw benoemde archivaresse is n.l. in het bezit van de akten middelbaar onderwijs Fransch A en B. Zij verkreeg deze akten, na niet minder dan 2½ jaar de colleges in deze taal aan de universiteiten te Genève en te Parijs te hebben gevolgd. Daarna kreeg zij, wat zeker aan sommigen ook te 's Gravenhage niet onbekend is, dáár een werkkring, die met het archiefwezen in nauw verband staat. En, ofschoon zij nog slechts ongeveer vijf maanden te Leeuwarden werkzaam is, heeft zij reeds getoond, het werk, haar bij het door mij medegedeeld art. 14 der instructie opgedragen, op alleszins verdienstelijke wijze te kunnen ten uitvoer brengen.

bereide personen, zooals deze jonge rechtsgeleerden, althans in den regel, zijn, de nieuwe titularis zoo licht er een ander systeem op nahouden, dan door zijn voorganger werd gevolgd. Dat er bij deze soort ambtenaren, vooral in den eersten tijd, weinig inlichtingen zijn te bekomen, spreekt van zelf, evenzeer als dat zij, om de opgegeven redenen, ook niet de noodige liefde voor hun vak, een der hoofdvereischten, verkrijgen. Zij gaan spoedig heen, zonder iets van belang te hebben uitgevoerd.

Laten de gemeenteraden dan de bezoldiging van den archivaris verhoogen, hoor ik mij toeroepen. Misschien zou slechts een enkele gemeenteraad er toe zijn te bewegen, bij de meesten zou men waarschijnlijk te vergeefs er voor aankloppen. Waar intusschen in een groote gemeente als Utrecht niet meer dan *f* 1,500 voor den archivaris is vastgesteld, hoe zou het dan in de overige gemeenten, ik bedoel hiermede de categorie van gemeenten van 20,000—50,000 zielen, moeten zijn? Te Amsterdam is de jaarlijksche bezoldiging vastgesteld op *f* 2,500 à *f* 3,500, te Rotterdam, nu pas geleden, op *f* 2,800, bovendien wordt in deze beide gemeenten en ook te Utrecht de archivaris bijgestaan door andere ambtenaren, onder den titel van commies of adjunct-archivaris enz., op jaarwedden, die kunnen klimmen tot *f* 2,500 (Amsterdam) ([1]). Ongetwijfeld zouden de raden der door mij bedoelde gemeenten niet licht er toe overgaan, zulke hooge bezoldiging aan den archivaris toe te kennen.

In de raadsvergadering, waarin het voorstel van Burgemeester en Wethouders betreffende den archivaris werd behandeld, meende ik daarom, na, even als in 1880, *mijnerzijds* den eisch van wetenschappelijke ontwikkeling op den voorgrond te hebben gesteld, als een middel ter verbetering van den bestaanden toestand te moeten wijzen op de wenschelijkheid, om, op het voorbeeld van eenige andere gemeenten, ik noem Arnhem, Groningen, Haarlem, Utrecht, Zwolle, niet langer een gemeente-archivaris aan te stellen, maar het gemeente-archief over te brengen naar het rijksarchief in de hoofdstad der provincie en onder de directie van den rijksarchivaris aldaar te stellen. De gemeente zou in dit geval natuurlijk een jaarlijksche geldelijke bijdrage moeten verleenen, zoo tot verhooging der jaarwedde van den rijksarchivaris, als tot bezoldiging van een onder dezen staanden adjunct-archivaris of commies, speciaal belast met het verrichten der voor het archief noodige werkzaamheden. Daar de rijksarchivarissen in de hoofdplaats der provincie een kader vormen, waarin weinig wisseling voorvalt, zou ook voor het gemeente-archief het groote voordeel ontstaan, dat het aan zijn hoofd heeft een man, die aan de noodige bekwaamheid en geschiktheid veel ondervinding paart, die,

---

([1]) De bovenstaande cijfers heb ik ontleend aan een artikel van den heer P. Haverkorn van Rijsewijk, geplaatst in de *N. Rott. Ct.* van 21 Oct. 1900, tweede blad A.

in figuurlijken zin gesproken, is „nourri dans le sérail". Zelfs kleine gemeenten zouden op deze wijze met haar archief kunnen handelen. Gelijk mij uit betrouwbare bron is medegedeeld, is dit reeds met twee gemeenten het geval, heeft n.l. IJsselstein haar archief naar Utrecht, Enkhuizen haar archief naar Haarlem overgebracht bij het rijksarchief [1]).

Naar mij voorkomt, zou op deze wijze een afdoende verbetering voor de gemeente-archieven zijn te verkrijgen. Ik meen te mogen veronderstellen, dat ik in dit opzicht een bondgenoot in Mr. Muller zal vinden.

A. DUPARC.

Leeuwarden, 5 November 1900.

Aan
den Edelachtbaren Heer A. Duparc,
lid van den Gemeenteraad van Leeuwarden [2]).

Edelachtbare Heer!

Een bijzonder genoegen heeft het mij gedaan, dat U de moeite hebt willen nemen, zoo uitvoerig in te gaan op het onderwerp, dat ik mij veroorloofd heb, in mijne openingsrede van 16 Juni aan de orde te stellen. Een bijzonder genoegen, want nog altijd ben ik deze droevige zaak niet vergeten. En met niemand liever wil ik daarover praten dan met U, — het eenige raadslid, dat opgewektheid gevoelde, om voor eenige maanden het Dagelijksch Bestuur Uwer gemeente te weerspreken (zij het ook niet met zooveel nadruk, als ik wel gewenscht had), — met U, die ook in Uw schrijven weder blijk geeft niet alleen van belangstelling in het archief van Leeuwarden, maar ook (naar mijne bescheidene meening) in vele opzichten van een juist en helder inzicht in zijne behoeften.

Vooraf vertrouw ik, dat U mij enkele rectificaties zult willen veroorloven:

1°. *Niet ik* was het, die mij aanmatigde, U en anderen lastig te vallen met mijn geschrijf. Het was het bestuur der Vereeniging van archivarissen, dat, op uitnoodiging der vergadering, de exemplaren rondzond. En wanneer dit schrijven op nieuw mocht worden rondgezonden, dan zal dit weder komen uit denzelfden koker.

---

[1]) Met gemeente-archief bedoel ik het zoogenaamd *oud*-archief. Het *nieuw*-archief, loopende van 1813 of eenigszins later, zou ik in het gemeentehuis wenschen te laten blijven, omdat dit te dikwijls, ja bijna dagelijks, voor de loopende zaken moet worden geraadpleegd. De zorg dáárvoor zou gerust aan den secretaris, geheel in overeenstemming met art. 103, eerste lid, der gemeentewet, kunnen worden opgedragen.

[2]) De redactie heeft gemeend den heer Muller in de gelegenheid te moeten stellen den heer Duparc reeds in dit nummer te beantwoorden; zij zou ook Mr. Onnen gaarne die gelegenheid geboden hebben, maar deze is buitenslands. [Red.]

2°. Op meer dan eene plaats van Uw schrijven verzekert U met groote beslistheid, dat ik mijne inlichtingen geput heb uit de troebele bron van het raadsverslag der Leeuwarder courant. Doch gij vergist U: ik was zoo onvoorzichtig niet. Inderdaad heb ik het officiëele verslag gebruikt; het ligt nog op dit oogenblik voor mij. Doch daarnaast heb ik ook eene andere bron gebruikt, nòg zuiverder dan de door U aangeduide. De gecastigeerde tekst van het officiëele verslag leverde mij dat, wat de Burgemeester na rijp beraad als het résumé van zijn betoog had vastgesteld. Maar *de tekst van het behandelde voorstel zelf* geeft een inzicht in hetgeen het volle college van Burgemeester en Wethouders na gehoudene beraadslaging als zijn gevoelen aan den gemeenteraad heeft willen kenbaar maken. In dit officiëele stuk nu lees ik het volgende: „De archivaris behoort o. i. gebonden te zijn door dezelfde instructie als de overige secretarie-beambten, behoudens speciale bepalingen, de zorg voor het archief betreffende. *Op deze wijze zal, naar wij vertrouwen, worden bereikt wat tot dusverre nooit kon worden verkregen* [1], dat het archief in de eerste en voornaamste plaats dienstbaar worde aan de gemeente-administratie. Tot nog toe was de meer op zich zelf staande positie van de archivarissen — begrijpelijkerwijs — *oorzaak* [1], dat zij zich in hoofdzaak toelegden op de wetenschappelijke zijde van hun werkkring en daardoor aan het administratief gedeelte van hun taak minder recht lieten wedervaren. *Dit moet o. i. veranderen* [1], en daarom bestaat op dit oogenblik dringende behoefte aan een ambtenaar, die, al zou hij geen academischen graad bezitten, genoegzaam vakman is, om onder den secretaris zelfstandig al den administratieven arbeid te verrichten." Welnu, had ik dan niet volle recht te concludeeren: 1°. het Dagelijksch Bestuur wenscht een streng gecontroleerden ambtenaar, 2°. het wenscht een zuiver administratieven ambtenaar? En miszeide ik dus iets, toen ik liet drukken: „Bepaald noodig achten de Leeuwarder heeren het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij onwetenschappelijk en onzelfstandig"?

3°. U wijst met leedwezen op het besluit onzer vergadering, om de nieuwe Leeuwardsche collega niet uit te noodigen tot het lidmaatschap onzer vereeniging, en acht dit besluit in lijnrechten strijd met de verwelkoming, die ik tot de benoemde gericht had. — Ik erken, dat de schijn hier tegen mij is; maar ik kan mij rechtvaardigen. *Niet van mij* is dit voorstel uitgegaan; de woorden, die ik enkele oogenblikken vroeger aan het adres der nieuwbenoemde gesproken had, hadden U daarvan kunnen overtuigen. Het voorstel is gedaan door een ander in de bestuursvergadering, die onmiddellijk aan de ledenvergadering voorafging, en ik

---

[1]) Ik cursiveer.

heb het *ambtshalve* verdedigd, — zonder ingenomenheid. Maar *niet* zonder overtuiging. Immers het voorstel was volkomen correct. Ons reglement bepaalt, dat als leden onzer vereeniging worden toegelaten: *a.* archivarissen, *b.* andere wetenschappelijke ambtenaren aan Nederlandsche archieven. Welnu! B. en W. hadden uitdrukkelijk verklaard, dat zij wenschten *geen* archivaris, maar een commies, eigenlijk een adjunct-commies; en verder, dat zij dezen adjunct-commies wenschten op te dragen zuiver administratief werk, dat zij geen „wetenschappelijk man" wenschten. De raad heeft zich daarmede vereenigd. In welk van de beide categorieën onzer leden zou dus de benoemde geplaatst kunnen zijn? Uitdrukkelijk en herhaaldelijk heb ik bovendien bij de verdediging van het voorstel doen uitkomen, dat uit ons besluit niet zou blijken van de geringste animositeit tegen den persoon der benoemde; het was mij leed (en het is mij ook nu weder zeer leed), dat ik dien persoon (en andere personen) niet buiten het debat kon (en kan) laten. Maar waar het geldt de verdediging van de eer van ons werk, daar mag niet met persoonlijke consideratiën gerekend worden. Wij bedoelden alleen een protest tegen de aanranding van die eer: een ander middel hadden wij niet.

En nu ter zake. De behandeling van het Leeuwardsche archief leverde voor ons een reeds oude grief. Wij hadden altijd den indruk, dat er met dit archief (het archief toch eener provinciale hoofdstad!) maar zoowat „gesold" werd. Aan serieuse, goed voorbereide archiefambtenaren gelukte het nooit, daar vasten voet te krijgen: steeds werden homines novi van buiten onzen kring ingevoerd en met het beheer belast. Er was daarbij voor buitenstaanden geenerlei plan, geenerlei consequentie te ontdekken. Wat heeft men toch voor? mochten wij wel eens vragen, wie toch beveelt telkens de onbekende kandidaten voor het ambt aan? Ook ditmaal was de benoeming voor ons eene teleurstelling. Niet onverwacht natuurlijk! Maar men bepaalde er zich nu niet toe, den archiefmannen zwijgend de deur te wijzen; zij werden nadrukkelijk naar buiten geduwd, niet op de zachtste wijze en met eene duidelijke vermaning, om maar niet weder terug te komen. Kan het U verwonderen, dat ons de gal eindelijk overliep?

Toen de beheerder van het archief onder contrôle gesteld werd, had de Burgemeester zelf verklaard, dat het Dagelijksch Bestuur „een vakman" wenschte en „bij voorkeur personen, die practisch aan een archief zijn werkzaam geweest" meende aan te stellen. Goed! dat was dus afgesproken, meenden wij. Een vakman zou het wezen: mits er contrôle was, zouden H.Ed.achtb het met een ervaren archiefbeambte durven wagen. Maar reeds in onze vergadering werd medegedeeld, dat de persoon, die ten slotte benoemd is, zich voor hare taak had voorbereid in het antiquariaat van Martinus Nijhoff. Dus *geen* vakman! Zelfs *met* de con-

trôle bleken B. en W. ten slotte (in strijd met hunne verklaring) van een archiefman niet te willen weten! U hebt de goedheid ons thans mede te deelen, dat de benoemde persoon niet geringe bekwaamheden bezit in het Fransch en letterkundig hoog ontwikkeld is. Ik wil het gaarne gelooven. Ik wil den besten dunk hebben van hare talenten. Ja, ik verklaar gaarne, dat ik meer dan eene aanleiding heb om aan te nemen, dat zij zelve het gebrekkige van hare voorbereiding gevoelt en met alle kracht en ijver er naar streeft, om dat gebrek te verhelpen. Waarlijk, ik heb *hoegenaamd niets* tegen haar. Maar dit, niet waar? is de vraag niet. Ik zal de laatste zijn om kwaad te spreken van de opleiding in een antiquariaat; maar ik mag toch van meening zijn, dat opleiding voor den archiefdienst in een archief eigenaardige voordeelen bezit? Intusschen, dit is nog niet alles. Is de benoemde inderdaad wetenschappelijk, dan blijken de bezwaren, die het Dagelijksch Bestuur tegen de aanstelling van een wetenschappelijk persoon beweerde te hebben, niet ernstig gemeend te zijn. Er was dan geheel geen reden meér, om de archivarissen uit te sluiten. Integendeel! Het ongerief, dat de Burgemeester van de werkzaamheid van een wetenschappelijk man verwachtte, zal zich ook nu voordoen; en daarentegen zal het voordeel, dat men van de aanstelling van een vakman kon hopen, thans niet bestaan. Men verklaart een niet-wetenschappelijken vakman te wenschen, en men stelt aan een wetenschappelijken niet-vakman. Begrijpe dit, wie kan!

Maar mijne verwondering stijgt, nu ik van U ook mag vernemen, hoe de gemeenteraad van Leeuwarden heeft voorgeschreven, dat de archivaris bepaaldelijk „alle stukken, die voor de beoordeeling van de rechten der gemeente en ter bevordering van hare belangen uit een wetenschappelijk, geschiedkundig of administratief oogpunt eenige waarde hebben", zal opsporen en daarover „zoodanige mededeelingen of voorstellen aan B. en W. doen, als hij noodig en nuttig zal oordeelen". Hoe nu? De gemeenteraad wenscht dus, dat de beheerder van het archief nasporingen zal doen ter verdediging van de rechten en de wetenschappelijke belangen der gemeente? Dat hadden wij waarlijk niet gedacht, toen wij het Dagelijksch Bestuur in zijn voorstel hoorden zinspelen op de aanstelling van „een ambtenaar, die geen academischen graad bezit", — eene aanduiding, die onze vergadering gereedelijk deed geloofslaan aan het bericht, dat een der sollicitanten zou teruggekomen zijn met het bescheid: „Het is onnoodig U moeite te geven, daar men geen gepromoveerden wenscht". Hoe nu? vraag ik nogmaals. Het werk, dat men verlangt, eischt een wetenschappelijk gevormden jurist. Men is echter bevreesd voor wetenschappelijke mannen, en besluit dus den jurist op te geven, hoe noodig hij ook is. En ten slotte stelt men een wetenschappelijk gevormd persoon aan, die geen jurist is! Alweder: begrijpe het, wie kan!

Het wordt mij hoe langer hoe duisterder. Onder de 37 sollicitanten naar de betrekking waren volgens de Leeuwarder courant „archivarissen of aan een gemeente-archief werkzame personen, meesters in de rechten, een doctorandus in de klassieke letteren" enz. enz., en men kiest als den ambtenaar, wien de gemeenteraad bepaaldelijk ook (*zeer terecht!*) het opsporen van, het waken over de rechten en de wetenschappelijke belangen der gemeente wenscht toe te vertrouwen, iemand, die zich alleen op een voorbereiding in den boekhandel kan beroepen! Ernst of kortswijl? Het behaagde den Edelachtbaren Burgemeester gewis, een loopje te nemen met de archivarissen? Immers alles is anders uitgekomen, dan men volgens Z.Edelachtb. verklaring reden had te verwachten!

Maar hoe is het dan toch met de zaak gelegen? Wat zijn nu eigenlijk de motieven van deze onverwachte benoeming? Ik vraag het met nadruk. *Waarom* heeft men uit de 37 sollicitanten juist deze kandidaat gekozen? *Waarom* eigenlijk zijn voor het beheer van het archief archivarissen en aan archieven werkzame personen voorbijgegaan? *Waarom* heeft men de meesters in de rechten uitgesloten van de mededinging naar een ambt, dat het opsporen van de rechten der gemeente ten doel heeft? *Waarom* is ten slotte de betrekking toevertrouwd aan een boekverkoopersbediende, die zeer bekwaam is in het Fransch en een fraaien stijl bezit?

Ik laat thans de personenquaestie rusten: wil gelooven, dat ik het *gaarne* doe. Maar vergun mij even nòg iets te zeggen over de motieven, die ter gelegenheid van deze benoeming door het Dagelijksch Bestuur zijn aangevoerd voor zijn voorstel tot verandering van den aard der betrekking. Men wil heil zoeken in strenge contrôle over den nieuwen beheerder van het archief. Ik begrijp dit, tot zekere hoogte. „Geloof mij, mijn waarde heer", zeide mij eens een hooggeplaatst persoon, „wij allen, hooge en lage ambtenaren, hebben behoefte aan contrôle, voortdurende contrôle." Ik geef het gaarne toe, en ik heb niet de pretensie te meenen, dat archivarissen beter zijn dan het gros der menschen. Maar het geval ligt hier anders. Het Dagelijksch Bestuur beweert *speciaal van de archivarissen*, dat zij nooit bevredigend werk zullen leveren, zoolang zij niet voortdurend gecontroleerd worden, — gecontroleerd, behalve door B. en W. ook door den gemeente-secretaris, die dat werk regelen zal. Dit nu is natuurlijk veel ernstiger. Het is allereerst verre van vleiend voor de afgetredene Leeuwardsche titularissen; maar het werpt bovendien een smet op het geheele korps. En dit is niet alles: de kwetsende uitval schijnt mij *volkomen onjuist*. Contrôle is noodig, ik erken het, *maar alleen contrôle van deskundigen kan iets baten*. De contrôle van een gemeente-archivaris door een gemeente-secretaris kan, als zij merkbaar is, alleen dienen om de zaken hopeloos in de war te sturen. Veel beter

dan zulke contrôle is geen contrôle; veel beter dan verkeerde leiding is geen leiding, — beter, den ambtenaar te laten handelen op eigene verantwoordelijkheid, hem zelfstandig te laten beslissen, *wat* hij te doen heeft en *hoe* hij dat doen moet. Doch om dit te *kunnen* beslissen, behoort hij voor zijne taak behoorlijk voorbereid te zijn; anders is het natuurlijk te verwachten, dat de zaken in de war zullen loopen. En wanneer de Burgemeester van Leeuwarden beweert, dat hij niet tevreden is over het werk, dat de vorige archivarissen geleverd hebben, dan zou ik aldus willen antwoorden: Ik kan over het werk dier heeren niet oordeelen. Maar als uw afkeurend oordeel juist is, dan wensch ik mij daarover niet te verwonderen: habes quod tibi imputes! Want die vroegere archivarissen, die gij als te wetenschappelijk veroordeelt, waren naar mijne bescheidene meening juist *niet wetenschappelijk genoeg*; zij waren niet voldoende voorbereid voor hunne taak, om zelfstandig te beslissen, wat zij te doen hadden en hoe zij dat doen moesten. En het is mogelijk, dat het ontbreken van de contrôle van den gemeente-secretaris wel eens aanleiding kan gegeven hebben, dat de archivarissen enkele minuten te laat op hun bureau zijn gekomen; maar zeker acht ik het, dat de contrôle van dezen ambtenaar (dien ik, hoewel hij mij geheel onbekend is, gaarne van mijne bijzondere hoogachting wensch te verzekeren) in den gang van zaken overigens geene noemenswaardige verbetering zou hebben aangebracht. Want niet te betwijfelen schijnt het, dat hij nog veel onbevoegder is om oude archieven te behandelen dan een archivaris, die onvoldoende praktische ervaring bezit.

Zoo kom ik van zelf tot Uw denkbeeld, om het Leeuwardsche archief in bruikleen te geven aan het rijksarchief in Friesland op de voorwaarden, die ook te Zwolle zijn aangenomen: een of meer ondergeschikte beambten, bezoldigd door de stad en gecontroleerd door den rijksarchivaris. Het denkbeeld heeft inderdaad veel, dat het aanbeveelt, en in het uiterste geval, als men wenscht voort te gaan met het archief te handelen zooals men tot nog toe gedaan heeft, dan is deze weg stellig de beste. *Onder goede deskundige controle* schijnen werkelijk een paar knappe, verstandige klerken, die veel ervaring van archiefzaken hebben, het werk, dat men thans allereerst aan het Leeuwardsche archief wenscht gedaan te hebben, wel te kunnen verrichten (al zullen zij er zeker in zéér lange jaren niet mede gereed komen). Maar als ik de eer had, eenige stem te hebben in het beheer van het archief van eene stad als Leeuwarden, dan zou ik toch niet willen overgaan tot den omineusen stap, om het beheer van mijn eigen oud-archief uit handen te geven, zonder de zaak vooraf eens ernstig van alle zijden bezien te hebben. Want het plan heeft toch ook zijne bezwaren. Het is niet juist, wat U mededeelt, dat het archief van de stad Yselstein in het Utrechtsche rijksdepôt is opgenomen [1]). Wel is

[1]) Ook eene andere onjuistheid corrigeer ik in het voorbijgaan. Haarlem en Utrecht (2 der 5 genoemde steden) hebben nog eigene gemeente-archivarissen.

voor eenige jaren daarvan sprake geweest; maar ik heb het niet aangemoedigd, en ten slotte is een andere weg gevonden. Het archief is met hulp van een provinciaal subsidie uitstekend geordend en beschreven; de inventaris is gedrukt, en het archief berust nog te Yselstein. Voor dorpsarchieven, waar de beheerders boeren zijn, die een archief allicht zullen verwaarloozen en ten slotte vernietigen, is overbrenging daarvan naar het rijksdepôt uitstekend. Maar eene stad behoort fier genoeg te zijn op haar eigen verleden, om zelve de roemrijke getuigen daarvan te bewaren *en goed te beheeren*. De aanwezigheid van een goed beheerd archief in eene stad kan het uitgangspunt worden voor of tot steun verstrekken aan de opleving der lokale historiographie. Juist te Leeuwarden schijnt het ook nog niet zoo dringend noodig, om tot dit uiterste te komen. Te Leeuwarden, waar de schatten van het Friesch genootschap (de rijke handschriften-collectie en het prachtige museum) beschreven en voortdurend beheerd moeten worden, zou door combinatie van krachten, met wat *goeden* wil en eenige *werkelijke* belangstelling, denkelijk wel eene dragelijke positie voor een archivaris geschapen kunnen worden. *Financiëel* dragelijk: de werkkring zelf is (onder een verlicht bestuur) dragelijk genoeg. En geloof mij, als dit het geval is, zullen uwe ambtenaren niet zoo spoedig wegloopen! „Het gaat met een archivaris als met een vat wijn", zegt VICTOR DE STUERS: „hoe langer het ligt, hoe krachtiger en geuriger het wordt." En dat voelen de archivarissen zelven ook wel: de goede exemplaren zijn in den regel hokvast van aard. De kunst is slechts, om die goede exemplaren te vinden. Men zoeke personen (zij het ook buiten den eigen Leeuwarder kring!) die hart hebben voor het vak en dit ook getoond hebben, — geene, die alleen door het baantje aangelokt worden. Heeft de raad van Leeuwarden dit werkelijk reeds gedaan?

Doch daar verspreek ik mij waarlijk alweder! Ik haast mij, mijzelven te corrigeeren. Want het doet mij waarlijk leed, dat ik, naar mij uit Uw schrijven gebleken is, aan den gemeenteraad heb verweten, wat alleen het Dagelijksch Bestuur bedreven heeft. Vergun mij, U en Uwen ambtgenooten daarvoor mijne welgemeende excuses te maken. En laat mij daarbij de hoop uitspreken, dat de Leeuwardsche gemeenteraad, volkomen onschuldig aan het door mij ondersteldе delictum commissionis, zich nu ook reinige van een delictum omissionis. Men zie de quaestie van het beheer van het Leeuwardsche archief eens onder de oogen [1]), neme ze eens

[1]) De neiging daartoe schijnt trouwens te Leeuwarden niet zeer groot. Terwijl voor eenige jaren, toen een dergelijk incident zich voordeed te Zwolle, de Zwolsche courant het daarover in onze vergadering voorgevallene (dat hare lezers eenigszins scheen te kunnen interesseeren) dadelijk in extenso uit andere bladen overnam, hebben de beide Leeuwardsche bladen, wien exemplaren mijner rede zijn toegezonden, daarover, naar ik verneem, een angstvallig stilzwijgen bewaard, terwijl alle bladen *buiten Leeuwarden* de zaak belangrijk genoeg hebben geoordeeld, om ze uitvoerig te bespreken. Eigenaardig, niet waar?

ernstig ter harte. Men overwege hetgeen vroeger en later met betrekking tot het archiefbeheer besloten is, nog eens met aandacht. En men late zich bij de behandeling van deze zaak niet afschepen met praatjes, die geen steek houden en die hinderlijk zijn voor de reputatie, zoowel van de Leeuwardsche beambten als van eene geheele klasse van ambtenaren in Nederland.

Ik heb de eer met bijzondere hoogachting te zijn,

Edelachtbare Heer!

UEdelachtb. zeer dienstv.

S. MULLER Fz.

De gemeente-archieven in 1899.

N.B. Hetgeen hier volgt, is ontleend aan de verslagen van den toestand der betrokken gemeenten over 1899, *tenzij eene andere bron is aangegeven.*

Alkmaar. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar. (Verslag Alkmaar, blz. 31, 32.)

Amersfoort. Het verslag over 1899 zwijgt wederom over het archief.

Amsterdam. Met toestemming van B. en W. zijn verschillende stukken, beter elders behoorend, afgestaan. Geregeld en gecatalogiseerd werd een groot deel van het archief van het voormalig korenmetersgilde (nog bewaard in het oude korenmetershuisje). De regeling van den atlas der gemeente werd ter hand genomen, in verband met belangrijke aankoopen hiervoor. De registers op de minuten der quytscheldingen kwamen gereed; nog zullen vervaardigd worden indices op de straatnamen. De beschrijving der losse transportbrieven wordt voortgezet. Onderzoekingen. — Bij het *nieuw archief* werd voortgezet het verwijderen van het overbodig wit papier en der apostillen; sommige deelen werden opnieuw geregeld; zoo werden de stukken der afdeeling financiën gedeeltelijk gelegd naar de volgorde, waarin zij worden vermeld in den indicateur; verschillende verloren geachte stukken kwamen zoo uit dossiers te voorschijn. Het nieuw archief werd 922 malen geraadpleegd. — Aanwinsten van de archief-bibliotheek, van den atlas van Amsterdam en van de penningenverzameling.

(Verslag van den archivaris, 11 bladz., in Verslag Amsterdam, bladz. 49—59.)

Arnhem. „*Archieven.* Het *oud-archief*, dat in het depôt „der rijksarchieven in Gelderland in bruikleen berust, bevindt zich,

„volgens mededeeling van den rijksarchivaris in Gelderland, voort- „durend in goeden staat.

„Aanwinsten of verliezen vonden in 1898 [1]) niet plaats.

„Het *nieuw archief* is behoorlijk geregeld en verkeert in goeden staat."

(Verslag Arnhem, blz. 38.)

Assen. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.

(Verslag Assen, blz. 22.)

Breda. „*Archief en boekerij.* 1. *Oud-archief.*" Aan den archivaris werd „eene stoffelijke belooning" toegekend. „Het archief „bevindt zich in goeden staat": niet alleen in materieelen zin, doch ook uit het oogpunt van bruikbaarheid. Tafels en indices, regesten-lijsten, repertoria zijn en worden vervaardigd, waardoor de stukken zelf niet noodeloos door de handen behoeven te gaan. De uitgave (sedert 1894) der „Bredaniana" wordt gestaakt; voortaan zal jaarlijks een bundel verschijnen: „Breda, Geschiedkundige bijdragen", opdat belangstellenden het gepubliceerde „gemakkelijker . . bewaren „en . . raadplegen" kunnen. Het vragen om inlichtingen neemt verblijdend toe. — 2. *Nieuw archief.* Ook het nieuw-archief wordt „zorgvuldig in orde gehouden".

(Verslag Breda 1899, bladz. 133—135. Voor zooveel betreft het oud-archief-verslag van den archivaris.)

Brielle. „*Archieven*". „Het archief wordt door den archi- „varis in zeer goeden staat gehouden. Geregeld wordt voortgegaan „met het maken van klappers op de resolutiën en doopboeken, „waardoor het onderzoek zeer wordt vergemakkelijkt".

(Ongedrukt verslag Brielle.)

Delft. *Bibliotheek.* De catalogus kwam gereed. Aanwinsten. — *Archief.* Een aanvang werd gemaakt met het opnieuw beschrijven der losse stukken. Voortgezet werd de index op de resolutiën der municipaliteit (tot 1807 gevorderd). De vragen om inlichtingen (vooral genealogische) nemen toe. De krijgsgeschiedkundige nasporingen overtroffen de verwachtingen. — *Museum.* De samenstelling van den catalogus werd aangevangen. Aanwinsten. Bezoek.

(Verslag van de bibliotheek, het archief en het museum door den archivaris, 6 bladz.)

Deventer. De archivaris trad in October in functie. Begonnen werd „eene voorloopige beschrijving der verschillende deelen,

---

[1]) Lees „1899"?

„waaruit het archief bestaat." Overigens werd de tijd in beslag genomen door het geven van inlichtingen. Van groot belang was het besluit van den Minister van binnenlandsche zaken d.d. 29 Juni 1899, waarbij de oude rechterlijke archieven der gemeente aan haar ter bewaring werden toevertrouwd. De uitgave der cameraarsrekeningen ging voort.

(Verslag van den archivaris, 3 bladz., bijl. A van Verslag Deventer.)

Dordrecht. „*Archieven*. De reeds zoo lang hangende „geschillen over de rechterlijke archieven werden op eene voor de „gemeente bevredigende wijze beëindigd...; door den Minister werd „ten slotte genoegen genomen met de door ons voor afstand geschikt „geachte stukken." De rechterlijke archieven werden der gemeente in bruikleen gegeven. Door de overbrenging van het archief van het krankzinnigengesticht „zijn thans alle ons bekende archieven van „met de stad verbonden stichtingen onder ons beheer gebracht. „Ook de verzameling van het stadsarchief vóór 1851 in engeren zin „is thans compleet door de overbrenging van een gedeelte nog onder „den ontvanger berustende archieven" (waarbij ook stukken van vóór 1813). Uit de auctie Roijaards werden zeer belangrijke handschriften verkregen over de synode van Dordrecht. De inventaris van den atlas der gemeente kwam gereed. De aanwinsten werden geïnventariseerd (behalve de rechterlijke archieven); ook de archieven over 1813—1851. — Twee vertrekken zijn aan de bewaarplaats van het archief toegevoegd. — De ordening van het archief werd voortgezet; de prentverzameling werd geordend naar den gedrukten inventaris. Eenige stukken werden tijdelijk afgestaan voor de historisch-geneeskundige tentoonstelling te Arnhem; na terugontvangst moest de archivaris zich ernstig beklagen over de slechte zorg, voor de stukken gedragen, doch geene verontschuldiging werd ontvangen. Bezoeken en inlichtingen (o.a. de heer B. van Rijswijk voor zijne dissertatie over het stapelrecht en het handelsverkeer van Dordrecht, en een bezoek van leerlingen van gymnasium en H. B. S., onder geleide van hun leeraar, ter bezichtiging van archivaliën en platen betreffende Dordt's geschiedenis). Aanwinsten (de oogenschijnlijk verschrompelde overblijfsels van stukken van vóór den brand van het stadhuis in 1332 leverden eenige belangrijke charters op) en verliezen (stukken behoorende tot de rechterlijke archieven, door het rijk echter weder in bruikleen afgestaan).

(Verslag Dordrecht, bladz. 27—46.)

Goes. „De archieven, oudheden, boek- en kaartwerken be-

„vinden zich in goeden staat. Van belangstelling in de verzameling „van oudheden werd door weinige personen blijk gegeven. Van de „bibliotheek werd maar bij uitzondering gebruik gemaakt." Van den rijksarchivaris in Zeeland werd ontvangen een exemplaar van de resolutiën der Staten van Zeeland over 1807, „welk exemplaar, „gestempeld met het wapen van Goes en dus blijkbaar voor die „stad bestemd, zich op het rijksarchief te Middelburg bevond". Opgave der ontvangen boekwerken.

(Verslag van den archivaris, bijl. I van Verslag Goes, 2 bladz.)

Gorinchem. *„Archief."* Opgave van het ten geschenke ontvangen van den catalogus der prentenverzameling der gemeente Dordrecht.

(Verslag Gorinchem, bladz. 23.)

Gouda. *Archieven.* Verschillende herstellingen werden aan het gebouw verricht. Ook in 1899 moest nog worden gewerkt aan de regeling der oude rechterlijke archieven. Een aanvang is gemaakt met de voorloopige inventariseering van het belangrijk archief van vóór 1572 van de kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem., dat in bruikleen zal worden afgestaan aan de gemeente. Onderzoekingen, ook voor de gemeente.

(Verslag Gouda bladz. 34—36.)

'sGravenhage. *Archieven.* Herbenoeming weder voor 1 jaar van den heer A. J. Servaas van Rooijen. De bibliotheek werd vermeerderd met 398 nummers, voor het oud-archief werden enkele stukken aangekocht. „Door het vrij komen van een kamertje, gren- „zende aan den archiefzolder, zal in de berging van de bibliotheek „eenige verbetering kunnen komen. Aan het oud-archief kon echter „nog geen betere verblijfplaats worden aangewezen." — De ordening van het nieuw-archief, waarvoor de raad de noodige gelden toestond, nadert hare voltooiing.

(Verslag 's Gravenhage, bladz. 19, 20.)

Groningen. *„Gemeente-archief.* Bijzonderheden hieromtrent vallen niet te vermelden."

(Verslag Groningen bladz. 34.)

Haarlem. *„Archieven."* 10 Mei 1899 stelde de raad vast een nieuw reglement op het archief en eene nieuwe instructie voor den archivaris en den adjunct-archivaris, „die een bepaalden vorm „aangeeft voor het verslag, dat jaarlijks is uit te brengen." *„Toe- „stand van het gebouw.* Het archief is zeer goed gehuisvest „in eene ruime lokaliteit boven den noordelijken en westelijken

„vleugel van het Pand en staat in dadelijke verbinding met het „Raadhuis. De zalen zijn hoog en hebben een flink licht; zij „bevinden zich in zeer voldoenden staat van onderhoud. — *Toestand* „*van het archief en de verzamelingen.* Het archief is behoorlijk „geordend en beschreven. Er bestaat een gedrukte inventaris „van, die naar eisch wordt bijgehouden." Alles is genummerd. — „*Toestand van het ameublement en de brandbluschmiddelen.* Het „ameublement bevindt zich in den besten staat en voldoet aan alle „redelijke eischen. De meubelen dagteekenen grootendeels uit den „ouden tijd . . . In verloop van vele jaren . . . is dat ameuble- „ment . . . voor een goed deel ook overgebracht uit gestichten „en gebouwen, waar het overtollig bleek te zijn . . . men mag „aannemen, dat het een bij het ander niet beter kon passen." Een brandkraan is geplaatst op de groote zaal van het archief. Mededeeling omtrent de kosten van het archief. Opgave der aanwinsten (archiefstukken, boekwerken, platen enz.). Ter gelegener tijd zal de archivaris vervaardigen een catalogus van den atlas der gemeente, volgens zijne instructie van 1899, (waarin ook „het maken van „een volledigen inventaris van hetgeen zich in het archiefgebouw be- „vindt enz."). Mededeeling der nasporingen. De heer M. G. Wildeman werd als adjunct-archivaris opgevolgd door den heer H. J. Heshuysen. Ingevolge het reglement van 1899 op het archief zijn in het archief geborgen alle stukken enz. ouder dan 10 jaren; enkele stukken zijn voor den loopenden dienst niet overgegeven. — De banier eener opgeheven gymnastiekvereeniging is „in het archief" geplaatst. Kunstbeschouwingen en tentoonstellingen werden in het archief gehouden (en eene in het Kon. Oudheidk. genootschap te Amsterdam).

(Verslag Haarlem, bladz. 24—40.)

Harlingen. Het gemeenteverslag zwijgt over het archief.

Den Helder. Toestand als het vorig jaar. Wederom wordt gewezen op „de ongeschiktheid, om de *zolders van het raadhuis* „*als bewaarplaats voor een archief te gebruiken*" [1]). Herinnerd wordt wederom, dat deze klacht reeds in het verslag over 1895 werd geuit.

(Verslag Den Helder, bladz. 17.)

's Hertogenbosch. Het gemeenteverslag zwijgt over het archief, behalve dat het onder de „voornaamste in den gemeenteraad „behandelde onderwerpen" noemt de „aanbieding van twee werken „voor het archief door het Prov. Gen. van K. en W. in Noord- „Brabant."

(Verslag 's Hertogenbosch, bladz. 13.)

[1]) De cursiveering is ontleend aan het verslag.

H o o g e v e e n. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar. (Verslag Hoogeveen, bladz. 29.)

H o o r n. „*Archieven.* Het archief verkeert in goeden staat... „Met betrekking tot den voortgang van de in 1895 door den heer „rijksarchivaris in deze provincie aangevangen inventarisatie en „beschrijving van de in het oud-archief aanwezige stukken werd in „den loop van het jaar 1899 niets door ons vernomen." Van Jhr. W. H. Teding van Berkhout te 's Gravenhage werden een paar 16de eeuwsche stukken ontvangen.
(Verslag Hoorn, bladz. 37—38.)

K a m p e n. *Archief. Oud-archief* [1]). „Met de inventarisatie en „ordening van de losse stukken werd in het afgeloopen jaar voort- „gegaan; vooral de oude proces-acten werden geschift en geordend „en daarvan een belangrijk geheel gevormd." De krijgsgeschiedkundige nasporingen werden voortgezet. Belangrijke bescheiden verschenen in druk, vele nasporingen vonden plaats. Hoogst belangrijke handschriften werden aangekocht, en voor den atlas belangrijke plattegronden. — *Nieuw archief.* Geregeld werd de vervaardiging van alphabetische registers op de notulen bijgehouden.
(Verslag Kampen, bladz. 17.)

L e e u w a r d e n. „*Archieven.* Het archief zoowel op het „gemeentehuis als op den zolder van gemeenteschool no. 2 is over „het algemeen in goeden toestand. De bergplaats op het gemeente- „huis is zeer voldoende, doch die op den zolder van gemeenteschool „no. 2 vereischt dringend verbetering." Het inbinden werd voortgezet. „De bibliotheek is goed in orde," en werd weder uitgebreid. „De „kunstverzameling werd verrijkt met eenige photographieën en teeke- „ningen van Leeuwarden." Rapporten werden vervaardigd voor het gemeentebestuur en particulieren.
(Verslag Leeuwarden, bladz. 22, 23.)

L e i d e n. De wanden der bovenste twee verdiepingen werden geverfd (zij waren gewit), wat dient ter bevordering van de droogte, al bestaat het gevaar voor afschilfering aan den buitenmuur. De inventarisatie van de boedelpapieren der weeskamer werd voortgezet. De inventarisatie der brieven van het kapittel ten Hogelande vorderde tot 1372. Van het gemeente-museum werden ontvangen het fundatie-boek der Pieters- en het memorie-register der Hooglandsche kerken, twee zegelbrieven van 1283 en 1284 en tal van geschriften

[1]) Voor den voortgang der restauratie van het oude raadhuis wordt verwezen naar hoofdstuk V van het verslag; men zie op bladz. 27—29.

betreffende Leiden; zaken van anderen aard werden overgebracht naar het museum, zoodat thans eene goede scheiding bestaat. De vervaardiging der naamregisters werd voortgezet. Gereed kwamen afschriften van de kohieren van 1581 en 1597 en de alphabetiseering van het kohier der personeele quotisatie van 1749. Het op formulierstrooken brengen der doopacten vorderde voor de Hooglandsche kerk tot 1636, voor de Pieterskerk tot 1644. De heeren Des Tombe en Groen verleenden weder belangeloos hulp. Aangedrongen wordt op een ruim subsidie voor de vervaardiging van alphabetische registers op de doop-, trouw- en begrafenisregisters. Het rijk stond weder *f* 100 toe voor herstellingen aan het oud-rechterlijk archief. In het archiefgebouw werd gedeponeerd het archief der Commissie van toezicht op het middelbaar onderwijs. Opgave der gedane onderzoekingen en gegeven inlichtingen.

(Verslag Leiden, bijl. IV, 7 bladz.)

Maastricht. „*Historisch archief en bibliotheek.*" Beide bewaarplaatsen voldoen aan hare bestemming, doch de ruimte voor het archief is onvoldoende: het nieuw archief moest worden geborgen in het locaal der bibliotheek. De paneelen der archiefkasten zijn vervangen door ijzergaas. Ten behoeve van het gebruik der bibliotheek werd eene tabel en een alphabetische catalogus op strookjes vervaardigd. „Veel inspanning en arbeid heeft mij gekost het „in orde brengen van ons historisch archief." Een oude inventaris wees daarbij den weg. Een globaal overzicht wordt gegeven van het aanwezige, terwijl wordt verzocht om toezending van het nieuw archief, voor zoover het ten raadhuize kan worden gemist. Afschriften werden vervaardigd van enkele belangrijke archivalia, in het rijksdepôt en in 't gemeente-archief gedeponeerd. Genealogische en andere nasporingen Aanwinsten van bibliotheek en archief. Gebruik van het archief gemaakt.

(Jaarverslag van den bibliothecaris, waarnemend archivaris, in Verslag Maastricht, bladz. 53—66.)

Meppel. Stereotyp verslag = dat van het vorig jaar.

(Verslag Meppel, bladz. 13.)

Middelburg. „*Archieven en oudheidkamer.* De oudheid„kundige verzameling ten raadhuize verkeert in voldoenden toestand. „...Het zoogenaamd nieuw archief (1813 en later) verkeert in bevre„digenden staat; de lokalen echter beginnen weinig ruimte aan te „bieden." *Oud-archief.* De archivaris was bijna het geheele jaar ziek. Daardoor kon de inventaris der rechterlijke archieven nog niet worden afgedrukt en de inleiding daarop niet vervaardigd. De

localen en de verzamelingen daarin bevinden zich in goeden staat. Opgave der aanwinsten (voor de bibliotheek van het archief), der uitgeleende stukken en der onderzoekingen. Voortgezet werd het maken van regesten. Geordend werden de verzamelingen van ordonnantiën, resolutiën enz., uitgegaan van den magistraat, van instructiën en benoemingen en van overeenkomsten; de lijst van het aanwezige wordt medegedeeld.

(Verslag Middelburg, bladz. 15—26.)

Nijmegen. „*Archief*. In de lokalen, die zich in goeden „staat bevinden, grepen geen veranderingen plaats." Opgave der voornaamste aanwinsten en der nasporingen. Onderzocht werd een bundel stukken, door P. Nijhoff bij zijne regeling in 1848 als waardeloos ter zijde gelegd; niets belangrijks kwam daarbij aan het licht behalve eenige stukken, die door den raad werden afgestaan aan de rijksarchieven in Gelderland, Limburg en Noord-Brabant en de stad Grave.

(Verslag Nijmegen, bladz. 24.)

Rheden. „Het archief wordt steeds in orde gehouden" (als verleden jaar). De ingekomen stukken enz. worden ingebonden en de alphabetische registers bijgehouden.

(Verslag Rheden, bladz. 27, 28.)

Rotterdam. De toestand van het archief bleef onveranderd; de bouw van de nieuwe bewaarplaats aan de Mathenesserlaan vordert zóó, dat het in de eerste helft van 1900 in gebruik kan worden genomen. De brandweer stelde een onderzoek in naar de aanwezige brandbluschmiddelen; eenige wijzigingen waren daarvan het gevolg. — De heer A. Hoynck van Papendrecht werd benoemd tot tweeden klerk, mej. H. C. H. Moquette trad als volontair op; een conciergeboekbinder werd benoemd, eene instructie voor hem vastgesteld. — Het doorlezen der grafelijkheidsregisters kwam gereed en leverde hoogst belangrijke resultaten op. De eerst gemaakte regesten worden herzien en in overeenstemming gebracht met den nieuwen daarvoor aangenomen vorm. Het in regest brengen der decreetbrieven van Delfshaven kwam gereed; uit een in 't rijksarchief aanwezig „prothocol „van alle huizen te Delfshaven" konden alle regesten een datum ontvangen. Van de transporten van huizen te Rotterdam worden regesten vervaardigd op fiches. Van het quohier van 't cleyn familiengeld van 1674 is een afschrift gemaakt op fiches, zoodat een soort adresboek van dat jaar is verkregen. Op de requestboeken der fabriekmeesteren worden indices vervaardigd. Een index op

de namen der straten en hare geschiedenis wordt aangelegd. De legger van de namen der huizen werd aangevuld. Een aanvang werd gemaakt met het herzien en bijwerken van den catalogus der boeken van Rotterdam; de prenten en portretten van den atlas worden op nieuw opgezet. Het afschrijven der oude doodregisters op fiches vorderde geregeld. — In druk uitgegeven archiefstukken. — Aanwinsten (voor het archief niets; voor de bibliotheek en de oudhedenverzameling veel, sommige worden nader omschreven). Gebruik van het archief. — Verslag van den toestand der bibliotheek (door de Koninginnen bezocht), met staten der geraadpleegde boeken enz.

(Verslag van de Commissie voor het archief en de bibliotheek, bijl. van Verslag Rotterdam.)

Schiedam. De bergruimte werd aanmerkelijk uitgebreid door het plaatsen van twee dubbele kasten over de lengte van het groote archieflocaal; deze benemen het daglicht bijna niet. „De „organisatie van het archief werd op denzelfden voet als het vorig „jaar voortgezet." Opgave der gerangschikte en in het depôt geplaatste stukken. Van den algemeenen rijksarchivaris werden terugontvangen verschillende registers, bij de overname der rechterlijke archieven naar den Haag overgebracht. Ontvangen werd eene collectie brochures betreffende Schiedam „in vroegere tijdperken". Een vulkachel houdt het groote archieflocaal vochtvrij. Tegen brandgevaar zijn maatregelen genomen. „De belangstelling in het „archief, hoewel nog niet zeer groot, neemt gaandeweg toe." De Commissaris der Koningin roemde de reorganisatie, voor zoover die thans is tot stand gekomen.

(Verslag Schiedam, bijl. K, 2 bladz.)

Sneek. Op 28 October 1898 besloot de raad *f* 3000.— uit te trekken „voor het maken van eene betere bewaarplaats van het „gemeentearchief. ... Thans zijn twee flinke brandvrije kluizen tot „stand gekomen, waarin voldoende ruimte aanwezig is om de meest „merkwaardige stukken voor het nageslacht te bewaren. Het daaraan „verbondene vertrek gelijkvloers vóór in het gebouw, waarin zooveel „mogelijk de overige stukken en registers zullen worden geborgen, „biedt door zijne betere ligging niet alleen meer veiligheid, doch „bevordert ook het gemakkelijker gebruik voor hen, die inzage der „stukken wenschen." Materieele zorgen werden genomen. „Voor „het overige verkeert het archief in voldoenden toestand en werden „de verschillende registers naar eisch bijgehouden." Eene vitrine is aangekocht ter uitstalling in de kleine raadszaal van gemeentelijke

oudheden. „Zoodra de brandvrije kluizen daarvoor geschikt zijn", zal „een voorstel tot inrichting der archiefkamer" aan de goedkeuring van B. en W. worden onderworpen.

(Verslag van den archivaris in Verslag Sneek, bladz. 13—21.)

Tiel. „*Archieven*. Tot eene beschrijving van het oud-archief „kon nog niet worden overgegaan; een nominatieve staat der oude „charters is niet aanwezig." Het buursprakenboek en andere stukken zijn tijdelijk te Arnhem, ter uitgave door de Vereeniging voor oud vaderlandsch recht. Er zijn registers op de notulen van den raad sedert 1852 en op de ingekomen stukken sedert 1861. De heer S. H. Rink gaf (vermelde) belangrijke archivalia ten geschenke. Aangelegd is eene in blokken verdeelde kaart der gemeente en een volgens die blokken ingedeeld register van vergunningen tot gebruik van gemeente-eigendommen enz.; het plan bestaat, dit register ook „bij te werken over een groot aantal vroegere jaren."

(Verslag Tiel, bladz. 16, 17.)

Tilburg. „*Gemeente-archief*. Nadat het locaal, waar het „gemeente-archief wordt bewaard, was afgewerkt, werden de regis„ters opnieuw geordend en de overige stukken in de vakken ge„plaatst. Het geheele locaal is van witte gordijnen voorzien, waar„achter de stukken minder van het stof te lijden hebben.

„De nieuwe stukken worden regelmatig in het archief opgeno„men en geordend. Wij blijven nog te vergeefs uitzien naar het „toegezegde bezoek van den rijksarchivaris; eerst na dezes advies „kan met de finale afwerking en het opmaken van den inventaris „worden begonnen."

(Verslag Tilburg, bladz. 37.)

Utrecht De rechtskundige ambtenaar Mr. J. Acquoy, benoemd tot gemeente-archivaris van Deventer, werd opgevolgd door Mr. W. C. Schuylenburg. Wordt blijdschap geuit over de toeneming van rapporten, omdat zoodoende het practisch nut van het archief blijkt; betreurd wordt, dat geen opvolger kon gevonden worden, vertrouwd met archiefwerkzaamheden, waarom de nieuwe titularis slechts voorloopig werd aangesteld. — *Het archief*. Het archief der heerlijkheid Pijlsweerd werd geinventariseerd. Dat van de Zuylenskameren is bijeengebracht uit de rijks-, gemeente- en gasthuis-archieven, en opnieuw beschreven. De index op het register van certificatiën en procuratiën kwam gereed, eveneens de alphabetische index op de resolutiën van den raad over 1577—1599, vervaardigd door den heer Gaymans. Belangrijke rapporten werden vervaardigd over de geschiedenis en het belang van den Domtoren

uit een kunsthistorisch oogpunt — over den rechtstoestand van het Ambachtskinderhuis en zijne rangschikking onder de rubrieken der armenwet — en over de geschiedenis en den rechtstoestand der verschillende door het college van regenten der vereenigde gods- en gasthuizen beheerde fundatiën. Eene massa rapporten enz., afkomstig van den overleden wethouder Mr. W. J. Royaards van den Ham, werden bij de verzameling rapporten ingedeeld. Aangevangen werd eene nieuwe beschrijving van de eigendomsbewijzen der gemeente. Onder de aanwinsten worden vermeld eenige indices op de resolutiën van den raad. — *De bibliotheek.* Vermeld worden de belangrijkste aankoopen uit de auctie Royaards van den Ham. De uitgave van Saenredam's kerkteekeningen kwam gereed. — *De atlassen.* Verschillende teekeningen in lijst geëxposeerd, bleken beter opgeborgen in de portefeuilles, ter wering van bederf. De vervaardiging van supplementen op de inventarissen der atlassen is onderhanden. B. en W. besloten in kleuren geteekende afbeeldingen te doen vervaardigen van belangrijke Utrechtsche gebouwen, die nog niet behoorlijk in den atlas vertegenwoordigd waren; reeds zijn verschillende teekeningen verkregen. Een plaathandelaar vervaardigde, in overleg met den archivaris, photographieën voor Ansichtskarten. Vermelding der belangrijkste aanwinsten, met mededeeling van vele bizonderheden. — *Museum.* Een nieuwe catalogus zal worden vervaardigd; bezwaren. Hoop op een centraal museum van Utrechtsche kunst. — Opgave van de onderwerpen der rapporten, der gevraagde inlichtingen, der uitgeleende stukken, der voorwerpen waarvan reproductiën of afgietsels werden vervaardigd, der geschonken en aangekochte stukken.

(Verslag over het voorgevallene in de gemeente-verzamelingen in 1899, aan B. en W. aangeboden door de vaste raadscommissie van bijstand in het toezicht op het oud-archief der gemeente, 69 bladz.)

V l a a r d i n g e n. „In den toestand van het archief kwam in „1899 geen verandering." De archiefkamer kan spoedig in gebruik worden genomen. Aanwinsten van de bibliotheek.

(Verslag van den secretaris, bijl. D van Verslag Vlaardingen.)

V l i s s i n g e n. „*Jaarverslag betreffende het archiefwezen over* „1899." De localen worden goed onderhouden en zijn zeer geschikt. Eene kamer werd bijgetrokken, waardoor betere indeeling mogelijk werd; de bibliotheek werd van het nieuw archief gescheiden en afzonderlijk geplaatst. Rubrieken der bibliotheek. Inlichtingen gevraagd en gegeven. Aanwinsten der bibliotheek. „In het belang „van het archiefwezen werd een voorstel gedaan tot invoering van

„het zoogenaamde dossierstelsel"; B. en W. keurden dit goed, „zoodat „vóor 1901 nader zal worden overwogen hoe deze zaak te regelen is."

In het verslag over de oudheidkamer worden vermeld de aanwinsten van het oud-archief.

(Jaarverslagen van den archivaris en van de commissie voor de oudheidk. verzameling, bijlagen van het verslag Vlissingen, vgl. bladz. 15.)

Zaandam. „*Gemeente-archief.* Het regelen en inventari-„seeren van het archief kwam onverhoopt in 1899 nog niet gereed. „De arbeid is veel omvangrijker gebleken dan oorspronkelijk kon „worden verwacht. Wij hopen, dat in het volgend verslag althans „zal kunnen worden vermeld, dat het nieuw archief in den loop „van 1900 gereed kwam."

(Verslag Zaandam 1899, bladz. 56, 57.)

Zieriksee. Overzicht van de geschiedenis van het archief: in 1539 was de stadssecretaris bezig de privilegiën enz. „in ordine „te redigeeren"; op verzoek van den raad zou hij de stukken afschrijven in een register; — later wordt dit een paar malen herhaald; — in 1761 wordt besloten tot het doen inventariseeren van alle „ter cancelary" berustende stukken; — in 1788 wordt het maken van een inventaris opgedragen aan den rector der Latijnsche school J. J. Wagenaar. „Van die oude inventarissen bleef ter plaatse waar „zij behoorden niets over." In 1899 werd bij een particulier een dezer inventarissen ontdekt; gehoopt wordt, dat deze, met meerdere archivalia, terugkeeren in het archief. In 1811 werd een deel van het archief als scheurpapier verkocht. Toch is er nog veel over:

1. De charters (die in 1811 bij een particulier berustten); zij zijn in deze eeuw reeds een paar malen geinventariseerd, doch nieuwe beschrijving is noodig; deze is reeds gevorderd over 1275—1425; eenige nummers zijn nog niet teruggevonden.

2. Registers met keuren en costumen van Zieriksee; op het oudste, dagteekenend van 1429, is een register gemaakt.

3. Registers met resolutiën van den raad, wet en raad en de kamer van burgemeesteren; de minuten vullen de ontbrekende registers gedeeltelijk aan, maar toch ontbreekt veel, en juist de oudste resolutiën, waarop alleen een index bewaard is gebleven.

4. Verder brievenboeken, rekeningen, schepenbrieven (sedert de 14de eeuw), archieven der gilden, archieven der weeskamer enz. De nieuw beschreven charters zijn geborgen in eene kast in de

bodenkamer, de resolutiën in eene nieuw gemaakte archiefkast op den zolder van het stadhuis. — De heer F. Caland schonk een uittreksel betreffende Zieriksee uit de registers Gousset op het Algemeen rijksarchief, de brieven van Coel- of Quaelambacht (jurisdictie van Zieriksee), 58 brieven betreffende Schouwen e.a. stukken. De rijksarchivaris in Zeeland schonk resolutiën der Staten over 1587/8, 1702 en 1807.

(Verslag van den archivaris, bijl. E. van Verslag Zieriksee, 6 bladz.)

Zutphen. *Archief.* 52 personen bezochten het archief, „enkele hunner met het doel, om wetenschappelijke nasporingen „te doen". Voor 1900 is ƒ50.— meer uitgetrokken tot aankoop van doozen en portefeuilles voor de stukken, nu in pakken bijeengevoegd. Kerkvoogden der St. Walburgskerk verzochten terug „verschillende „oude boeken, in 1858 door hen aan de gemeente in bruikleen „afgestaan". „De inventarissen worden geregeld en met zorg bij„gehouden." Van de commissie voor de Koningin Wilhelminafontein werd ontvangen het album met de namen van hen, die aan de fontein bijdroegen. Opgave der aanwinsten van de bibliotheek en het museum.

(Verslag Zutphen, bladz. 29—31.)

Zwolle. De Sassenpoort voldoet bij uitstek. De heer P. J. P. Metelerkamp uit Amsterdam is als volontair aangenomen en heeft, na voorbereiding, de bewerking van het archief van het klooster Bethlehem aangevangen. De archivaris was langen tijd verhinderd door ziekte, doch heeft overigens verschillende losse stukken geregeld. Een op verzoek van een particulier ingesteld onderzoek bewees, dat de gemeente rechtmatig een grondgeld hief uit een hem toebehoorend huis. Op verzoek van het Israëlietisch kerkbestuur, dat eene nieuwe synagoge wenschte te bouwen, werd nagespoord de geschiedenis der Isr. gemeente; daarbij bleek, dat de tegenwoordige synagoge slechts ten gebruike was gegeven door het stadsbestuur; eene transactie tusschen beide besturen is daarop gevolgd. Opgave der verrichte nasporingen (uitvoerig omtrent eene in 1753 geweigerde venia aetatis) en der ten geschenke ontvangen boeken.

(Verslag van den archivaris in Verslag Zwolle, bladz. 20—27.)

JOOSTING.

Boekbespreking.

C. DE WAARD. De Nederlandsche Vlag. — Nieuwe bijdragen tot de kennis harer kleuren. Groningen, J. B. Wolters, 1900.

Onder dezen bescheiden titel heeft de heer DE WAARD een grondige studie in het licht gegeven, welke het betoog van prof. FRUIN, dat de vervanging van het oranje in de bovenbaan onzer driekleur door het rood niet aan staatkundige invloeden is toe te schrijven, ten zeerste versterkt. Het aankondigen van deze studie is voor een archivaris een dankbaar en bemoedigend werk, dat hem troosten mag van den zuren arbeid, zoo dikwijls aan het rangschikken en beschrijven van de schijnbaar nietigste documenten besteed. Dat de heer DE WAARD met zooveel meer gezag dan nog iemand te voren over dit onderwerp komt te spreken, is in de eerste plaats te danken aan het feit, dat vroeger verwaarloosde bescheiden als de acquitten, behoorende bij de rekeningen van den ontvanger-generaal van Zeeland en van de equipagemeesters der Zeeuwsche admiraliteit thans goed gerangschikt en ruim toegankelijk zijn. Om de vraag te beantwoorden, welke kleuren de vlag vertoond heeft welke omstreeks een zeker jaar zal zijn gevoerd, komt hij niet met redeneeringen aan maar met bewijzen: hij gaat na van welke kleur, blijkens hun eigen rekeningen, het doek is geweest dat de zeilmakers aan de geleverde vlaggen hebben verwerkt. Dit is inderdaad de manier waarop vragen als deze beantwoord moeten worden, en eerst een eenigermate gevorderde ordening der archieven stelt den onderzoeker in staat, deze manier te volgen.

Het is thans met de stukken bewezen: lang vóór het eerste stadhouderloos tijdperk is men begonnen, niet krachtens eenig voorschrift, maar blijkbaar om redenen van convenientie, de bovenbaan der vlag rood te nemen in plaats van oranje. Het staat in de rekening van 1630 zoo duidelijk mogelijk: zes stukken rood, wit en blauw vaandoek „om een prinssevlagge". Natuurlijk dat niet op eenmaal toen overal rood is genomen, maar blijkens de kleuren op de afbeeldingen in de boeken van Allard en de Vries, was voor het einde der 17e eeuw het rood algemeen geworden. Het was dit onder Willem III, in den stadhouderlijksten tijd van alle. Had het besef onder het volk geleefd dat het rood een loevesteinsche kleur was, na 1650 door dwang ingevoerd om de zegepraal der factie te vieren, het zou in 1672 niet geduld hebben dat het gehandhaafd bleef, daar kan men gerust op wezen. Maar nimmer is ook maar in de verte iets aangewezen dat op een wettelijk voorschrift tot het gebruik van rood uit de jaren na den dood van Willem II gelijken zou. De twisten die toen over den vlaggentooi zijn ontstaan, betreffen gansch andere zaken, als het wegnemen van het prinselijk en

het aanbrengen van het generaliteitswapen, als het afschaffen van oranje vaandels, wimpels en sjerpen. Ik zou zeggen: dat men, terwijl men er blijkbaar op uit was alles wat meer onmiddellijk aan Oranje herinnerde te niet te doen, den naam „prinsevlag" inbegrepen, niettemin de vlag zelf die tot 1650 was gevoerd zonder aarzeling voor de nationale erkende, doet vermoeden dat reeds toen het rood veel algemeener moet zijn geweest dan het oranje. De gelijktijdige schilderijen bevestigen dit, en hier hecht ik wel iets meer aan dan de heer DE WAARD: zij zijn dan toch niet alle overgeschilderd!

Ik kan dan ook, al begroet ik gaarne het boek van den heer DE WAARD als het degelijkste dat over deze kwestie verscheen, niet instemmen met het pleidooi voor het herstel van het oranje in de bovenbaan, waarmede hij zijn tekst besluit. Sedert meer dan twee eeuwen is de vlag van onzen staat rood, wit en blauw, en dat men in 1795 over den oorsprong van dit rood wat gebazeld heeft en het aan Hendrik III van Frankrijk toegeschreven, mag voor ons geen reden zijn om de kleur te veranderen die reeds bij Duins gezien moet zijn, en die gewapperd heeft van het admiraalschip van de Ruyter. In de loevesteinsche en keezentijden is niet aan *de* vlag getornd (behalve dan door het aanhechten van eenige sedert lang verdwenen zinnebeelden), maar zijn de vlaggen en wimpels van enkel oranjekleur verboden geworden. Wij storen ons daar immers niet aan, maar hangen vrijelijk onzen oranjewimpel uit? Nederland en Oranje, zegt de heer DE WAARD, moeten in de vlag vereenigd zijn, en daarom de oranjebaan. Ten onrechte: de heele vlag is van afkomst een prinsenvlag; Oranje behoeft geen afzonderlijke baan te krijgen voor zichzelf, omdat het ons alle drie de banen heeft gegeven. Voor wie een weinig in de zaak doordringt ligt in het bestaan en voortbestaan zelf van onze vlag beter hulde voor de nagedachtenis van Willem van Oranje dan welke andere men maar voor haar opeischen kan.

Bizonder geslaagd en bizonder welkom is alles wat de heer DE WAARD mededeelt omtrent de sein- en bloedvlaggen, de kleuren der schanskleeden, de admiraliteitsvlaggen, en de Statenvlag in engeren zin, onderscheiden van de nationale. Op allerlei vragen die zich ten aanzien van het gebruik dezer speciale vlaggen voorgedaan hebben of kunnen voordoen, heeft de heer DE WAARD het goede antwoord gereed, en nergens hadden wij wat omtrent het uiterlijk en de beteekenis dezer vlaggen te weten is, in zulk een beknopt en betrouwbaar overzicht bijeen. Alles tezamengenomen moet de schrijver met dezen eersteling hartelijk worden gelukgewenscht.

H. T. COLENBRANDER.

Literatuur-kroniek,

DOOR

Mr. J. G. Ch. JOOSTING en Dr. H. BRUGMANS.

Inventaris van het oud-archief der provincie Zeeland. Deel III. Beredeneerde inventaris van de charters en oorkonden der graaflijke regering. 1119—1450. 3[de] aflev. (1407—1450), bewerkt door wijlen J. P. VAN VISVLIET. Middelburg, 1898.

Bij het overlijden van den provincialen archivaris J. P. VAN VISVLIET was deel III van den inventaris nog niet volledig verschenen. Van eene derde aflevering waren 5 vellen afgedrukt, de kopij voor een 6[de] lag grootendeels gereed. Het oud-archief der Staten ging toen tevens over aan het rijk; doch voor den rijksarchivaris was geen reden, tot het vervolgen der uitgave te raden, waar thans andere opvattingen gelden, dan ten grondslag liggen aan den inventaris. Waar echter reeds zooveel was afgedrukt, meende mr. FRUIN goed te doen, de aflevering te voltooien tot 1450; voor de volgende jaren kunnen de kortere regesten in deel II volstaan.

PHILIPPUS DE LEYDEN. De cura reipublicae et sorte principantis, uitgegeven door R. FRUIN en P. C. MOLHUYSEN. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1900. (Oude vaderlandsche rechtsbronnen, Tweede reeks, deel I.)

In 1864 was het boek van Philippus de Leyden een onderwerp van studie, zoowel voor prof. R. FRUIN als voor prof. M. S. POLS; beiden gevoelden ook later behoefte aan eene goede uitgave. Na zijn aftreden begon POLS deze voor te bereiden, doch kwam niet gereed. Na zijn dood nam FRUIN de uitgave op zich, mits hij steun zou ontvangen, die hem in dr. P. C. MOLHUYSEN gewerd. Doch toen kwam FRUIN'S overlijden storen; daardoor wordt alleen gegeven de tekst, niet de voorgestelde commentaar, historisch en exegetisch.

De tekst dezer uitgave is geheel gebaseerd op de editio princeps van 1516; 2 exemplaren daarvan waren ter beschikking: een van de Universiteits-bibliotheek en een van de Bibl. Thysiana te Leiden. Uitvoerige mededeelingen worden gegeven omtrent de geschiedenis der uitgave.

Handelingen en mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden over het jaar 1899—1900. Leiden 1900.

Bij de *Handelingen:* G. J. W. KOOLEMANS BEYNEN, De invloed van de Oranje-partij in Gelderland op het voornemen tot de landing der Engelschen en Russen in Noord-Holland in 1799 (bladz. 162—176).

(Uit de papieren van J. E. C. baron van Lijnden, hofmaarschalk van Willem V en een der hoofden van de Oranje-partij in de Bataafsche Republiek. Hij werd door den Gelderscheu adel in het begin van 1799 naar Berlijn gezonden om den Koning de belangen van het huis van Oranje aan te bevelen. Bij hem is hoogstwaarschijnlijk het denkbeeld van de expeditie naar Noord-Holland het eerst opgekomen en door hem is het te Berlijn aan de Engelschen gesuggereerd.) — II. *Mededeelingen.* P. L. Muller, De uitbreiding der Europeesche beschaving over de aarde (bladz. 3—35); — S. G. de Vries, De „Musyck-boecken" in het bezit van Const. Huygens (bladz. 36—44); — A. Kluyver, Eene onuitgegeven lijst van woorden, afkomstig van Zigeuners uit het midden der 16de eeuw (bladz. 45—55).

Levensberichten der afgestorven medeleden van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden. Leiden, 1900.

Hierin o.a. een levensbericht van prof. R. Fruin door prof. P. L Muller.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslagen en mededeelingen, 21ste stuk. Zwolle, 1900.

Inhoud: Mr. R. E. Hattink, De heerlijkheid Almelo, 1233—1420 (bladz. 1—53); — Dr. A. Benthem Gz., De burcht van Enschede en zijne adellijke gerechtigheden (bladz. 54—88); — Dr. C. te Lintum, Mr. J. W. Racer als patriot (bladz. 89—128); — J. H. Hofman, Verhouding van Overijssel tot Drenthe (bladz. 129—138).

Dezelfde Vereeniging. Verslag van de handelingen der 85ste vergadering, 5 Juni 1900. Zwolle, 1900.

Mr. R. E. Hattink bespreekt het woord: „vluys" en de boerbank en de boerkerk van Albergen (beide verhandelingen zullen in de werken der Vereeniging verschijnen); — van den brief van Jan Flapuit (besproken in eene vorige vergadering) blijken meerdere exemplaren te bestaan, terwijl ook een antwoord daarop getoond wordt van Gerrit neve aan Jan Flapuit; — Mr. A. A. W. van Wulfften Patthe bespreekt de volkstaal van Overijsel en het Gotisch; — F. A. Hoefer doet wederom mededeelingen omtrent de historische kaarten, en deelt mede eene Zwolsche ordonnantie d.d. 1631, bepalende de dagburen van metselaars en timmerlieden; — Dr. A. Benthem Gz. toont een boekje d.d. 1740 met gekleurde wapens van de ridderschap en de kleine steden van Overijsel, afwijkende van de bekende wapens. J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap, uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°. afl. 11—14.

Bevat: Prins Willem in onderhandeling met den vijand over vrede, 1572—1576. (In memoriam. Tafereelen uit Hollands Tachtigjarigen Strijd, 4e uitg. 1873 afl. 9; 8e uitg. 1874, blz. 275 vlg.) — Het beleg en ontzet der stad Leiden in 1574. (Den Haag, Martinus Nijhoff, 1874. Met kaart.) — De stemming der Katholieke gemeente en der regeering van Amsterdam tijdens het Geusworden der stad. (Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap. XVI. Met naschrift, Gids 1896. I blz. 352 vlg.) — Over eenige ziekten van prins Willem I. Uit de aanteekeningen van zijn lijfarts Pieter van Foreest. (Bijdragen voor Vad. Gesch. en Oudh., 3e reeks, III blz. 1 vlg.) — De oude verhalen van den moord van prins Willem I. (Bijdr. voor Vad. Gesch. en Oudh., 3e reeks, VII blz. 135 vlg.) — Motley's Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden. (Gids 1862.)

W. P. C. KNUTTEL. Catalogus van de Pamfletten-Verzameling, berustende in de Koninklijke Bibliotheek, met aanteekeningen en een register der schrijvers voorzien. III. 1689—1713. 's Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij, 1900. 4°. VI, 480 blz.

Op het uitnemende belang van dezen catalogus en de voortreffelijke wetenschappelijke bewerking er van behoeven wij niet de aandacht te vestigen. Dr. Knuttel beschreef in dit deel 3136 pamfletten (nrs. 13065—16201).

Amsterdam in de Zeventiende Eeuw. 's Gravenhage, W. P. van Stockum en Zoon, 1900. F°. afl. 12.

Inhoud: G. KALFF. Huiselijk en maatschappelijk leven. V. Begraven. — VI. De burgerij buitenshuis. — VII. Spelen en vermaken. — VIII. De lagere standen.

Vierde Jaarlijksch Verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amsterdam, J. H. de Bussy, 1900. 8°. 168 blz.

Inhoud: Verslag. — J. H. J. HAMELBERG. Tobago. Een vergeten Nederlandsche kolonie. (Tijd van ontdekking onzeker. In 1580 misschien door Engelschen bezet. Jakob I annexeert het in 1608. In 1632 stichten Zeeuwen er een kolonie, die in 1634 te niet gaat. In 1654 koloniseeren de gebroeders Lampsins uit Vlissingen er, niettegenstaande de aanspraken van den hertog van Koer-

land en van Engeland en Frankrijk. In 1676 deed de commandeur Jacob Binckes zijn roemrijken tocht naar Tabago, door de Jonge uitvoerig beschreven. Het volgende jaar moest Binckes het echter aan d'Estrées overgeven. Sedert werd het herhaaldelijk veroverd en weer teruggegeven: sedert 1814 behoort Tabago aan Engeland.) — Bijlagen, daarbij behoorende. — M. V. ZWIJSEN. De Hollanders op Porto Rico in 1625. (Aanval van admiraal Boudewijn Hendrix op dat eiland, door Juan de Haro afgeslagen.) — J. H. J. HAMELBERG. Uittreksel uit de Laet daarover. — DEZ. Eene bladzijde uit de geschiedenis van St. Eustatius. (Sedert 1775 was dit eiland het middelpunt van een voordeeligen smokkelhandel op de opgestane Amerikaansche gewesten. Deze werd zeer begunstigd door den gouverneur Johannes de Graaff. Engeland klaagde daarover bij de Staten Generaal, die de Graaff in 1777 naar Holland opontboden. Maar hij wist zich naar genoegen der Staten Generaal te rechtvaardigen en vertrok in 1778 weer naar St. Eustatius. Zoo was hij het ook, die in 1781 het eiland aan Rodney moest overgeven. De Engelschen hielden er op Engelsche wijze huis, maar werden in 1783 door de Franschen op hun beurt verdreven. In 1784 kreeg de Republiek het eiland terug.) — A. TELTING. Archivalia betreffende St. Eustatius, St. Martin en Saba, berustende in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. — J. H. J. HAMELBERG. Sisalcultuur. — Opgaaf van de crediteuren en debiteuren der W. I. C. op St. Eustatius en Saba in 1686.

B.

Berichten.

Het album, dat door verschillende ambtenaren van de rijksarchieven aan jhr. mr. V. de Stuers bij zijn jubilé is aangeboden, waarover door den heer Gonnet op blz. 7 en 8 van de vorige aflevering het een en ander is medegedeeld, en dat de afbeeldingen der elf rijksarchiefgebouwen met een korten toelichtenden tekst bevat, is thans ook voor *f* 7.50 door de uitgevers H. Kleinmann en Co. te Haarlem in den handel gebracht. De opdracht aan den heer De Stuers, waarmede het is versierd, mag hier wel herhaald worden:

„Tot ons, ambtenaren bij de Nederlandsche rijksarchieven, kwam het gerucht, dat het voornemen bestond eene blijvende herinnering te vervaardigen aan het feit, dat heden vóór 25 jaren de Afdeeling van Kunsten en Wetenschappen bij het Ministerie van Binnenlandsche Zaken werd opgericht. Het denkbeeld trok ons dadelijk aan; wenschelijk hebben wij het zelfs geacht, onzerzijds tot het beoogde doel mede te werken, zelfstandig, afgescheiden van de andere belangstellenden. Want meer dan eenige andere tak van den openbaren

dienst heeft het beheer der Nederlandsche rijksarchieven aanleiding, de oprichting der Afdeeling van Kunsten en Wetenschappen in dankbare herinnering te houden.

Vóór 25 jaren waren de rijksarchieven in de provinciën overgelaten aan de zorgen der Provinciale Staten, die deze minst geliefde telgen behandelden met meer of minder goedhartigheid, maar toch altijd als stiefkinderen, en die de arme kinderen huisvestten in de minste vertrekken der ouderlijke woningen, waarmede de meer geliefde leden van het huisgezin weigerden zich te vergenoegen.

Thans zijn alle rijksarchieven weder opgenomen in het groote gezin, waar zij te huis behooren. Daar worden zij behandeld met belangstellende zorg en maken zij deel uit van eene vaste organisatie. Regelen zijn gesteld voor de samenstelling der depôts. Elk dier depôts is gehuisvest in een afzonderlijk gebouw, daarvoor gesticht of ingericht. Het beheerende personeel is overal vermeerderd. De bezoldigingen zijn verhoogd. De grondslag is gelegd voor de vorming van een afzonderlijk corps van ambtenaren, die in de verzorging der archieven en hunne exploitatie ten algemeenen nutte hun levensdoel hebben gevonden. Als gevolg daarvan kan de werkkring van den rijksarchivaris zich thans verheugen in toenemende belangstelling, waardeering.

Het ideaal, dat de Nederlandsche rijksarchivarissen zich gesteld hebben, is nog niet in allen deele bereikt. Maar met groote dankbaarheid zien toch allen terug op de geheele verandering in dezen tak van dienst, die in den korten tijd van slechts 25 jaren is tot stand gekomen. Zij weten, dat die verandering grootendeels te danken is aan het helder inzicht en het krachtig initiatief van den man, die al dien tijd aan het hoofd der afdeeling heeft gestaan. En wanneer zij van die dankbaarheid getuigenis willen geven, dan kan zeker niets geschikter zijn als blijvende herinnering aan hetgeen is tot stand gebracht dan eene verzameling afbeeldingen van de elf gebouwen, waar de rijksarchieven thans doelmatig gehuisvest zijn en die allen zonder uitzondering in deze 25 jaren zijn gebouwd of ingericht. Ware in dit tijdsverloop niets anders voor de Nederlandsche rijksarchieven verricht, zelfs dan nog zou de leider der nieuwe afdeeling met voldoening op zijn werk mogen terugzien. Die elf rijksarchiefgebouwen zijn voor hem een monumentum aere perennius."

Aan den Uitgewerkten en toelichtenden staat, behoorende bij het vijfde hoofdstuk der Staatsbegrooting voor 1901, ontleenen wij het volgende:

Art. 192. Jaarwedden en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij 's Rijks archieven te 's Gravenhage.

a.	algemeene Rijksarchivaris	*f*	4000.—
b.	adjunct-archivarissen	-	6800.—
c.	commiezen	-	3400.—
d.	adjunct-commiezen	-	4300.—
e.	concierge en verdere bedienden	-	1340.—
		f	19840.—

Voor 1900 was op dezen post dezelfde som uitgetrokken, maar eenigszins anders over de verschillende onderartikelen verdeeld (*b.* *f* 6400.—, *d.* *f* 4600 —, *e.* *f* 1100.—, terwijl toen als zesde onderartikel was vermeld: *f.* belooningen *f* 340.—).

Art. 193. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeele hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, inrichting van lokalen en aankoopen voor de Rijksarchieven *f* 8800.—

Voor 1900 was op dezen post dezelfde som uitgetrokken.

Art. 194. Kosten van den bouw en de inrichting van archieflokalen aan het Bleyenburg te 's Gravenhage *f* 97000.—.

Voor 1900 was op dezen post *f* 119067.— uitgetrokken.

Art. 195. Jaarwedden, toelagen en verdere belooningen der ambtenaren en bedienden bij de Rijksarchieven in de provinciën:

a.	archivaris in Noordbrabant	*f*	2600.—
b.	archivaris in Gelderland	-	2800.—
c.	archivaris in Noordholland	-	2200.—
d.	archivaris in Zeeland	-	2200.—
e.	archivaris in Utrecht	-	3000.—
f.	archivaris in Friesland	-	2100.—
g.	archivaris in Overijssel	-	2000.—
h.	archivaris in Groningen	-	2400.—
i.	archivaris in Drenthe	-	2200.—
j.	archivaris in Limburg	-	2400.—
k.	adjunct-archivarissen, commiezen, chartermeesters, klerken, concierges	-	16800.—
		f	40700.—

Voor 1900 was op dezen post *f* 38800.— uitgetrokken. De hoogere raming wordt in de toelichting aldus gemotiveerd: „Bij dit artikel is gerekend op de verhooging van de jaarwedden van 8 ambtenaren overeenkomstig de bepalingen van de Koninklijke besluiten van 30 December 1896 no. 45 en van 25 Januari 1898 no. 40 en op de versterking van het personeel bij 's Rijks archief in Gelderland met een adjunct-commies."

Art. 196. Kosten van onderhoud, huishoudelijke uitgaven, personeel hulp, schrijfloonen, reis- en verblijfkosten, aankoopen, meubilair, aankoop, huur, stichting en inrichting van lokalen en verdere uitgaven voor de archieven in de provinciën *f* 46000.—.

Voor 1900 was op dezen post *f* 66350.— uitgetrokken.

In het geheel wordt dus uitgetrokken voor personeel (artt. 192 en 195) *f* 60540 tegen *f* 58640 voor 1900, en voor materieel (artt. 193, 194 en 196) *f* 151000 tegen *f* 194217 voor 1900.

In het Voorloopig verslag, vastgesteld 13 November 1900, wordt omtrent de archieven alleen dit gevonden: „Men vroeg wanneer de archieflokalen aan het Bleyenburg te 's Gravenhage gereed zullen zijn en in gebruik zullen worden genomen."

De Minister van Binnenlandsche Zaken had voor het onderhoud, de verbetering en het schoonhouden der gebouwen van het provinciaal bestuur van Zeeland eene som van *f* 36300.— uitgetrokken, en voor den aankoop en het onderhoud van meubelen *f* 11200.— (art. 23 onderdeelen f en g). Uit de toelichting bleek, dat die posten o. m. dienden „voor het optrekken van eene gedeeltelijk aanwezige bovenverdieping, waardoor bergruimte voor archieven gewonnen wordt, en voor het in verband daarmede bijtrekken van een naast het archief gelegen doorgang en het herstellen van een daaraan grenzend lokaal" en „voor meubilair voor de nieuwe .... archieflokalen". Omtrent de eerst aangehaalde zinsnede zegt het Voorloopig verslag: „Dit komt dus hierop neer, dat de nieuwe archieflokalen, waarvoor reeds vroeger de noodige sommen zijn toegestaan, nu weer aanmerkelijk zullen worden uitgebreid. Gevraagd werd, wanneer en waardoor alle werken nu eindelijk voltooid zullen zijn." Bij de Memorie van antwoord heeft de Minister „voorloopig de aangevraagde gelden voor vermeerdering van de bergruimte der archieven enz. (teruggenomen), waardoor het artikel met *f* 11500.— kan worden verminderd".

Ter toelichting zij hier opgemerkt, dat eenige jaren geleden op een der zolders van het Rijksarchief is opgetast een gedeelte van het provinciaal archief na 1814. De hoop, dat deze massa eindelijk eens zou kunnen worden teruggebracht naar de Statengriffie, waar zij tehuis behoort, is door de genomen beslissing weder teleurgesteld.

Bij de mondelinge beraadslaging heeft de Minister intusschen een persoonlijk onderzoek toegezegd.

De heer mr. A. A. Pélerin, officier van justitie te Haarlem, heeft namens de erfgenamen van wijlen mejonkvrouw E. Copes van Hasselt, aan het Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage ten geschenke aangeboden een „Journaal-verbaal eener Landreise in den jare 1803, door den Gouverneur en Generaal J. W. Janssens, in de kolonie de Kaap de Goede Hoop".

Het Algemeen Rijksarchief ontving van de erven jhr. F. E. M. van Alphen, in leven secretaris-generaal van Koloniën en vervolgens staatsraad, eene uitgebreide verzameling stukken ten geschenke, in hoofdzaak afkomstig van Jhr. D. F. van Alphen, lid van de Tweede Kamer onder Koning Willem I. Het belangrijkste daaruit zijn de in 1832 aan Van Alphen nagelaten papieren van Nicolaus Engelhard, den bekenden vijand van Daendels, door dezen in 1808 ontslagen als Gouverneur van Java's Noord-Oostkust. De papieren van Engelhard vervallen: 1°. in papieren aan hem nagelaten door den in 1800 overleden oud-gouverneur-generaal Mr. Willem Arnold Alting; 2°. in papieren bijeengebracht door Engelhard als gecommitteerde tot en over de zaken van den inlander (1791—1798); 3°. als Raad van Indië (1798—1808); 4°. als gouverneur van Java's Noord-Oostkust (1801—1808); 5°. als particulier (1808—1831); 6°. als president der commissie tot overname der Molukken (1817—1818). Hoewel er vele duplicaten bij zijn van archiefstukken, welke het Koloniaal archief reeds bezit, komen in deze verzameling toch ook nieuwe bouwstoffen voor, hoofdzakelijk tot de geschiedenis van het gouvernement van Java's Noord-Oostkust en tot die van de overneming der Oost-Indische bezittingen van de Engelschen.

Onder de overige papieren van jhr. D. F. van Alphen komt eene memorie voor, welke van belang is voor de geschiedenis der ballingschap van Rijklof Michaël van Goens.

De inventaris der verzameling is nagenoeg gereed en zal, evenals die der onlangs verworven verzameling-Van Maanen, achter het jaarverslag over 1900 worden gedrukt.

Op het Rijksarchief in Utrecht zijn onlangs alle zegels van bisschoppen van Utrecht, die aan de charters van het depôt tot 1300 voorkomen, afgegoten. Reeds vroeger is hetzelfde werk verricht voor alle zegels van het stadsarchief van Utrecht, waaronder de zegels van alle bisschoppen na 1300 aanwezig zijn. Zoo is thans eene volledige serie afgietsels van 69 bisschoppelijke zegels verkregen, loopende van 1064—1528. Alleen in het oudste gedeelte ontbreken enkele bisschoppen; daarentegen is van tal van bisschoppen meer dan een zegel voorhanden. Waarschijnlijk is de collectie nog niet geheel volledig en zullen nu en dan nog enkele aanvullingen verkregen worden. Maar zooals zij is, levert de verzameling reeds een zeer merkwaardig geheel, zoowel in historisch als in artistiek opzicht. Voor belangstellenden is de collectie voor *f* 15.50 verkrijgbaar bij A. Latour, Achter den Dom te Utrecht.

In de couranten heeft een bericht de ronde gedaan, dat te Padang onder de papieren, nagelaten door den heer Chatelin Sr., gevonden is

een door prins Maurits eigenhandig geschreven stuk op perkament aan den sultan van Atjeh. Naar aanleiding daarvan kunnen we mededeelen, dat de gevonden brief een duplicaat is van den in het Koloniaal archief berustenden brief d.d. 11 December 1600, welke gereproduceerd is achter de brochure van Mr. Banck Atchin's verheffing en val. Waarschijnlijk heeft men zich de zaak zoo voor te stellen, dat aan elk der vier schepen waaruit de expeditie van Le Roy en Bicker bestond, een exemplaar is medegegeven; dit was bij overzeesche expeditiën gebruikelijk. Het exemplaar, dat op het Algemeen Rijksarchief berust, is dat, hetwelk door het Atjehsche gezantschap in 1603 naar Holland mede werd teruggenomen en aan Prins Maurits teruggegeven bij wijze van geloofsbrief (zie Banck blz. 25). In den Kraton moeten in 1874 nog twee exemplaren door Nederlandsch-Indische militairen zijn buitgemaakt. Het eene is het thans te Padang voor den dag gekomene, het andere is sedert 1879 in het bezit van het Bataviaasch Genootschap (zie Tijdschrift van dat Genootschap, XXV, 162). De brief is natuurlijk niet door Prins Maurits geschreven, wel onderteekend.

Naar aanleiding van een in het Brielsch archief ingesteld onderzoek naar den datum van den doop van den zeeheld Philips van Almonde, is de archivaris door den gemeenteraad gemachtigd een onderzoek in te stellen naar de middelen om onleesbaar geworden schrift weder leesbaar te maken.

Op voorstel van Burgemeester en Wethouders van Middelburg is de commissie uit den raad ten behoeve van de oudheidkundige verzameling en het oud archief der gemeente opgeheven.

De dezer dagen uitgekomen bijlage van de Handelingen van den gemeenteraad van Delft bevat eene missive van B. en W., waarin deze, overeenkomstig de toezegging in hunne Memorie van beantwoording van het Algemeen verslag der afdeelingen van den raad over de behandeling der gemeentebegrooting voor 1901, mededeelingen doen omtrent het gemeente-archief, de bibliotheek, het museum en de werkzaamheden van den archivaris, mr. dr. H. S. Veldman. Deze mededeelingen zijn een antwoord op de in twee afdeelingen gestelde vragen, wanneer de hulp van den archivaris zou kunnen worden ontbeerd, en of de ordening van het archief nog niet als geëindigd kan worden beschouwd.

Toen de archivaris vóór vier jaren zijn betrekking aanvaardde — zeggen B. en W. — was er op de charterkamer een chaos van boeken en papieren, platen en voorwerpen, die in de eerste plaats uit elkaar gezocht moesten worden. Spoedig kwam bij den archivaris het idee op

een museum te stichten, om daarin de platen en voorwerpen te ordenen ... Bij onderzoek bleek, dat de gemeente in het bezit was van een 3000-tal platen en prenten, die vervolgens werden beschreven, zoodat in den loop van 1898 twee catalogi daarvan konden worden gedrukt .... Daarna werd met kracht de hand geslagen aan de ordening van de bibliotheek. De nu geheel omgewerkte catalogus bevat ongeveer 4000 nummers .... Tegelijk met de vorige werkzaamheden werd een aanvang gemaakt met het beschrijven van voorwerpen in het museumlokaal. Deze catalogus is bijna gereed en zal bestaan uit ongeveer 700 nummers ... In het begin van dit jaar werd de ordening van het archief ter hand genomen. Een gedeelte daarvan is beschreven door wijlen mr. Soutendam, maar zelfs deze beschrijving is òf onvolledig, zoodat de aard van het stuk daaruit volstrekt niet gekend kan worden, òf niet in overeenstemming met de nieuwe leer. Alle stukken moeten dus opnieuw beschreven worden ...

En wanneer dan eindelijk al deze arbeid is verricht en de archiefstukken beschreven zijn, wat hebben wij dan? Dan weet men den weg in het archief en zullen zoowel gemeente als particulieren daarvan de vruchten plukken. — Maar — en hierop meenden B. en W. te moeten wijzen — dan zal het zeer de vraag zijn, of dan de hulp van den archivaris, die met het archief één is geworden en die daardoor in staat is onschatbare diensten te bewijzen bij het doen van nasporingen, gemist zal kunnen worden.

B. en W. zijn dan ook van oordeel, dat de financiëele opofferingen, die de gemeente zich ter wille van het archief getroost, zeer klein zijn in verhouding tot de diensten, die de archivaris bewijst. Aan het slot van hun schrijven (in overeenstemming waarmede de raad de jaarwedde van den achivaris voorloopig voor den tijd van een jaar heeft toegestaan) geven B. en W. als hunne overtuiging te kennen, dat de archivaris in de afgeloopene vier jaren getoond heeft met kracht te werken, en dat zij het in het belang van de gemeente zeer zouden betreuren, indien de betrekking van archivaris werd opgeheven.

In den gemeenteraad van Rotterdam is de verhouding tusschen archief en bibliotheek ter sprake gekomen. Van verschillende zijden was reeds vroeger aangedrongen, om maatregelen te nemen om de bibliotheek meer toegankelijk te maken voor het publiek. In een adres werd o a. er over geklaagd, dat de archivaris bij het overbrengen van het archief van het museum Boymans naar het gebouw aan de Mathenesser laan, uit de evenzoo in Boymans bewaarde bibliotheek allerlei „werken over vaderlandsche geschiedenis, plaatsbeschrijvingen van verschillende steden, kortom eene reeks boeken, die men nooit in archieven hier te lande aantreft," had

medegenomen. Reeds dr. Japikse was in de N. R. C. tegen de zonderlinge bewering opgekomen, dat men werken over vaderlandsche geschiedenis enz. nooit in archiefdepôts aantreft. In den raad zelf kwam de Burgemeester voor het goed recht van den archivaris op, hij toonde aan dat de gemeentelijke bibliotheek oorspronkelijk alleen ten behoeve van den archivaris en de andere gemeenteambtenaren was bijeengebracht en eerst later voor het publiek toegankelijk was gesteld. De verschillende voorstellen om de bibliotheek meer toegankelijk en bruikbaar te maken, werden aangehouden.

Door den raad der gemeente Amsterdam is 27 October 1900 vastgesteld de volgende verordening, regelende het getal, de titulatuur en de jaarwedden van het administratief personeel van het gemeentearchief:

Art. 1.

Behalve den Gemeente-Archivaris zijn ten Archieve dezer Gemeente werkzaam vier ambtenaren.

Art. 2.

Deze ambtenaren hebben den titel van Commies; een hunner tevens dien van Adjunct-archivaris.

Art. 3.

Twee hunner genieten een jaarwedde van ƒ1700.— tot ƒ2500.—, terwijl de twee anderen eene jaarwedde ontvangen van ƒ1000.— tot ƒ1600.—.

Art. 4.

Deze Verordening treedt in werking op 1 Januari 1901.

Gelijk reeds vroeger (zie blz. 61) is medegedeeld, hebben Burgemeester en Wethouders van Zwolle bij den gemeenteraad een voorstel ingediend tot wijziging der met den Staat geslotene overeenkomst betreffende de bewaring van het oude gemeentearchief, in dien zin, dat de gemeentelijke archiefstukken op denzelfden voet zouden kunnen worden uitgeleend als die, welke rijkseigendom zijn. Met goedkeuring der Regeering hadden Burgemeester en Wethouders daarbij evenwel deze restrictie gemaakt, „dat wanneer het buitengewoon kostbare archiefstukken geldt of wel stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente, de archivaris het uitleenen daarvan zal weigeren, behoudens beroep van den belangstellende op Burgemeester en Wethouders, ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren, en dat de speciale machtiging van dat college wordt gevorderd voor het uitleenen van stukken, te raadplegen elders dan in de (door den Minister genoemde) lokalen." In de raadszitting van 19 November bleek bij een gedeelte der raadsleden bezwaar hiertegen te bestaan. Men wilde meer vrijheid, en stelde daarom voor, dat van de weigering tot uitleening van stukken van den archivaris

beroep zou vallen op den raad en niet op Burgemeester en Wethouders. Na eene verwarde discussie werd dat amendement verworpen en staakten de stemmen over het oorspronkelijk voorstel. In de zitting van 10 December werd het aangenomen.

Naar aanleiding van het besluit van de Algemeene Synode der Nederlandsch Hervormde Kerk om aan de provinciale en classicale besturen en de kerkeraden te ontraden de oude archieven in de rijks bewaarplaatsen in bruikleen te geven (zie blz. 55), is door het bestuur der Vereeniging van archivarissen een schrijven tot dat college gericht met verzoek om te willen mededeelen, op welke gronden dat advies steunt.

Naar aanleiding van het besluit van de Nederlandsche Vereeniging voor Gemeentebelangen om voor te bereiden de uitgave van eene handleiding voor de kennis van het oude letterschrift in oude Nederlandsche oorkonden (zie blz. 57), is het bestuur dier vereeniging met dat van de Vereeniging van archivarissen in overleg getreden over de middelen om dat plan te verwezenlijken. Het bestuur der Vereeniging van archivarissen gevoelde veel instemming met het plan, voornamelijk ook omdat zij, die zich voor eene betrekking bij het archiefwezen wenschen te bekwamen, behoefte hebben aan een handboek, waaruit zij de noodige kennis omtrent het oude schrift kunnen opdoen. Ook professoren in de Nederlandsche letteren en de theologie hadden ten behoeve hunner leerlingen instemming met het denkbeeld betuigd. Intusschen begreep dat bestuur, dat voor de archivarissen behoefte bestond aan een meer uitgebreid werk dan dat wat de Vereeniging voor Gemeentebelangen op het oog had. De studie der archivarissen behoort in deze dieper te gaan en meer te omvatten dan die der gemeentesecretarissen. Daartegenover staat echter, dat waar (afgescheiden van totaal verouderde werken) nog nimmer een geschrift over Nederlandsche palaeographie verschenen is, de voorstudie, die noodig zal zijn om eene handleiding voor gemeentesecretarissen te kunnen samenstellen, geheel dezelfde zal zijn, als die, welke vereischt zal worden om een handboek voor archivarissen tot stand te brengen. Het bestuur der Vereeniging van archivarissen stelde dus voor met het bestuur der Vereeniging voor Gemeentebelangen samen te werken, om tot stand te brengen zoowel eene meer populaire handleiding voor gemeenteambtenaren als een meer wetenschappelijk handboek voor archivarissen. In beide geschriften zouden dezelfde lijsten van afkortingen en dezelfde afbeeldingen van oude handschriften voorkomen, hetgeen de kosten van uitgave aanzienlijk verminderen zou. Daarentegen zou in het handboek ook het schrift van in het latijn gestelde stukken besproken worden en uitvoeriger gehandeld over de ontwikkeling der verschillende schriftvormen, dan in de

handleiding, die hoofdzakelijk uit lijsten van afkortingen en reproducties van oude handschriften met transscripties bestaan zou. Ook werd wenschelijk geacht zich niet uitsluitend te beperken tot de behandeling van oorkonden en andere archiefstukken, maar ook letterkundige geschriften in den kring van het onderzoek op te nemen. Het bestuur der Vereeniging voor Gemeentebelangen heeft zich met die plannen vereenigd. Tot leden der commissie, die zich met de eventueele bewerking van handleiding en handboek zal belasten heeft het bestuur der Vereeniging van archivarissen aangewezen: mr. R. Fruin (voorzitter), mr. C. P. L. Rutgers, dr. H. Brugmans en W. O. Swaving (secretaris). Binnenkort zullen prospectussen en uitnoodigingen om in te teekenen worden verspreid, van wier beantwoording het zal afhangen, of het plan kan doorgaan.

---

24 September 1900 is de tweede Duitsche Archivtag te Dresden bijeengekomen. Onder voorzitterschap van den directeur van het Staatsarchief te Dresden, Hassel, kwamen 60 archiefambtenaren bijeen. Door Archivrath Hille uit Sleeswijk werd de vraag ingeleid, in hoeverre het geoorloofd is archiefstukken te vernietigen. De meeningen liepen over dit onderwerp zeer uiteen. De berichtgever in de Deutsche Geschichtsblätter constateert, dat slechts twee stellingen algemeen werden toegestemd, te weten:

1. Alle Akten aus allen Instanzen sind aufzubewahren als deren Produkt ein Gesetz, eine Verordnung oder ein Statut vorliegt.
2. Die Archive dürfen sich auf die Dauer nicht mit solchen Akten belasten, die nur desshalb Bedeutung haben, weil sie als Beweismaterial für Ansprüche oder Forderungen von Privatpersonen dienen können.

Bij de discussie werd er op gewezen, dat het wenschelijk is in geen geval stukken te vernietigen, die jonger dan ongeveer 100 jaren zijn, daar niemand in staat is te beoordeelen, welke waarde deze stukken 100 jaren later voor de geschiedenis zullen hebben.

Nauw met dit onderwerp hing een andere samen, dat door den directeur van het Lotharingsch archief te Metz, dr. Wolfram, werd ingeleid, n.l. de vraag: of de biljetten der volkstelling in de archiefdepôts moeten worden opgenomen en bewaard. Ook hierover liepen de gevoelens zeer uiteen, zoodat ten slotte eene commissie werd benoemd om over de zaak in de volgende vergadering te rapporteeren. De stedelijke archivaris te Frankfort a. M. behandelde daarna de geschiedenis van het archief van het Duitsche Parlement, dat in 1849 te Frankfurt bijeenkwam. Het archief berust thans aldaar in de stedelijke bibliotheek, maar vele stukken zijn overal heen verspreid. Men doet thans pogingen om ze terug te verkrijgen. Voorts werden nog eenige mededeelingen omtrent het gebruik van het Zapon gedaan. Het door den Archivdirektor Von Weech

(Karlsruhe) aangekondigde onderwerp: Publicatie van archiefinventarissen, kwam wegens ziekte van den inleider niet in behandeling. De derde Archivtag zal het volgend jaar waarschijnlijk te Freiburg i. B. bijeenkomen.

In de eveneens te Dresden gehouden vergadering van het Gesamtverein der Deutschen Geschichts- und Altertumsvereine is o.a door den Archivrath Bailleu (Berlijn) gewezen op de verkeerde gewoonte, om bij de inventariseering van archieven de oorkonden te uitvoerig te behandelen in verhouding tot de andere stukken. Omtrent het onderwerp, dat aan de orde was, de inventariseering van andere archieven dan staatsarchieven, konden wegens gebrek aan tijd geene besluiten genomen worden.

In The Graphic van 27 October j.l. komt een artikel voor over het „Public record office", naar aanleiding van den nieuwen aanbouw aan de zijde van Chancery Lane, die kortelings is tot stand gekomen. Het artikel is voornamelijk merkwaardig om de afbeeldingen, waarmede het is versierd: een plattegrond van de gebouwen, de voorgevel, het inwendige, de oude Rolls chapel, het aan het archief verbonden museum en de kamer van den deputy keeper. Het nieuwe gebouw kost ongeveer 80,000 p.st., het is geheel brandvrij en wordt electrisch verlicht, het noordelijk gedeelte is bestemd tot bewaring der documenten, het zuidelijke bevat de kamers der ambtenaren, op de eerste verdieping bevindt zich het weinig bekende museum. Daarop volgen nog eenige opmerkingen over de verschillende personen, die men in het office aantreft, de genealogen voorop. Aanteekening verdient, dat thans verscheidene dames onder het ambtenaarspersoneel zijn opgenomen.

De schrijver van het artikel wijst daarna op enkele belangrijke documenten, die het nieuwe gebouw bergt: zooals het charter van de City van Londen, een brief van den Zwarten prins, met diens motto onderteekend, en zoo al meer. Zonderling is, dat de schrijver onder de merkwaardige stukken ook met het opschrift: „a king's revenge" den volgenden brief van Eduard I († 1307) afschrijft of liever in modern Engelsch overzet:

„Forasmuch as we have found in Sir Michael de Wymes neither good work nor good service, we hold him as our traitor and enemy. We command you, that ye cause his manor, where we lay, and all his other manors to be burnt, his lands and goods destroyed and his gardens thoroughly stripped, so that nothing remains of them, in order that all other such persons may take warning by him."

Voor zulke documenten behoefde onze Engelschman waarlijk niet tot de regeering van Eduard I terug te gaan!

In het reclameblaadje, dat de firma Hesekiel en Co. te Berlijn maandelijks uitgeeft, (Photographische Berichte, Oct. 1900) wordt een artikel van dr. Comte uit het Archiv für Kriminal-Anthropologie und Kriminalistik Bd IV aangehaald, waaruit blijkt, dat door dr. Comte proeven genomen zijn om handschriften, die veel in handen zijn, beter te bewaren door ze te bedekken met eene dunne laag collodium. Dr. Comte heeft daarbij gebruik gemaakt van de schutbladen, die eigenlijk dienen om de in de photographie gebruikte secco-films te bewaren. Deze schutbladen bestaan nl. uit papier met eene laag collodium bedekt. Dr. Comte schrijft hierover in hoofdzaak het volgende:

Mijne proef is verrassend goed geslaagd, en verdient door haren eenvoud aanbeveling. Men laat twee schutbladen van iets grooter formaat dan het handschrift, dat men de bewerking wil doen ondergaan, 1 à 2 minuten in zuiver water, waarin men eenige druppels glycerine gegoten heeft, liggen. Hierop legt men een dier bladen met de papierzijde naar onderen op de tafel, plaatst daarop het niet bevochtigde handschrift, en daarboven met de collodiumzijde naar onderen het andere schutblad. Daarop drukt men de drie lagen stevig maar toch niet te sterk op elkander, zoodat tusschen de schutbladen en het handschrift geene luchtblaasjes meer aanwezig zijn, en laat ze zoo drogen, wat eenige uren duurt. Is het praeparaat goed droog, dan kan men het papier der beide schutbladen zonder moeite er aftrekken, terwijl het collodium op de beide zijden van het handschrift achterblijft. De collodiumlaag is geheel doorzichtig. Het op die wijze behandelde papier zal, door hoe vele handen het ook gaat, niet scheuren; de scheuren, die er zich in bevonden, verdwijnen door de bewerking, en vlekken, die er later op mochten komen, kunnen er met water af gewasschen worden.

In een Russisch blad wordt het volgende vermeld:

Te Charkow werden in korten tijd verschillende personen, behoorende tot het personeel van het gemeentehuis, door tuberculose aangetast. De eerste gevallen werden waargenomen onder de beambten, die dikwijls een of ander in de archieven moesten nazoeken. Het onderzoek der documenten, door medici ingesteld, toonde aan, dat zij letterlijk met tuberkelbacillen waren bezaaid. Uit verdere onderzoekingen bleek, dat vroeger een aan tuberculose lijdend persoon met den dienst in het archief belast was geweest, en dat deze de verkeerde gewoonte had gehad, de vingers met den mond te bevochtigen, ten einde de bladen te kunnen omslaan. Vandaar de vorming van een haard, waaruit de tuberculose-bacillen zich gemakkelijk konden verspreiden. Voorzichtigheid blijft dus aanbevolen bij het gebruiken van oude documenten.

Vooral wake men er voor de vingers, die met de papieren in aanraking geweest zijn, niet in den mond te steken, en gewenne zich, om, voor men gaat eten, de handen eens flink te wasschen. Niet alleen met het oog op tuberculose maar ook met het oog op andere infectieziekten zijn dergelijke voorzorgen noodzakelijk.

1900/1901. No. 3.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 *Sept.* 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

IN MEMORIAM.
ALOYSIUS JOHANNES MARIA BROUWER ANCHER.
6 Maart 1856—26 December 1900.

Wij hadden den laatsten tijd herhaaldelijk opgemerkt hoe hij, ondanks geweldige pijnen, zich tot zijn arbeid ten archieve dwingen bleef. Wie hem na korter of langer tijd weer ontmoette, was pijnlijk getroffen bij het zien hoe zijn hooge en krachtig gebouwde figuur zonk, zijn gelaatstrekken zich scherpten, zijn oogopslag verflauwde. Toen was het omstreeks half September, dat hij mij kwam mededeelen dat het niet langer met werken ging; en weinig dagen later gaf zijn arts mij te kennen, dat het „een zeer leelijk geval" was en sprak mij niet tegen toen ik vragend repte dat het wel het begin van het einde scheen. Sedert heeft hij het kranke lichaam voortgesleept, tot geen geregeld werk meer in staat, kwam af en toe nog eens op het archief verpoozen — de dagen vielen hem zoo bitter lang! De stem begaf hem allengs meer en meer en zijn hulpbehoevende toestand voerde hem omstreeks half December naar de verpleging. Daar reikte ik hem nog de hand; het was ons afscheid: enkele dagen later, aan den avond van den tweeden Kerstdag, bezweek hij.

Zóó was het droevig einde, op ruim 44jarigen leeftijd van Brouwer Ancher's leven, een leven waarvan allengs, naar mij toescheen, de waarde in hoofdzaak voor hem was gaan liggen in het terrein van zijn werk. Dat het lot hem eerst voor een tiental jaren tot dat terrein heeft geleid, zal een ieder betreuren, die hem de laatste jaren heeft gekend.

Vóór hij in 1890 op het archief als volontair werkzaam werd, was hij eenigen tijd verbonden geweest aan de redactie van de Amsterdammer, Dagblad voor Nederland. Hoewel zijn verblijf aan de Universiteit te Amsterdam en te Utrecht tot geen academischen graad had geleid, was hij toch in de studenten-wereld als man van litteraire vorming en smaak wel bekend, zooals blijkt uit het feit dat hij in 1880 een der 5 leden was, op wie de keuze viel tot de samenstelling van een bloemlezing uit de verschillende studentenalmanakken van de jaren 1832—1881.

In het tijdschrift Nederland en in Gouverneur's Oude Huisvriend, vind ik vóór 1890 een en ander door hem gepubliceerd onder den pseudoniem Ankura, onderwerpen van mythologischen aard, vertellingen uit de sagenwereld. Onder den naam Ankura verscheen ook bij Brill in 1887 „De sagen van Diederik van Bern".

Eenmaal op het archief, waar hij in 1892 tot tijdelijk ambtenaar werd benoemd, bleef zijn keuze uit den aard uitsluitend gericht op onderwerpen uit de geschiedenis van Amsterdam. DE ROEVER vestigde zijn aandacht op het belang van een populaire behandeling van de Gilden, gegrond op de keuren. Een ondernemen van niet geringen omvang inderdaad; doch gesuggereerd door DE ROEVER, wien ook hij zooveel achting en sympathie toedroeg, waarborgden zijn ijver en lust in het werk weldra de beste verwachtingen. Deze zijn dan ook niet onvervuld gebleven. Het boekdeel in kl. 8° dat hij in 1895 onder den titel van „De Gilden" bij Loman en Funke in den Haag publiceerde, mag veilig als het eerste geschrift worden aangewezen dat met de noodige uitvoerigheid, op archiefonderzoek gebouwd, in aangenamen vorm, de bedrijfs- en nering-gilden te Amsterdam in de voornaamste deelen van hun organisatie behandelt.

Met verschillende bijdragen in velerlei tijdschriften, als ook in het Amsterdamsche Jaarboekje sedert 1897, heeft BROUWER ANCHER tal van onderwerpen uit de geschiedenis van Amsterdam, zijn plaatsbeschrijving en zeden en gewoonten behandeld. Een zijner laatste bijdragen bevat de Gids van het vorig jaar over de bestrijding van de pest in vroeger tijd. Gelijk bijna al zijn geschriften, kenmerkt zich ook dit opstel door de serieuse bedoeling om zooveel doenlijk rechtstreeks te geven wat de bronnen zelf vermelden.

Heeft alzoo zijn naam zich verzekerd de erkentelijkheid van allen die belang stellen in Amsterdam's verleden, sedert hij, na de definitieve organisatie, op het oud-archief werkzaam was, heeft ook daar zijn regelmatige en nauwgezette arbeid blijvende sporen nagelaten. Inzonderheid danken wij hem de uitbreiding der regeling der Charters, nog onder DE ROEVER aangevangen, en de beschrijving van tal van oude eigendomspapieren van kloosters, liefdadige instellingen en gilden. Niemand van hen die de laatste jaren het Oud-archief bezochten, die niet, naar

ik mij overtuigd houd, de dankbare herinnering zal bewaren aan zijn hulpvaardige medewerking, aan de innemendheid en eenvoud van zijn persoon.

Schoon hij niet ongevoelig was gebleven voor een grappig verhaal en ook zelf nog wel ten beste gaf wat hem van dien aard ter oore kwam, scheen toch zijn persoon de laatste jaren van een meer effen gelijkmatige natuur geworden. Naarmate zijn hoogst gedistingeerd voorkomen expressiever werd, scheen het wel als of zijn zeggen en handelen minder relief kreeg.

Het noodlot had hem, vóór de moordende kwaal hem greep, den laatsten tijd veel zieleleed berokkend.

Wij zien met weemoed op zijn ledige plaats.

AMSTERDAM, Januari 1901. W. R. VEDER.

De toegankelijkheid van het Zwolsche archief.

De geschiedenis van hetgeen te Zwolle is voorgevallen, is den lezers in hoofdzaak uit de Berichten (blz. 60 en 108) bekend. De zaak komt in het kort hierop neer: In 1895 zijn de moeilijkheden, die de archiefkwestie te Zwolle na het vertrek van den archivaris mr. J. W. MULDER opleverde, in dier voege opgelost, dat de Rijksarchivaris in Overijsel, mr. VAN HASSELT, zich bereid verklaarde zonder bezoldiging als archivaris op te treden, terwijl een door de gemeente gesalarieerde klerk onder hem met de werkzaamheden zou zijn belast. In 1898 werd het gemeentearchief naar de lokalen van het rijksarchief boven de Sassenpoort overgebracht. Bij de met het Rijk toen geslotene overeenkomst, die overigens den bestaanden toestand bestendigde, werd omtrent de toegankelijkheid en het gebruik van het gemeentearchief bepaald, dat daarvoor dezelfde reglementaire bepalingen zouden gelden als voor het rijksarchief, behoudens twee punten, die door Burgemeester en Wethouders bij bijzondere verordeningen werden geregeld. Het eene punt betrof de heffing van leges voor het afgeven van afschriften uit het archief, het andere het uitleenen van stukken. Op het laatste punt komt het hier aan. De gemeentelijke verordening bepaalde, gelijk bekend is, dat ieder, die een stuk uit het gemeentearchief wilde leenen, eerst eene waarborgsom van *f* 100.—, die bij niet tijdige terugbezorging verbeurd zou zijn, moest storten. In onze laatste vergadering heeft de Voorzitter het bedenkelijke dezer regeling op afdoende wijze aangetoond: zij werkt belemmerend, zonder het doel, beveiliging van het archief tegen verlies, te bereiken. Het betoog van den heer MULLER kwam juist van pas, want het overlijden van mr. VAN HASSELT maakte een einde aan de in 1898 tusschen het Rijk en de gemeente aangegane overeenkomst. De gemeente wenschte, dat ook de

nieuwe rijksarchivaris op dezelfde voorwaarden als zijn voorganger het beheer van het gemeentelijk archief overnemen zoude, en Burgemeester en Wethouders wendden zich met een verzoek in dien geest tot den Minister. In zijn antwoord verklaarde de Minister zich bereid de in 1898 aangegane overeenkomst te bestendigen, mits de verordening op het uitleenen van archiefstukken werd ingetrokken en vervangen door eene andere, waarbij de archivaris gemachtigd werd archiefstukken voor een bepaalden tijd en tegen ontvangbewijs te deponeeren in de verschillende rijksarchiefgebouwen en bibliotheken en in die gemeentelijke archiefgebouwen, waarin ook stukken uit de rijksarchieven kunnen worden gedeponeerd. Voor het uitleenen der gemeentelijke archivalia zouden dus dezelfde regels gelden, die sinds de ministeriëele beschikking d.d. 1 December 1897 (nr. 2960 K.W.), gewijzigd bij beschikking van 23 Februari 1900 (nr. 416 K.W.), voor het uitleenen van stukken uit rijksdepôts gelden. Uit het in den gemeenteraad van Zwolle d.d. 19 November 1900 medegedeelde mag met voldoening door onze Vereeniging geconstateerd worden, dat het voorstel van den Minister door de rede van onzen Voorzitter is uitgelokt.

Het gemeentebestuur van Zwolle nam met deze wijziging genoegen, maar stelde tegelijkertijd eene aanvulling voor, en het is juist die bijvoeging, die in den gemeenteraad ter sprake gebracht is en daar ernstige bestrijding heeft uitgelokt De door Burgemeester en Wethouders voorgestelde wijziging, waartegen de Regeering geen bezwaar bleek te hebben, bepaalt: „dat wanneer het buitengewoon kostbare archiefstukken geldt of wel stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente, de archivaris het uitleenen daarvan zal weigeren, behoudens beroep van den belangstellende op Burgemeester en Wethouders, ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren, en dat de speciale machtiging van dit college wordt gevorderd voor het uitleenen van stukken, te raadplegen elders dan in de voornoemde lokalen." De pointe van de bijvoeging was dus, dat de archivaris behoudens beroep op Burgemeester en Wethouders — de inlassching van het beroep was van den Minister — bevoegd was de uitleening van stukken te weigeren, zoo de raadpleging er van naar zijn oordeel zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente. In de raadsvergadering van 19 November j.l. werd de goedkeuring dezer overeenkomst aan de orde gesteld. Daarbij bleek van eene vrij sterke oppositie. Er werd gewezen op de gebrekkige redactie der nieuwe bepaling, die letterlijk zegt, dat er beroep is op Burgemeester en Wethouders van de weigering tot uitleenen van stukken, waarvan de raadpleging naar het oordeel van Burgemeester en Wethouders of van den archivaris tot benadeeling der gemeente zou kunnen leiden.

Natuurlijk is de bedoeling, en de Burgemeester deed dat ook uitkomen, dat alleen, ingeval de uitleening naar het oordeel van den archivaris bezwaren heeft, er beroep is op het college van Dagelijksch Bestuur. Daarom zijn ook de woorden „ingeval de archivaris de uitleening meent te moeten weigeren" ingelascht, die echter de bedoeling van het Dagelijksch Bestuur niet onberispelijk weergeven. De minder gelukkige formuleering schijnt een gevolg hiervan, dat op verzoek der Regeering het beroep op Burgemeester en Wethouders later in de reeds ontworpen redactie is ingevoegd.

Andere sprekers in den raad gingen evenwel verder. Zij hadden er bezwaar tegen, dat Burgemeester en Wethouders de bevoegdheid zouden hebben het uitleenen van stukken te weigeren, wanneer dat kon strekken tot benadeeling der gemeente. „Wanneer iemands eigendomsrecht, zeide de heer VAN EMBDEN, wordt betwist, en bijv. alleen het archief het eigendomsbewijs kan leveren, dan kan krachtens deze bepaling door den archivaris in overleg met Burgemeester en Wethouders de inzage geweigerd worden aan den belanghebbende, wien daardoor het licht, waarnaar hij zoekt, onthouden wordt. Spr. kan zich niet voorstellen, dat Burgemeester en Wethouders van hun recht gebruik zouden willen maken om een belanghebbende onkundig te doen blijven van stukken, die voor hem van groot belang zijn, al zou de gemeente daardoor ook nadeel ondervinden. Zij zullen toch niet aan het recht te kort willen doen ten voordeele van de gemeente." Daarom stelde de heer VAN EMBDEN voor, dat van eene weigering tot het uitleenen van stukken beroep zou vallen op den Raad. Later zijn standpunt nog nader toelichtende, zeide dezelfde spreker o. a., dat Burgemeester en Wethouders in een bepaald geval een onderzoek op het archief geweigerd hadden. Dit laatste werd dadelijk door den Voorzitter tegengesproken, en ook overigens viel het dezen en een der andere leden niet moeilijk aan te toonen, dat de voorsteller niet voldoende onderscheiden had tusschen het raadplegen en het uitleenen van stukken. Doel van de geïncrimineerde bepaling was alleen de beslissing over het uitleenen van sommige stukken aan het Dagelijksch Bestuur voor te behouden; de vraag in hoeverre het raadplegen van archiefstukken geweigerd kon worden, was thans niet aan de orde. Hierop werd het voorstel van den heer VAN EMBDEN met 12 tegen 7 stemmen verworpen. Nadat de Burgemeester daarop nog uitdrukkelijk had verklaard, dat het Dagelijksch Bestuur meent wel degelijk de bevoegdheid te hebben het raadplegen van archiefstukken te weigeren, schoon niet krachtens de thans bestreden bepaling, staakten over het voorstel tot goedkeuring der overeenkomst met het Rijk de stemmen. In de raadsvergadering van 10 December werd het voorstel van Burgemeester en Wethouders met 10 tegen 9 stemmen aangenomen. De Voorzitter meende na deze uitspraak

nog te moeten opmerken, dat de nu aangenomene bepaling uitsluitend het uitleenen van stukken betreft; toegankelijk voor het publiek is het gemeentearchief onder dezelfde voorwaarden als de rijksarchieven: ieder, die nasporingen wil doen in het algemeen belang, moet toegelaten worden tot het gebruik van het archief. Bij nasporingen ten dienste van particuliere belangen zullen Burgemeester en Wethouders te rade gaan met het doel.

Ziedaar de feiten. Laat ons thans nagaan, welk standpunt Burgemeester en Wethouders van Zwolle blijken in te nemen. En dan springt het, dunkt mij, in het oog, dat de redeneering van den Voorzitter niet strookt met de redactie van de geïncrimineerde bepaling. Het nieuwe voorschrift, dat de Minister aan Burgemeester en Wethouders had gevraagd, betrof het uitleenen van archiefstukken; toch voegen Burgemeester en Wethouders er eene bepaling tusschen, die de openbaarheid van het archief betreft, want de weigering geldt wel het uitleenen van stukken, maar de grond, waarop de weigering steunt, is niet ontleend aan bezwaren, aan het uitleenen verbonden, maar aan bezwaren tegen het raadplegen. Waar het geldt „stukken, waarvan de raadpleging zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente," wordt de uitleening geweigerd. Dit nu schijnt onlogisch. Wat niet geraadpleegd mag worden, mag niet worden uitgeleend, dat behoefde niet bepaald te worden. Of zou, zoo deze bepaling door het gemeentebestuur niet was ingelascht, iemand het recht hebben gehad alle stukken, ook die welke hij niet raadplegen mocht, ter leen te ontvangen? Neen, natuurlijk. Derhalve was de inlassching, die het Dagelijksch Bestuur van Zwolle heeft doen aannemen, geheel overbodig. In de betreffende bepaling had alleen moeten gesproken worden van die stukken, die, hoewel op het archief te Zwolle wèl te raadplegen, echter niet naar andere archieven of naar bibliotheken mochten worden uitgeleend, zooals b.v. de in de eerste plaats genoemde buitengewoon kostbare archiefstukken. Zoo men het uitleenen meer beperkt toelaat dan het raadplegen, dan behoort zulks alleen te geschieden op grond van de aan het uitleenen zelf verbondene bezwaren.

Uit de toelichting van den Voorzitter van den gemeenteraad bleek dan ook duidelijk, dat de bepaling geheel overbodig was. Burgemeester en Wethouders hebben het volkomen in hunne macht de kennisneming van die stukken, „waarvan de raadpleging zou kunnen leiden tot benadeeling der gemeente", te beletten (en daarmede vervalt het uitleenen van die stukken van zelf). Deze bewering van den Voorzitter is helaas maar al te waar. Voor de toegankelijkheid van het Zwolsche gemeentearchief gelden dezelfde regels als voor de toegankelijkheid der rijksarchieven, en die toegankelijkheid der rijksarchieven is inderdaad zeer

beperkt. Mr. BONDAM [1]) heeft het indertijd volkomen overtuigend aangetoond: het besluit van 1856 geeft alleen toegang aan diegenen, „die in het algemeen belang nasporingen wenschen te doen" (zie art. 1 van het K. B. van 26 Juni 1856 nr. 10), en art. 9 zegt nog positiever: „De stukken, welke niet geschikt zijn om licht over de geschiedenis te verspreiden, doch welker inhoud enkel van belang kan zijn voor eenigen tak van administratie of wel voor bijzondere personen, worden niet anders ten gebruike gegeven dan aan hen, die kunnen bewijzen daartoe gerechtigd te zijn." Derhalve personen, die met het Rijk of, waar deze bepalingen door eene gemeente, zooals te Zwolle het geval is, overgenomen zijn, met eene gemeente een geschil hebben, en die daarom voor hun particulier belang nasporingen wenschen te doen in het archief, kunnen, ja moeten zelfs geweerd worden. Slechts ééne uitzondering laat het Koninklijk Besluit toe: zij kunnen de stukken ten gebruike ontvangen, „zoo zij er toe gerechtigd zijn"; de archivaris is dus wel verplicht van de openbare registers, die bestemd zijn geweest rechtshandelingen van particulieren voor vergetelheid te bewaren, transportregisters b.v., inzage aan de belanghebbenden te verleenen, maar uit oude rekeningen, die uitsluitend de provinciale of gemeentelijke administratie raken, uit de resolutieboeken enz., heeft hij alleen inzage te geven aan hen, die de registers willen raadplegen in het algemeen belang.

Zoo is de theorie, en hoewel ieder erkent, dat het standpunt van den wetgever van 1856 lang verouderd is, wordt het bezwaarlijke dier bepaling slechts weinig gevoeld. Nooit wordt een bezoeker van een der rijksarchieven de toestemming tot het raadplegen van bepaalde stukken geweigerd, omdat zijn onderzoek niet het algemeen, maar het particulier belang op het oog heeft. Het is mogelijk, dat eene enkele maal het raadplegen van stukken geweigerd is, maar dan toch uitsluitend omdat de kennisneming er van strijden zou met het algemeen belang, nooit omdat het een particulier belang geldt, en ook nooit omdat het onderzoek zou kunnen blijken niet in het financiëel belang van het Rijk te zijn. Het knellende der bepalingen van het K. B. van 1856 wordt niet gevoeld, omdat die bepalingen in deze nooit worden toegepast. De praktijk is vrijgeviger dan het bekrompene voorschrift. De Regeering zelve weet dat: zij heeft haar ambtenaren opgedragen haar elk jaar mededeeling te doen omtrent het gebruik gemaakt door en de inlichtingen verstrekt aan autoriteiten en particulieren, en uit de verslagen, die daarvan inkomen, weet de Regeering, dat tallooze nasporingen en onderzoekingen uitsluitend een particulier belang ten doel hebben. Zoo is eigenlijk de behoefte aan wijziging der verouderde bepaling nooit gevoeld.

[1]) Zie zijn opstel over „De openstelling onzer archieven" in: Archievenblad 1897/8 blz. 89.

Maar iets anders is het, nu het Rijk bij overeenkomst van gemeentebesturen bedingt, dat deze hare archieven toegankelijk zullen stellen op dezelfde voorwaarden als het Rijk de zijne. Want bij de gemeentebesturen bestaat meer dan bij het Rijk de neiging om de toegankelijkheid der archieven te beperken. En dat toch ook bij deze archieven de raadpleging niet beperkt moet worden, allerminst door het eigen belang der gemeenten zelven, onze Vereeniging heeft daaromtrent zoo duidelijk mogelijk uitspraak gedaan op hare zesde jaarvergadering (3 Juli 1897). Na het referaat van mr. BONDAM, dat boven is geciteerd, werden o. a. de volgende stellingen aangenomen:

I. Eene regeling bij de wet omtrent het gebruik der oude archieven van openbare instellingen of ambtenaren is gewenscht.

II. Zulk eene regeling dient zooveel mogelijk onbeperkte tengebruikestelling der archieven te huldigen.

III. Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegdheid van de beheerders der archieven, om de toelating aan bezoekers te weigeren, maar slechts waar het algemeen belang zulks eischt.

Omtrent de discussie over de derde stelling schrijft de verslaggever in het Archievenblad (1897/8 blz. 24): „Mr. HEERES stelde naar aanleiding van de reeds gehouden discussie eene nieuwe stelling voor, tusschen de 2e en 3e in te lasschen, en wel de volgende: „Uitdrukkelijk dient te worden geregeld de bevoegdheid van de beheerders der archieven, om de toelating van bezoekers te weigeren, waar het algemeen belang zulks eischt."

„Naar aanleiding van dit voorstel bracht mr. OVERVOORDE de vraag ter sprake, hoe de gemeentearchivaris heeft te handelen, wanneer iemand een onderzoek wenscht in te stellen omtrent rechten zijner gemeente, welke betwist worden; of hij in dat geval de tegenpartij uit het archief der gemeente wapenen tegen haar mag verschaffen en zoo neen, of dit dan niet in de nieuwe stelling moet worden uitgedrukt.

„Verscheidene leden verklaarden zich ten sterkste tegen deze laatste opvatting en de stelling werd dan ook in stemming gebracht, in zooverre slechts gewijzigd — door den voorsteller zelf — dat na het woord „weigeren" de woorden „maar slechts" worden ingevoegd.

„Aldus veranderd werd zij aangenomen met 11 stemmen voor, 3 tegen en 2 blanco."

Onze Vereeniging heeft zich dus duidelijk uitgesproken, en die beslissing verheugt mij, ook al erken ik, dat zulk eene ruime toegankelijkheid der gemeentearchieven tot onbillijkheden leiden kan [1]). Die

---

[1]) Het is b.v. onbillijk, dat, zoo eene gemeente in een proces is gewikkeld met een particulier, de laatste het gemeentearchief vrij doorsnuffelen kan, terwijl hij zijne eigene papieren achter slot en grendel houdt.

enkele misbruiken wegen niet op tegen het groote voordeel, dat alle archieven zoo ruim mogelijk toegankelijk zijn, ook voor particuliere onderzoekingen, ook voor onderzoekingen, die kunnen blijken tot een financieel nadeelig resultaat voor de gemeente te leiden. In de stelling van mr. HEERES wordt van het algemeen belang gesproken, zonder dat het begrip nader gedefinieerd wordt. Dat schijnt mij dan ook vrij wel ondoenlijk toe. Categorieën van personen uit te sluiten in verband met het doel van het onderzoek is nutteloos, want men kan zich altijd van tusschenpersonen bedienen en het doel van zijn onderzoek zoodanig omschrijven, dat het niet valt onder eene verbodene categorie. Er zou dus niets anders overblijven dan het onderzoek van bepaalde registers en papieren eens voor al te verbieden, en daardoor zou het vrije onderzoek veel te veel beperkt worden [1]. Mij schijnt het de verstandigste regeling de gevallen, waarin het onderzoek in de archieven in het algemeen belang niet toegelaten kan worden, over te laten aan het oordeel van den archivaris, van wiens verbod altijd beroep valt op den Minister of het gemeentebestuur, gelijk thans bij de rijksarchieven feitelijk de toestand is. Men loopt dan alleen gevaar, dat de archivaris het onderzoek te ruim zal toelaten. Wil eene gemeente om die reden den archivaris meer binden, zij formuleere dan de uitzonderingen duidelijk; de beslissing in elk bijzonder geval over te laten aan Burgemeester en Wethouders, die geroepen zijn het gemeentelijk belang voor alles te behartigen, schijnt mij een beslist verkeerd stelsel toe.

Burgemeester en Wethouders van Zwolle hebben intusschen, dank zij het Koninklijk Besluit van 1856, de bevoegdheid elk onderzoek in het archief, dat tot benadeeling der gemeente kan strekken, te verbieden, en het is te verwachten, dat zij van die bevoegdheid gebruik zullen maken — hun wensch om ook bij het uitleenen der stukken dat recht nog eens uitdrukkelijk te constateeren, bewijst het. Om die reden ware in dit geval aanneming van het voorstel van den heer VAN EMBDEN (beroep op den Raad) gewenscht geweest. Op zich zelf is er natuurlijk geene reden om aan te nemen, dat een gemeenteraad vrijgeviger zal zijn dan zijn Dagelijksch Bestuur, en ook te Zwolle bestaat geenszins de zekerheid, dat de gemeenteraad het archief ruimer zou openstellen, dan Burgemeester en Wethouders. Er is dan ook slechts één afdoend middel tegen het verkeerde beginsel, dat Burgemeester en Wethouders van Zwolle blijken voor te staan: herziening van het Koninklijk Besluit van 1856.

R. FRUIN.

---

[1] In 's Rijks archief-depôt in Zeeland bevinden zich o. a. in de archieven van het Geneeskundig staatstoezicht de kennisgevingen van de afwijzingen van candidaten op de door de provinciale geneeskundige commissiën afgenomene examens. Diergelijke stukken, zou men zeggen, behooren per se ontoegankelijk te zijn. Ook het algemeen belang schijnt dat te vereischen. Toch zou ik niet aarzelen b.v. den levensbeschrijver van een beroemd geneesheer in de gelegenheid te stellen te onderzoeken, of zijn held inderdaad op zulk een examen afgewezen was.

Historisch-statistische schetskaarten.

Het denkbeeld van de vervaardiging eener reeks van kaarten, alle op dezelfde schaal, ten gebruike bij wetenschappelijke onderzoekingen van verschillenden aard, is niet zoo heel nieuw meer. Reeds in 1883 heeft Prof. VON THUDICHUM te Tübingen het opgevat en voor een bepaald doel en voor eene bepaalde streek ook ten uitvoer gebracht. Van dien tijd af streefde de genoemde geleerde er naar zijn denkbeeld toe te passen op geheel Duitschland en zoo mogelijk ook op de omliggende landen.

Sedert de Historikertage te Innsbrück en te Nürnberg in 1896 en 1898 is men in Duitschland onder de deskundigen voor THUDICHUM's plan warm geworden, en de vereeniging van Duitsche Publicationsinstitute heeft zich de zaak aangetrokken. Tegenwoordig is men druk bezig de uitvoering van de groote onderneming te verzekeren, en inderdaad heeft men in verschillende landen de hand reeds aan het werk geslagen. Zooals door de verslagen van het Historisch Genootschap en door de mededeelingen op de vergaderingen van deze vereeniging, in December j.l. te Utrecht gehouden, bekend is, worden ook in Nederland historische schetskaarten vervaardigd.

Behalve Prof. THUDICHUM hebben zich vooral Dr. ERMISCH en Prof. LAMPRECHT veel moeite gegeven om het nut van de kaarten — Grundkarten heeft men ze in Duitschland genoemd — aan te toonen.

Zij hebben betoogd dat zulke kaarten onmisbaar zijn om de uitkomsten van wetenschappelijk onderzoek, niet alleen van „de historische wetenschap in den ruimsten zin van het woord", maar ook van „Volkswirthschaft, statistiek, aardrijkskunde, natuurwetenschappen enz." duidelijk voor te stellen; dat zij dus geene zelfstandige waarde hebben, maar slechts hulpmiddelen zijn.

Volgens Dr. ERMISCH zouden zij kunnen dienen voor de verduidelijking en de aanschouwelijke voorstelling van praehistorische vondsten, gouwen, burchten, ontstaan van steden, kerken, diocesen, scholen, heerlijkheden, dialecten, volksliederen, kerkelijke gezindten, handelswegen, bedrijven, wijnbouw, diersoorten en tal van andere zaken; hij noemt er 33. Inderdaad zou dit getal gemakkelijk te vermeerderen zijn.

De grondgedachte is ongetwijfeld gelukkig. Graphische voorstellingen zijn reeds lang in verschillende wetenschappen gebruikt om de resultaten van waarneming en onderzoek zoo voor te stellen, dat zij als met een oogopslag te overzien zijn. Waarom zouden andere wetenschappen het goede voorbeeld niet volgen? Maar dergelijke voorstellingen zijn duur, en in menig boek ontbreekt de cartographische bijlage alleen omdat het opzettelijk teekenen van schetsen, plattegronden of wat het dan ook zij, te kostbaar wordt. Heeft men nu een raam te zijner beschikking, dat

voor allerlei doeleinden bruikbaar is, het bezwaar van moeite en kosten is overwonnen. Tal van geleerden zouden gewis met zulk een raam zeer gebaat zijn, en tal van boekwerken zouden meer tot hun recht komen, indien de schrijvers er op konden teekenen wat zij hadden gevonden en beschreven.

Het is echter niet genoeg van een raam in het algemeen te spreken; de groote vraag is waaruit dat raam bestaan moet, m. a. w. wat op de historische schetskaarten moet staan. En hieromtrent zijn de meeningen verschillend.

De ontwerpers van het plan zijn tot het besluit gekomen dat de grondkaarten niet anders moeten bevatten dan het hydrographische net en daarbij de grenzen en de plaatsnamen. Reeds tegen deze opvatting — die in de praktijk werkelijk is toegepast — is verzet aangeteekend. Prof. SEELIGER verklaarde in zijne „Critische beschouwingen over de grondkaarten" met nadruk, dat o.a. de orographische toestanden, de ligging en de namen van bergen, dalen en gronden, onmisbaar zijn, vooral waar het te doen is om vroegere grenzen in de schetskaarten te teekenen. Kaarten van den generalen staf en kadastrale kaarten zouden alleen aan het doel beantwoorden.

Deze bedenking is niet ongegrond, maar zij geldt toch alleen gevallen, waarin landsgrenzen moeten worden aangegeven in zulke streken, waar de natuur deze als het ware zelf heeft afgebakend. In dergelijke gevallen zullen de hydrographische netten inderdaad niet bruikbaar zijn zonder invoeging van orographische détails. Maar ook dan zal het doel toch beter bereikt worden met de schetskaarten dan met behulp van de stafkaart, die veel te veel bevat om éene enkele zaak, welke ook — stel b.v. den loop van epidemische ziekten — daarop aan te geven, en die daarenboven geheel onbruikbaar is voor eene mogelijke verspreiding van de bedoelde speciaal-kaart door den druk.

Een ernstiger bezwaar tegen de grondkaarten, mede door Prof. SEELIGER geopperd, geldt de grenzen. Eigenlijk is met dit woord nog niet uitgedrukt wat de Duitsche term bedoelt: G e m a r k u n g e n. Dit woord moet beteekenen alles wat een afgepaald gebied vormt, niet alleen eene gemeente met haar grondbezit dus, maar ook b.v. een riddergoed.

Deze „Gemarkungsgrenzen" worden nu op de Duitsche grondkaarten aangebracht volgens den thans bestaanden toestand, zooals men dien uit de kadastrale kaarten of de liggers voor de grondbelasting met meer of minder zekerheid kan opmaken. Daarbij nu is aangenomen — en zulks door de vertegenwoordigers der „landesgeschichtliche Publications-Institute" op de vergadering in 1896 te Innsbrück — dat die „Gemarkungsgrenzen tot 1400 terug een z e k e r e n grondslag van g r o o t e s t a b i l i t e i t" geven.

Tegen deze werkelijk eenigszins boute bewering is Prof. SEELIGER met groote kracht opgekomen, en in zijne critische beschouwingen (te München als brochure uitgegeven in 1900) heeft hij met feiten en cijfers aangetoond, dat zij onhoudbaar is voor verschillende streken van Duitschland en voor andere zeer betwijfelbaar. Trouwens, men behoeft niet over de gegevens van SEELIGER te beschikken om de uitspraak te kunnen wederleggen. De eenvoudige herinnering aan de verwoestingen van den dertigjarigen oorlog en aan de kolonisatie der achttiende eeuw, met name in het gebied der Hohenzollernsche Koningen, is wel voldoende om twijfel in deze te rechtvaardigen. De voorvechters der grondkaarten met Gemarkungsgrenzen ontkennen dit ook niet allen: Dr. KÖTSCHKE b.v. komt er rond voor uit. Maar toch pleit hij voor die hedendaagsche grenzen als grondslag: „men moet van de tegenwoordige grenstoestanden voortdringen in vroegere tijden". Daarbij acht hij het geoorloofd van de tegenwoordige Gemarkungsgrenzen uitgaande „ruwere schetsen te wagen, die . . . . wel niet de historische werkelijkheid weergeven, ons echter wel helpen om de toestanden van het verleden ons voor te stellen, schetsen, waarbij het aankomt op een beeld van het geheel, niet daarop of een 10 of zelfs 100 H. A. nauwkeurig overeenkomstig de historische werkelijkheid gekleurd of gestreept zijn. . . . . Bovendien, de fouten zijn meestal betrekkelijk onbeduidend, en bij de teekening van grootere kaarten heffen zij elkander grootendeels op."

Tegen zulke redeneeringen is terecht ernstig geprotesteerd. Het ware beter in het geheel geene grondkaarten te maken dan dezulke, die zich uitgeven voor even bruikbaar bij eene studie over de XVe als bij eene over de XVIIIe eeuw, en daarbij schipperen en knoeien met wat zij als hoofdzaak aanbieden: de grenzen. Daarop toch — Prof. LAMPRECHT legt er allen nadruk op — daarop komt het op de grondkaarten aan. En immers, zoo het hier n i e t op aankwam, dan ware het gemakkelijker een kaartennet te koopen zooals die op scholen gebruikt worden, met een teekenaap, en dan te teekenen wat men wil. Prof. SEELIGER zou in dat geval volkomen gelijk hebben: de schetskaarten zouden doelloos zijn. Op de Nederlandsche grondkaarten, die de grenzen der oude gerechten aangeven, zijn gelukkig SEELIGER's bedenkingen niet toepasselijk.

Men spreekt tegenwoordig van „Grundkartenhistoriker". Aangezien het woord historie onderzoek beteekent, kan de naam er etymologisch mede door, maar overigens is hij nog al vreemd. Bedoelt men er meê „Historiker" die „Grundkarten" gebruiken, dan vrees ik dat hun aantal niet zeer groot zal zijn; weinig historische quaestiën zullen met behulp dezer kaarten opgelost kunnen worden, en voor die, waarbij dit wel mogelijk zou wezen (zooals de ligging van gouwen, de omvang van kerkelijk gebied en dergelijke) geven de kaarten slechts een onvertrouwbaren grondslag.

Geschiedkundigen zullen de schetskaarten wel niet dagelijks te baat nemen. Maar daarmede zijn deze niet veroordeeld. Voor allerlei niet-historische quaestiën kunnen zij uitnemende diensten bewijzen. Zij kunnen voor de voorstelling van het af- of toenemend gebruik van een voedingsmiddel of de uitbreiding van het spoorwegverkeer even goed dienen als voor de begrenzing der dialect-sphaeren of der Byzantijnsche bouwkunst. Statistisch zullen de schetskaarten waarschijnlijk vaker zijn dan historisch, maar zoo zij op den naam „historisch" gesteld zijn, zij haar die van harte gegund; de historie heeft het voorrecht dat zij van alle kanten wordt aangezocht om haren naam te mogen dragen en overal vriendinnen ontmoet, die stijf en strak beweren tot hare naaste familie te behooren.

Ik wensch den Grundkarten een goed succes en twijfel daaraan ook niet, nu zij in ons land den steun hebben verworven van den heer HOEFER te Hattem, voor wiens mededeelingen te dezer zake in de eerlang te verschijnen Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap ik de belangstelling van den deskundigen lezer inroep.

UTRECHT, Februari 1901. F. J. L. KRÄMER.

Aan den heer Mr. S. Muller Fz., Voorzitter van de Vereeniging van archivarissen in Nederland.

WelEdel Gestrenge Heer!

Allereerst wensch ik U mijn dank te brengen voor de waardeerende woorden, die gij voor mij persoonlijk over hadt in Uwen aan mij gerichten brief, opgenomen in het Nederlandsch Archievenblad no. 2 van 1900/1901.

Vergun mij thans, enkele opmerkingen te maken over den verderen inhoud van Uwen brief.

Gij, die blijkbaar nog al behagen vindt in het „werken" met spreekwoorden, zult het nu zeker mij wel ten goede willen houden, als ik in herinnering breng het woord van Talleyrand: „Geef mij van iemand één regel schrift en ik breng hem aan de galg". Nu dicht ik U geenszins het snoode plan toe, het te hebben gericht tegen het leven van Burgemeester en Wethouders, veel minder tegen dat van de raadsleden van Leeuwarden, die gij ten langen laatste van de zonde der archivarisbenoeming geheel hebt vrijgepleit (de doodstraf bestaat trouwens gelukkig niet meer in ons land). In figuurlijken zin echter tracht gij Burgemeester en Wethouders dood te slaan door in de, ook in Uwen brief aan mij, van hen aangehaalde woorden iets te lezen, wat er niet in staat, allerminst door hen werd bedoeld. Volgens deze woorden toch wilden zij, evenzeer als gij en, laat ik er bijvoegen, evenals ik, een vakman tot archivaris aanstellen, al zou hij geen a k a d e m i s c h e n graad bezitten.

Toch schrijft gij: „Bepaald noodig achten de Leeuwarder heeren het voor den goeden gang van zaken, dat een archivaris zij o nwetenschappelijk en o nzelfstandig." Vergeet voorts niet, wat het laatste punt betreft, dat, zooals ik meen, reeds vroeger duidelijk te hebben doen uitkomen, de archivaris, ingevolge het tweede lid van art. 103 der gemeentewet, nu eenmaal staat onder den gemeente-secretaris en daarom een aan dezen ondergeschikt ambtenaar is. Zoolang dit artikel niet is veranderd, valt hieraan niets te doen. Wil echter daarom niet gelooven, dat aan de Leeuwarder archivarissen ooit is belet, zooveel mogelijk, zelfstandig te werken, zij het onder den secretaris. Zoo is het ook duidelijk bij Burgemeester en Wethouders te lezen. Ik zal intusschen op dit punt niet verder ingaan, want ik vrees, U toch niet te zullen overtuigen.

Al komt nu de verantwoordelijkheid der verleden jaar gedane benoeming van een gemeente-archivaris geheel voor rekening van Burgemeester en Wethouders, het heeft mij, gelijk U reeds zal zijn gebleken, niet weerhouden, de benoemde zelve in bescherming te nemen tegen de in de laatste jaarvergadering Uwer vereeniging haar aangedane behandeling. Wel schrijft gij, dat het voorstel, om haar niet uit te noodigen, tot het lidmaatschap Uwer vereeniging toe te treden, niet van U is uitgegaan, maar dat gij het ambtshalve hebt verdedigd, zonder ingenomenheid. Mag ik U zeggen, wat door mij in een geval als het Uwe zou zijn gedaan? Ik zou de verdediging aan den voorsteller-zelf hebben overgelaten. Gij noemt intusschen het voorstel „correct", omdat het reglement Uwer vereeniging bepaalt, dat slechts als leden worden toegelaten: *a.* archivarissen; *b.* andere wetenschappelijke ambtenaren aan Nederlandsche archieven. Maar al was een-en-twintig jaren geleden, in 1880, door het toenmalig college van Burgemeester en Wethouders van Leeuwarden verklaard, dat het niet een archivaris, maar een commies, eigenlijk een adjunctcommies, verlangde, er werd, krachtens de door den raad vastgestelde organieke bepaling, sedert telkens en ook nu een archivaris benoemd. Waarom kon deze nu niet in de eerste categorie der leden worden geplaatst? Of vragen de leden Uwer vereeniging zich te voren af, of de benoemde archivaris de benoeming wel waardig is?

Ook reeds vroeger wees ik er op, dat het door Uwe vereeniging (op het door U verdedigd voorstel) tegenover de nieuwbenoemde Leeuwarder archivaresse genomen besluit weinig strookte met de vriendelijke en hoffelijke woorden, in Uwe openingsrede over haar gesproken. En wat is Uw antwoord? Dat gij uitdrukkelijk en herhaaldelijk bij de verdediging van dat voorstel hebt doen uitkomen, „dat uit het besluit niet zou blijken van de geringste animositeit tegen de persoon der benoemde", en verder, „dat de Vereeniging alléén een protest bedoelde tegen de aanranding van de eer van Ul. werk." Maar zij werd er dan

toch de dupe van, en iets later schroomt gij zelfs niet, haar met den weinig vleienden naam van . . . . „boekverkoopersbediende" te betitelen. Het moge niet in Uwe bedoeling hebben gelegen, met dit woord „animositeit" tegen de benoemde aan den dag te leggen, van „vriendelijkheid", van „hoffelijkheid" jegens haar, die gij in Uwe openingsrede het „welkom" hadt toegeroepen, getuigt het allerminst. „Welkom", ja, maar tot ons komen niet. Dat vloekt. Ik zou het willen noemen een contradictio in adjecto. Het deed mij alles denken aan de gewoonte der ouden, om hun offerdieren met bloemen te bekransen, alvorens ze den Goden te wijden.

Ik wensch het hierbij te laten.

Alleen moet ik U nog verklaren, dat wat ik schreef omtrent de archieven van IJselstein, Haarlem en Utrecht was ontleend aan een bron, die ik alleszins betrouwbaar achtte. Aan de ten slotte door mij behandelde hoofdzaak, de wenschelijkheid van de overbrenging van de gemeente-archieven naar de rijksdepôts, doet dit nochtans niets af.

Gaarne noem ook ik mij met bijzondere hoogachting,

Uw zeer dienstw.

LEEUWARDEN. A. DUPARC.

(Op uitdrukkelijk verlangen van den heer Duparc, die gaarne het laatste woord behield, heeft de heer Muller van zijn recht van repliek afgezien. RED.)

Brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz. bij het Paleis van Justitie te Rotterdam.

In het Nederlandsch Archievenblad No. 2 van den jaargang 1900—1901, wordt door den heer J. H. W. UNGER eene beschrijving van en eene critiek geleverd over het gebouw aan den Noordsingel te Rotterdam, deel uitmakende van het Rechtsgebouw aldaar, en bestemd tot bewaarplaats van rechterlijke akten en dergelijke stukken.

Het zij mij vergund naar aanleiding daarvan, eenige opmerkingen in het midden te mogen brengen.

Terwijl tot voor korten tijd nog in alle rechtsgebouwen, en thans nog in de meeste, de verschillende notariëele akten en rechterlijke bescheiden, waaronder tevens de akten van den burgerlijken stand, in verschillende ondergeschikte niet brandvrije vertrekken, ja meestal op zolders waren ondergebracht, werd in den laatsten tijd de eisch gesteld dat zulke stukken in brandvrije vertrekken zouden worden opgeborgen.

Aan dien eisch heeft het door den heer UNGER beschreven gebouw zijn ontstaan te danken; het is echter nimmer de bedoeling geweest daarvoor archiefgebouwen in optima forma te stichten.

Zulk een bewaarplaats is geen openbaar gebouw, bestemd tot werkplaats van archivarissen, bezoek van publiek, plaats van onderzoek voor belanghebbenden; het is slechts een bergplaats voor geordende bescheiden, waarin nu en dan een klerk wat komt opbergen of halen, zooals hij dat voorheen op den zolder of op andere volgepropte en niet verwarmde localen deed. Het publiek komt er nooit.

Rekening houdende met de belangrijke kosten die een dergelijke brandvrije inrichting reeds uit den aard der zaak vordert, is bij den bouw gestreefd naar den grootsten eenvoud en weinig kostbaarheid in de samenstelling. Op slechts enkele oude registers na, hebben alle registers dezelfde afmetingen en zullen zij die blijven behouden, daarom was het geen overwegend bezwaar enkele oude grootere registers op hun plat te leggen, en zouden de meerdere kosten van verplaatsbare regels niet te verdedigen zijn geweest.

De lichtramen zijn veel breeder dan de registerstellingen, en 't licht valt dus behoorlijk in de dwarsgangen; de gangen zijn dan ook in werkelijkheid goed verlicht, waartoe de hoogere lichtschepping, mogelijk doordat de verdiepingen 3,25 M. hoog zijn, het hare bijdraagt. De losse trapjes om bij de bovenste rijen te kunnen komen behoeven niet bijzonder hoog te zijn, en 't is wel overdreven, om waar er zelden meer dan twee personen tegelijk in het archief zijn, en elke plaats van twee kanten te bereiken is, te denken aan versperring door zulk een trapje in een gangpad teweeggebracht.

De ventilatie om de registers is, al staan ze vast rug aan rug, even groot als bij boeken die op planken staan, en van achteren vrij zijn. Ook hier staan ze toch aan drie zijden vrij. De ventilatie door de glasjalousiën geschiedt op elke verdieping, en levert geen bezwaar op, ook al waren alle stellingen geheel gevuld. De warmwater-verwarming doet 's winters nacht en dag dienst, want ze maakt deel uit van de inrichting tot verwarming van het vrouwenkwartier van het aangrenzend huis van bewaring. Hoe de heer Unger dus zeggen kan dat er van centrale verwarming geen sprake is, is een raadsel. Een broeikas-temperatuur wordt er niet mede bereikt, is ook niet noodig, maar eene die de kilheid wegneemt, droogte geeft en de temperatuur er niet al te veel doet dalen.

Er is bij den bouw dezer bergplaats op de toekomst gerekend zoodat nog ± 100 % stellingruimte onbezet is. Noodig was het dus in de eerste 80 jaren zeker niet, om oude akten te plaatsen juist bij den ingang; die plaats had tot het laatst toe onbezet kunnen blijven.

Voor 't bijwerken van registers van den Burgerlijken stand, de contrôle daarvan enz. is in het Rechtsgebouw afzonderlijk behoorlijk te verwarmen werkruimte aanwezig.

Resumeerende, kom ik tot de conclusie dat de heer Unger zeer ten

onrechte aan dit gebouw dezelfde eischen gesteld heeft als aan de Provinciale Archiefgebouwen, dat van de gemeente Rotterdam en dergelijken gesteld mogen worden en de architect aan veel minder hoogere eischen had te voldoen, en om finantiëele redenen met bovengenoemde gebouwen niet had te concurreeren. Bij de vele groote maatschappelijke vraagstukken aan de zorg der Regeering toevertrouwd is het m. i. gelukkig, als de autoriteiten het doen van ongemotiveerd hooge uitgaven voor 't Archiefwezen afwijzen, ook al strookt dit niet geheel met de inzichten van den heer UNGER.

W. C. METZELAAR,
Ing. Arch. v. d. gev. en rechtsgeb.

Nog eens het archiefgebouw van het Paleis van Justitie te Rotterdam.

De heer W. C. METZELAAR, ontwerper van bovengenoemd gebouw, heeft gemeend uiting te moeten geven aan zijn bezwaren tegen mijn kritiek in de vorige aflevering van het Nederlandsch Archievenblad opgenomen. De redacteur van ons tijdschrift stelde mij welwillend in staat te repliceeren en hiervan maak ik gaarne gebruik, omdat het mij ook gelegenheid geeft enkele der door mij gemaakte opmerkingen nader toe te lichten.

De lezer zal zonder twijfel het verschil in de opschriften dezer beide artikeltjes opmerken. Ofschoon de heer METZELAAR beweert, dat het niet in de bedoeling lag „een archiefgebouw in optima forma" te stichten en dus zijn schepping hier slechts betitelt met den bescheiden naam: „brandvrije bergplaats voor rechterlijke akten enz.", wil ik er op wijzen, dat ik de door mij gebruikte benaming heb overgenomen uit Bestek no. 78, volgens hetwelk aanbesteed werd „het maken van een gebouw voor den dienst der Arrondissements-Rechtbank en der 3 Kantongerechten te Rotterdam, met daarbij behoorend en daaraan verbonden brandvrij Archiefgebouw [1]) voor notarieele akten, de registers van den burgerlijken stand en verdere rechterlijke archieven, alles op het voorterrein van de strafgevangenis aan den Noordsingel te Rotterdam". Ook later wordt in het bestek geregeld van Archiefgebouw gesproken. Dezen naam gebruikte ik dus niet ten onrechte.

De heer METZELAAR zegt verder: „het is geen openbaar gebouw, bestemd tot werkplaats van archivarissen, bezoek van publiek, plaats van onderzoek voor belanghebbenden." Volkomen juist; doch de schrijver kan niet aantoonen, dat ik dezen eisch gesteld heb.

---

[1]) De spatieering is van mij.

Het is een bergplaats, alweer volkomen juist, doch eene waarin wel degelijk gewerkt moet worden door de bewaarders der archieven en hunne ambtenaren, ofschoon niet dagelijks, toch dikwijls uren achtereen. Dat de heer METZELAAR dit niet heeft ingezien, is juist de fout. Het is niet voldoende als ingenieur of architect een gebouw in elkaar te kunnen zetten, in de allereerste plaats dient de ontwerper zich rekenschap te geven van de eischen van den dienst, waarvoor het gebouw bestemd is en dit nu is hier niet geschied. De bewaarders der archieven zijn door hem niet geraadpleegd; had hij dat gedaan, dan zouden beiden als stellige noodzakelijkheid er op gewezen hebben, dat in beide afdeelingen onmisbaar is een ruimte, zij het ook een kleine, waarin eene gelegenheid aanwezig is tot werken.

Dat de heer METZELAAR „het bijwerken van de registers van den burgerlijken stand, de contrôle daarvan enz." wil doen geschieden „in een afzonderlijk behoorlijk te verwarmen ruimte in het Rechtsgebouw" bewijst, dat hij zich geen rekenschap heeft gegeven van den aard dezer werkzaamheden en zelfs niet van de plaatselijke gesteldheid. Men stelle zich die klerken voor, sjouwende met de gewoonlijk nog al zware registers van den burgerlijken stand van het Archiefgebouw door de 21 M. lange gang naar een of ander localiteit boven of beneden in het Paleis van Justitie. Wat een moeite en wat een tijdverlies!

Ik zal de bewering van den heer METZELAAR, dat de door hem genoemde ruimte volgens zijn ontwerp in het hoofdgebouw aanwezig is, niet in twijfel trekken, doch moet er tegenover stellen dat, volgens mijn berichtgevers, thans van een afzonderlijke, daartoe speciaal bestemde werkruimte niets bekend is.

Dat er bij den bouw naar eenvoud en weinig kostbaarheid gestreefd is, zal ieder zeker toejuichen; uit alles blijkt dit. Het blijft mij evenwel een raadsel, waarom het gebouw niet verdeeld is in 4 verdiepingen van ± 2.50 M. in plaats van 3 van 3.25 M. en waarom niet een groot aantal kleinere ramen aangebracht zijn telkens in de assen der gangen, door de boekenstellingen gevormd. Het komt mij als leek voor dat dit geen belangrijk verschil in de bouwkosten zou gemaakt hebben.

Het hier gevolgde systeem verdient beslist afkeuring; juist de doelmatig gekozen verdiepinghoogte, die thans overal toegepast wordt in nieuwe gebouwen, is een der belangrijkste voordeelen der tegenwoordige moderne archiefdepôts. Of het losse trapje eenige treden meer of minder heeft, doet er niets toe; dat het noodig is, veroordeelt het gevolgde systeem. En nu moge de heer METZELAAR beweren, dat deze trapjes de 1 M. breede gangetjes niet versperren, toch blijft het onaangenaam, dat het voor een persoon, die iets meer gezet is dan men mager pleegt te noemen, onmogelijk is tusschen boekenstelling en trapje te passeeren.

Tot mijn genoegen heb ik uit het verweer van den heer METZELAAR gezien, dat hij niet in bescherming neemt de glasjalousiëen en de gleuven onder de ramen. Zou hieruit afgeleid mogen worden, dat hij erkent dat deze fraaie uitvindingen niet doelmatig zijn?

Over de ventilatie der boeken op de stellingen wil ik opmerken, dat ik in meening blijf verschillen met den architect over de wenschelijkheid om ook aan de achterzijde der registers ruim versche lucht te laten toetreden.

Ten opzichte van de verwarming van het gebouw erken ik gaarne onvolledig en onjuist geschreven te hebben. Mij was meegedeeld, dat de door mij opgemerkte ijzeren buizen wel voor warmwaterverwarming bestemd waren, doch dat deze thans niet in het hoofdgebouw aanwezig was. De mogelijkheid dat de toevoer uit het Huis van Bewaring kon komen, was daarbij over het hoofd gezien. Volkomen eens ben ik het met den heer METZELAAR dat een broeikastemperatuur niet noodig is, doch hij vergeet dat de (tocht)gleuven onder de ramen en de jalousietjes heel wat koude doorlaten en dat in het gebouw zelf derhalve bij eenigszins lage temperatuur dientengevolge niet kan worden gewerkt.

Ten slotte nog de ingang van het notarieel archief. Had de ontwerper de moeite genomen een deskundige in archiefzaken en den bewaarder van dit archief te raadplegen, dan zou hij er nooit toe gekomen zijn, als hij dan hun advies had gevolgd, de ingang aldus te construeeren. Al moge door de overvloedige ruimte, die aanwezig is, voor het oogenblik het door mij geopperde bezwaar niet gelden, nu de kasten vlak vóór den ingang niet in gebruik genomen zijn, er zal toch misschien eenmaal een tijd komen, dat dit wel het geval is, bijv. over 80 jaren volgens de berekening van den heer METZELAAR. En dan zijn mijn bezwaren tegen deze constructie van volle kracht; daarmede had de ontwerper dus rekening moeten houden. Ik schrijf evenwel opzettelijk „misschien", omdat ik durf voorspellen dat het wel nooit zoover zal komen. Eer de beide afdeelingen van het Archiefgebouw gevuld zullen zijn, zal het noodig zijn geworden een nieuw en ruimer Paleis van Justitie te bouwen. Blijft Rotterdam vooruitgaan als thans sedert 20 jaren het geval is geweest, dan zal het blijken na niet zoo heel lang tijdsverloop, dat het hoofdgebouw te klein is. Juist daarom had, dunkt mij, zoo gemakkelijk een gedeelte der te groote ruimte kunnen worden ingericht voor werkkamer en een ander gedeelte opgeofferd kunnen worden om een behoorlijk portaal van bescheiden afmetingen te maken. Beide afdeelingen zijn thans met het oog op hetgeen aanwezig is en de maatstaf van vermeerdering, die voor beide kan worden aangenomen, te groot.

Ten onrechte beweert de heer METZELAAR m.i. dat de verbeteringen, die ik in zijn gebouw zou wenschen aangebracht te zien, tot grootere uitgaven zouden hebben geleid. Eenig verschil in de bouwkosten zou een

en ander gemaakt hebben, doch, naar het mij voorkomt, niet zoo heel veel. Voor hetzelfde geld zou een goed ingericht archiefdepôt met werkkamers te bouwen geweest zijn, als de hoeveelheid beschikbare plaatsruimte meer in overeenstemming was gebracht met de werkelijke behoeften, terwijl desnoods de overbodige zolderruimte met haar eenigszins kostbare bekapping had kunnen weggelaten worden. Dat een volledig archiefgebouw niet zoo heel veel geld behoeft te kosten en toch doelmatig kan zijn, bewijst het Leidsche.

J. H. W. UNGER.

Regels voor het maken van regesten van oorkonden.

Het Westfälisches Urkundenbuch loopt tot 1300; de Historische Kommission für Westfalen is bezig een vervolg op dat werk voor te bereiden en heeft daartoe een soortgelijken weg ingeslagen, als hier te lande Mr. MULLER gevolgd heeft bij het uitgeven van zijne Bijdragen voor een oorkondenboek van het sticht Utrecht. De bedoelde commissie heeft nl. besloten tot het doen van een onderzoek in de verschillende gemeentelijke, kerkelijke en andere archieven der provincie naar de oorkonden, die zich daar soms mochten bevinden. Reeds is in het vorige jaar een eerste stuk gepubliceerd, waarin over de archieven uit den Kreis Ahaus wordt gehandeld. Aan de eigenlijke archiefbeschrijving gaat eene Denkschrift vooraf, waarin niet alleen het bovenvermelde doel dezer uitgaven wordt uiteengezet, maar waarin tevens over de wijze van behandeling het een en ander wordt medegedeeld.

Hieruit blijkt, dat de commissie zich niet heeft beperkt tot het mededeelen der in de verschillende archieven aanwezige oorkonden, maar tevens een kort overzicht heeft gegeven van den geheelen inhoud van elk archief. Bij de inrichting dier overzichten is natuurlijk rekening gehouden met het bijzondere doel van het onderzoek, en zoo is de commissie er toe gekomen elken inventaris in drie rubrieken te verdeelen, t. w. in: 1. oorkonden, 2. akten (waartoe zoowel resolutieboeken en rekeningen als brieven en processtukken worden gebracht, of liever waartoe alle archiefstukken behalve de oorkonden worden gerekend) en 3. handschriften, die eigenlijk niet tot het archief behooren, maar veeleer tot eene bibliotheek van manuscripten. De beide laatste soorten van stukken worden slechts zeer in het kort beschreven en ook van de oorkonden worden alleen die, welke van 1400 of vroeger dateeren, nader in regestvorm beschreven.

Deze handelwijze heeft in Duitschland geene algemeene instemming gevonden. De Deutsche Geschichtsblätter (1e jaargang blz. 86) hebben zoowel tegen de indeeling in oorkonden, akten en handschriften als tegen

de verwaarloozing der stukken na 1400 protest aangeteekend, en het schijnt wel, alsof de „philippica" van Dr. BAILLEU op de laatste vergadering van het Gesamtverein der Deutschen Geschichts-und Altertumsvereine tegen de gewoonte om bij de inventariseering van archieven de oorkonden te uitvoerig te behandelen in verhouding tot de andere stukken, in het bijzonder tegen het werkplan der Westfaalsche commissie was gericht. Is dit vermoeden gegrond, dan schijnt mij dit verwijt eenigszins onbillijk, want het ligt voor de hand, dat de commissie bij de voorbereiding tot de uitgave van een oorkondenboek bij voorkeur hare aandacht aan de oorkonden wijdt, en wij hebben haar slechts dankbaar te zijn, dat zij, nu zij toch eenmaal de verschillende archieven moest onderzoeken, de moeite genomen heeft om een overzicht van den geheelen inhoud dier archieven te geven. Alleen dit zou men haar kunnen verwijten, dat zij aan die overzichten den wel wat al te pompeuzen naam van inventarissen gegeven heeft.

Ik voor mij zou eer de aandacht willen vestigen op deze leemte, dat wel de in originali aanwezige charters in regestvorm worden behandeld, maar niet de in cartularia en andere registers afgeschrevene oorkonden, die toch niet minder belangrijk zijn. Ik heb ze althans in dit eerste stuk tevergeefs gezocht; het is evenwel mogelijk, dat diergelijke registers in de blijkbaar niet zeer omvangrijke archieven van den Kreis Ahaus niet voorkomen.

Het is echter niet voor deze zaak, dat ik de aandacht der lezers van het Archievenblad vraag, ik wensch die voornamelijk te vestigen op de regels voor het maken van regesten van oorkonden, die achter de bovengenoemde Denkschrift staan afgedrukt. Die regels toch zijn blijkbaar niet uitsluitend met het oog op deze publicatie vastgesteld, maar hebben eene meer algemeene strekking. In de eerste plaats wordt de wenschelijkheid uitgesproken om de regesten der oudere en belangrijke oorkonden uitvoeriger te maken dan die der andere. Principieel is hiertegen zeker geen bezwaar, maar of het altijd praktisch uitvoerbaar zal zijn den essentieelen inhoud eener min belangrijke oorkonde met weinig woorden weer te geven, meen ik te mogen betwijfelen. De meerdere of mindere beknoptheid van het regest hangt niet af van de belangrijkheid der oorkonde maar van haar aard; een ontzegbrief is dikwijls belangrijker dan een processtuk, maar daarom zal het regest van het eerste stuk nog niet langer zijn dan dat van het tweede.

Mijne volle instemming heeft de tweede regel, die zegt, dat degene, van wien de oorkonde uitgaat — de Aussteller — altijd aan het hoofd van het regest moet worden genoemd. Dat is hetzelfde beginsel, waarop ook in de Handleiding (§ 76 in fine) de aandacht wordt gevestigd.

Aanbeveling schijnt ook te verdienen de door de commissie in de

derde plaats gestelde regel, dat in de regesten van de oudste stukken — de commissie zegt: stukken ouder dan 1350, maar die grens zal natuurlijk niet overal dezelfde zijn — alle namen, die in de oorkonden zelven voorkomen, moeten worden opgenomen. Uit eene periode, waarvan zoo weinig bekend is, schijnt het inderdaad wenschelijk alle eigennamen zoo van personen als van plaatsen te kennen. Wat de commissie daaraan toevoegt omtrent het weergeven van plaatsnamen, persoonsnamen en bekende familienamen in den thans gebruikelijken vorm, is in strijd met § 78 der Handleiding, en is ook, blijkens het voorbericht, bij de bewerking der regesten praktisch niet uitvoerbaar gebleken.

Evenmin heeft men er zich in de toepassing aan gehouden om alle technische termen letterlijk in het regest op te nemen, hoewel men daarin verder is gegaan dan hier gebruikelijk is. Het is dan ook moeilijk hiervoor een algemeen voorschrift te geven.

Voorts schrijft de commissie voor, de dateering zoowel in den oorspronkelijken als in den herleiden vorm weer te geven. Dat daarbij van het jaartal niet gerept wordt, schijnt wel een gevolg van het feit, dat in de dioecese Munster het jaar algemeen met 1 Januari begon.

Behalve deze regelen spreekt de commissie nog den wensch uit, dat bij alle regesten moet worden vermeld, of de oorkonde een origineel, een concept of een afschrift is, dat bij ongedateerde stukken de tijd van hun ontstaan uit den aard van het schrift moet worden afgeleid, en dat bij stukken ouder dan 1500 uitdrukkelijk moet worden aangeteekend, zoo zij niet op perkament geschreven zijn. Dit komt in hoofdzaak overeen met hetgeen § 79 der Handleiding vordert. Alleen begrijp ik niet goed, waarom hier van concepten van oorkonden gesproken wordt. Een concept, dat niet is vastgesteld, is geene oorkonde en kan, wordt het in eene regestenlijst vermeld, slechts verwarring stichten. Alleen oorkonden, getuigenissen, die werkelijk zijn geoorkond of afgelegd, behooren daarin te worden vermeld.

Omtrent de bezegeling merkt de commissie aan, dat niet behoeft te worden aangeteekend, of de zegels door zegelstaarten of door draden met het stuk verbonden zijn, wel waar ter plaatse een opgedrukt zegel is aangebracht. Natuurlijk moeten ook het getal der regels en de namen der bezegelaars zooveel mogelijk worden opgegeven. Praktisch is de opmerking, dat de namen der bezegelaars niet behoeven te worden vermeld, zoo zij tevens de „Aussteller" van de oorkonde zijn.

Ten slotte prijst de commissie aan om aanteekeningen in dorso van het charter en op de zegelstaarten, voor zoover zij iets geven, wat niet in het charter zelf vermeld wordt — dikwijls helpen b.v. dorsaalnotities oude plaatsnamen terecht brengen — uitdrukkelijk te vermelden.

Hoewel ik mij niet in allen deele met de gestelde regels vereenigen

kan, waarvoor ik boven de gronden heb opgegeven, meende ik geen overbodig werk te verrichten door de aandacht te vestigen op de blijkbaar met zorg gestelde regelen der Westfaalsche commissie, die een onderwerp raken, waarover ook de Handleiding opzettelijk handelt. Ook overigens verdient de arbeid der commissie alle belangstelling onzerzijds. Uit den aard der zaak bevatten de behandelde archieven tal van stukken, die voor de geschiedenis onzer oostelijke provinciën van gewicht zijn.

R. FRUIN.

De archieven der Nederlandsche Hervormde kerk in 1899 en 1900.

De onderstaande mededeelingen zijn geheel ontleend aan de Handelingen der Synode over 1899 en 1900 (met bijlagen). Wij geven ze zonder commentaar weer, en zooveel mogelijk in de termen zelf, waarvan de Handelingen zich bedienen. Het belang der zaak zal de uitvoerigheid van ons excerpt verontschuldigen.

In de zitting der Synode van 16 Augustus 1899 kwam in een verzoek van dr. Reitsma, hoogleeraar te Groningen, luidende:

Dat het aan Uwe Vergadering moge behagen:

1°. om in beginsel te besluiten tot het overbrengen van de archieven (nl. het oud-archief) vooreerst der Provinciale Kerkbesturen en daarna ook der Classes naar de meest geschikte en daarvoor aangewezene bewaarplaats, de archiefkamer in ons Synodaal gebouw;

2°. bepalingen te maken om zoodanig besluit langs den daarvoor bestaanden weg tot uitvoering te brengen; en

3°. maatregelen te beramen op het inventariseeren, ordenen, onderhouden en aanvullen van het geheele, door dezen toevoer in omvang zeer vermeerderde oudkerkelijk archief, bijeengebracht en voortaan berustende onder de hoede van het hoogste kerkbestuur.

In zijne toelichting wees prof. Reitsma op de door hem bij het bewerken der Acta synodalia opgedane ondervinding, en op hetgeen door wijlen ds. H. Q. Janssen reeds op dit gebied was gedaan (nl. het maken van indices op de archieven der Provinciale Kerkbesturen). Hij gaf voorts in overweging tot het oud-archief te brengen alle stukken, antérieur aan de organisatie van 1816.

Dit verzoek werd afgewezen, deels om de groote kosten, deels ook omdat de Synode de bevoegdheid mist om de Provinciale Kerkbesturen en de Classicale Besturen te dwingen hunne archieven af te staan.

Daarop werd in dezelfde vergadering zonder hoofdelijke stemming aangenomen een voorstel van dr. Bronsveld, dat aldus luidde:

De ondergeteekende stelt voor, de Provinciale Kerkbesturen uit te noodigen maatregelen te nemen, dat, waar zulks niet is geschied, de kerkelijke archieven, behoorlijk worden geïnventariseerd, gelijk zulks o. a. is geschied in de provincie

Zeeland door Mr. Fruin, en van den inventaris een afschrift of overdruk te zenden aan de Synode.

Daarop diende de heer Romijn het volgende voorstel in:

De ondergeteekende stelt voor, dat de Synode de Kerkelijke besturen opmerkzaam make, dat het uit een oogpunt van goede bewaring wenschelijk is, het oudarchief, onder hunne berusting, in bruikleen te geven, onder de noodige waarborgen, aan het Rijksarchief in de Provinciale hoofdstad.

Bij de beraadslaging vond dit voorstel tegenspraak, „omdat de ondervinding leert, dat hetgeen eenmaal aan het Rijksarchief of aan de Provinciale archieven is afgestaan, zeer moeilijk terug verkregen kan worden, en omdat ook nog niet is gebleken, dat de Kerkelijke besturen hunne archieven niet zouden kunnen blijven bewaren". Een beroep op het feit, dat de archieven van den kerkeraad en het classicaal bestuur te Arnhem aan het provinciaal depôt in bruikleen zijn afgestaan met bepaling, dat zij te allen tijde kunnen worden teruggevorderd, belette niet, dat het voorstel met 15 tegen 3 stemmen verworpen werd. Van de adviseerende leden (twee kerkelijke hoogleeraren en den secretaris der Synode) waren twee vóór, één tegen het voorstel van ds. Romijn.

Het uitvloeisel van deze besprekingen was de circulaire van 18 Augustus 1899, die in het Nederlandsch Archievenblad 1899/1900 blz. 156 staat afgedrukt.

Van meer omvang zijn de bijzonderheden, die aan de Handelingen van 1900 kunnen worden ontleend.

Den 5en April 1900 richtte de Minister van Binnenlandsche Zaken een schrijven aan de Synode, waarbij afschrift werd overgelegd van eene missive van den rijksarchivaris in Zeeland, waarin die ambtenaar de klachten van de vereeniging tot het opsporen en bewaren der oude kerkelijke archieven in Zuid-Beveland ter kennis van den Minister bracht en voornamelijk de aandacht vestigde op den verwaarloosden toestand van het archief van den kerkeraad van Hoedekenskerke.

Dit schrijven gaf aanleiding, dat de Synodale Commissie — de Synode was niet bijeen — in het bijzonder order gaf aan het provinciaal kerkbestuur van Zeeland om den toestand van het archief van Hoedekenskerke te doen onderzoeken en bovendien 12 April tot alle Classicale Besturen eene circulaire richtte van den volgenden inhoud:

De Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde kerk heeft uit een aan de Algemeene Synode gericht schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken d.d. 5 April 1900, no. 225, Afdeeling K. en W. vernomen, dat volgens ingekomen bericht van den Rijksarchivaris in Zeeland de bewaring van de archieven der Kerkeraden veel te wenschen overlaat, zoodat er gevaar dreigt, dat zij hier of daar verloren gaan of door vocht of door andere oorzaken onleesbaar worden.

In afwachting van hetgeen de Algemeene Synode daaromtrent zal besluiten, hebben wij de eer, handelende naar Art. 70, 6° van het Algemeen Reglement, met

het oog op de aanstaande persoonlijke Kerkvisitatie in de maand Mei, er bij Uw Bestuur ernstig op aan te dringen, dat de Kerkvisitatoren een zeer nauwkeurig onderzoek instellen naar den toestand van deze archieven en daarbij handelen naar de artt. 8—10 van het Reglement op de Kerkvisitatie.

De Synodale Commissie gaf van de genomene maatregelen kennis aan den Minister en legde daarbij tevens over een exemplaar van de bovenvermelde circulaire der Synode d.d. 18 Augustus 1899. Dit gaf den Minister aanleiding het volgende te antwoorden:

's Gravenhage, 26 April 1900.

Met belangstelling nam ik kennis van nevensgemeld schrijven en van de daarbij gevoegde circulaires, strekkende om de goede bewaring der oude kerkelijke archieven te bevorderen.

Ik merk naar aanleiding daarvan ten overvloede op, dat, indien ik mij veroorloofde de aandacht op die bewaring te vestigen, dit uitsluitend in het belang onzer nationale geschiedenis geschiedde, waarvoor de oude kerkelijke archieven een gewichtige bron zijn. Met genoegen zag ik uit de bijgevoegde circulaires, dat dit belang ook Uwe Commissie en de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk ter harte gaat.

Het wekt intusschen verwondering, dat aan het slot van de circulaire van 18 Augustus 1899, no. 239, uitgegaan van de Algemeene Synode, ten ernstigste ontraden wordt kerkelijke archieven aan de Rijksbewaarplaatsen in bruikleen af te staan. Daar voor dezen raad geen gronden worden aangevoerd, kan hij bezwaarlijk beoordeeld worden, en het ligt ook niet op den weg der Regeering te treden in eene beoordeeling der maatregelen, welke de Algemeene Synode al of niet wenschelijk acht ten aanzien van archieven, waaromtrent aan de Regeering geenerlei gezag toekomt. Doch ik acht het wenschelijk de zienswijze, welke de Regeering steeds gevolgd heeft ten aanzien van het in bruikleen geven van kerkelijke archieven der Nederlandsche Hervormde Kerk aan Rijksbewaarplaatsen, duidelijk uit te spreken. De Regeering dan dringt op zoodanige inbewaargeving geenszins aan; wanneer eene bewaargeving heeft plaats gehad, geschiedde dit op verlangen der belanghebbende kerkelijke autoriteit en heeft de Regeering gemeend aan deze een dienst te bewijzen en aan de belangen der nationale geschiedenis bevorderlijk te zijn door geheel kosteloos een veilige, brandvrije bewaarplaats en een zorgvuldige, wetenschappelijke bewaring te verstrekken.

Gaarne zal ik zien, dat van het bovenstaande aan de Algemeene Synode mededeeling worde gedaan.

De Minister van Binnenlandsche Zaken:
H. GOEMAN BORGESIUS.

De Synode zelf kwam 18 Juli 1900 bijeen. In de zitting van 7 Augustus werd verslag van de persoonlijke Kerkvisitatie uitgebracht. De vraag: „in hoevele gemeenten was het archief, de bewaarplaats daarvan en de index daarop niet in orde, en wat ontbrak daaraan in hoofdzaak?" wordt in dat stuk op de volgende wijze beantwoord:

Voor zoover er cijfers opgegeven zijn, in 185 gemeenten.

Gelderland. Te Velp is de index op het archief samengesmolten met dien op de stukken. Te Appeltern was het met het archief tamelijk. Te Horssen lag alles door elkander. Te Bergharen zal 't archief wegens vochtigheid uit de kerk naar

de pastorie overgebracht worden. Zoo ook te Winssen. Te Maas-Bommel bestaat geen index op het archief. Te Leeuwen was van het oude archief de index niet aanwezig. De tegenwoordige begint 1 Januari 1893. Te Angerloo ontbreekt een deel van het archief, eertijds door brand vernield. Te Wehl en te Westervoort is de bewaarplaats onvoldoende. Te Hellouw ontbreken de stukken van 1883—1898. Zij bevinden zich waarschijnlijk in een kist, waarvan de sleutel zoek is. Te Well lijden de stukken door vochtigheid. Te Ingen, Culemborg, Tricht, Beusichem en Asch ontbraken de inhoudsopgaven der archieven; die van Zoelmond was onvolledig. Te Erichem ontbrak een oud notulenboek van de jaren 1834 tot 1885. Verder was de index niet in orde van Renkum, Roosendaal, Rheden, Ellecom, Spankeren, waar hij geheel ontbrak. Niet in orde te Horssen, Appeltern, Beuningen, Lent, Valburg en Randwijk. Ontbrekende te Bemmel, Gendringen, Winterswijk, Zelhem en Wehl; niet in orde te Zevenaar, te Well; niet gewaarmerkt door den kerkeraad te Dalem, Gellicum, Hurwenen, Rossum en Zalt-Bommel; ontbrekende te Poederoijen, Nijkerk o. d. Veluwe, Barneveld en Oene.

In de gemeenten Elden, Gent en Elst bestaan voor het archief ijzeren brandkasten, terwijl te Valburg een ijzeren kist zal worden aangeschaft. In de gemeente Harderwijk is het archief keurig in orde. Van 1592 af bestaan aldaar compleete notulenboeken.

Zuid-Holland. Te Rotterdam ontbraken eenige stukken, beginnende met het jaar 1611; te Berg-Ambacht was in 1891 het oud-archief verbrand. Te Stolwijk was men aangaande het bestaan van een archief in twijfel. Van een oud-archief kregen in de Classis Gouda visitatoren niets te zien, en wat men te zien kreeg, zag er ontoonbaar uit. Daarom vraagt het Classicaal Bestuur, zou het niet wenschelijk zijn, dat de Synode een persoon uit het Classicaal Bestuur, door het Bestuur aan te wijzen, opdroeg in 4 of 5 jaar tijds de archieven in de verschillende gemeenten van het ressort in orde te brengen en een behoorlijken inventaris op te maken.... Wat de bewaarplaats van het archief aangaat, acht men te Rotterdam (Nederduitsche Hervormde gemeente) wenschelijk, dat het archief, waaronder stukken van waarde voorkomen, niet bewaard werd in de kasten, waar het nu geborgen is, maar in een brandvrije kluis; zal het te Feijenoord weldra in een der aanwezige brandkasten worden overgebracht; wordt te Hillegersberg het oud-archief op het Raadhuis bewaard, waar echter over eene nieuwe bewaarplaats wordt beraadslaagd. Te Stolwijk was eene kist in de pastorie; te Krimpen a. d. Lek waren de sleutels der bewaarplaats niet aanwezig.

In vele gemeenten van de Classis Gouda lieten de bewaarplaatsen veel te wenschen over, behalve te Vianen, Oudewater en Gouda. Oude kisten waren nog in gebruik. In de Classis Brielle is de bewaarplaats overal een kist of kast in pastorie of consistorie.

In 19 gemeenten ontbrak de index of was deze niet in orde. Het eerste was het geval te Hillegersberg, Capelle a. d. IJsel, Boskoop, Dubbeldam, Wijngaarden, St.-Anthonypolder, Nieuw-Beierland, Leerdam, Nieuwland, Stolwijk, Ouderkerk a. d. IJsel; het tweede gold Rijswijk, Bergschenhoek, Maassluis, Poortugaal, Nieuwerkerk a. d. IJsel, Noordeloos. Te Rhoon was hij wel in orde, maar bevond zich in verschillende boeken; te Pernis klopte hij niet met de nummers; op eene enkele plaats in de Classis Brielle moet de index met een paar nummers aangevuld worden. In het wegnemen der leemten zal worden voorzien.

Noord-Holland. Te Hilversum ontbrak het oud-archief, door brand vernield;

te Thamen a. d. Amstel was geen index. Te Castricum ontbraken enkele stukken. De acta van den kerkeraad beginnen bij 1793, hoewel de gemeente van de laatste helft der 16e eeuw dateert. Te Spaarndam is de geheele toestand vrij slecht. Te Heemskerk bevinden zich de oudste stukken op het Raadhuis; Nieuw-Vennep heeft geen archief; te Koog a. d. Zaan bestaat er geen index. Te Kolhorn en te Petten werd geen archief gevonden. Te Benningbroek, Obdam, Spanbroek en Urk was de index op het archief niet aanwezig; te Aartswoud, Spanbroek en Ursem liet de toestand van het archief te wenschen over. Te Etershem, Ransdorp, Schellingwoude, Durgerdam, Zuiderwoude, Uitdam en Marken was geen index.

Zeeland. Te Arnemuiden konden wegens de afwezigheid van den consulent geen inlichtingen gegeven worden; te Westkapelle wordt het archief bewaard in een houten kist in den kelder; te Domburg zou het uit de vochtige kerk overgebracht worden naar de pastorie. Te Haamstede en Dreischor was het archief onbekend; in Oosterland ontbrak het eerste actenboek (1662—1679). In Noordgouwe worden 6 actenboeken vermist van 1671 tot 1846; vóór eenigen tijd waren zij nog in handen van kerkvoogden; de president overleed en de weduwe weet van niets. In Dreischor alleen laat de bewaarplaats te wenschen over. In Dreischor, Sir-Jansland, Burgh, Haamstede, Stavenisse en Tholen ontbreekt de index; in Noordgouwe komt hij niet overeen met den inhoud. In Tholen berust het oud-archief van de voormalige Classis Bergen-op-Zoom met index. In de Classis Goes zijn in bijna alle gemeenten archief en index in orde en op eene geschikte bewaarplaats. Veel is daar door de ongunst der tijden en tijdens langdurige en herhaalde vacaturen verloren gegaan. In Hoedekenskerke is de toestand allertreurigst. De vereeniging „het Zuid-Bevelandsche Archief" zal verzocht worden orde in den chaos te brengen.[1]) In den verloopen winter is een nieuwe kast aangeschaft. De index en het archief sedert 1785 is in orde en de boeken zijn aanwezig. In Rilland is bij het verplaatsen van de kerk uit Bath naar Rilland het archief verloren gegaan. Ook de index ontbreekt van hetgeen op dit oogenblik voorhanden is. In Axel was de index van het archief niet aanwezig. Te Cadzand zijn drie doopboeken, van 1607 tot 1796 loopende, in de gemeentekamer.

Utrecht. Te Abcoude, Baambrugge en Harmelen was de index onvolledig; in Zegveld ontbrak de index. In vele gemeenten wordt het archief bewaard in een kist. Te Bunnik wordt het archief in orde gebracht. Te Odijk ziet het er verwaarloosd uit en is de index niet in orde.

Friesland. Alleen van Hindeloopen wordt bericht, dat het archief er niet in orde is. Van Boxum c.a. en Huins c.a. wordt medegedeeld, dat de bewaarplaats van het archief niet deugt; en van Herbajum, dat er kist noch kast voor het archief was. In 25 gemeenten was er geen index.

Overijsel. In ééne gemeente was alles gansch ongeordend. In ééne gemeente was de kast van het archief vochtig. In 2 gemeenten was geen vaste bewaarplaats. In 7 gemeenten was geen index. In ééne gemeente was hij niet bijgehouden.

Groningen. In ééne gemeente was het archief niet in orde; in 6 ontbraken de indices; van ééne gemeente kwam hij reeds in bij het Classicaal Bestuur.

---

[1]) Aan dit verzoek is gevolg gegeven. Bij de regeling is gebleken, dat het zoogenaamde kerkeraadsarchief grootendeels stukken van rechterlijken aard bevatte. Het is bekend, dat in vele plaatsen van Zuid-Beveland de schepenarchieven in de consistoriekamers werden bewaard.

Noord-Brabant met *Limburg*. In ééne gemeente was het archief niet in orde; in 4 gemeenten ontbrak de index; in 3 was hij onvolledig.

In het ontbrekende zal voorzien worden.

Drenthe. In Gieten is het oud-archief bij de gemeente; wat aanwezig was, is in 1857 verbrand. In Annerveen is geen bewaarplaats voor het archief. In Anloo is de bewaarplaats onvoldoende. In Gasselte is het archief eenigszins verwaarloosd. De index is onvolledig in Gasselternijeveen, Gasselte, Anloo, Veenhuizen en Peize. Te Sleen is het archief niet volledig; te Dalen van geen waarde wegens brand in 1814; te Koevorden is geen kist voor het archief; te Nieuw-Amsterdam geen index en geen kist; te Nieuw-Dordrecht geen kist; te Schoonoord is een archiefkast met één slot in de consistoriekamer; te Odoorn is een te kleine kist zonder sloten. Te Vledder ontbrak de index. Te Nijeveen is een deel van het archief in bruikleen afgestaan aan het provinciaal archief.

In de zitting van 9 Augustus werd door dr. Hulsebos rapport uitgebracht over de antwoorden van kerkelijke besturen, ingekomen op de circulaire der Algemeene Synode d.d. 18 Augustus 1899 (no. 239), dezelfde die reeds meermalen is ter sprake gebracht. Uit dat rapport blijkt, dat die circulaire alleen beantwoord werd door de classicale besturen van Middelburg, Assen en Amsterdam, en door het provinciaal kerkbestuur van Friesland. Geen dier colleges bleek bereid zijn archief in het Synodale gebouw Javastraat 100 te deponeeren. Het classicaal bestuur van Assen, dat zich eerst bereid had verklaard, kwam later op zijn besluit terug en besloot „overwegende, dat het oud-archief der overige Classes in deze provincie en ook geheel het archief van het provinciaal kerkbestuur van Drente reeds zijn gedeponeerd in de rijksbewaarplaats te Assen", ook het archief der classis Assen in die bewaarplaats te doen opnemen. Het provinciaal kerkbestuur van Friesland deelde mede, dat zijn archief voor eenige jaren naar het rijks archief-depôt te Leeuwarden is overgebracht, en dat het geene reden ziet het vandaar, waar het gemaklijk te raadplegen is, naar 's-Gravenhage over te brengen. Het classicaal bestuur van Amsterdam berichtte, dat de regeling van het archief, begonnen door den emeritus-predikant Scheltema, voortgezet wordt door den heer H. D. Diferee, en drong aan op het stichten eener vereeniging „tot opsporing, aankoop en bewaring van met de geschiedenis van Gemeenten en Kerk in nauw verband staande stukken" en op het oprichten van bewaarplaatsen van kerkelijke archieven in de provinciale hoofplaatsen. Inventarissen werden ingezonden door de classicale besturen van Breda, Tiel, Hoorn, Bommel, Middelburg, Leeuwarden, Assen en Amersfoort en door het provinciaal kerkbestuur van Friesland. De laatstvermelde inventaris wordt zeer geprezen. De commissie stelde voor met het oog op het gering resultaat van de circulaire en op den onvoldoenden toestand van vele kerkelijke archieven, gebleken uit de persoonlijke Kerkvisitatie, „dat eene dergelijke circulaire toegezonden worde aan de Provinciale Kerkbesturen en Classicale

Besturen, die in gebreke bleven daaraan te beantwoorden, en verder aan alle Kerkeraden, met weglating van den laatsten volzin (bevattende eene waarschuwing tegen het in bruikleen afstaan in de Rijksbewaarplaatsen) en toevoeging, dat de beheerders der archieven uitgenoodigd worden, er voor te zorgen, dat de bewaring daarvan op zoodanige wijze geschiede, dat zij geen schade kunnen lijden door vocht, ongedierte, brand, enz.", voorts ingenomenheid te betuigen met het door het classicaal bestuur van Amsterdam uitgesproken denkbeeld tot het stichten eener vereeniging in den boven omschreven zin en den Minister van Binnenlandsche Zaken bericht te doen toekomen omtrent de genomen maatregelen, ook in verband met de door de Synodale Commissie met den Minister gevoerde correspondentie, waarvan boven verslag is gedaan.

Naar aanleiding van dit voorstel diende de president, ds. Van der Flier, een amendement in, ten doel hebbende de woorden van het voorstel: „met weglating van den laatsten volzin" te schrappen en dus wel tegen het in bruikleen geven der archieven aan het Rijk te waarschuwen. Dit amendement werd met 12 tegen 6 stemmen aangenomen. Overigens werd het voorstel ongewijzigd aangenomen.

De circulaire,. die dientengevolge aan de Provinciale Kerkbesturen, Classicale Besturen en Kerkeraden gezonden is, werd 11 Augustus vastgesteld en luidt als volgt:

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer, Uwe aandacht opnieuw te vestigen op eene zeer gewichtige zaak en ten opzichte daarvan tot U te komen met een dringend verzoek.

Het betreft de kerkelijke archieven, die voor de rechten en de geschiedenis der Kerk van het hoogste belang zijn, en die in vele gemeenten ten eenenmale verwaarloosd worden.

Ook van de archieven der Classicale Besturen en der Provinciale Kerkbesturen is de toestand niet overal voldoende.

De Synode verzoekt U derhalve:

1°. er voor te zorgen, dat de bewaring der archieven op zoodanige wijze geschiede, dat zij geene schade kunnen lijden door vocht, ongedierte, brand, enz., waartoe het aanschaffen van brandkasten aanbeveling verdient;

2°. van de archieven een inventaris op te maken of door bevoegden te doen maken en een afschrift daarvan aan haar te doen toekomen.

Vooral in de kleinere gemeenten hangt de zorg voor het bovengenoemde hoofdzakelijk van de predikanten af, aan wie zij de behartiging dezer aangelegenheid ten zeerste aanbeveelt.

De Synode herinnert hierbij aan de verantwoordelijkheid, die te dien opzichte voortvloeit uit art. 14 van het Reglement op de Vacaturen en wijst er met nadruk op, dat de archieven als kerkelijk eigendom onder het voortdurend toezicht, beheer en bereik van de Kerkelijke Besturen moeten blijven.

Zij verzoekt U, haar mededeeling te doen van hetgeen door U ter voldoening aan bovenstaand verzoek gedaan is, en dat wel bij de toezending van de tabellen van de schriftelijke Kerkvisitatie van het volgend jaar door de Kerkeraden aan

de Classicale Besturen en door deze aan de Provinciale Kerkbesturen, welke opgaven door de Synode ingewacht worden.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk,
G. J. VAN DER FLIER, *President.*
L. OVERMAN, *Secretaris.* [1])

Het schrijven aan den Minister werd 20 Augustus 1900 vastgesteld en luidt als volgt:

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk heeft de eer Uwe Excellentie te berichten, dat de bovenvermelde missiven (van 5 en 26 April) door de Algemeene Synodale Commissie bij haar zijn overgebracht.

Zij stelt het op hoogen prijs, dat Uwe Excellentie en de heeren Rijksarchivarissen toonen een oog te hebben voor het belang en de bewaring van de kerkelijke archieven.

Ook de Synode gaat deze zaak ten zeerste ter harte.

Zij heeft daarom in hare vergadering van dit jaar besloten een schrijven te richten tot de Provinciale Kerkbesturen, de Classicale Besturen en de Kerkeraden, waarvan hierbij een afschrift gaat.

Maar hiertoe heeft de Synode zich niet bepaald. Zij heeft besloten eene commissie van deskundigen te benoemen, aan wie zal worden opgedragen een advies uit te brengen over de vraag, welke de beste weg zou zijn om te komen tot eene behoorlijke inventarisatie van de kerkelijke archieven, en verder over de meest gewenschte wijze, om deze stukken, voor de geschiedenis van zulk een groot belang, tegen allerlei mogelijke schade te bewaren. Ook zal die Commissie hebben aan te geven, òf en zoo ja welke veranderingen in de Kerkelijke Reglementen uit de voorstellen der Commissie zouden voortvloeien.

De Synode wenscht de voorstellen dezer Commissie af te wachten en hoopt Uwe Excellentie er van te hebben overtuigd, dat zij niet doof is gebleven voor de klachten o.a. door den heer R. Fruin in zijn schrijven van 22 Januari 1900 tot Uwe Excellentie gericht.

De Commissie, waarvan in dit schrijven sprake is, werd in het leven geroepen ten gevolge van het aannemen van een voorstel van ds. Bronsveld, dat aldus luidde:

De Synode benoeme eene Commissie van drie leden, die de volgende Synode diene van advies over deze drie vragen: 1°. hoe zij het best kome tot kennis van den toestand, waarin thans de kerkelijke archieven verkeeren; 2°. hoe hetgeen belangrijk is in de archieven voor de geschiedenis der Kerk, het best kan worden bewaard; en 3°. indien tot verbetering in dezen toestand eene verandering van Kerkelijke Reglementen mocht gewenscht zijn, welke veranderingen zijn aan te wijzen.

De memorie van toelichting omschrijft het eerste punt nog nader en vraagt: Kan het voorstel van de classis Gouda [2]) in aanmerking komen, of kan men rekenen op de hulp van het Rijk, of is er een andere weg?

---

[1]) Gelijk men ziet, is in deze circulaire de aanstootelijke zinsnede, waarin gewaarschuwd wordt tegen het in bruikleen geven van kerkelijke archieven aan het Rijk, in zeer verzachten vorm opgenomen.

[2]) Bedoeld zal zijn Amsterdam. In het algemeen laat de correctie van de Handelingen der Synode zeer veel te wenschen over.

Ten aanzien van het tweede punt zegt de memorie van toelichting: Zal men ze (de archieven) in bruikleen geven aan het Rijk? Zal men ze bewaren in brandvrije en veilige plaatsen te 's-Gravenhage, in de hoofdplaatsen der provincies of der Classes?

Den 23en Augustus werden tot leden dezer Commissie benoemd de heeren Van Slee, predikant te Deventer, De Kruyter, conservator van het Zuid-Bevelandsche kerkarchief te Goes, en Acquoy, archivaris te Deventer, en tot hunne secundi de heeren Van Langeraad, predikant te Lekkerkerk, Joosting, rijksarchivaris te Assen, en Moquette, predikant te Rotterdam. [1])

Dien eigen dag was een nader schrijven ingekomen van den Minister van Binnenlandsche Zaken. Dit schrijven, dat door de Regeering aan de hoofdbesturen van alle kerkgenootschappen gezonden is, luidt als volgt:

De belangstelling in onze Nationale geschiedenis, voor de kennis waarvan de oude archieven de bronnen bevatten, heeft mij er toe geleid aan de Rijksarchivarissen, die jaarlijks onder leiding van den Algemeenen Rijksarchivaris bijeenkomen tot het bespreken van wetenschappelijke vragen, het archiefwezen betreffende, te verzoeken hun aandacht te wijden aan de vraag: „Welke maatregelen te nemen zijn, om de ordening, inventarisatie en goede bewaring der oude kerkarchieven beter te verzekeren dan tot dusverre, waarbij tevens een overzicht verzocht werd van hetgeen te dien opzichte reeds gedaan is".

Dit verzoek leidde tot eene gedachtenwisseling, nader beschreven in de hierbij gaande notulen, waarbij tevens gevoegd is een tabellarisch overzicht van de regeling der oude kerkelijke archieven in de provinciën Drenthe, Friesland, Gelderland, Groningen, Limburg, Overijssel, Zeeland en Zuidholland.

Tot aanvulling van dit overzicht voeg ik hierbij de verslagen omtrent 's Rijks Oude Archieven over de jaren 1896, 1897 en 1898, welke aangaande Friesland en Zeeland uitvoeriger mededeelingen bevatten, en de bijlage van het Verslag van den Rijksarchivaris in Overijssel, getiteld: „Doop-, trouw- en doodboeken in de Burgerlijke en Kerkelijke gemeenten in de provincie Overijssel, benevens Overzicht van de Kerkelijke archieven in die Provincie".

De kennisneming van een en ander zal U ongetwijfeld belang inboezemen en daarom heb ik de eer U de bedoelde gedrukte stukken ten geschenke aan te bieden en tevens de hoop uit te spreken, dat de overweging van het daarin besprokene moge leiden tot eene volkomene behartiging van het behoud en de regeling der oude kerkelijke archieven, welke voor onze nationale historie van bijzonder groot gewicht zijn.

Voor zooveel noodig merk ik ten slotte op, dat het geenszins de bedoeling der Regeering is, zich in het beheer dier archieven, waaromtrent haar geen gezag toekomt, te mengen, doch uitsluitend de kerkelijke autoriteiten, welke dit beheer voeren, in het belang onzer geschiedenis aan te sporen het noodige tot verzorging dier archieven te doen, terwijl ik mij gaarne bereid verklaar om op de meest welwillende wijze alle verzoeken om medewerking en hulp in overweging te nemen, welke mij ter zake van genoemd nationaal belang mochten worden gedaan.

[1]) De heer Acquoy heeft zijne benoeming niet aangenomen, zoodat zijn secundus, ds. Moquette, als lid der Commissie is opgetreden.

In antwoord hierop werd den Minister medegedeeld, dat de Synode eene Commissie van advies in zake het bewaren en inventariseeren der archieven had benoemd, in wier handen het schrijven van den Minister zou worden gesteld, terwijl van het aanbod der medewerking dankbaar akte werd genomen.

Boekbespreking.

Mr. C. P. L. Rutgers. Inventaris van het familie-archief van het geslacht van Ewsum, berustende in het Rijks-archief in Groningen. 's Gravenhage, 1899.

De hier geinventariseerde bescheiden werden door den Rijksarchivaris in Groningen in den zomer van 1893 op het raadhuis ontdekt. De in onbegrensde wanorde dooreenliggende bescheiden bleken betrekking te hebben op verschillende leden van het geslacht van Ewsum en werden als familie-archief beschreven. Het is de verdienste van Mr. Rutgers weder orde gebracht te hebben in den chaos, waardoor de bescheiden voor het onderzoek toegankelijk werden.

De beschrijving kwam in 1897 gereed, doch werd na het verschijnen van de Handleiding herzien en verrijkt met een regestenlijst, die als een groote aanwinst is te beschouwen. Een gedeeltelijke genealogie van het geslacht, voorzooverre takken hiervan in de bescheiden zijn genoemd, werd als bijlage aan den inventaris toegevoegd en vergemakkelijkt het overzicht.

In hoeverre hier terecht aan de „conglomeratie van papieren" de naam van familie-archief is toegekend, blijve hier verder onbesproken; waarschijnlijk heeft de schrijver slechts gemakshalve den algemeenen naam behouden; eene wederlegging van § 3. 2e alinea van de Handleiding zocht ik althans tevergeefs in de inleiding. Ook over de wijze waarop deze bescheiden in het raadhuis gekomen zijn levert deze geen aanduiding.

Waar de wijze van bewaring der bescheiden geen vingerwijzing bood voor de beschrijving, moesten de hiervoor te volgen regelen kunstmatig worden opgebouwd. Terecht wordt daarom in de inleiding een overzicht gegeven van de hiervoor gekozen methode. Als hoofdregel is hierbij aangenomen om alle stukken, die tot een bepaald lid der familie in betrekking te brengen waren, onder diens hoofd saam te voegen en, waar bescheiden meerdere leden betroffen, die, voorzooverre uit de stukken zelf niet bleek uit wiens bezit deze afkomstig waren, te plaatsen onder het hoofd van hem, die het eerst in het stuk wordt genoemd of van wien de meeste bescheiden aanwezig bleken.

De onder elk hoofd samengebrachte stukken zijn telkens in rubrieken onderverdeeld n.l.:

1°. Stukken betreffende ambten en waardigheden.
2°. Stukken betreffende familierechten.
3°. Ingekomen en uitgegane stukken.
4°. Stukken betreffende de bezittingen.
5°. Stukken betreffende processen.
6°. Stukken van gemengden aard.

De niet tot een bepaald familielid in betrekking te brengen bescheiden werden in eene tweede afdeeling achteraan saamgevoegd en op dezelfde wijze in rubrieken verdeeld.

De volgorde der hoofden werd gekozen volgens den geslachtsboom, en wel aldus dat achtereenvolgens de bescheiden van allen behandeld werden, die in gelijken graad tot den stamvader stonden, te beginnen met de naastbestaanden.

In vele opzichten acht ik de hier gevolgde indeeling gelukkig gekozen, althans voor zooverre betreft de stukken van persoonlijken aard. Deze toch betreffen slechts den persoon, waarop zij betrekking hebben, en bezitten voor zijn nakomelingen slechts historische waarde. Zij vormen dus collecties op zich zelf en zijn terecht onder de hoofden der betrokken personen ingedeeld. Geheel anders staat het echter met de 4°. rubriek en de processtukken, voorzooverre zij de bezittingen betreffen. Deze toch ontleenen hun waarde niet aan het verband tot den eersten verkrijger, maar aan het direct en tastbaar verband met de bezitting zelf. Het maakt daarom geen verschil, of de titels door vererving verkregen zijn of door aankoop. In beide gevallen vormen zij een integreerend deel van het archief — om gemakshalve deze benaming te volgen — van den lateren bezitter. Ik acht het daarom juister de stukken betreffende de bezittingen en de daarop betrekking hebbende processtukken niet onder de hoofden der verkrijgers te verstrooien, maar tot een afzonderlijke afdeeling bijeen te voegen en daarbij in te deelen naar de ligging der bezittingen en verder chronologisch voor de op een zelfde bezitting betrekking hebbende stukken.

De hier door den schrijver gekozen methode toont zich reeds in den inventaris zelf streng ondoorvoerbaar ten opzichte van registers van ontvangsten, die het beheer onder opvolgende bezitters betreffen, gelijk no. 136 en 147.

Op het in de inleiding uiteengezet plan worden in den inventaris een tweetal kleine afwijkingen gemaakt. De ingekomen en uitgegane brieven van de 3de rubriek worden in den inventaris in twee rubrieken gesplitst. Hierbij worden de namen der afzenders en geadresseerden niet nader vermeld, behalve bij no. 82, 224 en 225 van den inventaris, waarschijnlijk omdat dit hier toevallig meer bekende personen zijn. In de volgorde der familieleden wordt alleen eene uitzondering gemaakt voor Adda v. E.,

die als dochter van Onno Sr. onder no. X gezocht zoude worden, doch eerst onder no. XXI wordt vermeld. Een reden hiervoor zocht ik tevergeefs, zoodat ik geneigd ben dit aan minder nauwkeurigheid bij de bewerking toe te schrijven, evenals het op bladz. 34 plotseling ophouden met de vermelding der onderrubrieken, waartoe de beschreven stukken behooren en het in den inventaris bij verschillende nummers ontbreken van jaartallen.

De indeeling der stukken in de genoemde rubrieken is niet steeds onbetwistbaar. Zoo ware no. 51 beter onder de processtukken te plaatsen evenals de zoenbrieven (no. 53 en 94) en zoude ik nos. 59, 60, 71 en 101* juister ingedeeld vinden onder de rubriek ambten en waardigheden.

De beschrijving in den inventaris is kort en duidelijk, alleen komt mij de verklaring van een juffrouw, dat zij haar scheldwoorden intrekt en om vergiffenis bidt, welke haar door Johan v. E. genadiglijk wordt verleend, wel wat betwistbaar voor als „Certificaat betreffende het leven van J. v. E." (no. 177). Ook acht ik het minder gewenscht telkens eigendomsbewijzen van verschillende niet in onderling verband staande bezittingen onder één nummer te beschrijven, waardoor onzekerheid ontstaat over de bijgevoegde jaartallen en verwijzingen naar de regestenlijst.

Dit laatste betreft echter slechts ondergeschikte opmerkingen.

Vreemd keek ik op, toen ik aan het slot een rubriek „Curiosa" ontmoette, waaronder zeldzame drukwerken en recepten en waarbij ook te brengen zijn de gelegenheidsverzen en het lexicon van zigeunertaal, die elders in den inventaris beschreven worden. De schrijver erkent zelf in de inleiding, dat deze stukken hier niet tehuis behooren, doch nam ze op, daar zij anders „uit het familie-archief worden weggerukt" — wat ik ook zeer wenschelijk zou vinden om de eenvoudige reden dat zij er niet bij behooren — en zij door plaatsing in de bibliotheek „aan de kennisname feitelijk zijn onttrokken"! Dit laatste argument is vooral zeer merkwaardig. Plaatst Mr. Feith de bibliotheek dan achter zeven sloten en grendels, met een schrikwekkend monster er voor, dat de bezoekers op een afstand houdt? Of meent de schrijver werkelijk, dat zij, die een zeldzaam drukwerk zoeken, eerder een archief-inventaris zullen nasnuffelen naar daarin verborgen curiosa, dan een catalogus van de bibliotheek?

Onder de beschreven stukken zijn er velen, die mij voorkomen belangrijk te zijn voor Groningsche topographie en kennis der kerkelijke bedieningen en bezittingen, doch waaromtrent mij voor de juiste appreciatie de noodige speciaal-kennis van het Noorden ontbreekt. Ik wijs daarom alleen op enkele stukken, die ook voor de algemeene, economische en kunstgeschiedenis belangrijk kunnen zijn, als twee uitgavenboekjes uit 1522 en uit de tweede helft der 16e eeuw (no. 22 en 97), formulieren van de schultebank van Drente c. 1530 (no. 123), een „Catalogus" der

geleverde troepen in den Schmalkaldischen oorlog 1546 (no. 121), een rekening van den zilversmid Willem Drews, 1563—1568 (no. 205) en een contrakt over opvoeding en onderwijs, 1567 (Regest no. 578).

De regestenlijst, die 634 nummers telt, is met zorg bewerkt en de beschrijvingen zijn duidelijk zonder in te groote uitvoerigheid te vervallen. Men vindt hierbij talrijke gegevens, die thans door den schrijver voor nader onderzoek ontsloten zijn en die in vele opzichten onze kennis over het Noorden vermeerderen.

De bruikbaarheid van inventaris en regestenlijst zoude ongetwijfeld nog gewonnen hebben, indien de schrijver had kunnen besluiten hieraan een register van personen en plaatsnamen toe te voegen. Dergelijke registers mogen technisch weinig hooge eischen stellen, voor de praktijk zijn zij onmisbaar. Ik hoop daarom, dat het hier gegeven voorbeeld anderen moge opwekken om belangrijke zoogenaamde familiearchieven voor het onderzoek toegankelijk te maken, maar tevens, dat in het vervolg de samenstellers der inventarissen ook dezen eenvoudigen praktischen eisch niet uit het oog verliezen en geen inventaris meer laten verschijnen zonder een bruikbaar register hieraan toe te voegen.

Dec. 1900. J. C. OVERVOORDE.

JOSEF HABETS en A. J. FLAMENT. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn. 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij, 1889 en 1899.

A. J. FLAMENT. Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonikessen der vorstelijke rijksabdij Thorn. 's-Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij 1899.

Reeds in 1889 verscheen het eerste deel van den inventaris van het archief van het kapittel van Thorn. In de voorrede deelde de heer HABETS mede, dat hij eene drieledige verdeeling van het archief had aangenomen: „Het eerste deel, hetwelk thans verschijnt, bevat de geschiedenis der Abdij van 966 tot het jaar 1550. Het is, om zoo te zeggen, het tijdperk der perkamenten en der zegelbrieven. Het tweede deel, hetwelk voor den druk gereed ligt, zal de geschiedenis der Abdij bevatten van het tijdstip harer inlijving bij den Westphaalschen Kreitz, tot in 1797, dagteekening der suppressie; daarbij voegen wij talrijke bijzonderheden over den verkoop der gebouwen en der goederen door de Franschen. Dit is het tijdperk der bundels en der dossiers van dit archief. Eindelijk zal het derde deel bevatten de ongedagteekende reglementen, gerechtelijke bescheiden en registers, enz., inhoudende de twee grondwetten van het land van Thorn, het Necrologium der Abdij, de protocollen van het Kapittel, enz."

Het duurde intusschen tot 1900 (de titel vermeldt 1899, maar eerst

in 1900 is het werk verspreid), eer het tweede deel in het licht kwam. Intusschen was in het Archievenblad en op de vergaderingen van onze Vereeniging de inrichting der archief-inventarissen ter sprake gekomen, en was daarbij door de groote meerderheid der leden uitspraak gedaan ten gunste eener methode, die lijnrecht tegenover de oudere, door den heer HABETS toegepaste, staat. Ook de heer FLAMENT heeft zich blijkens zijn voorbericht tot het 2e deel met die nieuwere methode vereenigd, en hij wijst daarbij tevens aan, in welke opzichten de inventaris, die geheel volgens het oude systeem bewerkt is, niet aan de nieuwere eischen voldoet. Voor den beoordeelaar is het oefenen van kritiek daardoor overbodig geworden, de heer FLAMENT zelf heeft dat met meer zaakkennis gedaan, dan iemand anders het zou kunnen, en is ten overvloede aan het einde van het werk (blz. 855) nogmaals, naar aanleiding van hetgeen de Handleiding over een en ander mededeelt, op de zaak teruggekomen. Dat de heer FLAMENT daarbij niet verzuimd heeft op de vele verdiensten van het werk van den heer HABETS te wijzen, niet het minst op den omvang der reuzentaak, die hij zich door zijne wijze van bewerking waarlijk niet gemaklijker heeft gemaakt, is niet meer dan billijk. Il faut juger les écrits d'après leur date, in dit geval 1889, toen de nieuwere methode van archiefbeschrijving nog niet was geformuleerd en nog niet algemeen ingang had gevonden.

De heer FLAMENT heeft zich intusschen niet beperkt tot onvruchtbare kritiek; waar hij kon, heeft hij het gebrekkige van den inventaris verbeterd en aangevuld. Zoo is reeds dadelijk het geheele derde deel van den geprojecteerden inventaris van den heer HABETS ingekort tot weinige bladzijden, die aan het einde van deel II zijn afgedrukt. De heer HABETS had vermoedelijk de bedoeling gehad de acta van het Kapittel in uitvoerige excerpten weer te geven, de heer FLAMENT heeft hiervan afgezien; terecht begreep hij, dat zulk eene uitvoerige beschrijving de grenzen van een inventaris te buiten zou gegaan zijn. Hij heeft zich dus beperkt tot eene eenvoudige optelling der voorhandene registers, gerangschikt volgens eene rationeele indeeling. Ook had de heer HABETS in zijn plan er van gesproken, dat het 3e deel de „gerechtelijke bescheiden" zou bevatten; terecht merkt de heer FLAMENT op: „Rechterlijke registers van den Raad van appèl, van het leenhof der Abdis, van de schepenbanken van Thorn en Gratens, zijn wel op hun plaats in een inventaris van de archieven van het land van Thorn, waarvan dat der Abdis [1]), bij wie de uitvoerende macht van het landsbestuur berustte, dan het eerste en voornaamste deel moet uitmaken, maar niet in dezen."

In het tweede deel kon de heer FLAMENT niet meer zulke ingrijpende

[1]) Er zij hier aan herinnerd, dat de aangekondigde deelen alleen handelen over het archief van het Kapittel; dat der Abdij berust nog altijd te Brussel.

wijzigingen aanbrengen: reeds in 1889 was het geheel persklaar. Zoo heeft hij er zich toe beperkt in eenige bijlagen aan te wijzen: 1° enkele stukken, die abusievelijk niet in den inventaris beschreven zijn, 2° eene lijst der archiefstukken, in 1691 uitgeleend aan de Abdis, en thans nog, althans gedeeltelijk, berustende in het Abdij-archief te Brussel, 3° eene lijst der in het eerste en het tweede deel opgenomene oorkonden, die niet in het Kapittel-archief berusten, maar wier beschrijving uit andere archieven of uit gedrukte stukken opgemaakt en ten onrechte in den inventaris ingelascht is, en 4° eene lijst van verbeteringen voornamelijk wegens foutieve reductie van data, terwijl hij in de inleiding een schema van archief-indeeling geeft, gegrond op de oude organisatie van het archief, maar niet in den inventaris gevolgd.

In hoeverre de schrijver in zijne regesten den inhoud der verschillende stukken nauwkeurig weergegeven en de drukker die regesten juist afgedrukt heeft, waag ik niet te beslissen. Schijnbaar bestaat er geene reden om aan hunne nauwkeurigheid te twijfelen. Wanneer ik echter zie, dat de namen der bewerkers van de Handleiding allen foutief zijn afgedrukt, [1]) dan kan ik de vrees, dat de correctie ook van den eigenlijken inventaris niet altijd even zorgvuldig is geweest, niet van mij zetten.

Van blijvende waarde is het historisch overzicht van de geschiedenis van het kapittel van Thorn sinds 1550, waarmede de heer FLAMENT het tweede deel van den inventaris heeft verrijkt. De schrijver behandelt daarin eerst de politieke geschiedenis der Abdij en daarna die van het Kapittel als geestelijke vereeniging. Hij sluit zich daarbij aan aan het tot 1550 loopende overzicht, dat de heer HABETS in deel I gegeven had, en voegt er even als deze tal van historische en genealogische bijzonderheden betreffende leden van het Kapittel aan toe. Daaraan sluiten zich dan een aantal photographische afbeeldingen van overblijfsels der oude Abdij en andere platen aan, die bewijzen, hoe de schrijver zich geheel in de geschiedenis van de stichting, wier archief hij georderd heeft, heeft ingeleefd, en getuigenis afleggen van de pieteit, waarmede hij alles heeft verzameld, wat de geschiedenis der Abdij kan toelichten.

Toch ware op sommige punten een weinig beperking hier niet ongewenscht geweest. De heer FLAMENT merkt ergens (blz. XI) op, dat zijn voorganger veel te goed was voor iedereen, en daarom in zijne inleiding allerlei bijzonderheden vermeldde, die er eigenlijk niet in tehuis behoorden, alleen maar om het den lezer zoo gemakkelijk mogelijk te maken en hem alle eigen onderzoek te sparen. Het komt mij voor, dat ook de heer FLAMENT somwijlen al te goed is geweest tegenover zijne vrienden en bekenden, die hem met allerlei mededeelingen vooral op genealogisch

[1]) S. Muller Az. (lees Fz.), A. J. (lees J. A.) Feith en R. Fruin Ph. (lees Th.) Az.

gebied kwamen lastig vallen. Zoo was in de tweede helft der 18e eeuw eene gravin Harrach proostin te Thorn, het schijnt mij overbodig om die reden eene genealogie van dat geslacht, opklimmende tot de 13e eeuw, en die bloedverwanten der bedoelde gravin tot in den 12en graad vermeldt, op te nemen. Eveneens kan het misschien interessant zijn om op te merken, dat de laatste abdis van Thorn eene oudtante is zoowel van den tegenwoordigen koning van Italië als van een Saksischen prins, die priester en professor in het kanonieke recht te Freiburg i. B. is, maar het heeft in elk geval met de geschiedenis der abdij Thorn niets te maken. Ik kan mij voorstellen, dat het gewenscht is een tabellarisch overzicht te geven van die bloedverwanten der abdis, die leefden, terwijl zij in functie was, maar eene genealogie, die haar broeder (den hertog van Teschen) weglaat, en daarentegen de kleinkinderen opneemt van bloedverwanten, die geboren werden na den dood der abdis (die 24 jaren na gedepossedeerd te zijn stierf), schijnt mij in dit verband misplaatst. Ik schrijf haar opneming dan ook hieraan toe, dat de heer FLAMENT voor den aandrang van zijn vriend BROCKHOFF te Aken bezweken is.

Toch schijnt ook de schrijver zelf veel voor genealogieën te voelen, getuige het hierboven in de tweede plaats genoemde werk, dat de kwartierstaten van 36 kanonikessen bevat, die het Rijk in 1891 te Keulen aankocht, maar die zonder twijfel van ouds in het Kapittel-archief hebben berust. Voor de uitvoering dier kwartierstaten, die meerendeels met de afbeeldingen der wapens zijn versierd, heb ik niets dan lof, maar ik zou toch willen vragen, of er in het Kapittel-archief geene belangrijker bescheiden berusten, dan juist deze kwartierstaten? Zij hebben allen betrekking op kanonikessen, die in de 17e of 18e eeuw werden toegelaten, en het meerendeel der gegevens, die zij bevatten, zal wel van elders bekend zijn. Maar al gelukt het met behulp dezer staten hier en daar Hübner te verbeteren, dan blijft toch nog de vraag, of dat altijd vrij magere gewin deze luxueuse uitgave rechtvaardigt?

De uitgever zelf heeft dit bezwaar, naar het schijnt, eenigszins gevoeld, en daarom in zijne voorrede gewezen op het werk van LORENZ „Lehrbuch der gesammten wissenschaftlichen Genealogie". Referent moet bekennen, dat dit werk hem onbekend is, maar het gebruik, dat de uitgever er in zijne voorrede van maakt, is, ronduit gezegd, vrij onbeteekenend. De heer FLAMENT wijst op de talrijke huwelijken tusschen bloedverwanten, die de kwartierstaten doen kennen, en het daardoor veroorzaakt „Ahnenverlust", hij brengt daarmede het uitsterven van enkelen dier families in verband, maar erkent, dat andere nog steeds bloeien, en laat in het midden, in hoeverre de in de wettige manlijke lijn uitgestorvene nog in de vrouwelijke lijn of in bastaardtakken voortleven.

Zwakker nog schijnt mij eene andere conclusie; uit het feit, dat tal

van leden uit het geslacht van Manderscheidt onder de kanonikessen te Thorn voorkomen, leidt de uitgever af, dat „vroomheid en godsdienstzin, neiging tot het kerkelijk leven, erfelijk waren in dit geslacht". Hiertegen zij opgemerkt, dat de kanonikessen te Thorn door geene geloften gebonden waren, in den regel niet resideerden, en (als zij gevraagd werden) in het huwelijk konden treden, gelijk ook enkele kanonikessen uit die familie hebben gedaan. Ik meen dus, dat uit het verschijnsel, dat verscheidene freules van Manderscheidt lid van het Thornsche kapittel waren, evenmin tot bijzonderen godsdienstzin in dat geslacht mag geconcludeerd worden, als b.v. het feit, dat thans tien leden der familie Bentinck (vier broeders en de zoons van twee hunner) ridder of expectant der Duitsche orde zijn, iets met de vroomheid of ridderlijkheid dier familie uitstaande heeft.

R. FRUIN.

LUIGI MULINARIS. Dell' archivio nell' amministrazione comunale. Guida teorico-pratica. Udine, 1896.

In dit reeds voor eenige jaren verschenen werkje zet de heer MULINARIS uiteen, hoe zijns inziens de administratieve bescheiden der Italiaansche gemeenten geordend moeten worden.

Die ordening, zegt hij, laat tegenwoordig zeer veel te wenschen over: hier een systeem van rangschikken, dat niet aan de behoefte voldoet, dáár een verdeeling zonder eenige leidende gedachte. En dit alles zeer ten nadeele zoowel van den dienst zelf als van het archief, dat uit de bureaux der administratie wordt aangevuld.

De schrijver, die zelf gediplomeerd gemeente-secretaris is, wijt dezen ongunstigen toestand vooral aan het gemis van één uniform systeem, van voorschriften, die voor alle gemeenten geldend moeten zijn. Om hierin te voorzien zijn er wel is waar verscheiden ordenings-systemen ontworpen, doch alle meer speciaal bestemd voor groote plaatsen en niet geschikt voor kleine gemeenten, die voor hare administratie slechts over één ambtenaar kunnen beschikken. Vooral ten behoeve van deze nu heeft de schrijver zijn methode ingericht en van verschillende kanten aangezocht besloot hij tot de publicatie.

Met het oog op de behandelde Italiaansche archieftoestanden en de desbetreffende wenken en wenschen des schrijvers, in menig opzicht afwijkende van die der Nederlandsche deskundigen, zal het niet ondienstig zijn, in dit blad een overzicht te geven van den inhoud van het geheele werkje.

Aan de uiteenzetting van zijn systeem laat de heer MULINARIS eenige hoofdstukken voorafgaan, waarin hij achtereenvolgens bespreekt: 1°. de

beteekenis van het archief, 2°. het archief in het algemeen, 3°. de algemeene verdeeling van het archief, 4°. het overgangs-archief en 5°. de verdeeling der archiefstukken in soorten.

Het ordenen der bescheiden van een bestuur (Ufficio), zoo betoogt hij, is een moeilijke en ondankbare taak. Ook het gemis aan moreele appreciatie maakt ze niet gemakkelijker. Maar in hoofdzaak schuilt de moeilijkheid in het ontbreken van algemeene technische regels. Vooral tegenwoordig, nu de hoeveelheid en de verscheidenheid der takken van dienst zich uitbreiden, zal het gebrek aan vaste regels, aan één wetenschappelijk systeem van ordenen groote verwarring veroorzaken in de gemeentelijke administratie. Nu geven wel is waar de instructies van 1 April 1838 artt. 353 tot 380 eenige voorschriften voor de behandeling der gemeente-archieven van het voormalig koninkrijk Sardinië, maar deze kunnen niet als maatstaf dienen, evenmin als die, welke voortspruiten uit de ministeriëele circulaire van 26 April 1882. En overal elders zijn nog bijzondere beschikkingen van kracht, o. a. die, welke overgenomen zijn van de Cisalpijnsche republiek en van het eerste Napoleontische keizerrijk. Maar ook deze kunnen niet als model worden aangenomen. Daarom is er dringende behoefte aan een systeem van uniforme archiefbehandeling, zoodanig, dat het door de secretarissen in toepassing kan worden gebracht. Niet de kennis en ijver van bekwame administrateurs alleen kunnen een tak van dienst leiden: iedere goede instelling (Istituto) moet geregeld worden door vaste voorschriften. Alzoo ook het archief. Voor dit gebouw van papieren is het niet alleen noodig, dat de architect bekwaam zij, maar ook dat hij gehoorzame aan vastgestelde wetten. Alleen dan kan een harmonisch geheel van lijnen en vooral een stevig fundament verkregen worden. De eerste plicht van dezen architect, voor kleine gemeenten den secretaris, moet dus zijn nauwlettend zorg te dragen voor de archiefstukken. En toch, hoeveel gemeentebesturen zijn er niet, die in dit opzicht veel te wenschen overlaten. Aan den eenen kant groote schade door een verkeerde verdeeling der stukken, aan den anderen kant nog grooter nadeel door de zorgeloosheid in de materiëele bewaring. En zoolang de wet den secretaris niet verantwoordelijk stelt, zal hij zich geen moeite geven noch voor het bewaren en classificeeren der bescheiden, noch in het aanleggen en bijhouden van de noodige indices.

Na deze inleiding gaat de schrijver over tot het rangschikken der stukken. Als hoofdverdeeling neemt hij aan de splitsing in oud- en nieuwarchief. Het oud-archief (Archivio di deposito) bevat alle stukken bij een bestuur ingekomen en die welke het zelf heeft afgezonden van zijn instelling af tot en met het geheele jaar voorafgaande aan het loopende, terwijl tot het nieuw-archief (Archivio corrente) alleen behooren de stukken van het loopende jaar benevens die, welke, hoewel

van vroegeren datum, betrekking hebben op zaken, die nog in behandeling zijn of in dit jaar hun beslag hebben gekregen.

Volgens de instructies van 5 April 1838 moeten de akten van het oud-archief gerangschikt worden in drie afdeelingen: 1e die van vóór de Fransche overheersching, 2e die, dateerende uit den tijd der overheersching en 3e die van lateren tijd. Maar deze verdeeling is natuurlijk niet op alle gemeenten van toepassing. Daarom wil de heer Mulinaris als punt van scheiding nemen de vestiging van het koninkrijk Italië, welk tijdstip voor iedere gemeente afzonderlijk bepaald wordt door haar toetreden tot de wettelijke regeering. Met voorbehoud echter, dat elke gemeente in deze verdeeling van hare archiefstukken ook rekening mag houden met bijzondere politieke gebeurtenissen. Na deze hoofdverdeeling kunnen de stukken dan facultatief onderverdeeld worden in rubrieken van een bepaald aantal jaren, naar gelang van hunne uitgebreidheid en van de ruimte der lokaliteiten, welke laatste, zooals van zelf spreekt, zooveel mogelijk brandvrij moeten zijn.

Deze regels gelden alleen voor een ongeordend archief. Is echter het archief reeds vroeger geordend, dan moet, wat betreft de algemeene verdeeling der stukken, de reeds in gebruik zijnde behouden blijven. Wel kunnen eenige noodzakelijke verbeteringen worden aangebracht, maar de grondslag van de ordening moet bewaard blijven. Een geheel nieuwe ordening zou trouwens meer tijd kosten dan de secretarissen beschikbaar hebben.

In ieder geval is het noodzakelijk een algemeenen inventaris te maken, waaruit de chronologische summiere inhoud van het archief blijkt. En bovendien moet aan dezen algemeenen inventaris een speciale rubriek worden toegevoegd, waarin de plaats vermeld wordt, die elk stuk in de oude classificatie inneemt, met het tweeledig doel om het zoeken te vergemakkelijken en een beeld te geven van de oorspronkelijke organisatie van het archief.

Daarna toont de schrijver breedvoerig aan, dat het voor de praktijk wenschelijk is om de bescheiden van de laatste jaren, die voor den loopenden dienst elk oogenblik bij de hand moeten zijn, ook in het nieuw-archief op te nemen. Deze stukken vormen dus een soort van overgangsarchief (Archivio di transizione). Hij waarschuwt echter voor te groote uitbreiding van dit archief en wil het tot een tijdvak van drie, hoogstens vijf jaar beperken. Om alle verwarring te voorkomen moeten deze stukken goed van die van het nieuw-archief gescheiden en, naar de jaren gerangschikt, in afzonderlijke kasten bewaard worden.

Dan wordt de verdeeling der stukken van het nieuw-archief in soorten behandeld. Voorop gesteld, zegt de schrijver, dat de stukken van het oud-archief dezelfde classificatie dienen te hebben als die van het nieuw,

moet alle streven er op gericht zijn, de laatste zoo te ordenen, dat voldaan wordt zoowel aan de behoefte van het oud-archief als aan de steeds aangroeiende eischen der gemeente-administratie. Tevens moet men rekening houden met den beperkten tijd der secretarissen.

In het algemeen kunnen de stukken verdeeld worden naar hun materiëelen inhoud in serie, categorie en fascicoli. De eerste vertegenwoordigen de takken van dienst en zijn in hoofdzaak voor alle gemeenten dezelfde. Zij kunnen als de sleutels van het archief worden beschouwd en moeten in het geheel de algemeene lijnen van de classificatie aangeven. De categorie zijn onderverdeelingen van de serie en wijzen aan elke akte de plaats aan, die deze volgens haar aard in de serie moet innemen. Ofschoon de lokale takken van dienst door de meerdere of mindere belangrijkheid der plaats of door bijzondere omstandigheden voor iedere gemeente eenigszins kunnen verschillen, zal het toch bijna altijd mogelijk zijn, aantal en titel der categorie voor alle gemeenten gelijk te nemen. Daarentegen hangt het aantal en de aard der fascicoli, der onderverdeelingen van de categorie geheel van omstandigheden af.

Dit moet de hoofdverdeeling zijn bij belangrijke gemeenten. Voor de archieven van kleinere gemeenten is echter een verdeeling in categorie en fascicoli alleen voldoende. De eerste nemen dan de plaats in der serie, de laatste die der categorie.

In overeenstemming hiermede neemt de heer MULINARIS voor zijn systeem 12 categorie aan. Het zijn de volgende:

1°. Staatsbestuur en kiezerslijsten.
2°. Gemeente-administratie.
3°. Burgerlijke stand en bevolking.
4°. Comptabiliteit en gemeente-eigendommen.
5°. Finantiën, belastingen, maten en gewichten.
6°. Landbouw, nijverheid en handel.
7°. Rechtspraak, openbare veiligheid en scheidsgerecht.
8°. Militie.
9°. Publieke werken, politie en veldwacht.
10°. Hygiëne, weldadigheid en eeredienst.
11°. Openbaar onderwijs en statistieken.
12°. Onderwerpen van verschillenden aard.

Iedere categoria, behalve de laatste, wordt vervolgens gesplitst in fascicoli, onder welke er steeds één is met den titel: „onderwerpen van verschillenden aard". Deze bevat al de akten, die moeilijk onder een der andere fascicoli kunnen worden thuis gebracht.

Ten slotte geeft de schrijver eenige wenken omtrent de materiëele bewaring en nummering der stukken. Bij het begin van het nieuwe

jaar worden de twaalf categorie van het vorige in volgorde gerangschikt en naar het oud-archief overgebracht, hetgeen in niet veel meer dan een half uur geschieden kan.

Sommige stukken evenwel, die men, hetzij met het oog op hunne belangrijkheid, hetzij om hun volume of hun doorloopend karakter, niet bij de andere akten in de kasten bewaren kan, moeten afzonderlijk in doozen, elk met een opschrift voorzien, worden opgeborgen.

Dit is in hoofdzaak het systeem, dat de heer MULINARIS aanraadt als eenvoudig en gemakkelijk in de praktijk, hetgeen hem proefondervindelijk is gebleken bij de gemeente-administratiën, waar hij in de gelegenheid was om het in toepassing te brengen. Van groote waarde zijn zijne opmerkingen over het oud-archief voor ons niet. Toch constateer ik met genoegen, dat ook deze Italiaansche administrateur aanraadt de oude organisatie van het archief, als die nog bestaat, in elk geval te behouden. Maar aan den anderen kant zou ik er hem op willen wijzen, dat men in ieder archief, hoe wanhopig verward het moge zijn, bijna altijd sporen van vroegere ordening (in deelen, registers, liassen) terug kan vinden, met behulp van welke de oorspronkelijke orde in de meeste gevallen kan worden hersteld. Ik stem hem echter gaarne toe, dat dit werk niet aan gemeente-secretarissen kan worden opgedragen, zelfs niet hier te lande, waar deze ambtenaren nu juist niet met zulke drukke bezigheden overstelpt zijn, als de schrijver hen ons voor Italië afschildert.

Ook wat het nieuw-archief betreft, is het systeem van den heer MULINARIS voor ons van weinig belang, daar onze gemeente-administratie in menig opzicht van de Italiaansche verschilt. Bovendien wordt dergelijke verdeeling in rubrieken hier vrijwel overbodig gemaakt door de indices (op brievenboeken enz), die, naar ik meen, in de meeste gemeenten in gebruik zijn. Wil men evenwel toch de administratieve bescheiden in rubrieken indeelen, dan schijnt het me wenschelijk daarvoor dezelfde te nemen als die van het verslag, dat ingevolge art. 182 der gemeentewet telken jare door Burgemeester en Wethouders, omtrent den toestand der gemeente, aan den Raad wordt aangeboden.

MIDDELBURG, Maart 1901. E. WIERSUM.

Literatuur-kroniek,

DOOR

Mr. J. G. Ch. JOOSTING en Dr. H. BRUGMANS.

M. G. WILDEMAN. De oude kerkregisters aanwezig in het archief der gemeente Haarlem. (De Navorscher, jaargang 1900, bladz. 555—566.)

„De oude kerkregisters in ons land", door A. A. VORSTERMAN VAN OIJEN in 1892 uitgegeven, is door onvoldoende mede-

werking van de gemeentebesturen, predikanten en pastoors niet overal juist en volledig. De opgave betreffende Haarlem is hiervan een voorbeeld. Daarom wordt gegeven „een volledige staat „der oude kerkregisters, zooals die in het archief der gemeente „Haarlem zijn te vinden". Voor brandgevaar zijn zij verre van veilig: hunne bewaarplaats is gelegen boven het gas-laboratorium der gemeente, waar dag en nacht gas brandt en dagelijks scheikundige proeven worden genomen; in de zaal is een zeer primitieve gasleiding met zwaluwstaart-branders zonder ballon, terwijl dikwijls 's avonds gewerkt moet worden; de brandbluschmiddelen zijn ten eenen male onvoldoende. Daarom wordt gepleit voor de stichting van een brandvrij gebouw voor archief en bibliotheek.

E. BOURLIER. La bibliothèque wallonne. Discours prononcé à l'ouverture de la réunion des députés des églises wallonnes assemblés à Maestricht, le 5 Juillet 1900 et jours suivants. (Opgenomen in het Bulletin der Commission de l'histoire des églises wallonnes, IIe série, tome III, 2_e livr. pag. 77—111. La Haye, Martinus Nijhoff, 1901.)

Deze bibliotheek is gesticht in 1852, maar dankt haar ontstaan aan het depôt wallon de Leyde en dit is weder gesproten uit de archieven der Waalsche synode. Daarom wordt bij de geschiedenis dezer laatste begonnen.

In de 16de eeuw werden de archivalia der Waalsche synode bewaard in een koffer, toevertrouwd aan den „actuaire" (een predikant), opdat slechts één man met alle geheime zaken bekend zou zijn. In verloop van tijd werd zijn titel gewijzigd in „secrétaire permanent du synode"; hij werd toen voor 3 jaren benoemd, tegenover den gewonen secretaris, die slechts voor ééne vergadering fungeerde. Zeer angstvallig zorgde de synode voor hare archieven, waardoor menig stuk behouden is geworden.

Langzamerhand werd de koffer, die op elke vergadering aanwezig was, te klein; meerdere werden aangeschaft, waarvan 2 werden bewaard door de kerk te Leiden en 2 den actuaire vergezelden. Doch dit bleek nog te bezwaarlijk; van daar het besluit van 1790 tot oprichting te Leiden van een depôt voor de archieven der synode en die der opgeheven of op te heffen kerken. Bepaald moeten genoemd worden als daarin opgenomen de archieven der églises de la Barrière. Een inventaris van dit depôt werd in 1808 gedrukt.

Nadat reeds in 1807 sprake was geweest van de stichting eener bibliotheek betreffende de Waalsche kerken in ons land, maakten verschillende redenen, dat de zaak niet werd voortgezet. Zij raakte

van de baan en eerst in 1848 werd zij met ernst weder ter tafel gebracht door J. L. C. JACOB, Zwitser van origine. Eene commissie werd benoemd, die in 1852 gunstig rapporteerde. De kerk te Leiden zou zijn „dépositaire de la collection".

Een en ander gaf den Leidschen kerkeraad aanleiding, de zorg voor die verzameling meer bepaald op te dragen aan eene commissie, die in 1853 zich constitueerde als commission des archives en later officieel erkend werd door de synode. In 1894 werd de Leidsche kerkeraad op zijn verzoek van zijne verantwoording ontheven en deze overgebracht op de commission de l'histoire des églises wallonnes.

Na een overzicht omtrent de vorming en uitbreiding der bibliotheek, wordt gegeven een gelijk overzicht der archieven. Deze bestaan uit: 1°. archives des églises existantes, voorzoover deze zijn afgestaan aan de centrale bewaarplaats, — 2°. archives du synode (die met groote zorg zijn opgespoord, voorzoover zij waren afgedwaald), — 3°. het archief der commission wallonne, naarmate dit door de commissie kan worden ontbeerd, — 4°. archives des églises éteintes (aan wier verkrijging soms groote bezwaren verbonden waren, gedeeltelijk doordat vele waren afgestaan aan de kerkeraden der Ned. Herv. gemeenten).

Voor het onderhoud en de hulp bij nasporingen is een ambtenaar aangesteld.

Bijlagen: het bovenvermeld voorstel van den heer JACOB; de lijst van de leden der commission des archives des églises wallonnes over 1853—1894; en een betoog, dat het locaal der bibliothèque wallonne niet door BOERHAVE is gebruikt voor zijne klinische lessen.

Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Verslagen en mededeelingen. Vierde deel, no. III. 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1901.

Hierin: Mr. S. MULLER Fz. Lijst van de goederen en rechten, behoorende aan de proosdij van St. Jan te Utrecht in de 15de eeuw (naar een register in het kapittel-archief van St. Jan, aangelegd in 1415 en bijgehouden tot in de 16de eeuw, naar aanleiding van de twisten tusschen den proost en het kapittel over de wederzijdsche rechten) bladz. 239—316; — Mr. R. FRUIN. Uit het leenregister der heeren van Hodenpijl (berustende in het Zeeuwsch rijksarchief-depôt, welke voorschriften niet voor het leenhof der heeren van Hodenpijl alleen zullen hebben gegolden), bladz.

317—323; — Dr. J. S. van Veen. Een ambtsbrief van Doetinchem (d.d. 25 Maart 1379); — M. G. Wildeman. Bevelschrift van dijkgraaf en heemraden van Delfland (d.d. 19 Maart 1522).

Bulletin de la commission de l'histoire des églises wallonnes, IIe série, tome III, 2e livraison. La Haye, Mart. Nijhoff, 1901.

Hierin: Mr. H. D. Guyot, Extraits de la correspondance des ambassadeurs des Provinces-Unies à la cour de France de 1726 à 1732, pag. 112—134.

H. de Jager. De middeleeuwsche keuren der stad Brielle. (Werken der Vereeniging tot uitgave der bronnen van het oude vaderlandsche recht. Tweede reeks, no. 2.) 's Gravenhage, Mart. Nijhoff, 1901.

Blijkens eene publicatie d.d. 1562 bezat men toen te Brielle een oud en een nieuw keurboek en „voorboeden". Deze laatste zullen dagteekenen van vóór het oudste keurboek en vormen twee verzamelingen. De oudste is, blijkens verschillende door de J. medegedeelde gronden, van het jaar 1346 en wordt in afschrift aangetroffen in een 15de eeuwsch handschrift ter Koninklijke Bibliotheek (S 84), getiteld „Handvesten van den Briel. M. S.S. 134 (2)". De tweede verzameling werd afgelezen in 1405. Deze zijn ontleend aan een 15[de] eeuwsch handschrift in het bezit van professor de Geer („Privilegie-boek van Willem van Beijeren"), waarin zij met meer andere stukken werden afgeschreven.

Het oude keurboek berust in het gemeente-archief van Brielle en is getiteld „tVoirbot", waarin ook werden opgenomen de eerste verzameling voorboden en de keuren afgelezen in 1445, waaraan werden toegevoegd de voorboden tot 1455. Uit een handschrift in het archief der gemeente Delft kon vastgesteld worden, welke keuren tusschen 1445 en 1455 werden uitgegeven; terwijl bovendien uit dit handschrift een enkel (in het Brielsch handschrift ontbrekend) stuk werd overgenomen. Dit oude keurboek bevat bovendien keuren jonger dan 1455, en werd zelfs bijgeschreven tot in de 17[de] eeuw.

Toch was intusschen een nieuw keurboek aangelegd en wel in 1527, dat thans nog in het archief der gemeente Brielle gevonden wordt. Met het oog op de grens, door de Vereeniging aan hare werken gesteld (einde van het landsheerlijk tijdvak) is niet alles uit dit keurboek opgenomen: waar het nieuwe tijdvak voor Brielle begon in 1572, moest eene keur van November 1571 de laatste zijn.

In eene bijlage tot het oude keurboek zijn opgenomen, behalve het stuk aan het Delftsche handschrift ontleend, eenige keuren, die in tVoirbot gemist worden. Zij werden aangetroffen in 2 origineele

„Correctieboeken" van Brielle, oorspronkelijk aldaar berustende, doch in 1897 overgebracht naar het Algemeen rijksarchief te 's Gravenhage.

Mr. R. Fruin. Mededeelingen uit het archief der Middelburgsche abdij. (Archief, uitgegeven door het Zeeuwsch Genootschap der wetenschappen, deel VIII, bladz. 99—140).

I. De parochies van Walcheren. (Aangetoond wordt dat oorspronkelijk op Walcheren 5 parochiën bestonden, waaruit de overige 35 rechtstreeks of middellijk zijn ontstaan.) — II. Oost-Domburg en West-Domburg. (Vóór 1320 vond men in het ambacht Domburg twee parochie-kerken, St. Jan (West-Domburg) en St. Agatha (Oost-Domburg); in 1320 werd de laatste verplaatst naar het tegenwoordige dorp Aagtekerke; in 1325 werd op de oude plaats der St. Agathakerk gesticht de St. Anna-kapel; tusschen 1363 en 1379 werd de St. Jans-kerk verplaatst naar binnen de stad Domburg, terwijl het stedelijk gebied werd uitgebreid ook over de St. Anna-kapel en gebracht onder de parochie van St. Jan; sedert werd gesproken van de parochiën van Domburg en Aagtekerke.) — III. Eene financiëele operatie. (Twee zoons van een bastaard van Philips den Goede, de heer van Falaix en de abt van het O. L. V.-klooster te Middelburg, trachtten genoemd klooster op te lichten, wat ten slotte verijdeld werd.) — IV. Eene verbetering van het Oorkondenboek van Holland en Zeeland. (De oorkonde bij van den Bergh, deel 2, bladz. 112 onder no. 255, Inventaris van Visvliet no. 87, is niet van 1273 maar van 1373; vgl. Inv. van Visvliet nos. 899, 897 en 898; 900, 901, 925.)

Aanteekeningen van het verhandelde in de sectie-vergaderingen van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, Juni 1900. Utrecht, J. van Boekhoven, 1900.

Bevat o.a.: Dr. L. A. van Langeraad. Eenige opmerkingen en beschouwingen naar aanleiding van dat gedeelte van Franciscus Junius' autobiographie, omvattende het tijdperk, dat ligt tusschen de aanbieding van het verzoekschrift der edelen tot aan den beeldenstorm te Antwerpen (5 April—21 Augustus 1566); J. F. Gebhard Jr. Nicolaas Witsen in 1672.

F. A. Hoefer. Aanteekeningen betreffende de kerk van Hattem (Uitgegeven door Gelre, Vereeniging tot beoefening van Geldersche geschiedenis, oudheidkunde en recht). Arnhem, P. Gouda Quint, 1900. 2 deelen.

In zijne inleiding vermaant de schrijver, geene volledige ge-

schiedenis van de kerk of parochie van Hattem te verwachten. De bronnen vloeiden niet volledig, gegeven worden dus aanteekeningen. Vooreerst wordt behandeld de wording en de ontwikkeling der kerk, waardoor tevens gesproken moest worden over hare bedienaren en hunne ambtsbezigheden; dan de met haar in verband staande geestelijke instellingen, het kerkelijk en geestelijk leven in al zijne uitingen binnen het kerspel van Hattem (en daarbuiten het fraterhuis te Hulsbergen). Een afzonderlijk hoofdstuk is gewijd aan het tijdperk van overgang tot de reformatie. Dan volgt de beschrijving van de kerk en haar aanhooren als gebouw. Daarna de geschiedenis van de Hervorming, ook van de kerkelijke administratie in die tijden. Eindelijk een „Overzicht van de kerk in verband met Hattem's „geschiedenis". En ten slotte worden eenige historische gegevens medegedeeld over de christelijke kerkgenootschappen, na de Hervorming in het kerspel van Hattem „ontstaan". Een tal van platen luistert het boek op, terwijl de bijlagen in een afzonderlijk deel worden gegeven.

Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Verslag van de handelingen der zes en tachtigste vergadering te Zwolle op 30 October 1900. Zwolle, Erven J. J. Tijl, 1901.

In memoriam van den mede-oprichter der vereeniging Mr. A. A. W. van Wulfften Palthe. — Besproken wordt een boek, aangelegd door of voor den Deventerschen burgemeester Joannes Coster en bevattende afschrift van de titels (1521—1553) zijner bezittingen, en een boek, bevattende een verlofbrief d d. 1683, van den graaf van Bentheim voor de gemeente Ulsen, tot het houden eener collecte ter herstelling van den door den bliksem getroffen kerktoren. — Mr. J. A. G. de Vos van Steenwijk bespreekt het ontstaan der heerlijkheid Almelo (de eerste heeren waren geene *nobiles*, maar schildboortige lieden, evenals die van Ruinen in Drente). — N. A. Cramer ziet in „comitatum agridiocensem sive Umbalaha dictum" (1042) een „jachtgraafschap" (ἄγρια διώκειν), J. C. van Slee een „weidegraafschap" (ager, dioecesis). — Ten slotte wordt besproken „Bontsche maat" [1], „ewelde" of „envelde hoppe" (eynvolt, enkel of dun bier), „rachinburgii" (raadgevers of -sprekers), „bergvrede" (berfredus, beffroi, „belfoort" = toren).

Mr. R. E. Hattink. Stadregt van Almelo. (Vereeniging tot beoefening van Overijsselsch regt en geschiedenis. Overijsselsche stads-, dijk- en markeregten. 1e deel, 13de stuk.) Zwolle, Erven J. J. Tijl, 1901.

[1]) Later gebleken te zijn de maat, te Bonn in gebruik.

Almelo heeft, volgens drie brieven van 1394, 1400 en 1405, reeds toen schepenen bezeten, die „onser stades segel" gebruikten; het is dus niet, gelijk door sommigen beweerd werd, in 1420 tot stad verheven. De brief van 1420 heeft een renversaal van de schepenen; daaruit blijkt, dat toen sprake was van eene bepaling der wederzijdsche rechten van den heer en de stad. Die twee brieven van 1420 zijn slechts tot ons gekomen in afschriften van de 17de eeuw en later; in 1785 werd het oorspronkelijke stuk nog ter secretarie gevonden. Dit 5-tal brieven wordt gegeven als inleiding op het stadboek, het eenige dat nog uit het oud-archief van Almelo bewaard is gebleven, thans berustende in het rijksarchief in Overijssel. Dit stadboek is waarschijnlijk aangelegd omtrent 1540; daarin zijn ook geschreven „ander wilkoer der stadt Almelo", „eene bepaling „omtrent hooger beroep" en twee aanteekeningen omtrent „hetgeen „op Petri 1646 en 1647 voor de gemeente der stad besloten is." „Voor de volledigheid zijn voorts herdrukt de wilkeuren, door Racer „reeds tweemalen uitgegeven" (Overijsselsche Gedenkstukken, V).

J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER FZN. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900/1. 8°. afl. 15/16. III, blz. 161—320.

Inhoud: Motley's Geschiedenis der Vereenigde Nederlanden (vervolg) (uit: Gids, 1862, I, 514 vlg., 658 vlg). — De slag bij Nieuwpoort (uit: Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, Nieuwe serie, V, 55 vlg.). — De wederopluiking van het Katholicisme in Noord-Nederland omstreeks den aanvang der XVIIe eeuw (Uit: Gids 1894).

W. K. A. NIPPOLD. Wilhelm III, Prinz von Oranien (1650—1702). Berlin, C. A. Schwetschke und Sohn, 1900 8°. X, 274 blz. Met Portret.

Populair geschreven, uit Ranke, Macaulay, Green enz. geputte biographie, verschenen ter gelegenheid van Willems 250sten geboortedag. Inhoud: I. Der Prinz von Oranien (1650—1672). 1. Geschichte der Niederlande bis zum Tode Friedrich Heinrichs. 2. Wilhelm II. 3. Jan de Wit, Karl II, Ludwig XIV. 4. Das Jahr 1672. II. Der Erbstatthalter von Holland (1672—1689). 1. Karl II bis 1672. Clarendon, Shaftesbury und Cabal. 2. Wilhelms III Feldzüge bis 1674. 3. Karl II bis 1677. Vermählung Wilhelms III. 4. Wilhelm III und Karl II bis zum Frieden von

Nymwegen. Ludwig XIV. 5. Die letzten Jahre Karls II. 6 Jakob II. 7. Die glorreiche Revolution von 1688. III. Der König von England (1689—1702). 1 Wilhelms und Marys Regierung bis zur Schlacht an der Boyne 1690. 2. Der Europäische Krieg bis zur Schlacht bei La Hogue. 3. Bis zum Tode Marys. 4. Alleinregierung Wilhelms III. Der Friede von Rijswijk und die Spanische Erbfolge. Tod Wilhelms III.

S. P. Haak. Paullus Merula, 1558—1607. Zutphen, W. J. Thieme, 1901. 8°. XII, IV, 164 blz. Leidsche dissertatie.

Inhoud: Inleiding. (o.a. de strijd over M's geloofwaardigheid in zijn Enniusuitgave, het Compendium vitae van Erasmus en de Historia tragica van Angelus Merula) I. M's leerjaren. (Geboren te Dordrecht 19 Aug. 1558. In 1578 student te Leiden. Van 1579—1587 aan buitenlandsche universiteiten, o a. te Parijs.) II. M's juridische werkzaamheden. Zijn professoraat. Eerste jaren te Leiden. (In 1587 advokaat in den Haag. 8 Febr. 1592 professor extraordinarius, 19 Nov. 1593 ordinarius) III. M. als geschiedschrijver. Zijn Historia tumultuum Belgicorum. (In 1598 wordt M. historieschrijver der Staten-Generaal. In 1600 leverde hij deel 1 van de Hist. tum. Belg. bij deze in, maar het werk behaagde hen niet en bleef ongedrukt. Dl. II raakte onder den griffier verloren. M.'s handschriften en bronnen.) IV. M.'s Geldersche Geschiedenis. (In 1597 historieschrijver van Gelderland. Zijn Historia Gelrica bleef onvoltooid, is gedeeltelijk bewaard gebleven en door Pontanus in zijn Hist. Gelr. grootendeels opgenomen). V. M.'s Cosmographie en kleinere werken (Gedr. 1605). VI. M.'s laatste levensjaren. (Gest. 20 Juli 1607 te Rostock.) Bijlage. Mededeelingen omtrent enkele gebeurtenissen uit de jaren 1565 en 1566, door Franciscus Junius aan Merula gedaan.

Resolutiën van de Vroedschap van Utrecht betreffende de Academie, uitgegeven door Lucie Miedema (Werken van het Historisch Genootschap. Nieuwe Serie no. 52*). Utrecht, Kemink en Zoon, 1900. 8°. VIII, CXLIX, 147—599 blz.

Vervolg van het in 1888 verschenen werk van prof. Wijnne, die de resolutiën van 1632 tot 1693 uitgaf; de door mej. Miedema gepubliceerde stukken loopen van 1693 tot 1812. De inleiding onderzoekt de geschiedenis van het hooger onderwijs te Utrecht vóór de stichting der Hoogeschool: I. De kapittelscholen. II. Eerste poging tot oprichting van een universiteit te Utrecht in 1470. Inrichting eener middeleeuwsche hoogeschool. III. De Hieronymusschool van 1474—1575. IV. Paushuize. V. Het Willebrordshuis tot 1593. VI. Domus Pauperum. VII. Bijscholen. De Hiero-

nymusschool in handen van de commissarissen tot het seminarie en van de vier kapittelen. VIII. De Hieronymusschool na 1586. IX. Het Willebrordshuis na 1593. X. Het Seminarium Paulinum. XI. De alumnen van de Staten en de Stad. XII. Nieuwe plannen tot oprichting eener Hoogeschool in de provincie Utrecht. XIII. Oprichting der Illustre School in 1634. XIV. De Illustre School van 1634—1636. Hare verheffing tot Universiteit in 1636.

Dagh-Register gehouden int Casteel Batavia vant passerende daer ter plaetse als over geheel Nederlandts India Anno 1641—1642. Uitgegeven door het Departement van Koloniën onder toezicht van dr. H. T. COLENBRANDER. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900. 8°. VI, 323 blz.

Bij resolutie van Gouverneur-Generaal en Raden van Indië van 1 Februari 1642 werd de taak van het aanhouden van het dagregister, als zijnde te omvangrijk geworden voor één persoon, over vijf raden verdeeld. Deze regeling is eenige jaren in werking geweest. Vandaar dat dit en de volgende dagregisters een ander voorkomen hebben dan de voorafgaande.

E. HEYDENREICH. Archivwesen und Geschichtswissenschaft. Marburg, Elwert, 1900. 8°. 40 blz.

De schrijver, archivaris der stad Mühlhausen in Thüringen, wil met dit boekje „in den weiten Kreisen aller Stände eine richtige Anschauung über Wesen und Wichtigkeit der Archive verbreiten helfen". Daarom toont hij aan „wie hochwichtig die Archive Thüringens für die historische Wissenschaft geworden sind". Voornamelijk het Mühlhauser archief is zeer belangrijk. De schrijver geeft, voor het historisch gedeelte puttend uit von Löher en anderen, een warm pleidooi voor het belang der archieven en dringt aan op uitnemende zorg voor hun behoud en organiseering.

B.

BERICHTEN.

Overleden: A. J. M. Brouwer Ancher, commies aan het oud-archief te Amsterdam, en mr. C. M. Dozy, archivaris der gemeente Leiden.

Bij Koninklijk besluit zijn benoemd, met ingang van 1 Maart 1901, bij 's Rijks archief in Friesland, tot commies dr. M. Schoengen, thans adjunct-commies bij dat archief, en bij 's Rijks archief in Gelderland, tot adjunct commies dr. J. S. van Veen te Arnhem.

Bij Koninklijk besluit van 23 Januari 1901 is aan mr. C. P. L. Rutgers vergunning verleend om naast zijne betrekking van rijksarchivaris in Overijsel ook die van gemeentearchivaris van Zwolle te vervullen.

Met ingang van 1 Januari 1901 is mej. dr. H. C. H. Moquette benoemd tot tijdelijk ambtenaar aan het gemeentearchief te Rotterdam met den rang van adjunct-archivaris. Reeds sedert 1 Maart 1899 was mej. Moquette als volontair op het archief werkzaam; de bovenstaande benoeming is geschied in verband met het maken van een geheel nieuwen inventaris van het archief.

Tot archivaris der gemeente Leiden is benoemd mr. J. C. Overvoorde, gemeentearchivaris te Dordrecht.

Burgemeester en Wethouders van Middelburg hebben de non-activiteit van den gemeentearchivaris M. H. van Visvliet op zijn verzoek tot 1 Juli 1901 verlengd.

Mr. dr. H. S. Veldman, archivaris der gemeente Delft, is benoemd tot secretaris der gemeente Kampen. In zijne plaats is tot archivaris van Delft benoemd dr. G. Morre.

De heer E. A. J. de Kuyper, ambtenaar ter secretarie te Eindhoven, is benoemd tot commies-archivaris te Bergen op Zoom.

In de Memorie van antwoord op het Voorloopig verslag over de begrooting van Binnenlandsche zaken voor 1901 wordt omtrent de archieven het volgende gevonden:

„Art. 194. Reeds vroeger is medegedeeld, dat van het bepalen van het tijdstip, waarop het nieuwe gebouw voor het Rijksarchief in gebruik genomen zal kunnen worden, eerst sprake kan zijn, nadat de inrichting der verwarmingstoestellen en de bouw van het dienstgebouw zullen voltooid zijn. De bouw van dit laatste gebouw wordt thans aanbesteed en zal opgeleverd moeten worden in den zomer van 1902; de inwendige inrichting enz. zullen dan nog eenigen tijd vorderen. Het is noodig wegens vertraging, in het werk ondervonden, eenige termijnen van den dienst 1899 ad *f* 13069.50 over te brengen op den dienst 1901 en derhalve dit artikel met dat bedrag te verhoogen.

Art. 196. In verband met diverse werken voor de centrale verwar-

ming, de waterleiding enz. in het nieuw archiefgebouw te Assen moet de laatste termijn der aannemingssom van den bouw ad *f* 1946.28 overgebracht worden van den dienst 1899 op dien van 1901, zoodat dit artikel met dat bedrag verhoogd wordt."

Door deze verhoogingen werd art. 194 op *f* 110069.50 gebracht en art. 196 op *f* 47946.28.

Bij de mondelinge beraadslaging in de Tweede Kamer gingen de artt. 192—196 zonder discussie onder den hamer door.

Noch bij de schriftelijke noch bij de mondelinge behandeling in de Eerste Kamer trokken zij de aandacht, zoodat zij, behoudens de boven aangegeven wijziging, zijn vastgesteld, gelijk zij waren voorgesteld.

In nr. 21/2 van den Bibliographe moderne vestigt ons correspondeerend lid, de heer Henri Stein te Parijs, de aandacht op de correspondentie der gezanten, ministers, consuls en agenten der Bataafsche republiek en het koninkrijk Holland met de regeering te 's-Gravenhage, die thans op het Algemeen rijksarchief berust. Met behulp van den daarvan opgemaakten schriftelijken inventaris geeft de heer Stein een overzicht van die documenten, dat ook door Nederlanders kan worden geraadpleegd.

Onder de geschenken, door H. M. de Koningin ter gelegenheid van H. D. huwelijk ontvangen, verdient hier vermeld te worden eene tamelijk groote langwerpig vierkante cassette, in licht hout bewerkt en fraai versierd. In deze kist bevinden zich nl. tal van oorspronkelijke geschiedkundige documenten, op het huis van Oranje betrekking hebbende, die eene belangrijke aanwinst voor het Huisarchief van H. M. vormen. Schenkster is H. K. H. de vorstin van Wied, geboren prinses Marie der Nederlanden.

De Minister van Binnenlandsche zaken heeft bepaald, dat de rijksarchieven in de provinciën behalve Zeeland voortaan op alle werkdagen van 1 November tot 1 April van 10 tot 3 uren en van 1 April tot 1 November van 10 tot 4 uren toegankelijk zullen zijn voor het publiek.

De Minister van Binnenlandsche zaken heeft bepaald, dat de archivaris en verdere ambtenaren van het rijksarchief in Zeeland voortaan op alle werkdagen in het archief zullen werkzaam zijn van 9 tot 3 (in plaats van: 10—4) uren, en dat het archief toegankelijk zal zijn voor het publiek eveneens op alle werkdagen van 9 tot 3 uren (in plaats van alleen Maandag, Dinsdag, Woensdag en Donderdag van 10 tot 4 uren).

De inventaris van het archief der O. L. V. abdij te Middelburg, met bijbehoorende regestenlijst, wordt ter perse gelegd door de firma Martinus Nijhoff te 's-Gravenhage.

Het rijksarchief in Friesland ontving in bruikleen het archief der familie thoe Schwartzenberg en Hohenlansberg. (Vgl. Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven. 1898 blz. 2.)

Dit zeer omvangrijke archief werd op een klein gedeelte na geïnventariseerd en geordend ontvangen.

Het archief en de inventaris zijn verdeeld in 3 afdeelingen: 1°. van leden der familie en hunne echtgenooten, 2°. van aanverwante familiën, 3°. stukken betreffende ambten en openbare besturen.

De stukken van de eerste afdeeling zijn afkomstig van Johan Onuphrius thoe Schwartzenberg, de eerste van deze familie, die zich in de 16e eeuw in Friesland vestigde, en voorts van nakomelingen van hem tot in de 19e eeuw.

De tweede afdeeling bevat stukken, hoofdzakelijk van de volgende familiën: d'Aumale 1630—1783, van Aylva 1589—1768, Aysma 1557—1633, van Burmania 1682—1810, van Cammingha 1450—1682, van Camstra 1520—1718, van Donia 1538—1666, Gerbranda 1505—1569, van Grumbach 1506—1609, van Hemmema 1517—1729, van Herema 1527—1690, van Holdingha 1472—1594, Jongema 1469—1662, Juwinga 1541—1562, van Martena 1504—1571, de Noyelle (en aanverwante familiën) 1304—1739, van Roorda 1548—1585, Tjaerda van Starckenborgh 1527—1690, du Tour 1658—1839.

Van de derde afdeeling zijn de stukken voor een groot gedeelte copieën of gedrukt; o. a. Resolutiën en missives van de Staten-Generaal, de Staten en Gedeputeerde Staten van Friesland, rapporten enz. Er zijn echter daarbij ook verscheidene origineele stukken, vóóral betreffende plaatselijke en kerkelijke besturen van eenige dorpen in Friesland.

Behalve vele testamenten, koopbrieven van goederen, in Friesland gelegen, en aanstellingen tot verschillende ambten, komen in dit archief o. a. voor: 1°. Stukken betreffende het eiland Ameland 1551—1704, 2°. Brieven van en aan den staatsman Sicco van Goslinga 1708—1731, 3°. Stukken van en brieven aan den graaf Gustaf Carlson (vgl. De Vrije Fries VI, 353), 4°. het „Protocol" en bijbehoorende stukken van T. van Aylva, als gezant der Staten-Generaal bij eenige Duitsche hoven, 1744—1747, 5°. Onderscheidene origineele brieven van Prinsen en Prinsessen van Oranje.

Bij dit archief zijn ook enkele handschriften, drukwerken enz., o. a. een exemplaar van den eersten druk der oude Friesche wetten.

De gemeenteraad van Roermond heeft met 9 tegen 5 stemmen B. en W. gemachtigd, de 27 Maart 1900 door den Minister van Binnenlandsche zaken voorgestelde dading aan te gaan. Alle zich ten raadhuize bevindende archieven zullen worden geschift en aan het Rijk zullen worden afgestaan alle archieven, die door de schifting zullen worden uitgemaakt aan het Rijk toe te behooren.

Door den heer N. Gilissen te Maastricht is aan 's Rijks archief-depôt in Limburg ten geschenke aangeboden eene fraaie verzameling zegelstempels. Bij Koninklijk besluit van 29 Januari 1901 no. 36 is aan den heer Gilissen voornoemd de zilveren Museum-medaille toegekend, als blijk van waardeering zijner belangstelling in 's Rijk wetenschappelijke verzamelingen.

De archivaris der gemeente Delft is met 1 Januari 1901 belast met het toezicht op de bibliotheek en de ethnographische verzameling der Indische instelling aldaar.

In het Leidsche dagblad is tijdens de vacature van het archivariaat een ingezonden stuk gepubliceerd, welks anonyme schrijver aandrong op de aanstelling van meerder personeel aan het archief. O. a. werd daarin het volgende gezegd:

„Het ordenen van dit archief nu was de taak van den overleden archivaris, een man, wiens groote kennis werkelijk toch op betere wijze door de „vroede vaderen" der wetenschap dienstbaar had gemaakt kunnen worden, dan door hem dit bloote inventariseeren op te dragen. Want waarlijk, wanneer men het voorrecht heeft gehad door wijlen mr. Dozy zelf rondgeleid en ingewijd te zijn in de schatten, welke ons archiefgebouw bergt, dan eerst kan men beseffen, hoe jammer het is, dat al die bouwstoffen in een stad, welke prat gaat op haar bijnaam van „Leidsch Atheen", geheel onbewerkt daar liggen, terwijl een man als Dozy zoo bij uitstek geschikt was, als één uit duizenden, om deze bouwsteenen ter verrijking onzer geheele vaderlandsche historie te bewerken en te publiceeren. Iets, waartoe hem nu, hoe gaarne hij het ook zou gedaan hebben, de tijd ontbrak.

Moet dan, nu een nieuwe titularis aan het hoofd van ons archief gesteld zal worden, deze door elk Leidenaar, die trotsch is op zijn stad en haar geschiedenis, betreurde toestand bestendigd blijven? Zeer zeker, neen. Waar zoovele steden den archivaris een deskundig ambtenaar (adjunct-archivaris) ter zijde stellen, wordt het tijd, dat ook nu op de begrooting onzer gemeente deze hoog noodige post worde uitgetrokken, om van ons archief te maken wat het zijn kon en moest: een bron voor de vaderlandsche geschiedenis. Mogen zij, die daarover te beslissen hebben, ook van deze overtuiging doordrongen worden en de oude traditie niet helpen voortduren, dat het stadsarchief slechts een bewaarplaats is der stads-papieren, maar integendeel het maken tot een instelling ten bate der wetenschap.

Zoo zij het!"

Burgemeester en Wethouders zijn op dat vertoog niet ingegaan, maar hebben wèl het traktement van den archivaris op *f* 2000 gehandhaafd.

De raad der gemeente Gouda heeft 15 Maart j.l. het archief der St.-Janskerk, antérieur aan 1573, tot wederopzeggens toe in bruikleen aanvaard ter plaatsing in het oud-archief der gemeente.

Omtrent de uitgave van de handleiding voor de kennis van het oude letterschrift, door eene door de Vereenigingen van Archivarissen en voor Gemeentebelangen aangewezene commissie (zie blz. 109) kan worden medegedeeld, dat op voorstel der laatste vereeniging besloten is slechts één boek uit te geven, en niet, gelijk de Vereeniging van Archivarissen had voorgesteld, twee. Dat boek zal de geheele Nederlandsche palaeographie behandelen, zoowel datgene wat uitsluitend of in hoofdzaak voor gemeentesecretarissen van belang is, als die meer wetenschappelijke zijde van het onderwerp, waarin de archivarissen geacht kunnen worden vooral belang te stellen.

Mr. C. M. Dozy, in leven gemeente-archivaris, heeft aan de gemeente Leiden voor het gemeente-museum gelegateerd eene verzameling plattegronden, historischeprenten en geteekende portretten, de stad Leiden betreffende. Daaronder is het door Lucas van Leiden van zichzelf geteekende portret en door Thiebaut geteekende afbeeldingen van de graven van Holland, gediend hebbende tot patronen voor geschilderde glazen in den Doelen.

De heeren J. A. Heuff, G. Post en mr. W. J. Besier te Tiel hebben zich met eenige heeren buiten de stad tot eene voorloopige commissie vereenigd, tot het stichten van eene Oudheidskamer voor Tiel en omstreken. Behalve stukken van historische waarde zullen in die verzameling ook opgenomen worden documenten, die betrekking hebben op kunstnijverheid, geschiedenis en ontwikkeling van het ambachtswezen, kortom, al datgene wat met den gang der beschaving in verband staat. Reeds heeft de commissie de noodige stappen gedaan tot het verkrijgen van een geschikt lokaal om de door haar bijeengebrachte en nog bijeen te brengen voorwerpen te bewaren. Velen, die met het plan zijn ingenomen, hebben hun medewerking en geldelijken steun toegezegd, en vanwege het Spaarbankbestuur is dezer dagen eene subsidie beschikbaar gesteld.

Aan een brief van ons correspondeerend lid, Th. Westrin te Stockholm, geschreven naar aanleiding van de ontvangst van een exemplaar van het plaatwerk, dat de rijksarchivarissen den heer De Stuers hebben aangeboden, ontleenen wij het volgende:

Eerst in de laatste jaren is men in Zweden begonnen ernstige pogingen

aan te wenden om orde te brengen in de archieven. Ik bedoel hier niet het Rijksarchief, d. w. z. het centrale archief-depôt te Stockholm, dat de eigenlijke regeeringsstukken bevat, dat zeer goed ingericht is, en waarvan de eerste organisatie tot de 17e eeuw teruggaat, en evenmin de archieven van verschillende centrale administratiën, zooals de financiekamer, den tresorier-generaal, de kamers van oorlog en marine enz., maar ik heb het oog op de stukken, die in hoofdzaak afkomstig zijn van de kerkelijke en rechterlijke administratiën der provinciën, die tot heden grootendeels verspreid zijn in de bewaarplaatsen der kerken, rechtbanken enz., waar zij zijn blootgesteld aan gevaren van allerlei aard. Men wil ze redden en toegankelijk maken voor de beoefenaars der geschiedenis, door ze in provinciale depôts te vereenigen. Eindelijk is met de uitvoering dier plannen een begin gemaakt.

Twee jaren geleden is een Koninklijk besluit verschenen, waarbij de inrichting dier provinciale depôts wordt geregeld. Er zullen er drie zijn, nl. te Vadstena (Oost-Gothland), te Lund (Schonen) en te Upsala (Upland); zij zullen onder het beheer van den Algemeenen rijksarchivaris staan. Het depôt te Vadstena is reeds tot stand gekomen en in werking getreden. Het is gevestigd in het oude kasteel bij die stad, bekend door St. Brigitta, en voor de berging der archieven gerestaureerd. Op dezelfde wijze zal ook het depôt te Upsala worden ingericht; voor dat te Lund zal een nieuw gebouw worden gesticht. Binnen drie à vier jaren zullen wij dus drie provinciale depôts hebben. Neemt men echter de oppervlakte van Zweden, dat dertien maal zoo groot is als Nederland, in aanmerking, dan zal men begrijpen, dat een getal van drie depôts onvoldoende is. De publieke opinie hier te lande waardeert echter de archieven niet genoeg om vooreerst meer te verkrijgen, en wij hebben hier geen De Stuers.

De hoogleeraar dr. P. J. Blok is in Januari j.l. naar Italië vertrokken, om in de archieven van Milaan, Venetië, Florence, Rome en Napels een studie te maken der documenten en bescheiden, die licht kunnen werpen op onze vaderlandsche geschiedenis. De hoogleeraar zal ongeveer drie maanden afwezig zijn.

Naar aanleiding van eene bespreking der werkzaamheden van het Pruisisch historisch instituut te Rome, dat zich, gelijk men weet, bezig houdt met de publicatie der nuntiatuurberichten uit Duitschland, merkt de correspondent van de N. R. C. te Rome op:

Het is te hopen, dat mettertijd ook in Holland (zooals sedert eenigen tijd in België door den abbé de Cauchie, die de Vaticaansche bronnen, o.a. voor de eerste jaren van de 17de eeuw nagaat, meer aandacht wordt gegeven aan deze historische bronnen. Het archief Borghese heeft een reeks van stukken over de pogingen tot tegenhervorming in Holland, over de voorbereiding van het twaalfjarig bestand; de heele briefwisseling van Bentivoglio en zijn instructies voor de Curie berust in het archief van het Vaticaan en van Barberinen in een bibliotheek van Rome. In de bibliotheca Casanatense vindt men uit dien tijd de (Spaansche) correspondentie van Spinola met zijne officieren en de agenten van de aartshertogen en ook in de bibliotheek van het Vaticaan verscheidene interessante stukken.

Het gedeelte van het staatsarchief van het grootvorstendom Finland, dat over de jaren 1809—1825 loopt, en onder de regeering van Alexander II naar Helsingfors was overgebracht, is thans op last van den gouverneur-generaal naar St.-Petersburg teruggebracht. De senaat van het grootvorstendom heeft den keizer verzocht op dat besluit terug te komen.

Met 1 Januari 1901 is het archief der stad Dantzig in staatsbebeer overgegaan. Het zal worden opgenomen in het staatsarchief van West-Pruisen, waarvoor een gebouw wordt gereed gemaakt.

Eene inktsoort, die aan den eisch voldoet van onveranderd te blijven, wordt bereid op de volgende wijze. Men mengt innig met elkaar 23.4 gewichtsdeelen looizuur, 7.7 deelen gekristalliseerd galluszuur, 50 deelen ijzervitriool, 10 deelen Arabische gom, 25 deelen verdund zoutzuur, 1 deel carbolzuur en 902.9 deelen water. Deze inkt wordt gebruik in den Staat Massachusets in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, waar een wettelijk voorschrift bestaat, dat in officieele stukken gebruik moet gemaakt worden van een inktsoort, die aan alle atmosferische invloeden weerstand biedt.

Voor men tot het gebruikmaken van deze inkt besloot, werden met deze inkt beschreven stukken gedurende drie maanden, onder glas, aan de zonnestralen blootgesteld. Behalve deze proef, waartegen de inkt bestand bleek, werden de stukken gedurende zes maanden aan alle weersgesteldheden, zonder glasbedekking, blootgesteld. Ook deze proef werd goed verdragen.

Ook werden de schrifturen eerst in water, daarna in alcohol en eindelijk in een mengsel van beide gelegd. Bij deze proeven moet de inkt noch uitgewasschen, noch verkleurd zijn.

Correspondentie.

De volgende aflevering zal een in memoriam van Mr. C. M. Dozy, door Mr. S. Gratama, bevatten.

Door een onzer abonnés is ons verzocht eene lijst te geven van de autoriteiten, met wie de rijks- en gemeentearchivarissen vrije correspondentie over dienstzaken hebben. In de volgende aflevering hopen wij aan dit verzoek te voldoen. Red.

Advertentiën.

Mr. Charles Marius Dozy.
† 12 Januari 1901.

1900/1901. No. 4.

Nederlandsch Archievenblad.

Orgaan van de VEREENIGING VAN ARCHIVARISSEN in Nederland.
Goedgekeurd bij Kon. besl. van 29 Sept. 1891.

Bijdragen voor dit tijdschrift te zenden aan Mr. R. FRUIN te Middelburg.

IN MEMORIAM.

Mr. Charles Marius Dozy.

† 12 Januari 1901.

Nu ik mij neerzet om op verzoek der Redactie in dit Tijdschrift een woord aan de nagedachtenis van onzen goeden Dozy te wijden, gevoel ik mij wel eenigszins bezwaard. De vraag toch is bij mij opgekomen, of de Redactie daartoe wel bij den rechten man heeft aangeklopt, nu ik mij allerminst in staat voel een levensbeeld te ontwerpen, waarin allen, die Dozy hebben gekend en gewaardeerd, hem terug zouden zien, zooals hij was, en waaruit anderen, met wie dit niet het geval is geweest, hem zouden kunnen leeren kennen. En wel om twee redenen, de eerste, omdat ik pas op lateren leeftijd met hem in aanraking ben gekomen, de tweede, en zeker de meest overwegende, omdat ik hem zal moeten teekenen van uit mijn eigen gezichtspunt, van waar mogelijk wel niet persoon en omgeving onder het juiste licht worden gezien.

De eerste is in zooverre niet van zoo groot belang, omdat onze kennismaking samenvalt met de oprichting der Vereeniging van archivarissen in 1891, en zijn werkzaamheid als archivaris grootendeels in dat tijdsbestek ligt. Over de tweede ben ik heengestapt, omdat hetzelfde in meerdere of mindere mate voor ieder geldt, en het mij een eisch van pieteit tegenover onzen overleden vriend toescheen, niet te weigeren.

Ik noemde hem mijn vriend, en ik geloof terecht. En toch, ik heb het gevoel, dat wij in menig opzicht contrasten waren. Zeker is het dat

wij nog al eens hebben gedisputeerd, ook tengevolge van ernstig verschil in meening. Het staat mij nog zoo duidelijk voor den geest, dat wij eens in heftige discussie geraakten omtrent het voor en tegen van het Fransche en het Duitsche volkskarakter, en dat DOZY met vuur en de hem eigene vasthoudendheid de voorkeur van het eerste boven het laatste verdedigde. Dit was meer dan een tijdelijke opwelling, dan een stelling volgehouden, omdat zij werd tegengesproken; het was een uitvloeisel van zijn aard en karakter.

Voor mij toch had hij in veel opzichten het type van den esprit Gaulois. Vriendschaphoudend, hartelijk, gastvrij, als hij was, was de omgang met DOZY steeds genoegelijk en prettig. Hij was gesteld op een vroolijk samenzijn, en zijn gesprek vaak geestig, was altijd opgewekt. Een aardigheid was aan hem besteed, en gelijk hij, hoewel nooit hatelijk, van spotternij niet afkeerig was, kon hij best tegen een plagerij.

Vol geestdrift, kon hij met levendig gebaar voor een zaak opkomen, zijn meening tot in het uiterste volhouden, of het ondernemen van een of ander werk bepleiten, en er zelfs een aanvang mede maken, hoewel ten slotte toch de resultaten daaraan niet evenredig bleken. Daarbij had hij weinig oog voor den algemeenen samenhang der dingen, terwijl juist bijzonderheden, afzonderlijke feiten zijn aandacht boeiden, zijn blik als 't ware vasthielden en beperkten.

Werkzaam was hij in groote mate, en druk had hij het altijd. Zijn bewegelijke geest kon zich echter, vergis ik mij niet, niet lang tot een bepaald onderwerp beperken. Gemakkelijk sprong hij van het een op het ander, zich niet afvragend of het eerste nu wel in al zijn onderdeelen doorgedacht en behandeld was, maar meer of het gesprokene en geschrevene naar den vorm voldeed en hoorder of lezer aangenaam bezig hield. Vandaar m. i. ook, dat zijn wetenschappelijke arbeid, en hij heeft zich op velerlei terrein bewogen, gelijk wij aanstonds zullen zien, gewoonlijk niet diep ging en meestal onderwerpen van kleinen omvang betrof, of de resultaten zijner nasporingen opsomde.

Eén groote liefde — wij blijven op wetenschappelijk terrein — bezielde hem echter, toen hij eens om zoo te zeggen zijn bestemming had gevonden. En deze bleef. Zij betrof zijn archief, en daarmede zijn vaderstad, die ook zijn sterfbed zag: Leiden.

Beproeven wij nu deze subjectieve karakteristiek met eenige objectieve feiten te staven, dan stippen wij eerst enkele gebeurtenissen uit DOZY's leven aan, en geven daarbij tevens een kort overzicht der vruchten van zijn levensarbeid.

CHARLES MARIUS DOZY werd 29 September 1852 geboren uit het huwelijk van Dr. FRANCOIS DOZY, practiseerend geneesheer te Leiden, ook bekend als botanicus, en WILHELMINA JOHANNA VAN DEN BOSCH. Wijl zijn vader in 1856 op reis te Neuwied was gestorven, vestigde zijn moeder

met haar jongste kinderen zich aldaar. Zoo volgde hij het onderwijs aan de Realschule eerst te Neuwied, toen te Clausthal en eindelijk te Hannover, waarheen zijn moeder was verhuisd terwille van de studie van een zijner broeders in mijnwezen en bergbouw. Nadat deze te Clausthal was overleden, keerde zijn moeder naar het vaderland terug. Zij vestigde zich te Zutphen, en CHARLES kwam aldaar op de Rijks Hoogere Burgerschool, van waar hij in 1871 eindexamen deed. Met behulp van privaat-lessen slaagde hij het volgend jaar er in admissie-examen te doen, zoodat hij in 1872 als student in de rechten te Leiden werd ingeschreven. Reeds 11 Nov. 1876 promoveerde hij, en wel na de verdediging van eenige stellingen.

In dien korten studietijd had hij nog gelegenheid een prijsvraag uitgeschreven door de litterarische faculteit te Leiden te beantwoorden, waarbij werd gevraagd een „Geschiedenis der maatregelen door de Bourgondische en Oostenrijksche landsheeren genomen om meer eenheid in het bestuur en in de rechtspraak der Nederlanden te brengen". Het antwoord onder het zeer eigenaardige motto: „Wat walsch is valsch is, sla dood! Dit volk wil zich niet door Duitschers laten beheerschen", werd een eervolle vermelding waardig geacht [1]). Ook is hij een der oprichters geweest van het „Studenten-Weekblad Minerva", welks ontstaan hoofdzakelijk aan een destijds misschien niet ongerechtvaardigde oppositie tegen de „Vox Studiosorum" te danken was.

Reeds voor zijn promotie was DOZY benoemd tot adjunct-commies ter provinciale griffie van Noord-Holland, afdeeling Statistiek. En in het Jaarboekje voor Statistiek jaargang 1876/7 vinden wij een kleine verhandeling van zijn hand: „Het bezit in de doode hand en officiëele statistiek", eigenlijk, meer dan de titel zou doen vermoeden, eenige losse denkbeelden omtrent een wetgeving betreffende de stichtingen bevattende.

Van Haarlem verhuisde hij Mei 1878 naar Amsterdam, waar hij als commies-redacteur van finantiën ter gemeente-secretarie werd geplaatst. Als zoodanig moet hij de eerste verslagen omtrent de werking der toen juist in die gemeente ingevoerde inkomstenbelasting hebben samengesteld. Evenzeer blijkbaar nog in verband met den arbeid, dien hij daar te verrichten had, schreef hij in de Vragen des Tijds van 1884: „Een bijdrage tot de statistiek van de verdeeling van den grondeigendom".

Kort te voren echter had hij, zooals wij het reeds boven uitdrukten, zijn eigenlijke bestemming gevonden. In 1883 toch werd DOZY als adjunct-archivaris geplaatst aan het gemeentelijk archief, waar reeds in 1877 zijn

[1]) Ik kan niet nalaten een zinsnede uit het oordeel der Faculteit, in haar deftig Latijn hier over te nemen: „Itaque, quoniam per totam commentationem non satis observatum est discrimen inter gravissima quoque et quae minoris essent momenti, factum est ut quod erat ad quaerendum propositum non recte in luce poneretur".

tot gelijke betrekking benoemde vriend DE ROEVER werkzaam was, en met wien hij tot 1886 bleef samenwerken, ook nadat deze in het begin van 1885 dr. P. SCHELTEMA als archivaris had opgevolgd. Eindelijk in 1886 werd hij als archivaris der gemeente naar Leiden geroepen. Daar is hij werkzaam gebleven op allerlei gebied, en mocht hij ten gevolge eener milde schenking door een van hare ingezetenen aan de gemeente Leiden gedaan, de aan zijn zorgen toevertrouwde verzamelingen in een daartoe geschikt gebouw verzameld zien (najaar 1893).

In aansluiting aan zijn optreden als gemeente-archivaris volgde zijn benoeming in de commissie van beheer van het stedelijk Museum, „de Laeckenhalle", ook in de plaats van zijn voorganger Jhr. RAMMELMAN ELSEVIER. Eveneens werd hij, reeds van 1878 lid van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, spoedig na zijn komst te Leiden in hare Historische Commissie opgenomen, en hem in 1887 het secretariaat daarvan opgedragen. Sinds het begin van 1897 als opvolger van dr. W. N. DU RIEU [1]) functionneerde hij als secretaris der Commission de l'histoire des Eglises Wallonnes, waarvan hij in 1883 lid was geworden, en was als zoodanig meer bijzonder belast met de zorg voor de bibliotheek en de archieven dier kerken met de daaraan verbonden op haar geschiedenis betrekking hebbende historische verzameling. Eindelijk vermelden wij nog dat hij jaren lang als commissaris verbonden was aan de Spaarbank, opgericht door het departement Leiden der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Bewoog hij zich dus in vele en velerlei betrekkingen (wij laten misschien nog wel iets onvermeld) ook in allerlei dag- en weekbladen en tijdschriften als het Vaderland, de Spectator, de Nederlandsche Kunstbode verschenen kleinere en grootere artikelen van zijn hand. Deze alle op te sommen zoude niet wel gaan en weinig nut hebben.

Toch stonden ook te Leiden in DOZY's levenstuin de rozen niet zonder doornen. Reeds spoedig (1887) na zijn vestiging aldaar trof hem de zware slag, dat de beide uit zijn huwelijk met ANNA MARIA CAROLINA EVERS, met wie hij te Amsterdam in 1883 in den echt was getreden, geboren kinderen kort na elkaar overleden. Geen wonder dat beide ouders daaronder diep gebukt gingen, en evenmin dat de in 1892 geboren zoon, die de echtelijke woning met nieuw leven kwam opvroolijken, hun oogappel werd, en met de teederste zorgen werd omringd. Deze zoon overleeft hem, en zal, hoewel misschien te jong om den ganschen omvang van zijn verlies te beseffen, zonder twijfel de herinnering zijns vaders hoog houden.

Een andere bron van kwelling, zeker niet van zoo ingrijpenden aard,

---

[1]) Ook in plaats van dezen, daarin door den dood verhinderd, gaf Dozy in de Levensberichten van de Maatschappij der Nederl. Letterk. 1897/8 dat van mr. A. J. Enschedé.

was het toezicht, hetwelk de commissie uit den gemeenteraad voor het archief op zijn werkzaamheden hield. Weinigen zullen precies weten, hoe hij in zijn binnenste tegen de voortdurende inmenging dier commissie in zijn werk opkwam en hoe sterk zij hem hinderde. En toch wil ik dier commissie, of misschien enkelen harer leden, die in dezen meer de drijvende geesten waren, daarvan allerminst een verwijt maken. Om in dezen met juistheid te kunnen oordeelen zoude men veel meer op de hoogte moeten zijn van den toestand, waarin het archief te Leiden verkeert, en beter kunnen overzien, hoever de ordening en beschrijving zijn gevorderd, dan ik het kan. Bovendien het lust mij niet thans en hier mij te mengen in een strijd, die over het hoofd van een doode zoude heengaan. Een verklaring van hetgeen tot deze botsingen leidde, zij hieronder met een enkel woord beproefd.

Gelijk men zich herinnert kwam DOZY het eerst met het archiefwezen in aanraking in gezelschap van, ik zoude haast zeggen onder de auspiciën van DE ROEVER. En uit welk oogpunt deze hoofdzakelijk het archief beschouwde, dit heeft DOZY ons zelf uiteengezet in zijn levensbericht van zijn overleden vriend. Immers DE ROEVER hoopte den inhoud van het archief „vruchtdragend te maken voor de geschiedenis van het oude Amsterdam. Hij vertrouwde het archiefgebouw tot een middenpunt van historische studie te maken". Dit was het hoofddoel. Van het voor den archivaris zeker niet minder belangrijke deel zijner taak, de ordening en inventarisatie uit een administratief oogpunt wordt niet gesproken. Het herstellen van den vroegeren toestand in dezen, met het oog op de eischen der praktijk van het heden, de eerste eisch, die m. i. aan des archivaris werkzaamheid moet worden gesteld, wordt, zij het dan niet geheel uit het oog verloren, op den achtergrond geschoven. Niet alleen toch dient het archief dienstbaar te worden gemaakt voor de studie, welke den betrokken archivaris belang inboezemt, maar voor elke studie, niet het minst zeker voor die, welke, hetzij onmiddellijk of middellijk, in het belang der gemeenschap, op welke het archief betrekking heeft, kan strekken. Dit nu schijnt mij, van het thans bereikte standpunt af gezien, de fout, die DE ROEVER's werkzaamheid als archivaris aankleefde; en zie ik juist, dan heeft DOZY zich aan deze wijze van beschouwing en de daarmede samenhangende methode van werken niet kunnen ontworstelen. Zijns ondanks en onbewust; want ik ben overtuigd, in latere jaren zou hij — konden wij nog mondeling hierover debatteeren — mij dit niet hebben toegegeven, daar hij in theorie geheel met de, ik mag zeggen, nieuwere en thans algemeen gehuldigde richting instemde.

Daarbij kwam, dat DOZY uit zijn aard een bijzonder genoegen vond in het verzamelen en bijeenbrengen zoowel van allerlei voorwerpen als van gegevens omtrent verschillende zaken en personen. Voorwerpen en ge-

gevens, die somtijds zeker uit meer algemeen oogpunt van gewicht waren, maar ook meermalen niet verder belang hadden, dan voor dengene, die er naar zocht. Dat hij tot het opsporen een bepaalde gave had en een zekere „flair" om te weten, waar moest worden gezocht, moet worden erkend; ook dat geen moeite hem te veel was, om zijn doel te bereiken. Een moeite, naar veler ook mijne beschouwing, dikwijls niet evenredig aan het beoogde resultaat. Somtijds werd er dan ook wel eens een loopje met hem genomen, als hij her- en derwaarts het land doorkruiste om in een kerkregister den naam van een of ander familielid op te duiken. Ook zag hij echter wel zijn moeite en arbeid beloond door niet onbelangrijke resultaten.

In ieder geval hebben èn DE ROEVER èn DOZY in dien geest veel gewerkt in het archief, bij hetwelk zij waren geplaatst. Van den laatste noemen wij hier zijne studies over den schilder en dichter Pieter Codde; over Jan Pietersz. Sweelinck en andere organisten der 16e eeuw, voorts de mededeelingen omtrent P. C. Hooft en zijn geslacht, die met andere in dien tijd in Oud-Holland zijn verschenen.

Tevens zij hier melding gemaakt van een belangrijke door DOZY gedane vondst, bestaande in het origineel van een tot toen minder juist afgedrukt en niet zeer bekend gedicht van Breederoo, dat mede omtrent diens leven en werken eenige belangrijke bijzonderheden aan het licht bracht. Het origineel toch in briefvorm bevat ook het adres van haar, aan wie het was gericht, en bewaarde alzoo den naam der tot toen onbekende laatste geliefde van dezen gelijk bekend „seer amoureusen" dichter. [1])

Uit deze school kwam DOZY te Leiden, vol blakenden ijver en vol geestdrift voor de taak, die hij op zich ging nemen. Wat hij van zijn vriend DE ROEVER zeide, gold zeker in niet mindere mate van hem zelven. „Hij was met hart en ziel archivaris". In liefde voor de historie van het voorgeslacht, in begeerte om dat voorgeslacht, met name in de stad zijner inwoning, voor het nageslacht te doen herleven, deed hij zeker voor niemand onder. En toch van zijn werkzaamheid in het archief zelf, zooals boven door mij aangeduid, is weinig of niet naar buiten gebleken. In welken toestand het archief te Leiden verkeerde, toen DOZY zijn arbeid aldaar begon, weet ik niet, en evenmin is het mij bekend, hoever die werkzaamheden thans gevorderd zijn. Ik kan mij echter voorstellen, dat de commissie uit den gemeenteraad, evenals elders, na verloop van jaren wel eenige resultaten van den arbeid van den archivaris willende bespeuren, en dit verlangen niet vervuld ziende, op hare wijze een stoot aan dien arbeid meende te moeten geven. Werd elders bedacht, dat

---

[1]) Zie het „Breederoo-Album" ter gelegenheid van den driehonderdsten verjaardag der geboorte van den dichter uitgegeven. Later gaf hij van deze studie nog een aanvulling, in Oud Holland, 7e jaargang in zijn bijdrage: „Bij de portretten van Isaac van der Voort en Magdalena Stockmans."

de beste methode tot het bereiken van dergelijk doel zoude zijn geen archivaris meer te benoemen en een klerk of een zoo gezegd administratief beambte aan het werk te zetten, te Leiden zette de commissie zich zelf op den stoel van den archivaris, en ging dezen voorschrijven wat moest geschieden, en welk werk door hem telken jare diende te worden verricht. Men ziet het duidelijk verschil tusschen steden als Zwolle en Leeuwarden, en een centrum van wetenschap als de stad Leiden. En toch geloof ik, dat ook hier de commissie, wier leden zich waarschijnlijk geen van allen in het archief hadden ingewerkt, zooals dan ook trouwens slechts door dagelijksch verkeer en arbeid in een archief kan geschieden, den verkeerden weg insloeg. Maar evenzeer dat de Archivaris ten onrechte niet den gulden raad van den Voorzitter onzer Vereeniging [1]), gegeven in een zijner pittige openingsreden, trachtte op te volgen, en wel dezen om „aan zijnen lastgevers een positief resultaat van zijn werk voor te leggen", welke raad wordt gesteund met deze kostelijke en van practischen blik getuigende opmerking: „Een resultaat, dat zij te meer zullen bewonderen, naarmate zij het minder begrijpen en dat op den duur al spoedig gemakkelijk zal blijken in de praktijk". En al wil ik nu niet zeggen, dat de commissie te Leiden zich deze opmerking direct behoeft aan te trekken, toch is het mijn innige overtuiging dat Dozy, had hij tijdig aan dezen wenk gevolg gegeven, zich veel onaangenaams zoude hebben bespaard. Maar hij heeft het niet kunnen doen.

En wel in de eerste plaats niet, omdat zijn aard zich daartoe niet leende, en zijn opvatting van het te verrichten werk een andere was. Ten andere niet, omdat bedrieg ik mij niet, beter en meer helder licht eerst later in dezen ook voor Dozy is opgegaan.

Dat licht toch is uitgegaan van de Vereeniging van archivarissen, wier oprichting dagteekent van 17 Juni 1891.

Het bewijs voor mijn stelling zie ik, wat Dozy betreft, in zijn bespreking van den „Inventaris van het archief der stad Enkhuizen, door C. J. Gonnet" [2]), en in zijn eigene inventariseering van het gemeentearchief van Edam.[3]). Het schijnt mij toch ondenkbaar toe, dat hij, niettegenstaande zijn vele bezigheden en de ongunstige omstandigheden, waaronder hij ordening en beschrijving van dat archief moest tot stand brengen, den tijd, dien hij nu daartoe heeft gebruikt, zou hebben noodig gehad, hadde hij van methode en systeem, waarnaar het werk diende te

[1]) Arch. Bl. Jaarg. 1895/6, bl. 38.

[2]) Arch. Bl. Jaarg. 1894/5, blz. 122.

[3]) Als uitvloeisel van dezen arbeid is de uitgave van het zeerecht van Edam in de eerstvolgende Versl. en Meded. der Ver. tot uitg. der bronnen van het oude Vaderl. recht te beschouwen.

worden verricht, vooraf een klare voorstelling gehad, en hadden deze dus bij hem vastgestaan.

Intusschen, onze betreurde vriend kon aangaande het tot stand komen der genoemde Vereeniging met recht zeggen: quorum pars magna fui. Immers met DE ROEVER had hij reeds lang te voren gesproken over het vereenigen der archivalische krachten in den lande, om zoodoende te komen tot de verheffing van het archiefwezen en daarbij meerdere kennis en dientengevolge juistere waardeering van de archivarissen en hun werk te bevorderen. Ook in het Noorden was deze zaak tusschen eenige rijksarchivarissen ter sprake gekomen, en op den voor hen, die hem bezochten, onvergetelijk geworden „Boekwezendag" te Antwerpen (1890), werd de combinatie van beiden door mr. BONDAM tot stand gebracht. Het denkbeeld verdichtte zich tot daden en van DE ROEVER en DOZY gingen de voorbereidende werkzaamheden uit, de opstelling der oproepingscirculaire en van het concept-reglement. Omtrent de handelingen der Vereeniging van archivarissen is het hier niet de plaats uit te weiden, toch mag het hier, zij het met bescheidenheid, gezegd: met die oprichting is inderdaad voor het archiefwezen een goed werk verricht. Bene meriti sunt.

En in de Vereeniging zelve liet DOZY zich niet onbetuigd. Eens viel hem de weemoedige eer te beurt in plaats van den overleden DE ROEVER de jaarvergadering te leiden, terwijl hij op de eerste in 1892 inleidde, en vooraf in ons Tijdschrift [1]) besprak de „Scheiding van oud en nieuw archief". Evenzoo in 1898 [2]): „De openstelling der oude notariëele archieven". In hoofdzaak mocht hij zijne denkbeelden door de vergadering gehuldigd zien. Waar hij niet als inleider optrad, daar mengde hij zich toch gewoonlijk in de discussies omtrent de aan de orde zijnde onderwerpen, zoodat, ontbrak hij, zijn afwezigheid werd gevoeld. DOZY werd gemist, ook en niet het minst bij het op het ernstige deel der vergadering volgend gezellig samenzijn.

Zoo kan het dan ook niet zijn uitgebleven, dat de in en door de Vereeniging verkondigde en verbreide denkbeelden op DOZY hun invloed hebben geoefend, en dat hij inderdaad langzamerhand zijn vroegere eenzijdige opvatting van der archivarissen arbeid heeft laten varen. Ik maak dit meer in het bijzonder nog op uit de door hem gevolgde indeeling en wijze van berging der aan zijn zorgen toevertrouwde verzamelingen, toen hij ze alle bij elkaar kon samenbrengen in het nieuwe archiefgebouw der gemeente Leiden. De inrichting ook van het gebouw mag zijn werk genoemd worden. Het was dan ook steeds met zekeren en niet ongerechtvaardigden trots, dat hij van „zijn archief" sprak, en er sprak voldoening uit zijn trouwhartig gelaat, als hij een belangstellende daarin rondleidde. De

[1]) Jaargang 1892/93, blz. 9.
[2]) Arch. Bl. Jaarg. 1898/99, bl. 17.

beschrijving [1]) van het in bijna alle opzichten aan zijn verlangens en tevens aan de billijke eischen voor een nieuw opgericht archiefgebouw beantwoordend bouwwerk, zal hem dan ook zonder twijfel een bijzonder genot hebben verschaft.

Te meer nu hij daardoor tevens in staat was al hetgeen omtrent zijn vaderstad in geschrift of teekening belangrijks was verschenen, zooveel mogelijk bij elkaar en onder zijn bereik te brengen en het tevens gemakkelijk voor gebruik en onderzoek te rangschikken. Ook hiervan vertoonden zich spoedig de vruchten, nu hij omtrent hare historie, haar toestand, inrichting en omgeving verschillende studies kon publiceeren. Wij noemen hier onder mededeeling, dat hij uitgebreide aanteekeningen bijeen had gebracht voor een meer omvangrijk werk over Leiden's geschiedenis en ontwikkeling, slechts:

„Kerk en staat te Leiden in het laatst der 16e en begin der 17e eeuw". [2])

„Nicolas Clignet, maître de poste à Leide". [3])

„Leiden's omgeving in vroeger dagen, voordracht, gehouden in de bijeenkomst van het Departement Leiden der Maatschappij tot Nut van het Algemeen, 11 Jan. 1900".

„Hoe Leiden er vroeger uitzag, schets van het uiterlijk der stad in verschillende tijdvakken en beschrijving van hare voornaamste kaarten, 1900".

Sluiten wij de opgave van zijn arbeid op dit terrein met de mededeeling, dat hij in de Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées, van 1896, plaatste een Notice sur les archives des Pays-Bas, waartoe zijn nadere bekendheid met H. STEIN, archiviste-paléographe aan de Archives Nationales te Parijs, aanleiding gaf. Een nadere bekendheid, die wederom STEIN in betrekking tot de Vereeniging van archivarissen bracht.

Wij spraken van DOZY's zin tot verzamelen; hij uitte zich o. a. in een handleiding tot „Het verzamelen van munten en penningen", die hij in 1880 gaf, in hetzelfde Handboek voor verzamelaars, waarin o. a. ook DE ROEVER de afdeelingen zegels en handschriften behandelde. Ook voor prenten, bepaaldelijk historie-prenten, had hij een bijzondere liefhebberij. Zelf bezat hij daarvan een zeer merkwaardige verzameling, waarvan de kern bestond in een collectie, indertijd door den oud-burgemeester van Lelyveld bijeengebracht en welke door DOZY werd overgenomen. Deze verzameling, later steeds uitgebreid o.a. door een aankoop van den heer Muller Massis, destijds emeritus-predikant te Oosterbeek, stelde hem hoofdzakelijk in staat in het Archief voor Nederlandsche Kunstgeschiedenis (1888/90) een „Na-

---

[1]) Arch. Bl. Jaarg. 1896/97 bl. 57.

[2]) Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde 1897/98.

[3]) Bulletin de la Commission de l'histoire des églises wallonnes, 1899.

lezing op F. Muller's Catalogus van Nederlandsche historie-prenten" te geven van tamelijk grooten omvang. [1]) Niet zoo heel dikwijls, maar toch een enkele maal, heb ik hem hooren spreken over die verzameling, en liet hij haar een belangstellende kijken, dan was het hem aan te zien, hoe hij genoot bij het vertoonen van enkele zeldzame exemplaren. Van deze verzameling heeft hij de op de topographie en de historie van Leiden betrekkelijke aan de gemeente vermaakt, zoo na zijn dood nog blijk gevende van zijn liefde en belangstelling in deze.

In het begin van het vorige jaar werd Dozy, die wel nooit tot de sterksten zal hebben behoord, door een kwaal aangetast, welke een operatie noodzakelijk maakte. Geheel hersteld daarvan is hij niet meer, maar toch kwam hij weêr zoover, dat hij opnieuw gedurende eenigen tijd het archief kon bezoeken en zijn gewone werk verrichten. Tegen het einde van het jaar overviel hem de ziekte, die hem ten grave sleepte. 12 Januari j.l. overleed hij in het Hôpital Wallon te Leiden, den 16[en] Januari werd hij te zijner laatste rustplaats gedragen.

Zoolang zijn gezondheid het toeliet, heeft hij gewerkt. Wij zagen het hierboven. Het afgetobde lichaam gaf den arbeid op; zijn geest blijft onder ons, zijn vrienden, in dankbare herinnering voortleven.

En vraagt men nu, hoe moet onze waardeering zijn van dien arbeid? Dan is mijn antwoord tweeërlei: zij, die Dozy niet hebben gekend, zullen het misschien betreuren, dat iemand van wiens helder verstand en scherpzinnigheid telkens en telkens uit zoo velerlei, door hem geleverd, blijkt, niet juister maatstaf had voor groote en kleine zaken. Wij, die den mensch hebben gekend, weten dat zijn arbeid, als hij zelf, had les défauts de ses qualités, dat die niet anders kon zijn dan hij zelf was. Maar wij weten ook, dat enkele dier eigenschappen, die hem vooral kenmerkten, als de geestdrift voor het vak zijner keuze, zijn, soms tintelend, vernuft, zijn onverstoorbare goedmoedigheid niet in dien arbeid op den voorgrond treden. En juist deze maken voor mij Dozy's persoonlijkheid onvergetelijk.

Rotterdam, Maart 1901. SEERP GRATAMA.

---

[1]) Volledigheidshalve vermelden wij in dit verband nog zijn bijdrage in Oud-Holland (jaargang 1897) over den schilder, maar hoofdzakelijk plaatsnijder, Pieter Nolpe.

Over Zweedsche, Noorsche en Deensche archieven.

Aan het verzoek van den redacteur van het Archievenblad, om in dit tijdschrift een en ander mede te deelen over de archiefreis, die ik in den zomer van 1900 naar Zweden, Noorwegen en Denemarken deed, geef ik gaarne gehoor. Het spreekt wel van zelf, dat ik daarbij niet vooruit mag loopen op het verslag van mijne vondsten, dat van regeeringswege zal worden gedrukt, en mij hier bepaal tot zulke opmerkingen, die vooral bij de lezers van dit blad op eenige belangstelling mogen rekenen.

Het eerste archief, dat ik bezocht, was het Rijksarchief te Stockholm, gelegen op Riddarholmen, een der eilanden, waarop het oudste gedeelte van de hoofdstad van Zweden is gebouwd, door een spoorwegbrug, tegelijk ook een brug voor voetgangers, met het Noordelijk gedeelte van de stad verbonden. Het imposante gebouw [1]), dat van 1891 dagteekent, bestaat uit drie hooge verdiepingen; op de tweede vindt men o. a. de kamer van den archivaris, de leeszaal en de expeditiezaal. De ruimte, voor het bewaren der archivalia bestemd, is door ijzeren tusschenschotten in verschillende galerijen verdeeld; voor het vervoer van de archiefstukken is een lift aangebracht — maar ook alleen daarvoor, wat ik wel eens betreurd heb als ik op een warmen namiddag de 56 treden beklom, die naar de tweede verdieping geleiden. Het gebouw heeft centrale warmwater-verwarming.

Het archief is in de maanden September—Mei geopend van 10 tot half 3; dit voor ons vroege sluitingsuur vindt zijn verklaring in het vroeger invallen van de duisternis en het ontbreken van kunstlicht. In de zomermaanden, van 1 Mei tot 1 September, kan men, na daartoe verlof te hebben gekregen, twee uur langer aan het werk blijven, sommige dagen van 10 tot half 5, op welk uur ik geregeld met hoofdpijn en honger thuis kwam, daar de Zweedsche dagverdeeling geen halt kent op den weg van ontbijt naar middagmaal; slechts op twee dagen van de week was voor een meer menschwaardig bestaan van de onderzoekers gezorgd, door het archief open te stellen van 10 tot half 3 en van 5 tot 7 uur. Na 2 uur worden echter geen archiefstukken meer door „de expeditie" verschaft; wie dus de namiddaguren nuttig wil besteden, dient te zorgen dat hij in den voormiddag het noodige materiaal bijeen heeft gebracht.

Toen ik omstreeks het midden van Juli te Stockholm kwam, vond ik den rijksarchivaris, den heer ODHNER, niet aanwezig; ook gedurende

[1]) Een uitvoerige beschrijving van het archiefgebouw en de geschiedenis van de wording er van vindt men in „Meddelanden från Svenska riksarkivet XV", p. 457 sqq. Van de hand van lektor HILDEBRAND vindt men een geschiedenis van het archief in het „Nordisk Familjebok", i. v. Riksarkivet.

de volgende weken van mijn verblijf heb ik het voorrecht gemist hem te ontmoeten, daar ik juist naar Upsala vertrokken was toen de heer ODHNER zijn verlof onderbrak en eenige dagen op het archief vertoefde. Van de drie archivarissen — Dr. WESTRIN, Dr. SONDÉN, Dr. BERGH — nam de eerste het ambt van rijksarchivaris waar op den dag van mijne aankomst. Aan hen, die hem persoonlijk kennen — hij vertoefde meer dan éénmaal hier te lande, nam o. a. ook deel aan het beroemde historisch congres, dat in de Septembermaand van 1898 te 's Gravenhage werd gehouden — behoef ik niet te verzekeren, dat hij mij met de grootste hulpvaardigheid de eerste inlichtingen, die ik noodig had, gaf. Ik verheugde mij er zeer over, dat hij zijne zomervacantie nog niet had genomen, daar Dr. WESTRIN de afdeeling Hollandica van het archief had geinventariseerd en ik dus bij hem de beste hulp bij mijn onderzoek zou kunnen vinden. Maar ik verheugde mij te vroeg; al spoedig deelde hij mij mede, dat hij den volgenden dag naar Parijs zou vertrekken. A quelque chose malheur est bon! — aan die minder gewenschte omstandigheid toch had ik de uitnoodiging te danken om 's avonds deel te nemen aan een afscheidsfeestje, dat Dr. WESTRIN aan zijne collega's gaf, en waarop ik — onder de aangenaamste omstandigheden! — kennis maakte met verschillende archivarissen en enkele bezoekers van het archief, die evenals ik tot de gasten behoorden. De plaats van bijeenkomst was Hasselbacken, het elegante restaurant op Djurgården, het heuvelachtig eilandje waar geheel Stockholm, van den hoogsten tot den laagsten stand, des zomers zijn vermaak vindt in de meest afwisselende amusementen, maar waar ook de — door den arbeidstijd van 10 tot half 5 — vermoeide wetenschappelijke onderzoeker het kermisgewoel kan ontvlieden en rust en verkwikking zoeken in de heerlijke wandelingen door de dennen- en berkenbosschen, met verrassende kijkjes op de eilandenzee rondom. In den tuin dan van Hasselbacken, waar een militaire kapel eenvoudige, ietwat zwaarmoedige Zweedsche volksmelodieën ten beste gaf, maakte ik kennis met de beide collega's van Dr. WESTRIN: met Dr. SONDÉN, in de wetenschappelijke wereld bekend door zijne uitgave van de belangrijkste stukken uit het archief van Axel Oxenstjerna, en met Dr. S. BERGH, die in de „Jahresberichte der Geschichtswissenschaft" het verslag van de historische litteratuur in Zweden schrijft en op wien de zorg rust voor een der gewichtigste publicaties, die van wege het Rijksarchief te Stockholm worden uitgegeven, nl. de „Svenska riksrådets protokoll" (proces-verbaal van den Zweedschen rijksraad). Sinds 1859 behoort de uitgave van historische documenten ook tot de taak van het Rijksarchief; ongeveer 30 lijvige deelen zijn tot heden verschenen en wel:

1°. „Svenskt Diplomatarium": een verzameling van middeleeuwsche oor-

konden, waarvan de eerste serie loopt tot 1350, en de tweede begint met 1400. Deze uitgave is nog niet voltooid.

2°. „Handlingar rörande Sveriges historia" (Documenten betreffende de geschiedenis van Zweden), bestaande uit drie serieën:

a). „Koning Gustaf den förstes registratur" (uitgaande brieven van Gustaaf Wasa). Tot heden — of liever tot den zomer van 1900, waarin ik mijne aanteekeningen hierover maakte — zijn 17 deelen verschenen, loopende over de jaren 1521—1545. Bij het naslaan van het register, waarvan elk deel voorzien is, op de namen „Holland" en „Holländare", bleek reeds dat in deze uitgave ook voor onze geschiedenis allerlei gegevens zijn te vinden.

b). „Lagförslag i Carl IX 's tid" (wetsvoorstellen uit den tijd van Karel IX) en „Kyrkoordningar och förslag dertill före 1686" (kerkelijke reglementen en voorstellen daartoe, vóór 1686): een serie, die voor ons veel minder belang heeft dan de volgende.

c). „Svenska riksrådets protokoll", de hierboven reeds door mij genoemde notulen van den Zweedschen rijksraad, waarvan 8 deelen, loopende over de jaren 1621—1641, zijn verschenen. Zooals te verwachten was, bleek deze uitgave van het grootste belang voor de kennis der betrekkingen tusschen Zweden en onze Republiek; vooral het achtste deel, in het vorige jaar door Dr. S. Bergh uitgegeven, dat alleen de jaren 1640 en 1641 omvat, is van het hoogste gewicht voor de studie van de diplomatieke betrekkingen in die jaren, en men mag met grond verwachten dat het vervolg van deze publicatie voor de Nederlandsche historie een steeds toenemend belang zal hebben.

Voor eenige jaren is ook een aanvang gemaakt met de publicatie van een derde reeks van documenten, nl.

3°. „Svenska riksdagsakter" (handelingen van den Zweedschen rijksdag), waarvan het eerste deel is verschenen, dat de jaren 1521—1560, en het eerste stuk van het derde deel, dat de jaren 1593—1594 omvat. Deze publicatie is hoofdzakelijk voor de inwendige geschiedenis van Zweden van belang.

Eindelijk wordt sedert 1877 elk jaar door het Rijksarchief een deeltje uitgegeven, getiteld: „Meddelanden från Svenska riksarkivet" (mededeelingen van het Zweedsche Rijksarchief), waarin o.a. het verslag van den rijksarchivaris over het afgeloopen jaar, inventarissen van archiefverzamelingen — waarover straks meer —, voorslagen van den rijksarchivaris aan de regeering betreffende de inrichting van het archiefwezen e. dgl.

Maar ik zou vergeten dat wij eigenlijk in den tuin van Hasselbacken zaten! De overgang van de publicaties van het Rijksarchief tot den schoonen zomeravond in Djurgården is overigens vrij gemakkelijk, omdat

ik daar kennis maakte met de mannen, die met de zorg voor die uitgaven belast zijn, o. a. met den heer E. HILDEBRAND; als archiefbeambte draagt hij den nederigen titel van buitengewoon amanuensis, maar als lektor HILDEBRAND en als redacteur van het „Historisk Tidskrift" neemt hij in de wetenschappelijke wereld van Zweden een voorname plaats in. Zoowel zijn uiterlijk als de eerbied, waarmede een ieder hem bejegende, deed mij hem dadelijk met FRUIN vergelijken; een gelijkenis, die mij later nog sterker opviel, toen ik een middag mocht doorbrengen in zijne zomerwoning te Vaxholm — heel Stockholm heeft 's zomers een optrekje, meestal in den verrukkelijk mooien miniatuur-archipel van de Saltsjö, een met honderden eilandjes bezetten inham van de Oostzee — en hij mij veel verhaalde over Zweedsche toestanden van weleer en van nu, en nog meer liet vertellen over ons land en ons volk. Want de belangstelling van de Zweedsche historici in onze geschiedenis is bizonder levendig, en onze historische litteratuur is bij hen veel beter bekend dan de Zweedsche bij ons — tot onze groote schade! Trouwens, de invloed van onze Republiek op Zweden is veel grooter geweest dan die van Zweden op ons land; Zweden heeft ons veel te danken — en veel te verwijten, en vooral aan dat laatste is de herinnering nog levendig, zooals mij bleek aan het slot van den avond die in Hasselbacken begon en eindigde op het opera-terras, de plaats in Stockholm, vanwaar men het mooiste uitzicht heeft, vooral in een klaren zomernacht van Juli, bij volle maan. Hier te lande heeft FRUIN — in zijne aankondiging van Geddes' boek over Jan de Witt — ons er op moeten wijzen, dat het deelnemen van onze Republiek aan den Noordschen oorlog in de dagen van Karel X Gustaaf niet het werk is geweest van De Witt, maar tegen diens zin is doorgedreven door Amsterdam en van Beuningen; te Stockholm hield Dr. WESTRIN mij daarover, in dien onvergetelijken nacht op het opera-terras, onder de koffie, na een uiterst genoegelijk souper, een keurige verhandeling, die eindigde met den diep gevoelden uitroep: „van Beuningen — dat is de duivel voor Zweden geweest!" En hij had groot gelijk. Want nooit was Zweden dichter aan zijn doel: de heerschappij over de Oostzee, dan in 1658, en vooral de tusschenkomst van onze Republiek heeft het bereiken van dat doel belet.

De heer HILDEBRAND, zeide ik, heeft als beambte aan het Rijksarchief den titel van buitengewoon amanuensis. Het personeel bestaat uit den rijksarchivaris, drie archivarissen en drie — wij zouden zeggen: adjunct-archivarissen, maar in Zweden heeten zij amanuenses, die allen door den Koning benoemd worden. Buitendien zijn er echter een groot aantal buitengewone amanuenses, tegenwoordig acht, maar soms meer, die, evenals de lagere beambten, door den rijksarchivaris worden aangesteld; sommige

daarvan, zooals de heer HILDEBRAND, verrichten geregelde diensten en genieten een vaste jaarwedde, de overige zijn meer volontairs dan beambten en krijgen een klein honorarium, afhankelijk van den door hen verrichten arbeid, maar niet evenredig aan de diensten, door hen bewezen [1]).

In de weken, die ik te Stockholm doorbracht, maakte ik met eenige van deze volontairs nader kennis: met de heeren Dr. CLASON, Dr. WEYBULL en Dr. STILLE, allen jonge historici en privaat-docenten, de eerste aan de Universiteit van Upsala, de beide anderen aan de Universiteit te Lund. Alle drie waren als buitengewoon amanuensis aan het rijksarchief werkzaam, Dr. CLASON gedurende het geheele jaar, daar hij slechts éénmaal in de week te Upsala college behoeft te geven, Dr. WEYBULL en Dr. STILLE alleen gedurende de academische vacanties; zij werden, om beurten, met de zorg voor de „spedition" — het verschaffen van de gevraagde stukken aan de bezoekers — belast, maar hielden zich verder hoofdzakelijk bezig met het ordenen van een archiefafdeeling. Het ware te wenschen, dat ook in ons land de beste jonge historici een dergelijke oefenschool, al was het maar gedurende een gedeelte van het jaar, wilden en konden doorloopen; maar zoo ik mij niet bedrieg, is noch het aanbod van, noch de vraag naar dergelijke volontairs groot. Trouwens, voor privaatdocenten als de Zweedsche heeren, waarvan ik sprak, valt het gemakkelijker hun groote vacantie van 3 of 4 maanden aldus te besteden dan voor jonge

[1]) Dr. S. BERGH was zoo welwillend mij, op mijn verzoek, de volgende gegevens te verschaffen:

Budget van het Rijksarchief te Stockholm voor 1900.

	Kronor.		Gulden.
Rijksarchivaris	7.500	=	5.062,50
3 Archivarissen à 4500	13.500	=	9.112,50
1 Amanuensis	4.000	=	2.700
2 Amanuenses à 3000	6.000	=	4.050
Bedienden	2.900	=	1.957,50
Buitengewone amanuenses	7.700	=	5.197,50
Bibliotheek	600	=	405
Publicaties van het archief	4.500	=	3.037,50
Bureau-kosten	6.000	=	4.050
	52.700		35.572,50

De jaarwedde van een archivaris (4500 Kr.) en van een amanuensis (3000 Kr.) wordt na 5-jarigen dienst met 500 Kr., na 10-jarigen dienst wederom met 500 Kr. verhoogd.

Onder de buitengewone amanuenses zijn er 4 die een vaste jaarwedde van 800 à 1200 Kr. genieten.

In 1901 is de post „bibliotheek" door den Rijksdag van 600 Kr. op 1000 Kr. gebracht. De vermeerdering dient voor den aankoop van archivalia en van boeken.

Bij de jaarwedden moet men in 't oog houden, dat het leven in Stockholm iets duurder is dan in onze groote steden.

historici in Nederland, die al spoedig een plaats moeten zoeken bij gymnasiaal of middelbaar onderwijs.

Het Rijksarchief te Stockholm was tot nog toe het eenige behoorlijk beheerde en geordende archief in Zweden. Toen ik aan de Stockholmer heeren vertelde dat er in Nederland, behalve een Algemeen Rijksarchief, nog tien rijksarchieven in de provinciën en bovendien in de voornaamste gemeenten gemeentearchieven bestaan, die door volkomen voor hun taak berekende ambtenaren beheerd, in geschikte lokalen bewaard worden en voor wetenschappelijk onderzoek toegankelijk zijn, sloegen zij een gat in de lucht van verbazing en bewondering. Zoover had men het in Zweden nog lang niet gebracht! Zoo goed als alle openbare archieven in provincies en steden staan daar onder het beheer van persônen, die door andere ambtsbezigheden zoozeer in beslag worden genomen, dat zij geen tijd hebben om eenige zorg aan het archief te wijden, en, zoo zij dien al konden vinden, zou het hun aan de noodige kennis ontbreken. Reeds jaren lang had de Rijksarchivaris dan ook voorstellen gedaan om tot verbetering te geraken; in 1885 was bij koninklijk besluit bepaald, dat geen stukken uit openbare archieven vernietigd mochten worden zonder toestemming des konings en voorafgaand advies van den Rijksarchivaris; eerst in 1898 is eindelijk het besluit genomen tot oprichting van 3 provinciale archieven: te Upsala, Lund en Vadstena, die onder het beheer van den Algemeenen Rijksarchivaris zullen staan en waarheen hoofdzakelijk kerkelijke en rechterlijke archieven uit de provincies zullen worden overgebracht [1]).

Laat mij thans nog een en ander mededeelen over de ervaringen, die ik bij mijn onderzoekingen te Stockholm heb opgedaan. In de zeer ruime, hooge leeszaal (Forskningssalen) waren, behalve de archivarissen en andere beambten, gemiddeld 15 à 20 bezoekers, aan drie lange tafels gezeten; aan 't eind van de zaal stonden afzonderlijke schrijftafels voor de archivarissen. Bovendien waren geregeld 6 of 7 dames bezig met kopieerwerk. Op elke tafel stonden boekenrekjes, waar men de boeken tijdelijk kan deponeeren, die men bij zijn werk noodig heeft; langs de wanden van de leeszaal is een uitgebreide bibliotheek opgesteld, waaruit elk bezoeker kan gaan halen wat hij wenscht te gebruiken; groote laden in de tafels kunnen als bergplaats voor schrifturen worden gebruikt Wanneer men een archiefstuk ter inzage wenscht te ontvangen, vult men een gedrukt formulier in, waarvan op elke tafel een aantal aanwezig zijn, onderteekent het, en brengt het naar de, vlak achter de leeszaal gelegen, expeditiezaal, waar altijd een van de amanuenses en gewoonlijk

[1]) Nadere mededeelingen over deze provinciale archieven — waarvan dat te Vadstena reeds in gebruik is genomen — kan men vinden op p. 169 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift.

ook een andere beambte is aan te treffen. Door een archiefbediende wordt het verlangde stuk dan later naar de plaats van den bezoeker gebracht; na gebruik moet men het zelf naar de expeditie terugbrengen en ontvangt dan het reçu terug. Gewoonlijk worden slechts twee nummers tegelijk ter beschikking gesteld; maar wanneer dit noodig is — zooals het in mijn geval was — maakt men geen bezwaar, van deze bepaling af te wijken. De expeditie werkt te Stockholm buitengewoon vlug; ook in andere opzichten kan ik verklaren nog nergens een archief te hebben aangetroffen, waar voor het gemak van de bezoekers zoo goed is gezorgd, waar men zoo rustig kan blijven voortwerken.

Van de gelegenheid tot studie wordt dan ook een druk gebruik gemaakt. Onder de 15 tot 20 bezoekers, die tegelijk met mij dagelijks op het archief werkten, waren verscheiden vreemdelingen: Noren, Denen, Finnen en een Duitsche Rus, de heer FEUERKISEN, mag. hist., uit Dorpat, die met een stipendium van de Russische regeering een wetenschappelijke reis deed, met het doel den handel van de Oostzeesteden met Rusland in het laatst der 16de eeuw te bestudeeren; hij had al meer dan een jaar in verschillende Duitsche archieven, vooral te Lubeck, gewerkt en was voornemens ook nog te Helsingfors en te Kopenhagen zijne studie voort te zetten, zoodat hij in 't geheel ruim twee jaar dacht uit te blijven. Ik vermeld dit omdat ook anderen misschien, evenmin als ik, zouden hebben vermoed dat de Russische regeering zoo mild was met het bevorderen van wetenschappelijk historisch onderzoek; dergelijke stipendia, verzekerde mij de heer FEUERKISEN, worden herhaaldelijk verleend, en het bedrag er van is zoo groot, dat hij meer dan twee jaar kon uitblijven voor rekening van den staat. Het Stockholmer archief trekt altijd veel vreemdelingen; een ieder, die zich bezig houdt met het bestudeeren van de geschiedenis van een der Scandinavische landen of van de Duitsche en Russische Oostzeeprovinciën, of wel met de diplomatieke geschiedenis vooral van de 17de eeuw, is er zeker van dat hij hier waardevol materiaal bijeen kan brengen. De jaarverslagen in de „Meddelanden" maken dan ook telkens gewag van het bezoek van een 15 of 20-tal buitenlandsche onderzoekers.

Ik was de eerste Nederlander, die er geruimen tijd doorbracht — de heeren MOES en DE WITT HUBERTS hadden er vroeger een zeer vluchtig bezoek gebracht voor nasporingen naar kunst- en krijgsgeschiedenis —, en ik hoop dat ik niet de eenige zal blijven. Voor de geschiedenis van onze 17de eeuw ligt hier een nog grootendeels onontgonnen goudmijn; en het graven is er gemakkelijk, de plek, waar men moet wezen, zonder veel moeite te vinden.

Een gedrukte inventaris van het Rijksarchief behoort ook hier nog tot de vrome wenschen, maar met het maken van partieele inventarissen is men reeds een goed eind gevorderd. Twee van de belangrijkste afdee-

lingen, die bijna ieder heeft te raadplegen, onverschillig welk onderwerp hij bestudeert, zijn de „Riksregistratur" (de uit de koninklijke kanselarij uitgegane brieven) en de vroeger genoemde „Rådsprotokoll". Van de eerste begint met het jaar 1523 de doorloopende serie, die over het tijdvak 1523—1718 uit 520 deelen bestaat; met 1680 begint een afzonderlijke „Registratur" voor buitenlandsche aangelegenheden, met 1688 een voor „Justitie-Revision", terwijl van 1719—1840 de „Registratur" van de kanselarij uit 4 afdeelingen bestaat: binnenlandsche, buitenlandsche, krijgs- en justitiezaken, elk weer in onderafdeelingen verdeeld [1]). De „Rådsprotokoll" beginnen met het jaar 1621; zoowel van deze, als van de Registratur, is, gelijk boven werd medegedeeld, een gedeelte uitgegeven. Klappers bestaan slechts op enkele jaren.

In de „Meddelanden" zijn zorgvuldig bewerkte inventarissen gedrukt van de „Ministeriella Handlingar" (handelingen van Zweedsche vertegenwoordigers in vreemde rijken), en wel met betrekking tot: Denemarken, Rusland, Polen, Brandenburg—Pruisen, Duitschland, Frankrijk, Italië, Spanje, Portugal, Turkije, Marocco en Holland; over de laatste spreek ik straks uitvoeriger. Van de overige, in dezelfde „Meddelanden" gedrukte registers en inventarissen noem ik: een register op de brieven van Axel Oxenstjerna aan koning en rijksraad van 1632—1636, een op de brieven van allerlei personen aan Gustaaf II Adolf, een inventaris van de origineele tractaten [2]) met Denemarken, Rusland, Polen, Duitschland, Holland, Engeland, Frankrijk, Spanje, Portugal, Italië, Turkije, Marocco, Vereenigde Staten, en regesten van de „Rådslag" (de besluiten van den rijksraad, wel te onderscheiden van de veel uitvoeriger „Rådsprotokoll", die de discussies bevatten), te beginnen met de regeering van Gustaaf Wasa tot en met het jaar 1688.

Van de verschillende afdeelingen „Ministeriella diplomatiska Handlingar" is de door Dr. WESTRIN geinventariseerde afdeeling „Hollandica" de omvangrijkste [3]), op zich zelf reeds een bewijs van het drukke diplomatieke verkeer tusschen beide landen; zij bestaat uit 789 deelen of portefeuille's in folio, en 223 in quarto. De inventaris [4]) verdeelt de Hollandica in 7 onderafdeelingen, nl.:

---

[1]) Vgl. J. A. POSSE, „Anteckningar om Riksarchivet", in „Meddelanden" I p. 30—46, waar men een inventaris vindt van de afdeeling Registratur, terwijl een inventaris van de verzameling Rådsprotokoll is opgenomen in „Meddelanden" IV.

[2]) Door O. S. RYDBERG is de uitgave begonnen van „Sveriges-Traktater med främmande magter"; daarvan verschenen deel I—V, loopende over 822—1630, en dl. X en XI, loopende over 1815—1867.

[3]) „Meddelanden" XX p. 343.

[4]) Men vindt Dr. WESTRIN's inventaris van de Hollandica in „Meddelanden" XX p. 371—394.

1. (verreweg de grootste) Brieven en archief van Zweedsche diplomaten in Nederland.
2. Verspreide handelingen.
3. Origineele brieven van vorsten uit het Oranjehuis en uit het geslacht der Nassau's aan het Zweedsche koningshuis.
4. Brieven van de Staten-Generaal aan leden van het Zweedsche koningshuis en aan de Zweedsche regeering.
5. Memories en nota's van Nederlandsche gezanten in Zweden aan de Zweedsche regeering.
6. Protocollen van conferenties, gehouden tusschen Nederlandsche gezanten in Zweden en vertegenwoordigers der Zweedsche regeering.
7. Brieven van Zweedsche handelsagenten en consuls in Nederland, (meestal aan den koning, den kanselier en het Commercecollegium).

In de eerste afdeeling zijn de uitgaande brieven van de Zweedsche gezanten en alle bij hen tijdens de vervulling van hun ambt ingekomen stukken opgenomen, verdeeld over verschillende portefeuille's, naarmate van den persoon of het regeeringscollege, waardoor zij geschreven of waaraan zij gericht zijn. Van de overige afdeelingen wordt de inhoud door den titel duidelijk genoeg aangegeven; alleen die van de tweede zegt niets. Van de 15 portefeuille's, waaruit zij bestaat, zijn er 6 niet nader aangeduid dan „verspreide handelingen": de titel is niet onjuist, maar laat aan de fantasie een ruim veld. Naast veel onbeduidende stukken — copiëen van geschriften, waarvan in andere verzamelingen het origineel berust — schuilen er echter ook een groot aantal belangrijke onder. Het heeft mij niet berouwd, dat ik juist deze portefeuille's vrij nauwkeurig heb onderzocht.

Behalve de afdeeling Hollandica bevat het Zweedsche Rijksarchief natuurlijk nog tal van andere, die ook voor ons belang hebben, in de eerste plaats de archieven van verschillende aanzienlijke Zweedsche families: Oxenstjerna, Brahe, De la Gardie, Olivenkrans, e. a., die deels aangekocht, deels aan het archief ten geschenke gegeven of daar gedeponeerd zijn. Familiearchieven in den gewonen zin zijn het niet, daar men er ook alle staatsstukken in vindt, die door de leden dezer geslachten in de door hen bekleede ambten zijn ontvangen. Van al deze archieven bestaan zeer uitvoerige manuscript-inventarissen, die, voor zooverre zij in de laatste jaren gemaakt zijn, niets te wenschen overlaten. De oudere daarentegen brengen wel eens verrassingen. Zoo vond ik bv. in den inventaris van het archief der familie Brahe, afkomstig uit het Skokloster — niet ver van Upsala gelegen — een nummer aldus beschreven: „Register van brieven, acten, remonstrantiën enz. Anno 1653, I, II, Band". Deze titel gaf mij aanleiding de beide deelen ter inzage te vragen; het eerste bleek toen te zijn het copieboek van de uitgaande brieven van den vice-

admiraal Witte Cornelisz. de With uit de jaren 1653—1658, het tweede bevat zijn journalen van 1652—1658. Hoe deze deelen in Zweden zijn gekomen, is wel te verklaren. Bij den slag aan den ingang van de Sont — 8 November 1658 — waarin De With sneuvelde, werd zijn schip door de Zweden genomen, maar later weer verlaten, omdat het zonk. Klaarblijkelijk zijn de beide bovengenoemde deelen toen door hen meegenomen.

Van de verschillende familiearchieven is dat van de leden van het geslacht Oxenstjerna, en onder deze weer dat van den kanselier Axel Oxenstjerna, het omvangrijkste en voornaamste. De geschreven inventaris, vooral het uitvoerig register op de aan den kanselier gerichte brieven, maakt het voor den onderzoeker gemakkelijk na te sporen, of hier iets van zijne gading is. In de laatste jaren is men echter begonnen deze verzameling grootendeels op te lossen, zoodat, met uitzondering van een paar deelen, de Oxenstjernska-samling tegenwoordig uitsluitend uit ingekomen brieven bestaat; de meeste stukken er uit zijn overgebracht naar de nieuw gevormde afdeelingen „Extranea" en „Handel och Sjöfart".

Voor zoover ik mag oordeelen, schijnt de vorming van deze afdeeling „Extranea" mij geen gelukkige gedachte. Men heeft daarin samengebracht alle afschriften van staatsstukken, die Zweedsche diplomaten en spionnen in het land, waar zij gevestigd waren, wisten machtig te worden en aan hunne regeering overzonden. Het strekt ons land niet tot eer, dat het in deze afdeeling veel sterker vertegenwoordigd is dan eenig ander. In de collectie „Extranea" vindt men alleen in de afdeeling „Holland" 21 zeer lijvige portefeuille's, en dit aantal staat nog aanzienlijk vermeerderd te worden, daar men op het Stockholmsche archief nog steeds bezig is met het vermeerderen der collectie, en zij bovendien alleen nog maar over de zeventiende eeuw loopt. De „Extranea" zijn afkomstig — naar Dr. Weybull, die met de ordening er van belast was, mij verzekerde — uit het archief van de kanselarij, uit brieven van Zweedsche diplomaten, waarbij zij als bijlagen werden gezonden, en, wat den tijd van Oxenstjerna betreft, alle uit de Oxenstjernska-samling; de laatste zijn alle te herkennen aan den blauwen stempel „Fr(ån) Tidö-saml." (uit de collectie Tidö, het kasteel van Oxenstjerna), waarmede zij gemerkt zijn. De inhoud van deze „Extranea" bestaat voor een zeer groot gedeelte uit afschriften van stukken, die in onze eigen archieven bewaard zijn; maar er blijft, na aftrek van deze, nog genoeg belangrijks over. Het is echter, dunkt mij, te betreuren, dat men deze stukken heeft weggenomen uit de brieven, waarmede zij werden overgezonden, daar deze dikwijls ter verklaring van den inhoud zouden kunnen dienen; alleen reeds het feit, dat er onder de „Extranea" twee lijvige portefeuille's met ongedateerde stukken zijn, die anders gemakkelijk terecht gebracht zouden kunnen

worden, moge tot staving van mijne meening worden aangevoerd. Ook is het niet duidelijk, waarom in de portefeuille, getiteld „Le Blon's Avisor" — brieven van den bekenden Michel le Blon, en copieën van allerlei stukken, die hij had weten machtig te worden — verscheiden, zeer belangrijke, brieven zijn gelegd, door hem aan den kanselier Oxenstjerna geschreven, alle, blijkens den stempel, afkomstig uit de Tidö-Samling, terwijl onder de brieven, die men in de Oxenstjernska-Samling gelaten heeft, ook ongeveer 150 brieven van Le Blon aan den kanselier voorkomen. Wie thans de laatste raadpleegt, zou ten onrechte meenen dat hij alle brieven van Le Blon aan Axel Oxenstjerna had gezien, die in het Stockholmsche archief bewaard zijn gebleven.

Tegen de vorming van de tweede nieuwe afdeeling, die ik hier boven noemde, „Handel och Sjöfart" (handel en zeevaart), schijnt minder bezwaar te kunnen worden gemaakt, omdat men hier voor een groot deel heeft kunnen reconstrueeren de archieven van het — zeer groote — aantal handelscompagniëen, die vooral in de 17de eeuw in Zweden verrezen. Zoo is b.v. het omvangrijke archief van de bekende, door toedoen van Usselincx opgerichte, Söderkompanie bijna geheel uit de Tidö-Samling bijeengebracht. Voor de koloniale- en handelsgeschiedenis heb ik in deze afdeeling, dank zij de uitstekende wijze, waarop zij geordend is, in korten tijd veel belangrijks kunnen vinden.

De omvang, dien dit artikel langzamerhand begint te krijgen, wordt zoo groot, dat ik verdere mededeelingen over het Rijksarchief te Stockholm in de pen moet houden. Mijn arbeid was er aangenaam en gemakkelijk, en dat het verblijf in Zwedens hoofdstad tot de beste herinneringen van mijn archiefreis behoort, is voor een niet gering deel te danken aan de groote hulpvaardigheid van de beambten van het Rijksarchief en aan het aangename verkeer, dat ik ook buiten het archief met hen en met mijn getrouwen metgezel in mijn vrije uren, den heer Feuereisen uit Dorpat, mocht hebben. Tot mijn liefste wenschen behoort dat ik Stockholm en de daar gemaakte kennissen nog eens zal weerzien.

Behalve het Rijksarchief zijn er te Stockholm nog een groot aantal andere archieven [1]), die echter voor een groot deel nog niet onder het beheer van een deskundig archivaris staan en slechts zeer summier geïnventariseerd zijn. Ik heb er slechts enkele van bezocht, omdat ik zuinig moest zijn met mijn tijd en dezen het best meende te besteden aan het Rijksarchief; zoo bv. het archief van het „Commerce-collegium", waar nauwelijks gelegenheid was om te werken. Alleen de afdeelingen „Regis-

---

[1]) Een volledige lijst daarvan vindt men in de „Notice sur les archives de Suède", door Dr. S. Bergh medegedeeld in de „Revue internationale des archives, des bibliothèques et des musées" van 1896.

tratur" (uitgaande brieven) en „Protokoll" (notulen) waren er geordend; eenige deelen met brieven van Zweedsche agenten en consuls in Nederland aan het Commerce collegium waren reeds naar het Rijksarchief overgebracht, en zoo er, bij voortgaande ordening, nog meer van dergelijke deelen worden aangetroffen, zullen ook deze naar dat dépôt worden gevoerd. Ook bracht ik een morgen door in het Marine-archief („Flottans" — of „Sjökrigsarkivet") op Skeppsholmen [1]) — een der eilanden van Stockholm, — dat slechts op enkele uren van de week voor wetenschappelijk onderzoek open staat, en alleen bezocht kan worden na vooraf verkregen verlof van den Minister van Marine om de marinewerf, waarop het ligt, te mogen betreden. De ordening ook van dit archief is nog verre van voltooid; maar de intendant ZETTERSTEN, die de goedheid had mij op mijn tocht er heen te vergezellen — de eenige, die dit archief kent, daar hij er jaren lang in gewerkt heeft voor zijne studiën over de geschiedenis der Zweedsche marine — gaf mij een exemplaar van den voorloopigen, uiterst beknopten inventaris, en zijne toelichtingen daarbij maakten het mij mogelijk althans enkele voor de geschiedenis van onze zeeoorlogen met Zweden belangrijke deelen uit de verzameling op te visschen. Van de archieven, die ik niet bezocht, noem ik nog dat van het Ministerie van buitenlandsche zaken, waar de diplomatieke stukken van na 1814 bewaard worden, en het Kammararkiv, het archief van de rekenkamer, waar voor de geschiedenis van den Oostzeehandel nog belangrijke gegevens gevonden moeten kunnen worden, omdat dit college o.a. administratie voerde over de in- en uitgaande rechten.

In de Universiteits-bibliotheek te Upsala vond ik, behalve veel andere stukken van waarde, ook allerlei diplomatieke papieren, die eigenlijk in het Rijksarchief te Stockholm tehuis behooren, maar door schenking van de families, waarvan zij afkomstig zijn, aan deze bibliotheek zijn vermaakt. Ook het archief van koning Gustaaf III berust hier, krachtens een door hem gemaakte testamentaire beschikking. De universiteits-bibliotheek van Lund en de Koninklijke Bibliotheek te Stockholm bewaren insgelijks in hare manuscriptenverzameling eenige uit familie-archieven afkomstige diplomatieke correspondenties, journalen van ambassades en dergel.; in de Lundsche bibliotheek vindt men o.a. een groot gedeelte van het archief van het geslacht De la Gardie — een ander deel daarvan berust in het Rijksarchief te Stockholm, een derde te Dorpat —, dat echter maar enkele voor onze geschiedenis belangrijke stukken bleek te bevatten.

Een groot aantal familiearchieven eindelijk berust nog bij particulieren. Daarvan is er één, dat voor ons, Nederlanders, bizondere waarde heeft:

[1]) Een uitvoerige beschrijving daarvan gaf de heer ZETTERSTEN in een artikel „Flottans arkiv på Skeppsholmen", opgenomen in „Historisk Tidskrift" 1886.

het archief van de familie De Geer, op het kasteel Leufsta. Baron DE GEER VAN JUTFAAS, uit Utrecht, was zoo welwillend geweest mij een recommandatieschrijven voor zijn bloedverwant Baron DE GEER VAN LEUFSTA mede te geven, en ik had alle hoop het archief van Leufsta, dat, naar men mij in Stockholm verzekerde, uiterst moeilijk toegankelijk is, te mogen doorzoeken. Maar de fortuin diende mij niet. Baron DE GEER VAN LEUFSTA vertoefde op een badplaats aan de Zuidkust en kon mij niet ontvangen, zoodat het archief van Louis de Geer voor mij gesloten bleef. Gelukkig heb ik veel notities kunnen maken uit zijne correspondentie met Axel Oxenstjerna, voor zooverre deze in het Rijksarchief te Stockholm bewaard is.

Over de archieven in Noorwegen kan ik maar heel weinig mededeelen. Te Kristiania heb ik één dag in het Rijksarchief gewerkt, en van een bezoek aan Bergen en Trondhjem — dat oorspronkelijk ook in mijn reisplan was opgenomen — heb ik tot mijn niet geringen spijt moeten afzien. De correspondentie, die ik vóór mijn vertrek met de „stifts"-archivarissen daar ter stede gevoerd heb, en de inlichtingen, die ik persoonlijk te Kristiania kon inwinnen, stellen mij echter in staat er althans iets van te zeggen.

Het „Stiftsarkiv" te Bergen bevat de archieven van de rechterlijke en geestelijke staatsbeambten van het „Vestenfjeldske" Noorwegen; die van het Noordelijk halfdeel van het land worden te Trondhjem bewaard. De inhoud bestaat hoofdzakelijk uit documenten betreffende civiele en crimineele rechtszaken, boedelscheidingen, verkoopingen, hypotheken enz. In beide depôts komen — met een enkele uitzondering — geen oudere stukken voor dan uit het laatst der 17de eeuw. De archieven der tolkantoren van vóór 1814 zijn overgebracht naar het Rijksarchief te Kristiania. Te Trondhjem wordt ook het stadsarchief in het Stiftsarkiv bewaard, te Bergen in een lokaal van het raadhuis, waar geen gelegenheid voor studie is. In het Bergensche Museum berust een verzameling van historische manuscripten; zoowel daaruit als uit het stadsarchief is het belangrijkste — dat betrekking heeft op het Hansekantoor — reeds verwerkt of uitgegeven

Het Rijksarchief te Kristiania — gevestigd in een vleugel van het Storthingsgebouw en elken werkdag van 10—3 uur geopend — ziet er uit- en inwendig heel wat poverder uit dan dat te Stockholm, en heeft voor de historie ook veel minder belang. Verreweg het grootste gedeelte van de archivalia, betrekking hebbende op de regeering van Noorwegen door de koningen van Denemarken, dus van vóór 1814, zijn in dat jaar naar Kopenhagen gebracht. Alleen twee archieven van beteekenis uit ouderen tijd worden hier bewaard: het zoogenaamde „buitenlandsche"

archief van Christiaan II — uit de jaren van de voortvluchtigheid van dezen vorst uit Denemarken —, dat echter grootendeels al gepubliceerd is, en het archief van de Algemeene Tolkamer. Met de inventariseering van het laatste was men, tijdens mijn verblijf te Kristiania, nog bezig. Statistische gegevens voor onze handel en scheepvaart op Noorwegen zijn er in menigte uit te putten; maar verder dan tot het begin der 17de eeuw gaan de registers der tolkantoren niet terug.

De tegenwoordige organisatie van het archiefwezen in Denemarken dagteekent van de wet van 30 Maart 1889, waarbij de oprichting werd bepaald van een Rijksarchief, bestaande uit een hoofdarchief met 2 afdeelingen, te Kopenhagen, en drie provinciale archieven [1]), gevestigd te Kopenhagen (voor Seeland, Laaland, Falster en Bornholm), te Odensee (voor Funen) en te Viborg (voor Jutland).

Het hoofdarchief — gewoonlijk Rijksarchief genoemd — is ontstaan uit de vereeniging van het „Geheim-archief" en het „archief van het Koninkrijk" [2]). Het eerste — tegenwoordig „de eerste afdeeling van het hoofdarchief" geheeten — bevat: 1°. alle archivalia van vóór 1660; 2°. die, betreffende koloniën en afgestane landen; 3°. die, betreffende de buitenlandsche politiek (tot 1750) en leger en vloot (tot 1847). Het laatste — de „tweede afdeeling van het hoofdarchief" — bevat de archieven van alle regeeringscolleges van na 1660, met uitzondering van de stukken, die tot het zooeven genoemde punt 2° en 3° behooren. De scheiding is getrokken bij 1660, omdat in dat jaar de regeeringsvorm van Denemarken een groote wijziging onderging, en de administratie sedert in hoofdzaak onveranderd is gebleven tot op het jaar 1848. Onder de persoonlijke bewaring van den Rijksarchivaris berusten archivalia van de koninklijke familie uit deze eeuw, en enkele niet toegankelijke andere stukken.

Behalve den Rijksarchivaris bestaat het archiefpersoneel voor de eerste afdeeling uit één archivaris, twee archiefsecretarissen en drie assistenten, voor de tweede afdeeling uit één archivaris, drie archiefsecretarissen en

---

[1]) Afbeeldingen en platte gronden van deze drie provinciale archieven — waarvan dat te Odensee het laatst gereed kwam, in 1893 — vindt men in een boekje, getiteld: „De danske Provinsarkivers bygninger. Tegninger og Afbildninger udgivne af Rigsarkivet. Köbenhavn. I. Kommission hos C. A. Reitzel, 1893." Uit de inleiding daarvan blijkt, dat de drie gebouwen — behalve den grond — te zamen 537.000 Kroner of ƒ 362.475 gekost hebben. Elk gebouw bestaat uit een archiefdepôt en een daarmede verbonden woning van den archivaris, waarin ook de leeszaal zich bevindt.

[2]) Uitvoeriger mededeelingen hierover kan men vinden in het hoofdstuk, getiteld: „Arkivernes organisation", in de „Meddelelser fra det Kongelige gehejmearkiv og det dermed forenede Kongerigets arkiv for 1883—85", en vooral bij A. D. Jörgensen, „Udsigt over de danske rigsarkivers historie 1884".

drie assistenten. Onder de assistenten van de eerste afdeeling was een dame, een doctor in de philologie, Mejuffrouw ANNA HUDE, aan wier zijde ik het voorrecht had een plaats te krijgen. De jaarwedde van den Rijksarchivaris bedraagt *f* 3240, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 270, tot een maximum van *f* 4050; die van de archivarissen *f* 2160, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 270, tot een maximum van *f* 2970; die van de archiefsecretarissen en van de provincie-archivarissen *f* 1350, met een verhooging, om de 5 jaar, van *f* 202,50, tot een maximum van *f* 1957,50; de provincie-archivarissen hebben ook vrije woning [1]).

De beide afdeelingen van het Rijksarchief hebben een afzonderlijken ingang, maar zijn binnenshuis verbonden; zij liggen vlak tegenover de ruine van het in 1884 verbrande slot Kristiansborg, over den wederopbouw waarvan nog altijd geen beslissing is genomen. Bij dezen geweldigen brand bleven de archiefgebouwen gespaard; toen er gevaar scheen te bestaan, dat ook zij door het vuur zouden worden aangetast, werden de archivalia, die in de meest bedreigde gedeelten bewaard werden, naar veiliger plaats overgebracht; slechts geringe verliezen waren het gevolg van deze ontruiming. Daarentegen is de brand in een ander opzicht aan het archief ten goede gekomen, daar hij aanleiding gaf tot tal van maatregelen om in de toekomst het brandgevaar te verminderen [2]). Voor zoover ik mag oordeelen, kan echter alleen een geheele verbouwing — waartoe plannen schijnen te bestaan — de veiligheid van het archief afdoende verzekeren.

Het archief is gedurende de geheele maand Juli gesloten, en in de overige maanden elken werkdag van 10—2 uur geopend; na bekomen verlof kan men er tot 3 uur aan het werk blijven, wanneer althans de archivaris of archiefsecretaris, onder wiens toezicht de bezoeker geplaatst is, ook tot zoolang blijft. Slechts een enkelen dag moest ik te 2 uur vertrekken.

Vanwege het Rijksarchief zijn een groot aantal bronnenpublicaties uitgegeven — op voorbeeldige wijze —, die ik hier niet zal opsommen, omdat zij bijna uitsluitend van belang zijn voor de inwendige regeering van Denemarken. Alleen in de „Aarsberetninger (jaarverslagen) fra det Kongelige geheimearkiv", waarvan in de jaren 1852—1883 zeven deelen

---

[1]) Ik ontleen deze opgaven aan het — door den archiefsecretaris den heer G. L. GROVE bewerkte — artikel „Rigsarchivet" in den „Kongelig Dansk Hof-og Statskalender" van 1898. Naar de heer GROVE mij verzekerde, is er sedert geen verandering in de jaarwedden gebracht. Bij de vergelijking van deze met die in Nederland houde men in het oog, dat het leven te Kopenhagen goedkooper is dan in de groote steden ten onzent.

[2]) Zoo een der lezers zich interesseert voor de maatregelen, tijdens den brand genomen, kan hij deze beschreven vinden in het rapport van den Rijksarchivaris, dat gedrukt is in „Arkivmeddelelser" 1883—1885, p. 21—25.

verschenen, vindt men ook documenten uitgegeven die betrekking hebben op de verhouding tot andere mogendheden. Eerst sinds 1883 verschenen de „Meddelelser" (mededeelingen), telkens over drie jaren tegelijk; de laatste aflevering, over de jaren 1895—97 loopende, zag in 1898 het licht. In den eersten bundel „Meddelelser" (1883—1885) vindt men — onder den titel „Vejledende (wegwijzende) Arkivregistraturer I" — den zorgvuldig bewerkten inventaris van het „Danske Kancellis arkiv 1513—1848". Daaraan gaat vooraf een door Dr. V. A. SECHER bewerkte geschiedenis (ruim 100 bladz. 8°) van de Deensche kanselarij en van verschillende regeeringscollege's, die in den loop der tijden met een gedeelte van het werk der kanselarij belast werden: een zeer belangrijke, en voor buitenlanders onmisbare inleiding op den systematischen inventaris van het kanselarij-archief. Naar de wijzigingen, die de administratie onderging, is de inventaris verdeeld in verschillende perioden; in elke periode zijn de stukken, naar hun aard, over afdeelingen verdeeld, en elke afdeeling is weer chronologisch geordend. Op even voortreffelijke wijze zijn de inventarissen bewerkt van het archief van de Rentekammer, de Generaltoldkammer, het Kommercekollegium, verschillende financieele college's en de Generalpostdirektion, die in 1892 en 1900 verschenen onder den titel „Vejledende arkivregistraturer II en III".

Het doel, waarvoor ik het Rijksarchief bezocht, bracht mede dat ik mij hoofdzakelijk heb beziggehouden met de „eerste afdeeling" daarvan, waarin, zooals boven werd medegedeeld, alle stukken bewaard zijn, die betrekking hebben op de verhouding van Denemarken tot het buitenland. Een gedrukte inventaris daarvan bestaat niet, en de manuscript-inventarissen laten, zooals ik straks zal aantoonen, nog wel iets te wenschen over. Te Stockholm had ik, reeds vóór ik het archief bezocht, door Dr. WESTRIN's inventaris van de Diplomatica Hollandica een denkbeeld gekregen van het voornaamste, dat het voor onze geschiedenis bevat; te Kopenhagen ging er wel een week voorbij, vóór ik eenigszins georienteerd was. Door de vriendelijke hulp van den archiefsecretaris der eerste afdeeling, den heer LAURSEN, die speciaal aangewezen was om mij van dienst te zijn, en van zijn collega aan de tweede afdeeling, den heer GROVE, met wien ik ook buiten het archief aangenaam verkeer had, slaagde ik ten slotte echter beter dan ik aanvankelijk vermoed had.

Verreweg de meeste stukken, die betrekking hebben op de verhouding van Denemarken tot de Nederlanden, zijn in drie afdeelingen verdeeld: A, B en C. Over A spreek ik straks. De afdeeling B is getiteld „Relationer" en is onderverdeeld in: „Holland" en „Spanske Nederlande"; onder „Holland" — en dit geldt ook voor afdeeling A en C — is alles gebracht, dat betrekking heeft op de Noordnederlandsche gewesten na het begin van onzen opstand tegen Spanje, na 1568; onder „Spanske

Nederlande" vindt men alles, dat betrekking heeft op de Nederlandsche gewesten vóór dat jaar, en op de Zuidnederlandsche gewesten, die onder de gehoorzaamheid van den koning van Spanje zijn gebleven. Alleen bij afdeeling A geeft deze indeeling, zooals later zal blijken, eenige moeilijkheid.

De „Relationer" van afdeeling B bleken te zijn: brieven, door de Deensche gezanten, residenten en factoren in Nederland, aan hunne regeering gezonden, en jaar bij jaar in portefeuilles verzameld. In den ms. inventaris vindt men alleen — maar meer is ook niet noodig — jaar voor jaar, de namen van deze vertegenwoordigers en hunne qualiteit vermeld. Afdeeling C bevat alle stukken, bij deze diplomaten tijdens de vervulling van hun ambt ingekomen en dikwijls ook de minuten of copieën van de uitgaande; de ms. inventaris geeft ook hier alleen een chronologische lijst van de diplomaten, en verdeelt hun archief in verschillende afdeelingen, naar den aard der stukken; deze afdeelingen zijn echter uiterst kort omschreven, b.v.: „Ordrer, Diverse Papirer, Koncepter, Acta publica, Kopier" enz. In vele gevallen — ik moet het erkennen — was de aanwijzing iets duidelijker, maar men zal mij toestemmen dat de opschriften, die ik vermeldde, weinig omtrent den inhoud van de portefeuilles zeggen. Daar ik er niet aan denken kon de geheele collectie na te gaan — alleen de serie „Holland" bestaat uit ± 235 deelen of portefeuilles — heb ik gezorgd er zooveel van in te zien, dat ik ten slotte de terminologie van den inventaris begreep. Van de omslagen met het opschrift „Diverse Papirer" bleek een groot gedeelte van den inhoud onder bepaalde opschriften gebracht te kunnen worden; maar voor een Nederlandsch historicus valt dit gemakkelijker te constateeren dan voor een Deensch archiefbeambte. Iedereen, die in buitenlandsche archieven gewerkt heeft, zal wel de ervaring hebben opgedaan dat vooral gebrekkige bekendheid met de inrichting van de regeering onzer Republiek en met onze geschiedenis in 't algemeen, aan een juiste inventariseering van de op ons land betrekking hebbende stukken in den weg staat; mis schien doen buitenlanders ook in onze archieven wel eens dezelfde ervaring op.

Toen ik van de leidende gedachte bij de inventariseering van de afdeelingen B en C voldoende onderricht was, bleef afdeeling A nog te onderzoeken over. Ik wendde mij tot deze het laatst, omdat mij, op mijne vraag welk soort van stukken zij bevatte, was geantwoord „al het andere", d. w. z. alles wat niet in B en C paste. Geen hoopvolle tijding! Van deze afdeeling bestaat de inventaris uit ± 250 fiches voor de sectie „Holland" en ± 200 voor die, getiteld „Spanske Nederlande", chronologisch geordend; elk fiche geeft den inhoud aan van een stuk, dat in een afzonderlijken omslag in een uit vele stukken bestaande portefeuille ligt,

maar dikwijls ook den inhoud van een geheele portefeuille, soms van meer dan één.

De omschrijving laat vaak veel te wenschen over; bij brieven wordt herhaaldelijk alleen de naam van den afzender en niet die van den geadresseerde medegedeeld, hoewel deze toch uit het stuk blijkt; meestal wordt niet opgegeven over welk onderwerp een brief handelt; opschriften als „Söfartssager 1627—1639" zijn niet zeldzaam en passen niet in het systeem — zoo hier van een systeem gesproken kan worden — daar in tal van andere stukken uit de genoemde jaren ook uitsluitend over scheepvaartaangelegenheden wordt gehandeld; wie daarvan een studie zou willen maken, zou slechts een gering deel van de voor hem belangrijke stukken ter inzage bekomen, zoo hij zich bepaalde tot de fiches met het gemelde opschrift. Ook vindt men hier een groot aantal stukken die zonder twijfel in een der afdeelingen B of C thuis behooren; ik zou dit met allerlei voorbeelden kunnen aantoonen. Een ander maal ligt een brief op zijn jaartal, maar een daarbij behoorend ongedateerd stuk heeft men niet tehuis kunnen brengen en in een omslag gelegd met een of ander mysterieus opschrift

De verdeeling tusschen de secties „Holland" en „Spanske Nederlande" geeft soms ook aanleiding tot moeilijkheden. Onder „Holland" vond ik een fiche, getiteld „Originale Breve till danske Konger fra hollandske Staeder (origineele brieven aan Deensche koningen van Hollandsche steden) 1524—1700." In deze portefeuille lagen een groot aantal brieven van vóór 1568, die dus, volgens het aangenomen systeem, in de sectie „Spanske Nederlande" behoorden. Daarentegen zijn de brieven van Willem van Oranje aan den koning van Denemarken over de sectiën „Spanske Nederlande" en „Holland" verdeeld, naarmate zij van vóór of van na 1568 dagteekenen; maar bij de eerste ligt er ook een van 1577.

Ik mag dus niet verbergen, dat de inventariseering van deze afdeeling A naar mijne meening te wenschen overlaat; een groot deel er van kon veel beter systematisch worden gerangschikt. Wil men daarnaast dan den chronologischen inventaris behouden — en voor sommige onderzoekingen kan dit zeer gewenscht zijn — dan schijnt het aanbeveling te verdienen, dat de opschriften van de fiches vollediger en juister den inhoud van de stukken aangeven, dan thans het geval is.

Behalve de afdeelingen A, B en C bestaat er nog een, getiteld „Pergamentbreve": hoofdzakelijk privilegiën, verdragen en dergelijke stukken bevattende, waarvan de inhoud in den chronologisch bewerkten ms. inventaris zeer voldoende is aangegeven. Eindelijk vond ik ook verschillende voor onze geschiedenis belangrijke portefeuille's in het marinearchief, waarvan een systematische inventaris, in ms., bestaat. Het koloniale archief is nog slechts voorloopig geordend. Mr. Heeres had,

vóór mijn vertrek, mijn aandacht daarop gevestigd, omdat er mogelijkheid bestond, dat ik daarin een en ander zou vinden over de pogingen van de Denen om zich in den Oostindischen archipel te vestigen; maar ik heb er slechts weinig uit kunnen aanteekenen, omdat in de portefeuille's, die men mij toonde, dikwijls nog geen spoor van ordening was te ontdekken. Ten slotte vermeld ik nog de voor ons zoo bizonder belangrijke serie van de boeken van den Sonttol; de statistische gegevens, die daaruit te verkrijgen zijn, zullen binnen niet al te langen tijd worden gepubliceerd, met ondersteuning van het Carlsbergfonds, dat daarvoor een aanzienlijke som heeft beschikbaar gesteld [1]). Bij het raadplegen van den inventaris werd mijn aandacht getrokken door een opschrift „Regnskaber for Oeresunds- og norsk Told af hollandske Skibe, oppebaaren i hollandske Staeder 1658—1665" (rekeningen van den Sonttol en den Noorschen tol, van Hollandsche schepen in Hollandsche steden geïnd 1658—1665). Toen ik de bedoelde registers ter inzage verzocht, bleken het mij de boeken te zijn, waarin aanteekening werd gehouden van den Sonttol en den Noorschen tol, tusschen 1658 en 1665 in Amsterdam, Hoorn, Enkhuizen en Medemblik door Hollandsche ontvangers en convooimeesters van de naar Noorwegen en de Oostzee vertrekkende schepen bij anticipatie geheven, opdat de provincie Holland aldus de rente zou ontvangen van het door haar aan den koning van Denemarken geleende kapitaal. Voor de statistiek van onze vaart op Noorwegen en de Oostzee zijn deze boeken van groot belang; zij zijn klaarblijkelijk later bij de finale afrekening aan den koning van Denemarken overgeleverd om als bewijs te dienen voor het bedrag der som, die op deze wijze was geïnd. Wanneer in het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage geen copieën (of origineelen?) van deze boeken bewaard worden, is de vondst van eenig belang.

De documenten, betrekking hebbende op de verhouding tusschen Denemarken en ons land, worden, voor zooverre zij van na 1750 zijn, in het archief van het Ministerie van Buitenlandsche Zaken bewaard. Ik bracht dus een bezoek bij den archivaris van dat ministerie, Baron Zytphen-Adeler, ten einde ook van deze collectie het een en ander te kunnen aanteekenen. Tevoren was mij reeds medegedeeld dat de tijd en de groote werkkracht van dezen „archivaris" bijna geheel in beslag worden genomen door zijne bezigheden als secretaris van den Minister, en dat ik hoogst waarschijnlijk geen geordend archief zou aantreffen. Deze voorspelling kwam uit. Baron Zytphen-Adeler ontving mij met de meeste welwillendheid, maar een inventaris van zijn archief bleek niet aanwezig te zijn en ook aan mijn verzoek, om mij althans enkele porte-

[1]) Nadere mededeelingen daarover in het artikel van Prof. Schäfer, getiteld: „Zur Orientirung über die Sundzollregister", in Hansische Geschichtsblätter Band IX (Jahrgang 1899) p. 111 en 112.

feuilles van de op Nederland betrekking hebbende stukken te toonen, kon hij niet voldoen. Hij beloofde echter mij later een lijst van de voor mijn doel belangrijke stukken uit zijn archief te zullen toesturen. Werkelijk heb ik, nadat ik weder in ons land teruggekeerd was, een dergelijke opgave ontvangen; maar ik vrees zeer, dat zij, die er in mijn rapport kennis van willen nemen, er wel eenigszins door teleurgesteld zullen worden.

Het zal onnoodig zijn te vermelden, dat ik in alle archieven, die ik bezocht, de grootst mogelijke medewerking heb ondervonden. Zoowel aan den arbeid, dien ik had te verrichten, als aan de uren, buiten mijn werktijd met Zweedsche en Deensche archivarissen en bibliothecarissen doorgebracht, is mij de aangenaamste herinnering bijgebleven. In hoeverre de wetenschap door mijn reis gebaat is, zal uit mijn rapport moeten blijken.

UTRECHT. G. W. KERNKAMP.

De Sassenpoort te Zwolle, bewaarplaats van het Rijksarchief in Overijssel.

Tot in het jaar 1898 was de verzameling van archieven, die het Rijksarchiefdepôt in Overijssel vormt, geborgen in vier vertrekken en eene kluis van het Gouvernementsgebouw te Zwolle, waar ook de archivaris op de 2e verdieping zijn bureau had. Die bewaarplaats bleek aan verschillende inconvenienten te lijden. Zoo was de ruimte in de vertrekken geheel onvoldoende, hetgeen tot eene opeenstapeling der archiefstukken aanleiding moest geven, die zoowel het ordenen als het gebruik zeer bemoeijelijkte. Wat de kluis aangaat, waar de rechterlijke archieven waren geborgen, deze was, ja, brandvrij, doch laboreerde aan het tegengestelde euvel: het vocht. Die vochtigheid was zoo groot, dat nog heden verschillende prothocollen daarvan in hun voorkomen getuigenis afleggen. Wel had het Rijk een en andermaal getracht betere localen te verkrijgen, doch deze pogingen waren niet geslaagd. .

Nu geviel het dat een der fraaijste gebouwen van Zwolle, de middeneeuwsche Sassenpoort, die reeds lang voor eene restauratie in aanmerking was gekomen, in het laatst van 1893 door de Gemeente aan het Rijk in eigendom werd overgedragen. Zonder vergoeding, doch onder beding dat het gebouw in staat en stijl zou worden gerestaureerd, en dat op den toren een slaguurwerk gaande zou blijven. De Gemeente ontdeed zich van het bouwwerk hoofdzakelijk wegens de groote kosten voor behoorlijk onderhoud en noodzakelijke reparatiën vereischt, onkosten des te grooter naarmate de poort in vroegere jaren steeds meer was

verwaarloosd. In 1877 was binnen twee jaren voor noodzakelijke herstellingen een bedrag van *f* 3000.— besteed, welke omstandigheid een der toenmalige raadsleden het voorstel in den mond gaf om de geheele poort af te breken. Volgens dat raadslid was die poort niets anders dan een sta-in-den-weg bij een druk gebruikten toegang in de stad. Doch tot dit Vandalisme wilde de meerderheid gelukkig niet medewerken.

Het gebouw werd, gelijk wij zagen, rijkseigendom, en in 't laatst van 1893 werd met de restauratie een aanvang gemaakt, onder de kundige leiding van den Heer Referendaris der Afd. Kunsten en Wetenschappen, JHR. MR. V. DE STUERS. Alvorens dienaangaande verdere mededeelingen te doen, willen wij een oogenblik stilstaan bij de vroegere geschiedenis der poort.

De historische berichten omtrent den bouw der Sassenpoort zijn schaarsch. Zeer waarschijnlijk is zij in 1408 gebouwd, of liever herbouwd, in de plaats van eene vroegere, toen afgebroken poort. [1]) De geschiedschrijver der stad Zwolle, van Hattum, maakt melding van een in den torenmuur gemetselden gedenksteen, waarop dit een en ander te lezen stond. [2]) Bij de restauratie is die steen, trots vlijtig zoeken, niet terug gevonden; het is echter mogelijk dat de belendende huizen dien aan het oog hebben onttrokken. Anderen, het opschrift van denzelfden steen anders lezende, stellen het jaar van den bouw een weinig later, in 1436. Van oudsher was de Sassenpoort bekend als „een seer deftig en aansienlijk gebouw, welks muuren ongemeen dik, en seer net gemetseld zijn". [3])

De naam der poort, vroeger ook Sassing- of Sassinkpoort geschreven, wordt door sommigen afgeleid van de Sassen of Saxen, oulings in deze gewesten inheemsch. Anderen beweren dat deze poort in den beginne d' Assendorperpoort is genoemd, naar de vroegere marke van dien naam, thans gedeeltelijk eene nieuwe stadswijk, waarvan bij verkorting d'Assenpoort werd gemaakt, waaruit later de vorm Sassenpoort zou zijn ontstaan. Doch deze meening wordt door de spelling van het, in de noot aangehaalde, charter van 1402 niet ondersteund.

Meer dan eens ontmoet men de Sassenpoort in de Overijsselsche geschiedenissen. Zoo in het min of meer avontuurlijk verhaal van Wolf van Ittersum, die, met zijnen zwager Wolter van Keppel over de vaderlijke nalatenschap in twist geraakt, door dezen zijnen zwager wederrechtelijk op het slot Wolde, in de graafschap Zutphen, gevangen werd gezet (1464). Door de tusschenkomst der 3 steden, met name van

---

[1]) In een charter van 1402, op Onser Vrouwenavond annunciacio, berustend in het stedelijk archief, is reeds sprake van den verkoop van een stuk lands „buten Zassingpoerten".

[2]) v. Hattum, dl. V. St. 1, pag. 28.

[3]) v. Hattum, t. a. p. pag. 29.

Zwolle, gesteund door den Bisschop en den Hertog van Gelder, werd van Keppel gedrongen zijn gevangene te slaken: hij deed echter van Ittersum vooraf bij eede beloven zich op de eerste aanmaning weder gevangen te zullen stellen. De Raad van Zwolle, beducht dat van Ittersum spoedig aan die belofte zou worden herinnerd, nam een forschen maatregel om dit tegen te gaan, en zette hem, tot zijn eigen best, met vrouw en kroost op de Sassenpoort gevangen. Het verblijf werd den gevangene natuurlijk zoo dragelijk mogelijk gemaakt, en schoon deze zonderlinge gevangenschap duurde tot 1483, het sterfjaar van van Keppel, schijnt zij zijne gezondheid en die zijner huisvrouw niet te hebben geschaad: de laatste toch werd op de poort twee of drie malen moeder. [1])

Ook de laatste hertog van Gelder, Carel van Egmond, maakte in 1524 op zijne wijze kennis met de Sassenpoort. Toen deze met het doel om de stad Zwolle door list te vermeesteren, in schijn onderhandelingen met de Vroedschap wilde aanknoopen, en daartoe de buiten-Sassenpoort [2]) binnentrok, liet de burgerij de hamei neder, zoodat de Hertog tusschen beide poorten was ingesloten, en niet dan na vele goede beloften (die hij niet hield) de vrijheid herkreeg.

In den loop der tijden geraakte de Sassenpoort als verdedigings-bolwerk in onbruik, en deed op verschillende andere wijzen dienst. Lang diende het gebouw tot gevangenis, daarna tot pakhuis of berghok, later als woonplaats voor daklozen ex infima plebe, eindelijk tot kleedingmagazijn van het garnizoen. Al die verschillende bestemmingen hebben hare eigenaardige sporen in het gebouw nagelaten. Het onderhoud had zich intusschen tot het allernoodzakelijkste bepaald, tot kleine reparatiën om geheel verval te voorkomen, en deze waren lang niet altijd in overeenstemming met de eischen van het gebouw. Toen dan in 1893 eene afdoende restauratie zou aanvangen, verkeerde de poort in desolaten toestand. Vooral het dak bevond zich in slechte conditie [3]). In den toren zelf waren tusschenzolderingen aangebracht, vensters dichtgemaakt, bedsteden getimmerd, enz., alles een uitvloeisel der verschillende reeds genoemde bestemmingen. Uitwendig was bij wijze van verciering een soort van plakornamentaties aangebracht, al zeer weinig strookende met het deftig geheel.

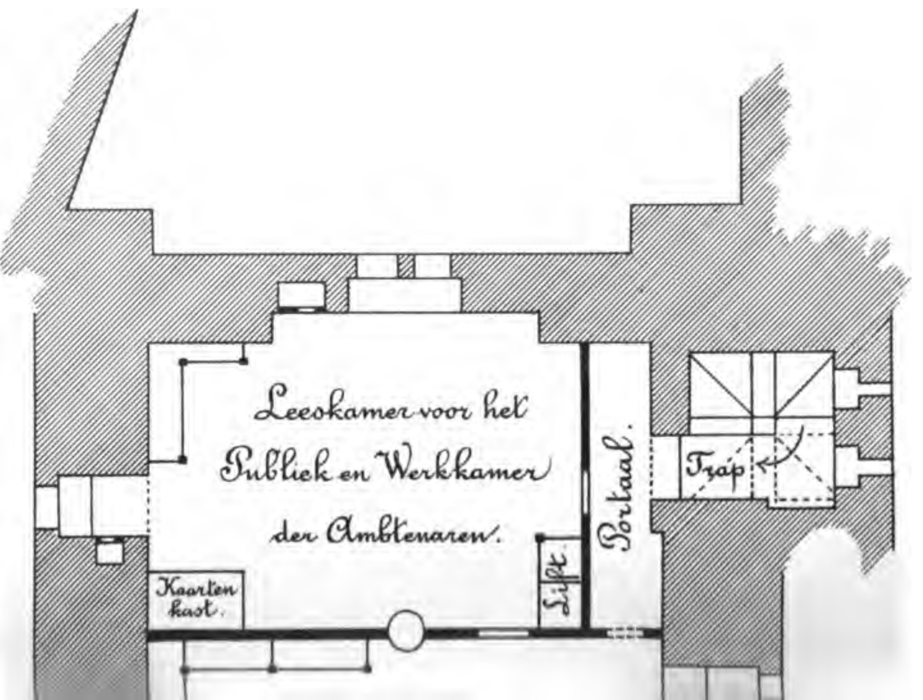
De muren echter — wier dikte varieert tusschen M. 1.10 en M. 1.20 —

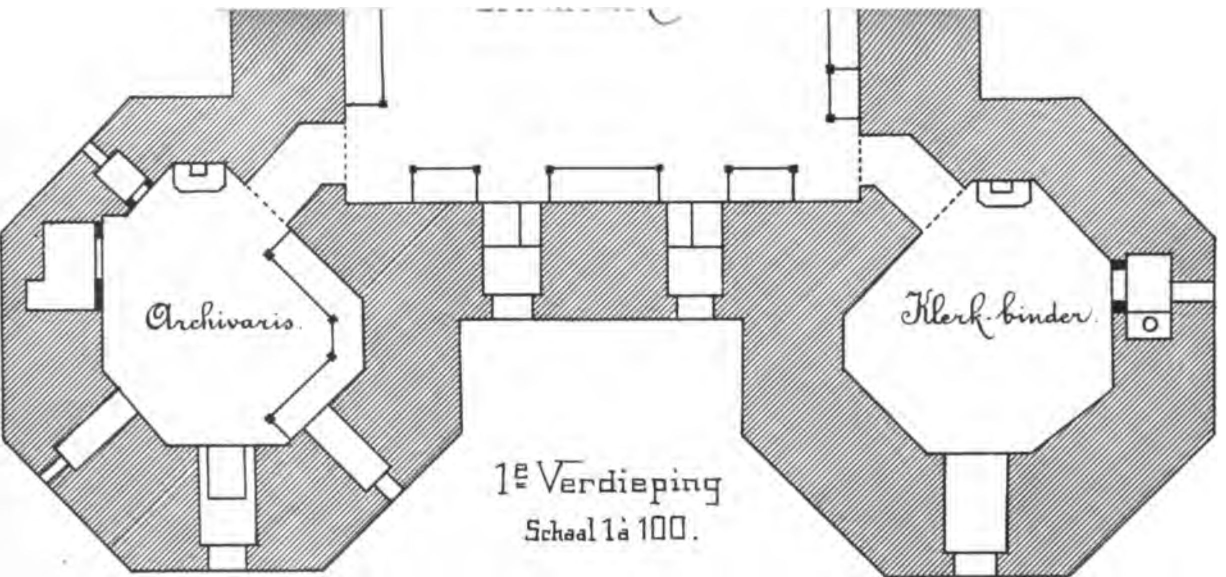
---

[1]) Kronijk van Arend toe Bocop, p. 694 sqq. (ed. Hist. Gen.)

[2]) Deze buiten-Sassenpoort, oorspronkelijk een wachthuis, stond vlak voor de tegenwoordige brug, Zij is in 1839 weggebroken.

[3]) Bij de beschrijving der restauratie heb ik o.a. gebruik gemaakt van de Prov. Overijsselsche en Zwolsche Courant, d.d. 10 October 1898, no. 237, en d.d. 26 Juni 1900, no. 147.

Leeskamer voor het
Publiek en Werkkamer
der Ambtenaren.
Kaarten kast.
Lift.
Portaal.
Trap

Archivaris
Klerk-binder
1e Verdieping
Schaal 1 à 100.

waren nog van voldoende soliditeit, zoodat geene bedenkingen tegen het ontworpen plan behoefden te bestaan.

Een belangrijk deel der restauratie, dat veel tijd en kosten in beslag heeft genomen, was de herstelling, juister de hernieuwing, van den midden- of hoofdtoren. In vroeger tijd was daar een plomp ornament op geplaatst, in het geheel niet passend bij den stijl van het gebouw, welk ornament derhalve werd opgeruimd en door eene nieuwe spits vervangen. Deze, die zich rank uit het dak verheft, moet als eene groote verbetering worden aangemerkt. Ook verder is het uiterlijk voorkomen des torens zeer verfraaid. De kanteelen der beide buitentorens, waarvan nog brokstukken aanwezig waren, zijn geheel hersteld, en strekken zich uit tot aan de beide torens aan de zijde der Sassenstraat. In de daken der vier hoektorens zijn dakvensters aangebracht, de friezen langs den trans zijn hersteld, zoomede de draaglijst en de consoles onder aan den uitbouw, die hier en daar met zgn. corbeaux zijn vercierd. Boven den doorgang aan de binnen- en buitenzijde bevindt zich eene nis, geschikt tot het opnemen van een of ander beeld: in den regel vond daar in vroeger tijden de Schutspatroon der stad zijne plaats. Ook de doorgang zelf is gerestaureerd, de bepleisterde muren zijn van hunne kalklaag ontdaan, zoodat het metselwerk van het gewelf zichtbaar is. De ribben daarvan komen samen in een sluitsteen, die den beschermheilige der stad, St. Michaël, vertoont: de lans, waarmede de Heilige den draak doorsteekt, is hersteld.

Zooveel wat het uitwendige van de Sassenpoort betreft. Op de vraag: hoe is die restauratie geslaagd? moet het antwoord luiden: voortreffelijk. Inderdaad maakt het gebouw thands een hoogst bevredigenden indruk: statig, doch — dank hebbe het effect der vlugge torentjes — zonder plompheid staat het middeneeuwsche monument daar, nu weder in staat gedurende lange jaren den strijd met den knagenden tijd aantebinden. Vooral van het Weezenland af gezien, als het lommer van den Potgietercingel de belendende gebouwen masqueert, en de torentjes zoo teekenachtig tusschen dat groen uitkomen, is de indruk zeer gunstig. Jammer dat de poort niet geheel vrij staat, zooals dat, blijkens oude teekeningen, in de 16e eeuw het geval was, toen de tuinen achter de Koe- en Walstraat nog deel uitmaakten van de stadsgracht.

Gaan wij thans na welke veranderingen het inwendige van den toren heeft ondergaan, teneinde dienst te kunnen doen als bewaarplaats van archieven.

Langs een steenen wenteltrap, van de Sassenstraat komende links in den toren, bereikt men de eerste verdieping. De trap, niet te gemakkelijk, wordt tot dusverre verlicht door een electrisch lampje, dat echter in de practijk niet voldoet, en weldra door een gaslicht zal worden ver-

vangen. Die eerste verdieping, van welker inrichting een plattegrondje is bijgevoegd, bestaat in een groot middenvertrek, M. 6 lang, bij M. 7 breed en M. 5 hoog. Een eikenhouten schot ter hoogte van M. 2.20 deelt de ruimte in tweeën. De eene afdeeling, uitziende op de Sassenstraat, doet dienst als werkkamer der ambtenaren en als leeskamer voor het publiek, terwijl het andere gedeelte, aan de zijde van het Van-Nahuysplein, de bibliotheek bevat, en tevens als werk- of sorteerkamer voor den archivaris kan dienen. Zijn gewoon verblijf houdt deze ambtenaar in een der torenkamertjes op deze verdieping. Aan de andere zijde is een torenkamertje ingericht voor den concierge-binder.

De zoldering steunt op zware balken, met kinderbalken van Americaansch greenen hout. Verder is de betimmering van zgn. gefumeerd eikenhout, waardoor het geheel een antiek cachet verkrijgt. De in lood gekaste ruitjes dragen medaillons met de wapens van het Rijk, de Provincie of een der Overijsselsche steden.

In het eiken beschot dat het middenvertrek deelt, bevindt zich eene soort van nis, waarin de kachel is geplaatst. Deze nis is aan weerszijden gepolychromeerd. Aan de eene zijde leest men in het latijn der 15e eeuw, met Gothieke letters deze dichtregelen ter eere der Koninginne-Moeder, tijdens de restauratie Koningin-Regentesse:

„Fungens Emma regio illustris officio
Hoc edificium restituit egregium
Altero quorum signa pone depicta
Vides curante altero adhortante."

In het midden van het vaers prijkt het Nederlandsche wapen; lager ziet men de wapens van Overijssel en Zwolle.

Ter eere van den restaurator van het gebouw en van den toenmaligen Commissaris der Koningin wiens steun de uitvoering mede zeer heeft begunstigd, zijn aan de andere of achterzijde (pone) der nis de geslachtswapens (signa) aangebracht van jhr. mr. de Stuers en van jhr. mr. van Pankuys, terwijl de jaarcijfers 1893 en 1898 de tijdsruimte aangeven waartusschen de restauratie zich heeft bewogen.

Aan deze zijde ziet men eene afbeelding van de Sassenpoort en het stadswapen.

De torenkamer van den archivaris, schoon klein, vormt met zijn eikenhouten betimmering en gepolychromeerde muren geen ongezellig schrijfvertrek. Op de Gothische schouw ziet men de beide wapens op verschillende tijden gevoerd door het geslacht van Ittersum, ter gedachtenis aan dien Wolf v. I., van wien boven gewaagd is, en van den lateren thesaurier-generaal van Overijssel Robert van I. met zijne lijfspreuk: „Mijn verwerff es Godt"; daaronder „Fide, sed cui vide".

Tot eene hoogte van M. 1.30 heeft de muur eene gobelin-beschilde-

ring, die in een breeden band eindigt, waarop de bekende woorden van Camphuysen: „Ach, waren alle menschen wijs" etc.

In het vertrek der ambtenaren komt eene lift uit, bestemd voor het aflaten of ophalen van stukken enz. uit eene hoogere verdieping.

Eene voortgezette bestijging van den torentrap voert ons naar de tweede verdieping, de eigenlijke bewaarplaats der archieven. De hoogte is hier M. 4.75. Dit middenvertrek is in ruimte gelijk aan dat op de eerste verdieping, behalve dat zich hier in stede van twee, vier hoekkamertjes bevinden, daar de beide torens naar de stadszijde zijn uitgebouwd. Het vertrek is geheel bezet met kasten of houten gestellen, ter berging van de archiefstukken. Ook op deze verdieping is de oude inrichting van den toren bewaard gebleven.

Aan de zijde van het Van-Nahuysplein ziet men eene eenigszins uitgebouwde ruimte, de zoogenaamde machicoulis, van waar men door in den bodem aangebrachte gaten de vijanden aan den voet van den toren met kokende olij, steenen of andere projectielen kon ontvangen. Deze ruimte meet M. 4.45 in de lengte, bij M. 1.61 in de breedte en M. 2.31 in de hoogte. In den muur daarachter is de opening voor den ketting, waaraan de hamei in de poort hing. De gleuf, waardoor dit hek werd omhoog getrokken, is nog aanwezig.

Nog hooger klimmende, bereikt men de derde verdieping, die dezelfde ruimte heeft als de tweede, minus de machicoulis. Deze verdieping, door de stad van het Rijk in huur verkregen, herbergt het oud-archief der gemeente Zwolle. De hoogte van dit vertrek is M. 3.26. Ook hier zijn de noodige kasten en stellen aangebracht tot berging der archivalia.

Op den zolder heeft het nieuwe en goed loopende uurwerk zijne plaats.

Voorzorgen tegen brandgevaar, waaronder een bliksemafleider, zijn op behoorlijke wijze genomen.

Ten slotte een enkel woord over de bruikbaarheid der Sassenpoort als archiefgebouw.

Nog ten vorigen zomer bestonden enkele inconvenienten, vooral lastig in een gebouw voor den dagelijkschen dienst bestemd. Doch met dankbaarheid wensch ik te verklaren dat die bezwaren reeds nu grootendeels uit den weg zijn geruimd.

De verwarming der eerste verdieping, die te wenschen overliet, is thands geheel in orde; het hinderlijke tochten van sommige vensters is door gedeeltelijke verdubbeling dier ramen goeddeels weggenomen; binnenkort zal beproefd worden de voor archieven zoo heilzame warme en droge lucht toegang te verschaffen tot de 2e verdieping, de eigenlijke bewaarplaats. Één ding intusschen blijft jammer. De capaciteit van den

toren valt niet mede. Ook de localen der 1e verdieping blijken in het gebruik aan den kleinen kant te zijn, doch de opmerking geldt vooral de 2e verdieping. Die ruimte is thans reeds geheel en al door de geborgen archieven gevuld, ja, om ruimte te winnen is er reeds meer in de hoogte gewerkt dan, ook in verband met het eenigzins spaarzame licht, bevorderlijk is aan een gemakkelijk overzicht en gebruik. Doch het bezwaar zal eerst dan recht gevoeld worden, wanneer het noodig zal blijken meer archief-materiaal op te nemen. Intusschen is de nood nog niet aan den man, en, van dit bezwaar afgezien, voldoet de Sassenpoort thands aan redelijke eischen.

MR. C. P. L. RUTGERS.

ZWOLLE, dezen 4en v. Grasmaand 1901.

Is het wenschelijk, dat de oude kerkelijke archieven gedeponeerd worden bij de Rijksarchieven in de provinciën?

Deze vraag is m. i. zeer terecht indirect ontkennend beantwoord door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in haar den 18 Augustus 1899 tot de provinciale kerkbesturen en klassikale besturen gerichte circulaire, waarvan het slot luidt: „ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan in de Rijksbewaarplaatsen in elk geval ten ernstigste ontraden." (Zie Ned. Archievenbl. 1899/1900 blz. 156). Deze clausule heeft de verwondering verwekt van den Minister van Binnenlandsche Zaken omdat „voor dezen raad geen gronden worden aangevoerd en daarom bezwaarlijk kan worden beoordeeld" (Zie antw. v. d. Min. v. Binnenl. Zaken i. d. 26 April 1900. Ned. Arch.bl. 1900/1901 blz. 137). Het is meer dan waarschijnlijk, dat deze overigens zeer welwillende ministerieele missive is opgesteld in de afdeeling K. en W., en daar zal men zich niet met de flinke houding van de Algemeene Synode hebben kunnen vereenigen.

Doch de kerkelijke archieven, van 't hoogste belang voor de rechten en de geschiedenis van de Kerk, mogen zoo maar niet uit handen worden gegeven. Eene ordening daarvan behoort uit den aard der zaak te geschieden door personen, die, behalve gesteund door hun overtuiging, met de geschiedenis der Hervormde Kerk geheel vertrouwd zijn. Nu zou toch bij het eventueel afstaan van die archieven aan de Rijksarchieven in de provinciën, zich het geval kunnen voordoen, dat die kostbare bescheiden door niet-Hervormden werden onderzocht en geinventariseerd, en hiertegen bestaan talrijke en zwaarwegende bezwaren. Kieschheidshalve vermijd ik daarover hier verder uit te weiden, doch het is mijne onwrikbare overtuiging dat door andersdenkenden die verzamelingen niet zouden worden behandeld met die toewijding, waarop zij zoo ruimschoots

aanspraak mogen maken, al heeft op enkele plaatsen het beheer in eigen boezem stof tot klagen moeten geven.

Dat de Synode het haar door de Regeering zoo welwillend aanbod van medewerking met dankbaarheid begroette, spreekt van zelf, doch ik ben overtuigd dat velen met mijn vurigen wensch zullen instemmen, dat èn eene bewaargeving bij de Rijksarchieven, èn inmenging van niet-Hervormden, steeds door de Synode met hand en tand zullen worden tegengegaan.

DEN HAAG, April 1901. M. G. WILDEMAN.

Een protest.

De lezers, die van het bovenstaande opstel van den heer WILDEMAN hebben kennis genomen, zullen wel willen veroorloven, dat ik reeds dadelijk bezwaar maak tegen enkelen zijner beweringen. De heer WILDEMAN schijnt er zich over te verbazen, dat de zinsnede, voorkomende in de circulaire van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde kerk d.d. 18 Augustus 1899: „Ten slotte moeten wij het in bruikleen afstaan (der kerkelijke archieven) in de Rijksbewaarplaatsen in elk geval ten ernstigste ontraden", de verwondering van den Minister van Binnenlandsche zaken heeft opgewekt, getuige diens schrijven van 26 April 1900. Voor die verbazing van den heer WILDEMAN bestaat, dunkt mij, in het geheel geen reden. Er berusten verscheidene archieven van kerkelijke colleges in de rijksdepôts o. a. te Leeuwarden, Assen en Arnhem; die archieven zijn daar ten verzoeke dier kerkelijke colleges in bewaring genomen, nimmer is over de wijze, waarop zij beheerd worden, eene klacht gerezen; is het dan vreemd, dat de Minister, de circulaire der Synode lezende, zich verwonderde over de daarin voorkomende waarschuwing, die eene critiek scheen te bevatten van de wijze, waarop het Rijk zich tot heden gekweten had van de verplichtingen, die het bij het in bewaring nemen van kerkelijke archieven op zich genomen had? Misschien ook had de Minister de Handelingen der Synode van 1899 ingezien, en daarin gelezen, dat „de ondervinding leert, dat hetgeen eenmaal aan het Rijksarchief of aan de Provinciale archieven is afgestaan (in bruikleen of in bewaring, wel te verstaan) zeer moeilijk terug verkregen kan worden". Is het te verwonderen, dat de Minister tegen eene dergelijke, door geen enkel feit gestaafde beschuldiging een bescheiden protest heeft aangeteekend, en duidelijk heeft doen uitkomen, dat de Regeering niet op inbewaargeving van kerkelijke archieven in de rijksdepôts aandringt, en alleen maar wenscht, dat die archieven niet verloren gaan ten gevolge van den staat van verwaarloozing, waarin zij sinds lang verkeeren? [1])

[1]) Een merkwaardig staaltje van die verwaarloozing vindt men in de Kerkelijke courant van 3 Mei 1901. (Zie hierachter: Berichten.)

Toen in 1900 de Algemeene Synode besloot hare waarschuwing tegen het in bewaring geven van kerkelijke archieven in de rijksdepôts te herhalen, heeft het Bestuur onzer vereeniging zich tot de Synode gewend met verzoek om te mogen vernemen; welke de gronden zijn van dat advies (zie blz. 109 van den loopenden jaargang van dit tijdschrift). Waar wij dus eene authentieke interpretatie van de bedoeling der Synode te wachten hebben, schijnt het voorbarig te discusseeren over de motieven, die de heer WILDEMAN haar toeschrijft. Ik zou hier dus gevoegelijk kunnen eindigen, ware het niet, dat ik de eer heb lidmaat der Nederlandsche Hervormde kerk te zijn. Als zoodanig moet ik ernstig protest aanteekenen tegen de onbetamelijke veronderstellingen van den heer WILDEMAN. Wat moeten zijne en mijne collega's, die niet tot dat kerkgenootschap behooren, wel denken van onze kerk, als zij lezen, dat de heer WILDEMAN hare archieven van dien aard acht, dat zij het licht niet mogen zien, en dat nog wel om redenen, waarover hij kieschheidshalve niet wil uitweiden? [1]) Als kieschheid den heer WILDEMAN verbiedt er op in te gaan, moet het wel heel erg zijn, zullen zij denken. Laat ik mijne catholieke en doopsgezinde ambtgenooten mogen geruststellen; ik heb menig kerkelijk archief gezien, maar ik heb volstrekt niet den indruk gekregen, dat er eenige reden voor geheimzinnigheid is, behalve deze, dat tal van die archieven gruwelijk verwaarloosd zijn. Die schande der Nederlandsche Hervormde kerk zou inderdaad bij het in bewaring geven harer archieven worden blootgelegd, zoo de Synode, het laatste rapport der persoonlijke Kerkversitatie publiceerende, dat zelf al niet had gedaan.

Overigens is er in de archieven der Nederlandsche Hervormde kerk niets, wat de openbaarheid niet dragen kan. Zeker in hare geschiedenis komt menige bladzijde voor, waarvan ieder, die de kerk lief heeft, wenschen moet, dat zij nooit had behoeven te worden geschreven, maar is het met de vaderlandsche geschiedenis niet evenzoo? De heer WILDEMAN, van wien ik veronderstel, dat hij zijn vaderland niet minder liefheeft dan zijne kerk, moet van zijn standpunt „vurig" wenschen, dat de Regeering zich „met hand en tand" verzet tegen de openstelling der archieven van Staat en Provincie, ook voor vreemdelingen. Maar ik weiger te gelooven, dat er wetenschappelijke mannen zijn, die zich op het standpunt van den heer WILDEMAN plaatsen, en ik twijfel er niet aan, of de Algemeene Synode zal de haar door dien heer toegedichte motieven met een „non tali auxilio" afwijzen. Hoe de zaak ten slotte geregeld moge worden — en persoonlijk ben ik op afstand in bruikleen der kerkelijke archieven aan het Rijk niet gesteld — die regeling behoort zoodanig te

[1]) Ik moet veronderstellen, dat het bovenstaande de bedoeling van den heer WILDEMAN, die eenigszins vaag is uitgedrukt, weergeeft.

wezen, dat zij de goede verzorging der archieven verzekert en hare openbaarheid waarborgt.

Zie ik wel, dan is er eigenlijk maar één punt, waaromtrent ik het met den heer WILDEMAN eens ben: hij vermoedt nl., dat de ministerieele missive van 26 April 1900 is opgesteld in de afdeeling Kunsten en Wetenschappen; ik geloof dat ook, en wel, omdat diergelijke werkzaamheden tot den werkkring dier afdeeling behooren.

R. FRUIN.

Vrijdom van briefport voor archivarissen.

De verschillende besluiten, waarbij aan rijks- en gemeentearchivarissen vrijdom van port voor hunne dienstbrieven wordt verleend, zijn niet altijd gemakkelijk te vinden. Het is daarom, dat de redactie gaarne gevolg heeft gegeven aan den wensch van een harer abonné's, die in dit tijdschrift eene mededeeling omtrent dit onderwerp verlangde. Wij hopen, dat in onze opgave geene fouten schuilen, maar constateeren, dat de materie zoo weinig geordend is, dat enkele onjuistheden kunnen zijn ingeslopen.

De archivaris en de adjunct-archivaris des Rijks hebben in dienstzaken vrije correspondentie:

a. onderling, en voorts met

b. de archivarissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

c. de gemeentearchivarissen.

d. de colleges van Provinciale en van Gedeputeerde Staten.

e. de gemeentebesturen.

f. de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders en hoogheemraadschappen.

g. het college van curatoren eener universiteit, de leden van dat college en den secretaris.

h. de senaten der rijksuniversiteiten en der gemeentelijke universiteit te Amsterdam en de voorzitters der faculteiten.

i. de theologische faculteiten van de verschillende hoogescholen, athenaea en seminariën en de hoogleeraren dier faculteiten.

k. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.

l. de bibliothecarissen.

m. den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

n. den hoofddirecteur en de commissie van toezicht van 's Rijks museum.

o. den directeur en de opzichters van het museum van kunstnijverheid te Haarlem.

p. de directeuren van het museum van natuurlijke historie en van het ethnographisch museum te Leiden.

q. den directeur van 's Rijks museum van oudheden te Leiden.
r. den directeur van het Nederlandsch museum voor geschiedenis en kunst.
s. de Vereeniging ter bevordering van het onderzoek naar de verschijnselen op den oceaan.
t. den Hoogen Raad, den procureur-generaal en den griffier bij dat lichaam.
u. de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.
v. de rechters-commissarissen en griffiers bij de arrondissementsrechtbanken.
w. de griffiers bij de kantongerechten.
x. den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.
ij. de directeurs der registratie en domeinen.
z. de ontvangers der registratie en domeinen, der successierechten en van het buitengewoon zegel.
aa. de bewaarders der hypotheken en van het kadaster.
bb. den rijksbouwkundige van de gebouwen voor onderwijs enz. en de opzichters bij dien tak van dienst.
en *cc*. den architect der rijksmuseumgebouwen te Amsterdam.

De archivarissen des Rijks in de provinciën en de archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond hebben in dienstzaken vrije correspondentie:

a. onderling, en voorts met:
b. den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.
c. de gemeentearchivarissen.
d. de gemeentebesturen.
e. de colleges en besturen van waterschappen, dijken, polders en hoogheemraadschappen.
f. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.
g. den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.
h. de procureurs-generaal en de griffiers bij de gerechtshoven.
i. de griffiers bij de arrondissementsrechtbanken.
k. de griffiers bij de kantongerechten.
l. den administrateur en de rentmeesters van het kroondomein.
m. de ontvangers der registratie en domeinen, der successierechten en van het buitengewoon zegel.
en *n*. de bewaarders der hypotheken en van het kadaster.

De gemeente-archivarissen hebben in dienstzaken vrije correspondentie met:

a. den archivaris en den adjunct-archivaris des Rijks.
b. de archivarissen des Rijks in de provinciën en den archivaris van het Geldersch overkwartier te Roermond.

c. de directeuren der rijksuniversiteitsbibliotheken.
d. den bibliothecaris der Koninklijke bibliotheek te 's-Gravenhage en *e.* den directeur van het krijgsgeschiedkundig archief.

Zoo men deze lijst nagaat, zal men zien, dat zij in sommige opzichten verouderd is. Een bijzondere archivaris voor het Geldersch overkwartier te Roermond b.v. is er niet meer. Dat kan geene moeilijkheid geven, maar wel kan er twijfel bestaan, of, waar in den tijd, toen mr. Van den Bergh Algemeen rijksarchivaris was en jhr. mr. Van Riemsdijk adjunct-archivaris des Rijks, aan die beide ambtenaren vrijdom van briefport verleend is, datzelfde recht thans ook behalve aan den Algemeenen rijksarchivaris, toekomt aan de drie adjunct-archivarissen, die nu aan het Algemeen rijksarchief verbonden zijn. Hunne positie is eene andere als in der tijd die van den adjunct-archivaris des Rijks en in zooverre schijnen zij niet in de rechten van den vroegeren eenigen adjunct-archivaris getreden te zijn; de gelijkheid van titel doet echter anders veronderstellen.

Onze lijst kan ook overigens tot twijfel aanleiding geven. Men kan vragen, of het wel juist is, dat de Algemeene rijksarchivaris, die te 's-Gravenhage gevestigd is, vrije correspondentie heeft met den daar eveneens resideerenden Hoogen raad en met den daar ook wonenden rijksbouwkundige van de gebouwen voor onderwijs enz., en de elders gevestigde rijksarchivarissen, die toch ook met die autoriteiten in aanraking komen, niet. Men kan vermoeden, dat de directeurs der registratie, de rechterscommissarissen enz. abusievelijk zijn overgeslagen in de lijst dergenen, met wie de archivarissen in de provinciën portvrij kunnen correspondeeren. Men kan betwijfelen, of inderdaad de gemeente-archivarissen wèl, de rijksarchivarissen in de provinciën niet vrije correspondentie hebben met den bibliothecaris der Koninklijke biblotheek, en meenen, dat die provinciale archivarissen evenals de Algemeene rijksarchivaris vrije correspondentie hebben met alle bibliothecarissen. Men kan aan eene omissie denken, waardoor de directeur van het penningkabinet niet genoemd wordt onder de ambtenaren, met wie de archivarissen vrije briefwisseling hebben. Men kan veronderstellen, dat per abuis niet is vermeld, dat de gemeentearchivarissen onderling en met gemeentebesturen elders portvrij kunnen correspondeeren. Wij zullen waarlijk niet ontkennen, dat voor die veronderstellingen reden bestaat, en dat wij althans naar de ratio van diergelijke bepalingen tevergeefs hebben gezocht, maar wij gelooven toch, dat onze opgave in deze juist is. De fout schuilt hier, meenen wij, niet bij ons.

Het ligt, zouden wij denken, op den weg van de Vereeniging van archivarissen er bij de Regeering op aan te dringen, dat aan deze misstanden een einde worde gemaakt. Het ware te wenschen, dat onze Vereeniging dan tevens de aandacht der Regeering op een ander punt

vestigde. Bij besluit van den Minister van Binnenlandsche zaken d.d. 1 December 1897 is bepaald, dat de Algemeene rijksarchivaris en de rijksarchivarissen in de provinciën bevoegd zijn om zonder nadere machtiting archiefstukken, die tot hun depôt behooren, tijdelijk te deponeeren in de rijksarchiefgebouwen, in de vier universiteitsbibliotheken en in de archieflokalen der gemeenten Amsterdam, Dordrecht, Gouda, Kampen, Nijmegen en Rotterdam, waarbij later nog Deventer gevoegd is. Allereerst valt het op, dat hierbij de Koninklijke bibliotheek niet genoemd wordt. Het is waar, men kan een archiefstuk deponeeren op het Algemeen rijksarchief, en diegene, die dat stuk te 's-Gravenhage raadplegen wil, is dus in de gelegenheid het daar te zien, maar wanneer die belangstellende, zooals dikwijls genoeg zal voorkomen, iemand is, die over dag bezet is, een leeraar aan het gymnasium of de hoogere burgerschool b.v., dan zou het hem toch veel waard zijn, zoo hij het stuk raadplegen mocht in de Koninklijke bibliotheek, die ook 's avonds geopend is. Ook is niet helder, waarom naast het Algemeen rijksarchief de Koninklijke bibliotheek niet genoemd wordt en naast het gemeentearchief te Amsterdam de bibliotheek aldaar wel. Nog sterker, onze collega's te Amsterdam en te Leiden worden zonder plausible reden over verschillende kammen geschoren. Wil mr. Veder een archiefstuk van elders raadplegen, het wordt in zijn eigen archief gedeponeerd, mr. Overvoorde moet zich in een dergelijk geval eene wandeling naar de bibliotheek getroosten. En dan eindelijk is niet recht duidelijk, waarom alleen de gemeenten Amsterdam, Deventer, Dordrecht, Gouda, Kampen, Nijmegen en Rotterdam zoo bevoorrecht zijn. Is het, omdat in die gemeenten brandvrije archiefgebouwen aanwezig zijn? Neen, slechts in sommige is dat het geval, en juist Leiden, waar een brandvrij archiefgebouw aanwezig is, ontbreekt. Zijn dan die gemeenten de eenige, wier archieven onder het beheer van wetenschappelijke archivarissen staan? Andermaal neen. Wij herinneren hier slechts aan Utrecht, Haarlem, Middelburg en andere provinciale hoofdsteden. Toch zouden ook de archivarissen dier gemeenten er zeker prijs op stellen, zoo hun, al ware het slechts voor hen zelf en hunne ambtenaren, dezelfde faciliteit werd verleend, en er is moeilijk een grond denkbaar, waarom de Regeering hun wel doorloopend de rechterlijke archieven en niet tijdelijk andere archiefstukken zou toevertrouwen. Dat ook in deze eenige aandrang door onze Vereeniging op de Regeering worde geoefend, schijnt gewenscht te zijn.

Boekbespreking.

Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Heft I. Dr. R. Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen. Leipzig. 1900.

Een vaktijdschrift voor archiefwezen heeft steeds een moeitevol bestaan, dank zij den kleinen kring van belangstellenden. Nog niet lang geleden is eene Fransche revue, die hoopte te kunnen leven door internationaal te zijn, overleden. Pogingen om een gelijk doel te bereiken door het uitgeven van brochures werden al niet met beteren uitslag bekroond. De kleine kring der lezers droeg echter slechts een deel der schuld, voor een ander deel was zij te wijten aan de geringe belangstelling, die het archiefwezen in vroeger dagen genoot. Thans is de kentering daar. Nog is de tijd niet gekomen, dat het groote publiek eene flauwe notie heeft van het groote nut (ook practisch en op geld waardeerbaar!) der archieven; nog wordt de archivaris, o zoo vaak, op „ingenue" wijze gepolst, waarmede hij eigenlijk zijn goeden tijd zoek brengt; nog meent men, dat het hart hebben voor zijne taak den archivaris op zijn tractement mag gekort worden, — maar langzamerhand toch wordt de toestand beter, en geen archivaris zal zich beklagen, wanneer de geheimzinnige luister van zijn ambt geheel verdwenen zal zijn.

Daarom achtte de preussische Archivverwaltung thans den tijd gekomen, waarop Mittheilungen harerzijds met genoegzame belangstelling zouden ontvangen worden; mededeelingen van zuiver wetenschappelijk gehalte: „theils zur Aufnahme von Uebersichten über die Bestände der Staats-„archive bestimmt, theils zur Sammlung von fachwissenschaftlichen Bei-„trägen, Erörterungen über Fragen der Verwaltung und Archivtechnik, „Berichten über archivalische Forschungsreisen und wissenschaftliche „Unternehmungen, Darstellungen der Geschichte der einzelnen Archive „und Beschreibungen über Unterkunftsstätten. Auch bleibt es vorbehalten, „kleinere in sich geschlossene Aktengruppen von besonderer Bedeutung „an dieser Stelle zum Abdruck zu bringen."

Als eerste gave wordt ons geboden een opstel van den Generaldirector der Staatsarchive Dr. R. Koser: „Ueber den gegenwärtigen „Stand der archivalischen Forschung in Preussen". In de eerste plaats bespreekt hij „die Publicationen aus den K. preussischen Staatsarchiven". Bismarck gaf ook hier den stoot. Als minister-president was hij tevens „Chef der Archivverwaltung" en spoorde in 1875 prof. von Sybel, bij zijn optreden als „Direktor der Staatsarchive", aan tot het uitgeven van stukken betreffende de nieuwe geschiedenis, tot dien tijd stiefmoederlijk behandeld. Het noodige subsidie werd bewilligd en sedert 1878 verschenen de Publicationen. Aan een bepaald systematisch plan waren te

veel bezwaren verbonden: te moeilijk ware het geweest steeds de juiste werkkrachten voor ieder werk te vinden, tallooze onderhandelingen waren te wachten, groot tijdverlies ware daarvan het gevolg geweest. Daarom gaf men steeds wat men geven kon. En dit is blijkens de opgave niet weinig geweest. Toen von Sybel in 1895 overleed, besloot de Verwaltung niet meer als te voren 4 deelen per jaar uit te geven en zich te beperken tot de algemeene geschiedenis van den staat, en niet meer de „Territorialgeschichte" daarin te betrekken. Deze laatste behoorde te worden overgelaten aan plaatselijke krachten, hoewel zij gesteund zou worden door de Verwaltung. Bovendien zou men zich onthouden van uitgaven, reeds door anderen ontworpen.

De 3 volgende paragrafen geven een overzicht van publicatiën uit archieven ondernomen door Droysen, de Berlijnsche Academie van Wetenschappen en wetenschappelijke provinciale vereenigingen, waarbij er op wordt gewezen, hoe steeds de archivarissen zooveel mogelijk dien arbeid steunden.

Doch ook in andere richting waren de archiefbeheerders naar buiten werkzaam. Reeds eene halve eeuw geleden werd de noodzakelijkheid ingezien, dat van wege de Verwaltung men zich op de hoogte stelde van „den Archivbezirk betreffender, historisch bedeutender Archivalien". In de instructie voor de ambtenaren der provinciale staatsarchieven d.d. 1867 werd hun dan ook opgedragen, zich van zulke stukken op de hoogte te stellen en te trachten afschriften daarvan te nemen ter deponeering in de staatsdepôts. Terecht acht de heer Koser dit onuitvoerbaar wegens de groote massa der te nemen afschriften, waarvoor kwalijk ruimte zou gevonden kunnen worden. Wel acht hij mogelijk het maken van opgaven dier stukken, al moet hij er aan toevoegen, dat de arbeidskrachten daarvoor uitbreiding behoeven. Bovendien heeft de staat geen „Aufsichts-„recht", behalve over de stedelijke archieven; en ten behoeve van deze is dan ook meermalen ingegrepen. Eene oplossing heeft men eenigermate gevonden in de centralisatie van stedelijke archieven in rijksdepôts; dit heeft zijne bezwaren, doordat plaatselijke beoefening der geschiedenis daardoor gedood wordt; het bleek daarentegen soms dringend noodig wegens de verregaande verwaarloozing door stedelijke besturen. Op andere plaatsen daarentegen bleven de archieven onder de hoede der besturen, nadat zij van wege de Verwaltung geordend waren. Doch slechts enkele steden hebben een archivaris.

Ook zijn reizen door archief-ambtenaren gedaan ter opsporing van archivaliën, doch meestal werden slechts algemeene opgaven verkregen uit grootere plaatsen. Afdoende verbetering kan slechts worden aangebracht door medewerking der provinciale besturen en vereenigingen. Nadat twee Zuid-Duitsche Staten (Baden en Wurtemberg) waren voorgegaan, is

het goede voorbeeld in de Rijnprovincie en Westfalen gevolgd, terwijl ook in andere staten een begin is gemaakt. De ervaring heeft daarbij tevens geleerd, dat vaste regelen in dezen niet zijn te stellen, dat plaatselijke omstandigheden hun invloed daarop doen gelden; terwijl de taak der Archivverwaltung is, zoo noodig geldelijken steun te verleenen.

Daarna wordt een kort overzicht gegeven van het gebruik van de staatsarchieven gemaakt en van de bepalingen, daaromtrent geldend. Daaruit blijkt, dat in 20 jaren (1880—1899) het aantal „Privatbenutzungen" van 1044 kwam op 2485. Daarvan waren persoonlijk 419 in 1880 tegen 879 in 1899, terwijl ook het aantal werkdagen gelijken tred hield en van 4427 tot 11906 klom. De „amtliche Benutzungen" stegen daarentegen slechts van 602 tot 893. Het aantal wetenschappelijke ambtenaren, in 1854 21, klom in 1875 tot 43, in 1896 tot 59, in 1900 tot 71.

Ten slotte wordt in bijlage 1 een overzicht gegeven van de werkzaamheid der pruisische staatsarchieven en in bijlage 2 opgave gedaan van de ambtenaren aan die archieven verbonden.

Met opzet gaf ik een ietwat breed overzicht, opdat daaruit moge blijken, van hoe groot belang voor ons is de kennisname dier Mittheilungen. Met grooten ernst is deze uitgave voorbereid en ook de sedert verschenen Hefte toonen aan, dat inderdaad deze uitgave hoogst nuttig is. Bij een enkel punt moge ik nog stilstaan.

De zorg van den staat voor de oude archieven van gemeenten, waterschappen, veenderijen is ook ten onzent besproken. Bij die bespreking werd de vrees geuit voor een onzuivere eindstemming, omdat letterlijk geen tweetal personen op hetzelfde standpunt stonden. Volkomen juist, die stemming was niet geheel zuiver. En nog erger ware het geweest, wanneer het besluit dier meerderheid aanleiding had gegeven tot een algemeenen maatregel voor alle provinciën, althans bij den tegenwoordigen toestand. Daarnaast mag echter de vraag gesteld worden, of het niet gewenscht ware te verkrijgen zorg en toezicht van daartoe bevoegden voor alle archieven. En dat dit mogelijk en dienstig ware, zal niemand betwisten. De wijze, waarop dit zou moeten geschieden, zou niet in alle provinciën dezelfde zijn, maar is dit eene noodzakelijkheid?

Ongeschikt is als grens der openbaarheid der archieven zonder formaliteiten aangenomen het jaar 1700; beter wordt bij ons ruimer opvatting gehuldigd, al is het, gelijk Mr. Fruin betoogde, dat hierin de archivarissen meer handelen op eigen gezag.

Terecht is men daarentegen van meening, dat men moet trachten de staatsarchivarissen in hun ambt te behouden door de toekenning van een behoorlijk tractement (7200 Mrk. + vergoeding van woning), terwijl de wetenschappelijke ambtenaren kunnen opklimmen tot 6000 Mrk. + vergoeding van woning. Bij ons zijn de cijfers ongeveer de helft!

Met voldoening mogen wij er op wijzen, hoe Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, Utrecht, Gelderland en Noord-Brabant zich de zorg voor de plaatselijke archieven aantrekken; in dit opzicht staan wij niet achter.

Zoo zijn er verschillende onderwerpen, die besproken konden worden en moesten worden, uitvoeriger dan in deze paar woorden geschied is. Ten deele kan dit geschieden in ons Archievenblad.

Maar daarnaast mag de vraag gesteld worden, of niet gewenscht zou zijn eene publicatie als de Mittheilungen, waarvan ik boven het eerste Heft besprak. En dan moet daarop, naar mijne meening, zeer beslist bevestigend worden geantwoord. Wij moeten hebben een tijdschrift als het Archievenblad, ter opname van korte mededeelingen, kritieken, personalia; maar daarnaast hebben wij noodig een tijdschrift ter opname van opstellen omtrent archiefwetenschap, gelijk zij in de Mittheilungen ons worden geboden. Indien bezwaar mocht bestaan tegen eene dubbele publicatie, zoo geve men alles in een tijdschrift, ons Archievenblad; doch geve dit uit in 2 afgescheiden gedeelten, als de Vierteljahrschrifte, waarbij dan de voorrang gegeven worde aan de wetenschappelijke bijdragen. Het meest gewenschte echter is in mijne oogen eene tweeledige uitgave, waarvan de eene het b l ij v e n d e (sit venia verbo), de andere hetgeen van voorbijgaand belang is omvat. De taak van den redacteur wordt dan zwaarder. Mogen dit allen (ook ik) meer bedenken.

ASSEN, 27 April 1901. JOOSTING.

WILHELM WIEGAND. Bezirks- und Gemeinde-Archive im Elsass. Ein Vortrag. Strassburg. 1898.

De bekende Straatsburger archivaris heeft in de brochure, welks titel hierboven is afgeschreven, een interessant overzicht gegeven van de geschiedenis der Elzasser archieven, dat vooral belangrijk is, omdat het van zelf leidt tot eene vergelijking van de regels, die naar Fransche, en die, welke naar Duitsche opvatting voor de inrichting van de archieven moeten worden gevolgd. Het trekt de aandacht, dat de schrijver daarbij volstrekt niet zulk een scherp oordeel over de Fransche organisatie velt, als wij hier te lande gewoon zijn te doen. Trouwens wij kennen van het Fransche archiefwezen alleen den Napoleontischen tijd, en prof. WIEGAND erkent, dat dat juist de tijd is, waarin de Fransche regeering zich het minst aan de archieven liet gelegen liggen.

De beide Elzasser staatsarchieven: dat te Straatsburg voor het département du Bas Rhin en dat te Colmar voor het département du Haut Rhin, ontstonden evenals de andere departementale archief-depôts ten gevolge van de nationaalverklaring der geestelijke goederen; die depôts waren oorspronkelijk niet veel anders als sequelen van het domeinbestuur; eerst

langzamerhand ontwikkelden zich hieruit landsarchieven. In 1800 werd in elk departement de secretaris-generaal met het opperbestuur over het archief belast, terwijl de onderhoudskosten uit het crediet, dat den prefekt jaarlijks werd toegestaan, bestreden moesten worden. Het gevolg was natuurlijk, dat er niets aan de archieven werd gedaan, en dat het een wonder mag worden genoemd, dat zij althans in den Elzas zoo goed als ongedeerd te voorschijn zijn gekomen uit deze periode van verwaarloozing, die eerst onder de regeering van LOUIS-PHILIPPE een einde nam. In 1838 nl. werd bepaald, dat de departementen de noodige gelden voor het bewaren en verzorgen der archieven moesten beschikbaar stellen. In 1839 verschenen daarop de „instructions pour la garde et la conservation des archives départementales", waardoor de materieele zorg, aan de archieven te besteden, werd geregeld.

WIEGAND spreekt niet van de overbrenging van stukken, die uit hun aard in de departementale archieven thuis behoorden, naar het onder het keizerrijk door DAUNOU georganiseerde nationaal archief te Parijs; wel wijst hij er op, dat de organisatie van het laatstgenoemde depôt op een verkeerd stelsel berustte, omdat DAUNOU het archief te veel als eene bibliotheek van historische documenten beschouwde. Het heeft weinig gescheeld, of in de „instructions pour la mise en ordre et le classement des archives départementales et communales", die in 1841 werden gepubliceerd, had hetzelfde vicieuse principe gezegepraald; het is aan NATALIS DE WAILLY te danken, dat dit niet is geschied. Toch houdt naar onze opvatting de instructie van 1841, die voor de archiefstukken vóór 1790 twee afdeelingen: wereldlijke en geestelijke archieven instelt, en de eerste weer in zes, de tweede in drie rubrieken indeelt, niet genoeg rekening met het zeer verschillend karakter van elk archief-depôt, maar de archieven der verschillende corporaties bleven althans in hun geheel, en het Provenienzprinzip, zooals de Duitschers het noemen, werd geëerbiedigd, le respect des fonds lag aan de regeling ten grondslag. [1]) Latere veror-

[1]) WIEGAND geeft hieromtrent de volgende aanteekening, die voor ons van bijzonder belang is:

In der Sitzung der Archivkommission vom 8 Juni 1841 führte NATALIS DE WAILLY zu Gunsten des neu eingeführten Ordnungssystems das Folgende aus: „Le classement général par fonds et par matières est le seul vraiment propre à assurer le prompt accomplissement d'un ordre régulier et uniforme. Il offre plusieurs genres d'avantages; avant tout, il est plus facile qu' aucune autre méthode à mettre en pratique: car il ne consiste d'abord que dans un simple rapprochement de pièces, dont il s' agit uniquement de discerner l'origine. Ce classement dans un grand nombre de cas, est d'autant plus facile qu'étant la reproduction de celui des anciens chartriers, il peut être opéré d'après les anciens inventaires, et dès lors il suffit de faire au moyen des cotes un récolement des documents inventoriés pour les rétablir dans leur ordre primitif. Si au lieu de cette méthode, qu'on peut dire fondée sur la nature des choses, on propose un ordre théorique, tous ces avantages seront perdus." Hier ist doch das Provenienzprinzip, die Wiederherstellung der alten

deningen gaven nog regels voor het raadplegen der archieven, regelden hunne aanvulling uit de bureaux, en bevatten voorschriften omtrent de vernietiging van archiefstukken.

Het tweede keizerrijk toonde wel veel belangstelling in de archieven, maar de regeling, die het trof omtrent het publiceeren van inventarissen, en de nadruk, waarmede het die publicatie aandrong, hadden geene gelukkige gevolgen: de meeste inventarissen, die op die wijze tot stand gekomen zijn, zijn èn door hun systeem, dat voor alle archieven op dezelfde wijze is vastgesteld, èn door den haastigen spoed der bewerking vrij wel waardeloos. Eene gelukkige uitzondering vormt in deze het Straatsburger archief, welks archivaris SPACH er in slaagde ook in deze inventarissen het eigenaardige karakter van elk archief te doen uitkomen. Maar de grootste fout, die de keizerlijke regeering beging, is de opheffing van de verplichting der departementale raden om de noodige gelden voor het onderhoud der archieven beschikbaar te stellen (1866).

Sedert de Elzas in Duitsche handen is overgegaan, is de oude regeling onveranderd blijven bestaan, alleen worden de archivarissen en hunne beambten nu uit de rijkskas bezoldigd. Wel is het gelukt de depôts te completeeren uit de archieven van verscheidene voormalige souvereiniteiten en collegiën, die toen de Elzas voor Duitschland verloren ging, naar gene zijde van den Rijn waren overgebracht, maar nu weer in het Rijksland worden bewaard. Naar het oordeel van den schrijver is het voor alles noodig de beide Elzasser depôts te vereenigen te Straatsburg, nieuwe regels voor de inventariseering vast te stellen, te zorgen voor de behoorlijke opleiding van archiefambtenaren, en in het algemeen het archiefwezen in het Rijksland als een zelfstandigen tak van dienst te organiseeren. Dat het zoo geregelde archief èn aan den staatsdienst èn aan de historische wetenschap beiden behoort te worden dienstbaar gemaakt, spreekt van zelf, en blijkt ten overvloede uit de definitie, die de schrijver van een archief of liever een archief-depôt geeft: „eine Sammlung von auf dem Wege der Geschäfsführung entstandenen Schriftstücken, welche rechtlichen wie wissenschaftlichen Zwecken zu dienen bestimmt ist".

Ten slotte behandelt de schrijver nog in het kort de geschiedenis der gemeentearchieven. In 1842 stelde de Fransche regeering eene verordening op het inventariseeren der gemeentearchieven vast, waarbij

Registraturen, mit aller wünschenswerten Klarheit bereits ausgesprochen, und soweit ich in der archivalischen Litteratur bekannt bin, die gerade über diese Frage ausserordentlich schweigsam ist, zum ersten Male. In neuester Zeit haben sie eigentlich nur die Holländischen Archivare in ihrem Nederlandsch Archievenblad theoretisch diskutirt, ohne indess übrigens diese erste Deklaration zu erwähnen. Die praktische Ausführung bei den französischen Inventarisierungsarbeiten ist dann freilich stark von der Theorie abgewichen, deren volle Tragweite von den französischen Archivaren überhaupt nie erfasst zu sein scheint.

voor elk archief 12 rubrieken werden aangenomen, waarnaar alle stukken moesten worden geclassificeerd. De schrijver erkent, dat deze indeeling theoretisch niet de beste is, maar hij meent, dat het thans te laat is er op terug te komen, en dat ook in de praktijk gebleken is, dat zij groote voordeelen bezit. De indeeling in 12 rubrieken geldt in elk geval alleen voor het gemeentearchief na 1790. Voor de oudere archieven geldt een voorschrift van 1857, dat o.a. bepaalt: „Tout classement des archives historiques des communes, correspondant à un ancien inventaire, doit être maintenu, ou le cas échéant, remis en concordance avec cet inventaire." Men ziet, dat de Fransche archiefverordeningen beter zijn dan haar roep.

Ten slotte bespreekt WIEGAND, hoe de ordening der gemeentearchieven en het toezicht er op moeten worden geregeld, eene quaestie, die ook hier aan de orde is. Hij verwerpt de regeling door den archivaris van het departement, zoolang deze nog genoeg te doen heeft in zijn eigen depôt; hij verwerpt ook te groote centralisatie; hij wenscht de verdeeling van het land in districten, in elk district worde een belangstellend leek aangewezen, die de archieven inventariseert, en ze tegen bederf, brandgevaar en vervreemding beveiligt. Onderwijzers en geestelijken zijn uitnemend geschikt om zulk een opzicht uit te oefenen. In Baden is reeds eene diergelijke inrichting in werking getreden en zij voldoet uitmuntend.

Zie hier een kort overzicht der brochure; zij roert vele punten aan, die ook hier te lande de aandacht bezig houden, en verdient ook daarom door belangstellenden te worden gelezen.

R. FRUIN.

G. BUSKEN HUET. Derde Verslag van onderzoekingen naar archivalia te Parijs, belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, op last der regeering ingesteld, 's-Gravenhage, W. P. van Stockum en Zn. 1901.

Het vorig verslag werd uitvoerig door mij besproken, daarom kan ik thans korter zijn.

Wat dit derde verslag betreft, het onderzoek werd nu bepaald tot den tijd van Frederik Hendrik en Willem II. Nu had Waddington voor zijn La République des Provinces Unies, la France et les Pays-Bas Espagnols, 1630—1650, de Archives des Affaires Etrangères (Correspondance de Hollande) onderzocht over die jaren, en Lefèvre-Pontalis voor zijn Jean de Witt hetzelfde gedaan over 1653—1672; daarom beperkte de heer HUET zijn onderzoek tot 1625—1630, 1650 - 1653. Ter aanvulling ging hij na de collectie Clairambault (nog weinig gebruikt door Waddington en Groen voor zijne Archives) en een paar bundels uit de manuscrits français, beide in de Bibliothèque Nationale. Zoo mag dus

worden aangenomen, dat de belangrijkste en meest voor de hand liggende bronnen voor onze geschiedenis te Parijs voor ieder toegankelijk zijn gemaakt.

Hetgeen de heer HUET vond, deelt hij in een viertal bijlagen (A—D) mede, waarbij men echter indachtig zij, dat bijlagen B en C van plaats zijn verwisseld, en dat bijlage D begint bij het 2e stuk op blz. 89 van het verslag. Een register van persoons- en plaatsnamen en eenige belangrijke onderwerpen is aan 't verslag toegevoegd. Bovendien zijn de brieven in cijferschrift ontcijferd, waarbij meer dan eens naar het cijfer moest worden gezocht. Wij zijn den bewerker dus veel dank verschuldigd.

In de verschillende bijlagen volgen regesten, excerpten en afschriften elkander op, wat een groot gemak geeft voor 't naslaan; om dit nog meer te bevorderen hadden nog bijlagen B en C, die over denzelfden tijd loopen, samengesmolten kunnen worden, doch zoo omvangrijk zijn zij niet, dat dit veel moeite zal geven.

Ten zeerste echter doet het mij leed, mijn klacht van vroeger te moeten herhalen en wederom er op te moeten wijzen, dat nauwkeurigheid zoo noodig is. Het register is niet zoo omvangrijk (5 bladz.), of het had volledig kunnen zijn. En bij den eersten greep, door mij gedaan, moest ik bevinden, dat dit niet het geval is. Ik nam den naam d'Herbault en zag, dat hij, buiten de door H. opgegeven plaatsen, o. a. gevonden wordt op bladz. 49, 53, 54, 56 en dat op bladz. 57 zijn dood vermeld staat. Mijn volgende greep was even ongelukkig: de tekst leest (bladz. 105) Servien, het register Serrien; Philippeville en Marienbourg (bladz. 72) zoekt men tevergeefs in 't register, terwijl Charlemont op bladz. 73 wordt geplaatst. Dit spijt mij daarom des te meer, omdat in andere opzichten met groote zorg is te werk gegaan. Zoo heeft het register terecht Boreel, waar de tekst spreekt van Borel, — Veere waar in den tekst Trever (n.l. ter Veer) genoemd wordt.

Onze slotsom is dus, dat wij den heer HUET dankbaar zijn voor het vele goede ons geboden, maar den wensch uitspreken, dat een volgend verslag geen vlekjes moge vertoonen.

ASSEN, 11 Mei 1901. JOOSTING.

JOSEF HABETS en A. J. FLAMENT. De archieven van het kapittel der vorstelijke rijksabdij Thorn 's Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij. 1889—1899.

A. J. FLAMENT, Opgezworen kwartierstaten van 36 kanonitessen der vorstelijke rijksabdij Thorn, 's Gravenhage, Algemeene landsdrukkerij. 1899.

Met groote belangstelling nam ik kennis van het uitvoerig artikel over bovenstaande inventarissen. Alleen ter wille der waarheid wensch ik eenige opmerkingen te maken.

1°. De Schrijver van de recensie beweert, dat uit het verschijnsel dat verscheidene freules van Manderscheidt lid van het Thornsch kapittel waren, evenmin tot bijzonderen godsdienstzin in dat geslacht mag geconcludeerd worden als bijv. het feit dat thans tien leden der familie Bentinck, ridder of expectant der Duitsche orde zijn, iets met de vroomheid of ridderlijkheid dier familie uitstaan heeft. Dit is m. i. niet juist, want er is een hemelsbreed verschil tusschen de balie Utrecht der Duitsche Orde en het kapittel van Thorn. Het kapittel van Thorn had niet alleen de rechten en lusten, maar ook de verplichtingen en lasten, aan eene geestelijke waardigheid verbonden, te vervullen en onder die verplichtingen was die van het openlijk choorgebed ook des nachts. Daarbij heb ik ook niet beweerd dat juist het lid zijn van het kapittel van Thorn op godsdienstzin wees.[1]) Verschillende leden van het geslacht van Manderscheidt waren kloosterlingen, bijv. monnik te Echternach, non te Boppardt, kloosterling van St. Cecilia te Keulen, enz. Ik tel er minstens 13.

2°. Dat ik genealogieën mededeelde, waaruit blijkt de verwantschap van leden van het kapittel met nog regeerende vorstenhuizen, geschiedde om redenen hier niet te vermelden, maar die ik den schrijver persoonlijk heb medegedeeld en wel eenigszins te gissen waren; niet uit voorliefde voor genealogieën.

Dat deze genealogieën enkel zouden strekken om Hübner te verbeteren, is onjuist.[2]) Hübner gaat niet verder dan 1729 en vele der genealogieën hebben veel belang voor Duitsche geschiedvorschers, waarmede men in Limburg rekening dient te houden, wegens het groot verband dat, tot aan de Fransche revolutie, bestaan heeft tusschen de staten en staatjes, die thans geheel of gedeeltelijk het grondgebied van Limburg uitmaken, en het Duitsche Rijk.

3°. Vervolgens ten slotte over de vergissing van Az. voor Fz, A. J. voor J. A. en Ph. voor Th. Hierop kan ik antwoorden met het bekende „operi longo fas est" etc. en een beroep op de menschelijke onvolkomenheid. Hoe gemakkelijk men zulke fouten maakt blijkt uit de recensie zelve; waar ik lees: Gratens voor Grathem, proostin te Thorn, eene waardigheid die te Thorn niet bestaan heeft (de gravin van Harrach in kwestie was proostin te Essen) en ten slotte de bewering dat het archief van het kapittel in den inventaris is behandeld en

---

[1]) Dan wordt ook de publicatie der kwartierstaten door de opmerking niet gemotiveerd. R. F.

[2]) De vermelding van Hübner was niet limitatief maar enuntiatief. R. F.

dat der **abdij** te Brussel berust, terwijl duidelijk blijkt uit de inleiding van het eerste deel, dat het archief der **abdis** te Brussel berust. Het **kapittel** was niets anders dan de verwereldlijkte **abdij** [1]), d. w. z. in zoo ver verwereldlijkt, dat de strenge kloosterregel van den H. Benedictus verlaten werd. Fouten als dergelijke komen zelfs in kleine artikelen, zoo in het Archievenblad als elders, meer voor, maar ik vind het zoo menschelijk dat ik er geen aanmerking over zou willen maken; alleen voorbeeldsgewijze, heb ik de drie aangehaalde vergissingen medegedeeld om aan te toonen, hoe menschelijk vergissen is, zonder dat daaruit mag geconcludeerd worden tot grootere.

A. J. FLAMENT.

Literatuur-kroniek,

door Mr. J. G. Ch. Joosting en Dr. H. Brugmans.

Verslagen omtrent 's rijks oude archieven. XXII. 1899. 's Gravenhage, 1900.

Het rijksarchief te 's Gravenhage (bladz. 1—33). De regeling der West-Indische archieven kwam gereed. In verband daarmede deed Mr. Telting eene reis naar de W.-I. koloniën, opdat de daar aanwezige archieven zouden geordend worden in verband met de Haagsche. Afschriften der door hem of onder zijn toezicht vervaardigde inventarissen werden ontvangen. Het archief-Schwartzenberg is naar het Friesch depôt overgebracht. Mededeelingen omtrent rechterlijke archieven. De regeling der gezantschapsverbalen en legatie-archieven ging voort. De verzameling Dumont-Pigalle werd in de oude orde hersteld. Het archief van het Hof van Holland wordt voorloopig beschreven. Uitvoerige mededeelingen omtrent de regeling der Oost-Indische archieven en der verzamelingen Hope en die der Stadhouderlijke Secretarie, voor zoover zij op O.-I. zaken betrekking heeft. De ordening van de archieven der kust van Guinea is spoedig afgeloopen. Aanwinsten (o.a. verslag van de Ruyter over den tocht naar Chatham, archief van het consulaat te Tunis, afschriften over vicarieën in Gelderland en Zuid-Holland). Afschriften werden vervaardigd van twee dagregisters (van van Diemen's tocht naar Ambon in 1637 en van het fort Zeelandia op Formosa over 1643/4). Onderzoekingen. De druk van het Bataviasche dagregister over 1636 en 1637 kwam gereed. — **Bijlage**: Staat der aanwinsten van het rijksarchief te 's-Gravenhage in 1899 (bladz. 34—78).

---

[1]) Het gebruik van het woord „abdij" in den zin van het complex der heerlijke en andere rechten, aan een abt of eene abdis toekomende, schijnt niet ongeoorloofd. Vgl. b.v. de „proosdij" van St. Jan in de provincie Utrecht. R. F.

Verbetering (voor Verslagen omtrent 's rijks oude archieven over 1898).

Notulen van de 10de bijeenkomst der rijksarchivarissen (bladz. 81—96). Voorziening in de ordening en bewaring der oude kerkelijke archieven. Wijziging K. B. d d. 26 Juni 1856 No. 79 (verplichte schenking van afdrukken). Samenstelling staatsalmanak op de wijze van den Belgischen Almanach de la Cour. — Bijlage: Tabellarisch overzicht van de regeling der oude kerkelijke archieven in Nederland (bladz. 97—312).

Het rijksarchief in Noord-Brabant (blz. 313—321). Voortzetting van de regeling der nieuwe griffie-archieven en van oude rechterlijke archieven. Te Steenbergen werd op het raadhuis eene groote massa oude stukken gevonden, vandaar naar 's Hertogenbosch overgebracht en globaal beschreven. De archivaris van Dordrecht stelde zijne medewerking tot de overdracht van een Geertruidenbergsch processtuk pas in uitzicht, „zoodra de overdracht „van verdwaalde Dordtsche archivaliën, aanwezig op de rijksarchieven, „niet meer opzettelijk wordt tegengehouden". Eene aanmerkelijke hoeveelheid handschriften en boeken, afkomstig van de familie Boreel de Mauregnault, werden gered van ondergang; de meeste stukken hadden betrekking op Zeeland, enkele op Gelderland. Raadpleging der verzamelingen (geschiedenis van Tilburg, Oirschot, den Auvergnepolder, Geldrop, Moergestel, Bergeik enz.). — Bijlagen: I. Staat der aanwinsten van het rijksarchief in Noord-Brabant in 1899 (bladz. 322—346), — II. Inventaris van de titels en bescheiden van de heerlijkheid (baronie) van Lieshout (bladz. 347—357), — III. Inventaris van eenige oude charters betreffende rechten te Asten, Lierop en Bergeik, vroeger behoord hebbende aan de abdij van Postel (bladz. 358—360).

Het rijksarchief in Gelderland (bladz. 361—380). Het archief van het geslacht van Rhemen tot Rhemenshuizen is in bruikleen ontvangen en beschreven (waaromtrent uitvoerige mededeelingen). De inventarisatie der brieven uit en aan het Hof en aan de verschillende kwartieren werd voortgezet; aangevangen werd de vervaardiging van een index op de „XIV Libri". Verschillende stukken werden uitgegeven in de Bijdragen en Mededeelingen van Gelre; de uitgave der leenactenboeken van Gelre en Zutphen ging voort. Aanwinsten (o.a. bruikleen van het familie-archief van Rhemen tot Rhemenshuizen, oud-rechterlijke stukken uit het archief van het gecombineerd College van het Polderdistrict van Over-Betuwe); verliezen (afstand van een verbondsbrief tusschen Ridderschap en Steden van het kwartier van Nijmegen, d.d. 1418, aan het Limburgsch

depôt). Gebruik van het archief (tolrecht op wegen onder Nijkerk, veergeld over het Meer onder Wijchen, doorlaatbruggen van den Eldenschen dijk enz.); het oud-rechterlijk archief der heerlijkheid Hoevelaken is waarschijnlijk in 1821 verbrand. Het oud-rechterlijk archief van Nijmegen wordt aldaar goed bewaard; dat van het polderdistrict Maas-en-Waal is door het bestuur aangevuld, evenzoo dat van Over-Betuwe; het archief van het huis Enghuizen zal in bruikleen worden ontvangen.

Het rijksarchief in Noord-Holland (bladz. 381—393). De Vleeschhal voldoet zeer goed; de gebouwtjes aan de oostzijde der hal worden ingericht tot woning voor den concierge, voor wien eene instructie werd ontvangen. Geregeld werden 2 kisten met stukken betreffende het waterschap de Zijpe en Hazepolder, terwijl de regeling der oude rechterlijke archieven werd voortgezet. Aanwinsten. Onderzoekingen. De oude rechterlijke archieven van Amsterdam en Haarlem worden aldaar goed bewaard; dat van den Bijlmermeerpolder is opgevraagd.

Het rijksarchief in Zeeland (bladz. 394—422). Mededeelingen omtrent het gebouw (in één vertrek weder hinder van paddestoelen). Ook dezen winter moest worden gestookt in kamers, waarin archivalia zijn geborgen. Een concierge werd aangesteld; de commies-chartermeester was wegens ziekte bijna het geheele jaar afwezig. Voortgezet werd de regeling van het archief der Abdij. Afgescheiden werden van het archief van Staten en Raden 58 portefeuilles met geschreven en gedrukte stukken (volgens onderwerpen bijeengevoegd), blijkbaar afkomstig uit de bibliotheek van wijlen de heer Verheye van Citters en behoorende bij de verzameling Verheye van Citters, met het provinciaal archief aan het rijk overgedragen. 30 portefeuilles dier verzameling zijn nog zoek. Afgescheiden van het Staten-archief en geregeld werden de archieven van de directe en indirecte belastingen in Zeeland. De regeling der liassen met acquitten werd voortgezet. Uitgegeven archivaliën. Aanwinsten (o. a. archief der Commercie-Compagnie; afschriften van de resolutiën der Staten-Generaal; de archieven van het Geneeskundig Staatstoezicht in Zeeland en van de afdeeling Zeeland der Maatschappij van Geneeskunde; een groot deel van het oud-archief van Breskens); verliezen. Uittreksels uit de registers Gousset e. a. stukken te 's Gravenhage, vervaardigd en geschonken door den heer F. Caland aldaar. Onderzoekingen. Aardenburg en Domburg behielden hunne rechterlijke archieven nog, in afwachting van de beslissing, of zij ze in bruikleen zullen ontvangen; ook Zieriksee bleef bij hare aangenomen houding vol-

harden. Verschillende (niet altijd gunstige) ervaringen werden opgedaan omtrent de kerkelijke archieven. Aangedrongen wordt op de spoedige gereedmaking der toegestane localen en op voorziening in hulp wegens de ziekte van den commies-chartermeester. De rechterlijke archieven van Middelburg verkeeren in goeden staat. — Bijlagen: A. De archieven der Directe en indirecte belastingen in Zeeland (bladz. 423—438), — B. De archieven van het Geneeskundig Staatstoezicht in Zeeland (bladz. 439—463).

Het rijksarchief in Utrecht (bladz. 464—482). Weder vertoonden zich sporen van vocht in het berglocaal. Tot adjunct-commies werd aangesteld Dr. J. de Hullu. Beschrijving der bisschoppelijke charters. Voortgang der inventarisatie van het kapittel-archief van Oudmunster, waaromtrent belangrijke mededeelingen. Het materiaal voor het oorkondenboek ontving eenige aanvulling, doch de zaak bleef in hoofdzaak rusten, waarom het subsidie der provincie werd ingetrokken. Het Oorkondenboek voor het Oversticht, waarvan de bewerking geëntameerd had kunnen worden, bleef nog rusten. Geregeld werd het archief der heerlijkheden Cabauw en Zevender; de inventarisatie der kloosterarchieven is aangevangen. Enkele archivalia verschenen in druk. Aanwinsten (stukken ingekomen bij de Staten); verliezen (archief der van Zuylen's kameren afgestaan aan Regenten der Vereenigde Gods- en Gasthuizen). Gebruik van 't archief (o. a. 3 dissertatiën over: Frederik van Blankenheim, Gerard Geldenhauer en eene periode van Leycester's bestuur). Een rapport omtrent de regeling der gemeente-, waterschaps- en veenderij-archieven was bij Gedep. Staten ingezonden; verzameling van gegevens omtrent de kerkelijke archieven tot het verkrijgen van een overzicht, in verband met het besluit van de vergadering van rijksarchivarissen, zou meer tijd kosten dan gewettigd was. Aan Dr. de Hullu is opgedragen door Gedep. Staten de regeling der oude gemeente-archieven. Het nieuw-archief van Loosdrecht wordt geregeld. Bezocht werd het archief der ridderhofstad te Zuilen.

Het rijksarchief in Friesland (blz. 483—498). Mededeelingen omtrent het gebouw. Tot adjunct-commies werd benoemd Dr. M. Schoengen. Voortgezet werd de ordening der rechterlijke archieven. Geregeld werd eene belangrijke verzameling bescheiden, geschonken door den commissaris der Koningin en afkomstig van Coert Lambertus van Beyma (1753—1820). Van de boekerij vervaardigd 2 inventarissen, een alphabetische en een systematische „Zettelkatalog". Aanwinsten. Gebruik van het archief. In bruikleen werd ontvangen het archief der kerkvoogdij Winaldum.

Sneek vroeg inlichting omtrent de inrichting van haar (te bouwen) archief. De toestand van het rechterlijke (en administratief) archief van Bolsward is veel verbeterd.

Het rijksarchief in Overijsel (bladz. 499—514). De Sassenpoortentoren blijft goed voldoen, doch „ook bij het meest „volmaakte werk", blijven „allicht kleine desiderata over en zoo was „het ook hier". Voortgezet werd de regeling van het archief der Ridderschap. De voorloopige inventaris werd overgeschreven in een register en van inhoudsopgave voorzien. Vervaardigd werd een chronologisch register op de judicialen, 1607—1798, met een register op de namen der partijen (om terecht te kunnen brengen de vele losse stukken). Als volontair trad op de heer P. J. P. Metelerkamp uit Amsterdam. Uitgegeven bescheiden. Aanwinsten. Gebruik van het archief. De gemeente Steenwijk had indertijd regeling van haar archief verzocht, wat was uitgesteld en nu wederom moest worden verschoven, omdat door den minister nog geen besluit is genomen naar aanleiding van het door de rijksarchivarissen in de laatste jaren besprokene. Overgedragen in bruikleen zijn aan de gemeente Deventer de rechterlijke archieven van Deventer en Colmschate. — Bijlagen: I. Doop-, trouw- en doodboeken in de burgerlijke en kerkelijke gemeenten in de provincie Overijssel (bladz. 515—592), — II. Overzicht van de kerkelijke archieven in de provincie Overijssel (bladz. 593—661), — III. Marke-archieven, berustende in de Overijsselsche gemeente-archieven (bladz. 662—664).

Het rijksarchief in Groningen (bladz. 665—685). Aanbesteding van de uitbreiding van het archiefgebouw, waardoor de archivaris eene vrije kamer zal ontvangen. Geinventariseerd werden de waterschapsarchieven van de Oostwold- en Oterdummerzijlvesten. Overgenomen werden de archieven der in 1864 opgeheven zijlvestenijen en dijkrechten, gelegen in 't gebied van het waterschap Westerkwartier; de oudste drie resolutieboeken van het Aduarder zijlvest worden ten behoeve van evengenoemd waterschap overgeschreven. Door den volontair P. G. Bos werden geinventariseerd de archieven van het klooster Yesse en van den senaat van het studentencorps Vindicat atque polit (in bruikleen ontvangen), en werd een Zettelkatalog vervaardigd op de placaten van den senaat en den rector-magnificus der hoogeschool. De Zettelkatalog op de ordonnantiën en reglementen van Ged. Staten kwam gereed. Gerangschikt werden eene massa aanteekeningen betreffende Groninger en Ommelander geslachten. Mr. J. M. Nap gaf uit eenige Ommelander zijl- en dijkrechten (Versl. en Meded. oud vaderl. recht). Aanwinsten (verscheidene archivalia). Te Utrecht werd overgeschreven de 16de

eeuwsche kroniek van Abel Eppens tho Equart ter uitgave door het Historisch Genootschap. Gebruik van het archief. De archieven der waterschappen Reiderland en Westerwolde zullen in bruikleen worden ontvangen; met het waterschap Oldambt duren de onderhandelingen voort; dan rest nog alleen het archief van Hunsingo (dat goed geborgen is, doch waarvan de regeling is opgedragen aan een niet-deskundige, terwijl een deel ervan berust in het rijksarchief te Groningen). Aan het departementaal archief te Amiens is gezonden een fragment eener rekening der stad Doullens, door een boekbinder als schutbladen gevonden.

Het rijksarchief in Drente (bladz. 686—694). Steeds meer wordt gevoeld de behoefte aan een brandvrij gebouw. Uit de minuteele notulen van na 1795 werden zooveel mogelijk afgezonderd de stukken, in later tijd daarbij gebracht en indertijd niet daarbij bewaard. Van twijfelachtige stukken is eene lijst vervaardigd, om later hunne plaats te kunnen vaststellen. De registers der notulen van voor 1807 zijn niet te splitsen naar de elkaar toen opvolgende besturen, evenmin als dit met andere registers het geval bleek te zijn. Van de archieven van Ridderschapen, Eigenerfden en Drost en Gedeputeerden zijn zooveel mogelijk de oude liassen, die uiteengenomen en overal verspreid waren, hersteld. Van de rekeningen werden tabellen vervaardigd. Het meest omvangrijke deel van het depôt is nu beschreven, doch het omvangrijkste werk blijft over. Geinventariseerd werd het in bruikleen ontvangen archief der classis Meppelana. Verschillende aanwinsten voor een topographischen en een historischen atlas van Drente. Uitgegeven werden de acta synodalia, 1598—1620, door proff. Reitsma en van Veen. Aanwinsten (o.a. oud-archief der marke van Nijeveen). Gebruik van het archief (waarin rapport omtrent de krijgsgeschiedkundige nasporingen). De aandacht der Staten werd gevestigd op bepalingen, voorkomende in het reglement op de veenderijen in de provincie Utrecht en strekkende tot behoud der archieven.

Het rijksarchief in Limburg (bladz. 695—755). Een nieuw bureau zal worden gebouwd. Voortgezet de regeling der rechterlijke archieven. Lijsten werden opgemaakt van stukken, in andere archieven behoorende, of elders berustende en in het Limburgsche depôt op hunne plaats. Aangevangen werd de regeling der archieven 1794—1814 In druk uitgegeven bescheiden. Aanwinsten (o.a. van archivalia). Gebruik van het archief. — Bijlagen: I. De rijksarchieven te Roermond in 1899 (bladz. 756—801), — II. Vonnis van de arrondissements-rechtbank te Roermond, 21 Oct.

1897 (waarbij 3 deskundigen tot schifting der Roermondsche archieven werden benoemd) (bladz. 802—821).

Verslag omtrent de ordening en inventarisatie van oude gemeente- en waterschapsarchieven in Noord-Brabant over 1899, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 822—829); reeds besproken in het Archievenblad, 1899/1900 bladz. 104—106.

Verslagen van de ordening en beschrijving der oude gemeente- en waterschapsarchieven in Zuid-Holland over 1899, uitgebracht aan Gedeputeerde Staten dier provincie (bladz. 830—836). Voltooid werd de inventarisatie der 7 waterschapsarchieven: 1. Oude Oostdijk; 2. Oud- en Nieuw-Westerlo en de Nieuwe Oostdijk; 3. Rooklaasplaat; 4. Zuiderpolder (Groote Zuiderpolder, Ooster Nieuwland); 5. Kleine Zuiderpolder; 6. Bokkepolder; 7. Generale Dijkagie van Stellendam (door Mr. van Meurs). — Voortgezet werd de regeling van het gemeente-archief van Nieuwpoort; aangevangen die van de archieven van Bleskensgraaf en Heukelum (door Mr. Telting).

Mittheilungen der K. preussischen Archivverwaltung. Leipzig, S. Hirzel, 1900.

Tot nu toe verschenen:

Heft 1. Dr. R. Koser. Ueber den gegenwärtigen Stand der archivalischen Forschung in Preussen (zie Boekbespreking);

Heft 2. Dr. M. Bär. Geschichte des königlichen Staatsarchivs zu Hannover (*a.* das Colenbergische Archiv bis 1775, *b.* das Cellische Archiv bis 1775, *c.* das kurfürstliche und königliche Archiv, bezw. das preussische Staatsarchiv);

Heft 3. Dr. M. Bär. Uebersicht über die Bestände des K. Staatsarchivs zu Hannover (na een verklarend woord volgt in eene inleiding een historisch-geographisch overzicht der betrokken landen en een overzicht „über die Gliederung der Behörden"; daarna wordt gegeven het toegezegde overzicht der Urkunden-und Actenbestände — weder verdeeld in Urkunden-Archiv en Acten-Archiv — en Handschriften, Copialbücher, Karten und Deposita; terwijl ten slotte volgt een systematisch overzicht van het aanwezige).

Heft 4. Dr. G. Hille. Uebersicht über die Bestände des K. Staatsarchivs zu Schleswig (inleiding; overzicht van het aanwezige — oorkonden, verordeningen, handschriften, kaarten, acta —; systematisch overzicht van het aanwezige).

Prof. Dr. Eduard Heydenreich. Die Bedeutung der Stadtarchive,

ihre Einrichtung und Verwaltung. (Vortrag gehalten auf Anregung des Thüringer Archivtages auf der Hauptversammlung des Thüringer Städteverbandes in Weimar am 30 Juni 1900). Erfurt, Keyser'sche Buchhandlung, 1901.

Dit boekje dankt zijn ontstaan aan het besluit van den Thüringer Archivtag, door een deskundige op de bovengenoemde vergadering de belangen der stedelijke archieven te doen bespreken, opdat verbetering in den toestand dier archieven zou volgen. Inlichtingen werden daartoe gevraagd over Duitschland en Oostenrijk.

De zorg voor de stedelijke archieven is over 't algemeen nog van jongen datum; ergerlijke staaltjes van vroeger wanbeheer worden medegedeeld. Zelfs het in archivalisch opzicht zoo rijke Thüringen maakte 't niet beter dan andere staten. En toch konden de archieven zooveel nut geven, wanneer de besturen slechts er ruim uit putten. Langzamerhand gaat men het inzien, van hoe groot practisch belang zij zijn. Dan wordt besproken de eisch, voor de archieven een daarvoor geschikt verblijf in te richten. Daarom moeten sedert 6 Maart 1900 de plannen der gemeenten van hooger hand worden goedgekeurd in overleg met de Archivverwaltung. Men rekene daarbij hierop, dat het archief mettertijd door aanwas grooter wordt. En verder de ordening. Bij gebreke aan de noodige zorg wordt „der Beifall gewonnen nur bei den „Massen, die der Bildung so fern sind wie dem Nachruhm". Men kan niet volstaan met eene regeling tenzij door een deskundige. En zal de zaak bij voortduring blijven goedgaan, dan moet een goed honorarium worden gegeven, omdat aan een archivaris hooge eischen worden gesteld en zijn ambt niet gezond is. Scheiding tusschen oud en loopend archief is dringend noodig; doch voordat het laatste bij het oud-archief wordt geborgen, is schifting door den archivaris noodig. Daarnaast trachtte de archivaris andere archieven (van kloosters enz.) in zijn depôt op te nemen. Ook wissele men de elders behoorende stukken uit. Volgen aanwijzingen voor de ordening: „man lasse die Bestände zusammen wie sie erwachsen „sind. . . . . . So muss die Ordnung des Archivs lediglich die „Abbildung der Verwaltungsorganisation geben". Verder: „die Seele „eines Archivs ist das Repertorium." „Sehr nützliche Dinge sind „Zettelkataloge sowie Orts-und Personenregister". Ook materieele zorgen zijn te nemen. Gedrukte of anders geschreven „Dienstanweisungen" zijn noodig. Uitstekend wordt genoemd § 9 der Kölner Dienstanweisung: „Der Archivar wird die besten Erfah-„rungen verwerthen, welche in dem Königlichen Geheimen Staats-„archiv in Berlin, in den grösseren wissenschaftlichen Stadtarchiven

„und überhaupt in den bewährtesten archivalischen Anstalten des In-„landes und des Auslandes, insbesondere Belgiens und der Niederlande, „gemacht worden sind.” Ook publiceere men uit de archieven, om belangstelling te wekken. Voor dit doel moeten de stedelijke besturen ook historische genootschappen steunen. Aan te bevelen zijn ook kleine tentoonstellingen. Het gebruik der archieven werke men in de hand door liberale bepalingen; men leene echter geene stukken aan particulieren. In de gemeenteverslagen zij ook steeds eene mededeeling omtrent het archief. Daarbij geve men het noodige voor aankoop van boeken en archivaliën, het binden van boeken enz. Commissiën voor de stedelijke archieven zijn zeer gewenscht. Gaarne worden de steden gesteund door de staatsarchivarissen, genootschappen enz. Zoo worde bewaarheid de spreuk (d.d. 1706) voor het Frankforter archief: „Das Archiv, der kostbare Schatz der „Stadt, der Schmuck des Vaterlandes”.

Ten slotte wordt opgave gedaan der gebruikte literatuur.

LE BIBLIOGRAPHE MODERNE. 4me année, Sept.—Dec. 1900. Paris, Rue Gay-Lussac 38.

Hierin o.a.: LÉON LE GRAND, Claude Sarasin, intendant des archives du chapitre de Notre-Dame de Paris (J. C. Sarasin werd in 1715 subdiaken, in 1719 kanunnik van Notre-Dame; in laatstgenoemd jaar werd hij tevens benoemd tot inspecteur der kapittel-archieven, belast met 't toezicht op den eigenlijken archivaris, een leek. In die hoedanigheid heeft hij veel voor de archieven verricht, eene regeling voorbereid en eene groote massa uittreksels uit de kapittel-notulen vervaardigd, verdeeld in 2 rubrieken: eene gerangschikt in alphabetische volgorde naar de onderwerpen, de andere naar de plaatsnamen. Zijn werk liet hij aan het kapittel na. Een overzicht daarvan wordt medegedeeld) (bladz. 333—371). — Chronique des archives (overzicht van bizonderheden betreffende de Fransche archieven van de Alpes Basses, Ardennes, Aveyron, Cantal, Dordogne, Eure-et-Loir, Isère, Loire-Inférieure, Maine-et-Loire, Meurthe-et-Moselle, Seine-Inférieure, Deux-Sèvres, Var, — en archieven in Italië). (blz. 412—416).

„GELRE”. Bijdragen en mededeelingen. Deel IV. Arnhem, P. Gouda Quint, 1901.

Inhoud: H. D. J. VAN SCHEVICHAVEN, Nijmegen en Karel van Egmond (blz. 1—55), Ampliatie van den gildebrief van het Nijmeegsche kramersgild (blz. 275, 276); — J. A. HEUFF Az., Oude toren te Kerk-Avezaath (blz. 57—67); — H. J. H. GRONEMAN,

Een oudheid uit het klooster St. Jans Dal of 's Heeren Loo bij Harderwijk (blz. 69—72); — J. GIMBERG, Het oudste zegel van Zutphen (blz. 73—79), Eenige Zutphensche politie-verordeningen uit de 17de en 18de eeuw (blz. 129—143), Uit het cartularium der proostdij te Zutphen (blz. 209—214); — B. L. SNELTING, Het klooster Schaer bij Breedevoort (blz. 81—94); — A. J. C. KREMER, Mark, maalschap, buurschap (blz. 95—122); — J. ANSPACH, Grafschriften en wapens in de kerk te Ede (blz. 123—127); — W. VAN LEER, Een en ander over het „Jiddisch" protocolboek der Israëlietische gemeente te Nijmegen (blz. 145—175); — Dr. J. S. VAN VEEN, De Zutphensche landvrede van 2 Februari 1375 (blz. 178—185), De afval van graaf Willem van den Berg in 1583 (blz. 229—259); — P. N. VAN DOORNINCK, Rekening van den ambtman en richter van Over-Betuwe 1388/1390 (blz. 187—208); — Dr. P. C. MOLHUYSEN, Twee reiffereynen van Dirck Goeyaerts (blz. 215—221); — Mr. J. J. S. SLOET, Inventaris van Ott van Hoekelom's inboedel (blz. 223—228); — P. W. VAN DOORNINCK, Handleiding voor een busmeester uit het einde der 16de eeuw (blz. 261—273); — F. A. HOEFER, Brieven van Gerard van Lennep aan den magistraat van Hattem (bl. 277—359); — Mr. A. C. VAN DER FELTZ, Een declaratie van gerechtskosten uit het jaar 1796 (blz. 361—364); — Bibliographie (blz. 365—367); — en bladvullingen.

J.

ROBERT FRUIN. Verspreide geschriften, met aanteekeningen, toevoegsels en verbeteringen uit des schrijvers nalatenschap uitgegeven door P. J. BLOK, P. L. MULLER en S. MULLER Fz. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1900/1. 8°. afl. 17/18. III, blz. 321—445. Met kaart.

Inhoud: De wederopluiking van het Katholicisme (slot). (Gids 1894 I, 1 vlg., 240 vlg.) — Over de oudste couranten in de Nederlanden. (Volksalmanak van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen 1863, 86. Met onuitg. naschrift.) — Een onuitgegeven werk van Hugo de Groot. (Gids 1868, IV, 1 vlg., 215 vlg. Met naschrift, Ned. Spect. 1875, 210.)

BIJDRAGEN VOOR VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS EN OUDHEIDKUNDE. Vierde Reeks. II, 1. 's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1901. 8°.

C. PIJNACKER HORDIJK. De castellani van Utrecht, hoofdzakelijk in de 12de eeuw. (Tot 1156 komen verschillende dienstmannen van den bisschop als zoodanig voor, na dat jaar en reeds vóór 1164 edelen uit verschillende geslachten. Een veelbesproken

oorkonde van 1026 of 1050, waaruit hun bestaan zou blijken, is in dien vorm onecht. De macht der burggraven was van betrekkelijk geringe beteekenis.) — J. F. D. Blöte. De Brabantsche en andere kronieken van Willem van Berchen. (Behalve zijn bekende Geldersche kroniek schreef van Berchen nog een Brabantsche, een Arkelsche en een Hollandsche; van alle zijn de autographen te Brussel teruggevonden. De Heer Blöte onderzoekt verder B.'s verhouding tot de Oude Kronijk van Brabant.) — P. L. Muller. Bijdragen tot de geschiedenis der scheiding van Noord- en Zuid-Nederland. (Den 23 Jan. 1581 had Anjou de souvereiniteit over eenige Nederlandsche gewesten aanvaard, maar de toestand veranderde weinig. De Staten-Generaal misten de noodige troepen. Eerst in Juni rukte Anjou op en bezette Kamerijk, maar verder richtte hij weinig uit. Daarna vertrok hij naar Engeland en kwam in Februari 1582 te Antwerpen aan.) — P. J. Blok. Huygens' ambtelijk leven. (In het gevolg van Aerssen in 1620 naar Venetië, in 1621 en 1623 naar Engeland. In 1625 secretaris van Frederik Hendrik en steeds diens vertrouwde. Alleen in 1647 waren er moeilijkheden. Met Willem II stond H. minder goed en evenmin kon hij zich handhaven in de twisten over de voogdij van Willem III. In 1651 werd zijn commissie echter vernieuwd. Van 1661 tot 1665 was Huygens in Frankrijk en wist de de teruggave van Oranje aan Willem III te bewerken. Ook na 1672 bleef hij tot zijn dood in 1687 in functie.)

Bijdragen en Mededeelingen van het Historisch Genootschap, gevestigd te Utrecht. XXII. Amsterdam, Johannes Müller. 1901. 8°.

Inhoud: Drie brieven van Samuel Sorbière over den toestand van Holland in 1660, medegedeeld door P. J. Blok. (S., geb. 1615, gest. 1670, een wetenschappelijk avonturier, heeft ook Holland bereisd. Brief no. 1 is een „Relation d'un voyage fait en Hollande", d.d. 24 Juni 1660; no. 2 handelt „du gouvernement des Provinces Unies", d. d. 4 Juli 1660; no. 3 handelt „de l'estat des sciences en Hollande", d.d. 13 Juli 1660.) — Het oude register van graaf Florens, medegedeeld door S. Muller Hz. (Berust ten Rijksarchieve en bevat een aantal regesten van verleibrieven en andere charters uit den tijd van Floris V en Willem den Verbeider. In het register zijn 26 verschillende handen te onderscheiden, die van 1286 tot 1297 en van 1316 tot 1376 en nog later tot in de 16de eeuw loopen.) — Servitia, tienden en exemtiegelden, opgebracht door de O. L. Vrouwen-Abdij te Middelburg, medegedeeld door R. Fruin. (Quitantiën uit het archief der abdij, 1387—1512.) — Correspondentie tusschen Prins Maurits en den

Amsterdamschen Burgemeester Reinier Pauw in de jaren 1617—1619, medegedeeld door J. C. BREEN. (Uit het Huis-archief van H. M. de Koningin: 29 br. van Maurits, 2 van Pauw.) — Een contract tot slavenhandel van 1657, medegedeeld door G. W. KERNKAMP. (Naar een Hs. der Universiteitsbibliotheek te Upsala. Contract tusschen Laurens de Geer namens de Zweedsche Afrikaansche Compagnie en drie Amsterdamsche kooplieden.)

J. H. DE STOPPELAAR. Balthasar de Moucheron. Een bladzijde uit de Nederlandsche handelsgeschiedenis tijdens den tachtigjarigen oorlog. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1901, 8° XII, 214, 101 blz. Met facsimile.

Balthasar de M. was de zoon van Pierre de M., een jonger zoon uit een Normandisch adellijk geslacht, die zich in 1530 te Middelburg, in 1545 te Antwerpen had gevestigd. In 1568 stierf, Pierre en namen zijn zonen het handelshuis over. Balthasar, geb. in 1552 verplaatste met de zijnen het huis in 1585 naar Middelburg en Vere. Daar ontwikkelde hij de bekende geniale koopmansenergie. Reeds te Antwerpen was hij een der eersten, die schepen uitzond naar Rusland; nauw is hij betrokken bij de stichting van Archangel. Later is hij een der hoofdpersonen bij de beroemde tochten naar het Noorden in 1594—'96. Ook was hij een der eersten, die schepen uitzond naar Amerika, Afrika en vandaar naar Indië. Hij was een soort souverein, die vloten in zee had, eilanden bezette, verdragen sloot en consuls benoemde. Ook bij de stichting der Oost-Indische Compagnie was hij ten nauwste betrokken: hij zelf gaf echter ongaarne zijn zelfstandigheid prijs en liet zich noode in de Compagnie opnemen. In 1603 reeds verliet hij haar. Zijn zaken gingen bovendien achteruit: in 1603 moest hij met schulden bezwaard Vere verlaten. Van zijn verder leven wordt hier weinig meer vermeld. In 1630 was hij reeds gestorven.

Het wapen van Hertog Hendrik en de Pers.
(Toegezonden overdruk uit „De Wapenheraut", 5e jaarg.)

MONUMENTA PALAEOGRAPHICA. Denkmähler der Schreibkunst des Mittelalters. Erste Abteilung. Schrifttafeln in Lateinischer und Deutscher Sprache. In verbindung mit HANS SCHNORR VON CAROLSFELD, herausgegeben von ANTON CHROUST. 1e Serie. Lieferung 1/3. München, F. Bruchmann. 1899/1901. Fol.

Doel dezer uitgave is „das allgemein zugängliche Material für die theoretische Erforschung der Geschichte der Schrift (zu) vermehren und den praktischen palaeographischen Unterricht durch ein neues

Lehrmittel (zu) fördern". „Ein örtliches Bedürfnis hat dem Herausgeber zuerst die Veranstaltung einer neuen Sammlung von Schriftproben nahe gelegt, deren Grundstock die so reichen Schätze der Münchener Sammlungen bilden sollten. Er hat aber in Verfolgung seines Vorhabens sich entschlossen sein Unternehmen auf eine noch breitere Grundlage zu stellen und bei der Auswahl der darzubietenden Schriftproben nicht nur über die Grenzen Münchens und Bayerns, sondern auch Deutschlands hinauszugehen, um auf diese Weise ein einigermassen vollständiges Bild von der Entwicklung der lateinischen Schrift vom fünften bis zum Ausgang des fünfzehnten Jahrhunderts zu bieten; vornehmlich wird ihn aber doch die Geschichte ihrer Veränderungen in Deutschland beschäftigen, natürlich unter steter Berücksichtigung der entsprechenden Entwicklung in Italien, Frankreich und England, sowie des mannichfach sich äussernden Einflusses der französischen und italienischen Minuskel auf die Schrift in den verschiedenen Landschaften Deutschlands." „Um zu gewissern Ergebnissen bei der Beurtheilung des Alters von Handschriften zu gelangen muss man über zahlreiche Proben nicht nur genau datierten, sondern auch bezüglich ihrer Entstehungsortes möglichst zuverlässig bestimmter Handschriften verfügen können — oder mit andern Worten: für die systematische Erforschung der Geschichte der Schrift ist zu wissen nötig, wie zu gleicher Zeit an verschiedenen Orten und wie zu verschiedenen Zeiten am gleichen Ort geschrieben worden ist." „Jedenfalls wird der Herausgeber den Proben der Schrift des ausgehenden Mittelalters in seiner Sammlung einen weit grösseren Raum gönnen als in ähnlichen Sammelwerken sonst üblich ist." „Bei der Auswahl der Schriftproben wird der Herausgeber in erster Linie das palaeographische Interesse leiten; dabei ist es ihm weniger um auffallende Raritäten zu thun als um typische Zeugnisse der Entwicklung. Die Rücksicht auf den Inhalt der Handschrift bleibt im Hintergrund; grösserer Einfluss soll der künstlerischen Ausschmückung der Handschrift mit Initialen oder Miniaturen gegönnt werden. Die Sprache des Textes der Handschrift soll bei der Auswahl der Tafeln insofern in Betracht gezogen werden, als beabsichtigt ist, eine grössere Anzahl von Schriftproben aus deutschen Handschriften zu liefern, aber nicht etwa, weil der Herausgeber der Unterscheidung zwischen einen deutschen und einen lateinischen Palaeographie das Wort reden möchte, sondern um einen von berufener Seite ausgesprochenen Wunsch Rechnung zu tragen und dem germanistischen Sprachunterricht eine geordnete Reihe von Schriftproben aus deutschen Handschriften zur Einführung in die Anfangsgründe der Handschriftenkritik zur Verfügung zu stellen."

Inhoud:

I. 1/2. Komputistisch-astronomisches Sammelwerk. Aus der Salzburger Schreibschule, geschrieben in Jahre 818.

3. Erster Traditionscodex von St. Emmeram. Aus der Regensburger Schreibschule, geschrieben zwischen den Jahren 822 und 848.

4/5. Urkunde Ludwigs des Deutschen von 844 Juli 28. Aus der Regensburger Schreibschule, geschrieben im Jahre 844.

6. Zweiter Traditionscodex von St. Emmeram. Aus den Regensburger Schreibschule, geschrieben zwischen den Jahren 891 und 894 von Anamot, Subdiakon der Kirche von Regensburg.

7. Briefregister des Albert Behaim. *a*. Geschrieben von Behaims Notar im Jahre 1246. *b*. Autograph Behaims aus den Jahren 1246 und 1250.

8. Aelteres Registraturbuch Ludwigs des Bayers. Geschrieben von dem Königlichen Notar Berthold von Tuttlingen ihm Jahre 1322.

9. Schreiben Herzog Albrechts III von Bayern-München. Autograph des Herzogs aus dem Jahre 1435.

10. Konzept aus der Kanzlei Herzog Ludwigs des Reichen von Bayern-Landshut aus dem Jahre 1473. Kanzleihand der bayrisch-landshutischen Kanzlei.

II. 1. Die grös̈zeren Regensburger Annalen. Wahrscheinlich aus der Salzburger Schreibschule, geschrieben nach 823.

2/5. Liber Aureus von St. Emmeram zu Regensburg. Aus der Schreibschule von Corbie, geschrieben 870.

6. Bruchstück eines Traditionscodex von St. Emmeram zu Regensburg unter Bischof Tuto. Aus der Schreibschule des Klosters St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben bald nach 900.

7. Aus dem ersten Traditionscodex von St. Emmeram (Traditionen des Abts Ramwold). Aus der Schreibschule des Klosters St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben zwischen 875 und 1001.

8. Briefregister des Albert Behaim. *a*. und *b*. geschrieben von zwei Schreibern (*B* und *C*) Albert Behaims im Jahre 1246.

9. Jüngeres Registraturbuch Ludwigs des Bayers. Geschrieben von einem Schrieber der Kaiserlichen Kanzlei im Jahre 1331.

10. Registraturbuch des Herzogs Ludwig des Aelteren von

Bayern. Geschrieben von einem Schreiber der herzoglichen Kanzlei im Jahre 1358.

III. 1. Alcuins Expositio in Evangelium S. Johannis. Wahrscheinlich aus der Fuldaer Schreibschule, geschrieben vor 848.

2. Der Computus Helprici. Vielleicht aus der Schreibschule van St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben 977.

3/4. Das Evangelium von Niedermünster zu Regensburg. Aus der Schreibschule von Niedermünster zu Regensburg, geschrieben zwischen 1002 und 1025.

5. Troparium von St. Emmeram zu Regensburg. Aus der Schreibschule von St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben zwischen 1024 und 1027.

6. Aus den Schriften des Arnold von St. Emmeram. Aus der Schreibschule von St. Emmeram zu Regensburg, geschrieben nach 1037.

7. Des Johannes Scotus Uebersetzung der Schriften des Dionysius Areopagita. Autograph Otlohs von St. Emmeram, geschrieben zu St. Emmeram in Regensburg zwischen 1052 und 1062 oder nach 1066.

8. *a*. Otlohs Versus de die iudicii. Autograph Otlohs von St. Emmeram, geschrieben zu St. Emmeram in Regensburg nach 1067. *b*. Otlohs Liber visionum. Geschrieben von einem Schüler Otlohs, wahrscheinlich zu St. Emmeram in Regensburg, zwischen 1062 und 1075.

9. Fragment von Regensburger Annalen. Geschrieben in Regensburg nach 1086.

10. Bruchstück aus dem Register des Herzogs Stephan III von Bayern-Ingolstadt. Geschrieben von einem unbekannten Schreiber der bayerisch-ingolstädtischen Kanzlei im Jahre 1394.

Deze volgorde is nog een voorloopige en zal, zoodra de eerste serie compleet is, worden vervangen door een definitieve, waardoor de facsimiles naar tijd en herkomst systematisch zullen worden gerangschikt.

BERICHTEN.

Benoemd tot archivaris der gemeente Dordrecht: de heer J. L. Van Dalen, aldaar.

Benoemd met ingang van 1 Juni 1901 tot concierge bij het rijksarchief in Limburg: de heer H. H. Dauphin te Maastricht.

Het gemeentebestuur van Vlaardingen is voornemens een tijdelijken archivaris aan te stellen op een traktement van *f* 50.— 's maands. Het meent, dat de regeling van het archief ongeveer anderhalf jaar zal duren.

De Roermondsche quaestie nadert hare oplossing. De schikking, tusschen partijen aangegaan, komt op het volgende neer:

Aan het Rijk wordt overgelaten de verzameling archiefstukken, zich bevindende in zestien kisten, thans ten raadhuize gedeponeerd, behoudens eenige stukken, welke aan de gemeente behooren.

Van de archieven, antérieur aan de inlijving van Limburg bij het Koninkrijk in 1815, verder nog ten raadhuize aanwezig, worden aan de gemeente toegewezen al de stukken, afkomstig van of gericht aan gemeentelijke ambtenaren of het gemeentebestuur van Roermond, en voorts de stukken, afkomstig van de Munster-abdij aldaar; de overige archiefstukken, onverschillig uit welke gemeente zij afkomstig zijn, die wetenschappelijk aan 's rijks archieven behooren, waaronder zijn begrepen de rechterlijke en die, welke behoord hebben aan de door het souverein gezag (Jozef II en de Fransche regeering) opgehoven kerkelijke en geestelijke instellingen (Jezuiten, bisdom, kapittel, officialaat, geestelijke gestichten, kloosters, broederschappen, gilden enz.) worden aan den Staat toegewezen.

Het Rijk staat aan de gemeente Roermond af de volgende in 's rijks archief-depot te Maastricht aanwezige stukken: 1360 Maart 12. Vredenbrief gewisseld tusschen Maastricht, Roermond en Montfort, afschrift uit de XVIII eeuw; 1374 Juni 18. Brief der schepenen van Herten over eene schenking aan de armen van het gasthuis te Roermond; 1763 April 20. Verklaring van schepenen van Venlo betreffende de overdracht van zekere gelden aan het hospitaal-generaal te Roermond; Conditiën voor den verkoop op 9 Jan. 1793 van eene partij olmenboomen uit den Capellerweg; Rekeningen van de middelen der stad Roermond van 1 Nov. 1785 tot 31 Oct. 1786; Copie van de kaart van Roermond door Jacob van Deventer.

De heeren Flament, rijksarchivaris in Limburg, en Hanssen, tijdelijk gemeentearchivaris te Roermond, hebben opdracht de schifting binnen drie maanden te volbrengen, opdat de overgave der aan het Rijk toegewezen stukken binnen vier maanden na de totstandkoming der overeenkomst plaats grijpe; kunnen zij over een of meer stukken tot geene eenstemmigheid geraken, dan zijn zij gehouden in gemeen overleg een derden deskundige aan te wijzen; kunnen zij het hieromtrent ook niet eens worden,

dan zal deze ten verzoeke van de meest gereede partij aangewezen worden door den Hoogen Raad der Nederlanden.

Indien later te eeniger tijd nog ten raadhuize te Roermond stukken mochten worden aangetroffen, aan het Rijk behoorende, of in eenig Rijksarchiefdepot stukken, aan de gemeente Roermond behoorende, verbinden de contractanten zich over en weder deze af te geven.

De proceskosten der hangende procedure, tot dusverre nog niet definitief ten laste van den Staat gebracht, worden door den Staat gedragen. De kosten der schifting komen ten laste van de beide contractanten, ieder voor zooveel zijn deskundige betreft; de kosten van eenen eventueelen derden deskundige worden door den Staat en de Gemeente, ieder voor de helft, gedragen.

Te Zwolle is het onweer niet van de lucht. Nadat de onderhandelingen tusschen het Rijk en de gemeente, waarover blz. 115 van dezen jaargang het noodige is gezegd, tot een bevredigend einde waren gebracht, heeft de raad bij schrijven van 18 Februari j l. den nieuwen rijksarchivaris in Overijsel, mr. C. P. L. Rutgers, uitgenoodigd als gemeentearchivaris te willen fungeeren op denzelfden voet als zijn voorganger mr. Van Hasselt zulks indertijd welwillend op zich had genomen, d. w. z. buiten bezwaar van de gemeentekas. De rijksarchivaris heeft dat aanbod niet afgeslagen, maar alvorens eene beslissing te nemen, inlichtingen gevraagd, op welken grond de raad een ambtenaar meende te mogen uitnoodigen tot het verleenen van voortdurende diensten aan de gemeente zonder daarvoor eenige vergoeding te geven, met verlating van het tot voor vijf jaren gehuldigde, billijke en rationeele stelsel. De raad beantwoordde die vraag niet (dat zou trouwens niet gemaklijk zijn geweest), maar deelde den archivaris mede, dat het hem de bedoelde uitnoodiging had gedaan „opdat UW.E.Gestr. daardoor in de gelegenheid worde gesteld te bestendigen eene regeling, die door Uwen voorganger in het leven is geroepen meer in het belang van het archiefwezen in het algemeen dan in het bijzonder belang der gemeente Zwolle". De rijksarchivaris stelde zich met dit antwoord natuurlijk niet tevreden en verzocht nadere opheldering. In plaats daarvan berichtte de raad 15 April j.l., dat hij verdere beantwoording der gedane vraag onnoodig achtte, en verlangde te weten, of de uitnoodiging, zooals zij tot den rijksarchivaris was gericht, al dan niet door hem werd aangenomen. Daarop heeft deze ambtenaar geantwoord, dat, waar de raad het onnoodig achtte in verdere briefwisseling te treden, hij zijnerzijds zich gerechtigd achtte dat voorbeeld te volgen. Daarmede zijn de onderhandelingen afgebroken. De toestand is dus thans

weer dezelfde als na het aftreden van mr. Mulder als gemeentearchivaris; het archief te Zwolle staat onder het uitsluitend beheer van een klerk, zonder dat er eenig wetenschappelijk toezicht op wordt uitgeoefend. De raad heeft het blijkbaar zoo gewild; dat mag men afleiden uit het feit, dat het thans wordt voorgesteld, alsof het indertijd zoo dankbaar aanvaarde aanbod van mr. Van Hasselt niet zoo zeer het gemeentearchief was ten goede gekomen — daarvoor zou de klerk alleen wel gezorgd hebben — als wel was aangenomen uit toegevendheid voor het dwaze vooroordeel der archivarissen, die zich verbeelden, dat hun beter dan een klerk het inventariseeren van archieven is toevertrouwd.

De gemeenteraad van Dordrecht heeft in zijne vergadering van 16 April op voorstel van het dagelijksch bestuur eenige wijzigingen gebracht in de instructie van den archivaris. Uit art. 5 is de bepaling omtrent de verplichting tot inwoning gelicht in verband met eene algemeene verordening voor de gemeenteambtenaren op dit punt, en in dat artikel is ook het vragen van verlof bij tijdelijke afwezigheid op dezelfde wijze geregeld als voor andere ambtenaren. In art. 7 is thans bepaald, dat het archief geopend zal zijn voor het publiek en dat de archivaris aanwezig zal zijn iederen werkdag van 9 tot 1 uren. In de praktijk was de toestand reeds zoo, maar eene verplichting er toe bestond tot heden niet. In dezelfde vergadering is aan art. 13 van de verordening voor het gebruik van het oud-archief eene alinea toegevoegd, waardoor den archivaris verboden wordt stukken uit het archief mede naar huis te nemen, een voorschrift, dat tot nu toe alleen voor de door het Rijk in bruikleen afgestane stukken gold. Op voorstel van een lid werd nog bepaald, dat geene stukken mogen worden uitgeleend zonder reçu.

Bij het vertrek van Mr. Overvoorde uit Dordrecht naar Leiden gaf de Dordrechtsche courant een zeer waardeerend overzicht van de werkzaamheden van den afgetreden archivaris; vooral op zijne zorg om de archiefverzameling aan te vullen en te verrijken wordt daarin de aandacht gevestigd.

In de vergadering van den gemeenteraad van Dordrecht van 7 Mei j.l., waarin de benoeming van een archivaris aan de orde werd gesteld, werd door een der leden het voorstel gedaan dit punt van de agenda af te voeren, daar de benoeming van dien ambtenaar, krachtens art. 145 der gemeentewet, door Burgemeester en Wethouders behoort te geschieden.